

HAMZA

.....
.....
.....
.....
.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Novinari su gladni i umorni poput svih drugih sapatnika u Obruču. Mi živimo u esenciji tuđih nesreća, a uz to svako ima i manju ili veću čašu svoje nesreće. Mi smo, poput drugih, ljudi slučajno preživjeli, ljudi ljuti na "outer space", ljudi koji tu silnu nevolju moraju pisaćom mašinom pretvarati u neku objektivnu profesionalnu analizu.

*Hamza Bakšić,
"Sarajeva više nema", 1994.*

HAMZA

Naslov: Hamza

Autor: Hamza Bakšić

Priredili: Selma Zulić Šiljak i Boro Kontić

Izdavač: Fondacija za razvoj medija i civilnog društva Mediacentar

Za izdavača: Maida Muminović

Recenzenti: Dragan Golubović i Boro Kontić

Dizajn omota: Šejla Kamerić

Fotografija sa naslovnice: Fuad Fočo

Dizajn i prelom: Alma Dlakić

Fotografije: Arhiva porodice Bakšić, Fuad Fočo

Štampa: Štamparija Fojnica

ISBN: 978-9958-584-48-0

Mediacentar Sarajevo duguje posebnu zahvalnost
Amri Bakšić Čamo na podršci i učešću u objavljivanju ove knjige.
Knjiga je objavljena uz podršku Fondacije za izdavaštvo Sarajevo.

ISBN 978-9958-584-48-0

CIP zapis dostupan u COBISS sistemu
Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH
pod ID brojem 59122182

HAMZA

Priredili:
Selma Zulić Šiljak i Boro Kontić

SADRŽAJ

O knjizi “Hamza” i Hamzi Bakšiću	5
O rubrici “Kraj stoljeća”– Druga stranica Oslobođenja	21
Kraj stoljeća	25
Tigar od pelira	26
Mjenica za unuke	29
Sarajevo	32
Zmijsko klupko	35
Oblik srca	38
Tri puta iz Bosne	41
Do grla u politici	44
U lijepom plavom gulagu	47
Putovanje u mjestu	50
Urušavanje modela	53
Zelena trava zavičaja	56
Bosna i Trobosna	58
Lažno predstavljanje	61
Smokvin list	64
Fukareština	67
Res nullius	70
Hronologija ratnog novinarstva kroz dnevnik Hamze Bakšića	74
Sarajeva više nema	80
Ja, novinar?	170
Uvod	172
Alat	174
Zanat	206
Osjećaj obilja	238
... I ostalo	270
Rat običnih ljudi – Govor Hamze Bakšića iz 1996.	297

O knjizi “Hamza” i Hamzi Bakšiću

Knjiga "Hamza" sadrži novinske komentare, memoare i promišljanja o novinarskoj profesiji koje nam je ostavio Hamza Bakšić, doajen bosanskohercegovačkog novinarstva. Knjiga je ujedno i vodilja i svjedok kroz opstanak novinarstva u periodima nasilnih društveno-političkih promjena – od jednopartijskog sistema kojeg Bakšić iz novinarske pozicije opisuje kao "nesvjesno, ali hrabro osvajanje slobode", preko pripreme za rat, medijske manipulacije i razbuktavanja jezika mržnje, do ratne vojne i političke cenzure. Period nakon rata Bakšić opisuje kao "produženo stanje kontrolisanog haosa" u kojem su formalizirane medijske slobode, ali uz devizu "vi pišite šta hoćete, mi ćemo raditi šta hoćemo".

Kroz skoro pedeset godina rada u novinarstvu, krenuvši od 1962. Hamza je okušao profesiju u sva tri klasična medija - na radiju, televiziji i u štampi, a online novinarstvo dočekaao je potičući kolege da se prihvate izazova – jer kako navodi "izazovi su srž naše struke". Dostupne Hamzine biografije su kratke i o njemu se kao autoru i novinaru može više saznati iz sjećanja koja su, uz zadnje pozdrave, objavljivali neki od njegovih saradnika i prijatelja 2008. godine.

Razlog tome može da bude da je sam Bakšić, insistirajući na načelu sažetosti, prilagao i takve biografije, pa u prvom izdanju "Ja, novinar?" iz 1995. godine, Bakšić se predstavlja u osamdesetak riječi:

Hamza je komentator Oslobođenja. Novinarstvom se profesionalno bavi od daleke 1962. godine. Radio je najprije na radiju, poslije na televiziji, pa ponovo u štampi.

Gotovo nikad se nije vezao za jedan medij. Kaže da su mu najdraži poslovi bili televizijske reportaže, novinski komentar i društvena hronika. Bavio se i uredničkim poslovima i rukovođenjem, ali toga se nerado sjeća.

Više puta je nagrađivan, unapređivan i unazađivan. Voli reći da je

na nesuspjesima i neprijatnostima naučio više nego kada je primao nagrade i komplimente.

U naknadnim izdanjima, pored Oslobođenja stoji i Radio Slobodna Evropa i još tridesetak riječi:

Objavljivao je u više stranih listova – u Njemačkoj, Švedskoj, Sjedinjenim Državama, Portugaliji, Sloveniji, Britaniji, Mađarskoj, Poljskoj, Brazilu, Egiptu, Srbiji, Hrvatskoj i Švajcarskoj. Dobitnik je zlatne značke Radio-televizije Sarajevo i nagrade za životno djelo “Oslobođenje”.

Drugi razlog mogao bi se nalaziti u načelu skromnosti kojeg Bakšić u svojim tekstovima ne pominje kao takvo, ali koje svaki pažljivi čitatelj može osjetiti svim svojim čulima čak do momenta da se pred tom skromnosti malo i postidi – što je bio slučaj sa autoricom ovih redova. Dovoljno je pročitati njegov uvod u priručnik *“Ja, novinar?”*, a u kojem iskustvo ratnog novinarstva opisuje činjenicom da su se - sticajem okolnosti, bosanskohercegovački novinari našli na licu mjesta. Preporuke koje iznosi predstavlja kao greške koje je i sam činio, navodeći da ih još ponekad učini. Boro Kontić, jedan od recenzenata izdanja iz 1995. godine prokomentarisao je i da je naslov *“Ja, novinar?”* namjerno ironičan, jer je to bila Hamzina uobičajena skepsa prema velikim riječima i značajnim funkcijama.

Hamza Bakšić je otvoreno kritikovao izražajnu novinarsku sujetu, navodeći da umjerena doza ove neupitne karakteristike novinara, kao i književnika, advokata, muzičara i slikara, može biti i produktivna, ali prekomjerna sujetna može naštetiti ugledu novinarstva i samom novinarskom zadatku, primjera radi, prilikom vođenja intervjua. *“Najveće iskušenje televizijskog dijela struke je - na koji način gledaocima što manje pokazati kako izgledaju oni, a što više - kako izgledaju događaji. Oni prave televiziju, a ne TV radio program pod devizom ‘sliku svoju ljubim, šapćem*

svoje ime". Hamza Bakšić je bio dugogodišnji novinar i urednik nekadašnje Televizije Sarajevo.

Iz Hamzinih objavljenih tekstova saznajemo o njemu puno više, a iz ove knjige izdvaja se osvrt na ličnu historiju *"Putovanje u mjestu"* u kojem Hamza, zazirući od velikih mitova i događaja, prepričava historijski prelomne trenutke kroz priču svoje porodice:

Ja sam rođen u Kraljevini Jugoslaviji, pod dinastijom Kaređorđevića i tu prvu svoju državu ne pamtim. Druga moja država bila je endehazija, Nezavisna Država Hrvatska i moj poglavinik bio je doktor Ante Pavelić. Tu svoju drugu državu nisam volio kao dječak, niti je volio moj otac, bili smo za one iz šume. (.) Republika Bosna i Hercegovina, ljljan na bijelom platnu, bila je moja i četvrti država. Od ove sedmice-tjedna, sve mi se čini, živim u svojoj petoj državi. To je federacija. (.) Puno za jedan ljudski vijek - nigdje nisam htio putovati, a pet-šest država promijenih, sve za i pedeset i pet godina, što u istoriji i nije mnogo, ali u ljudskom vijeku jeste i sve. Ili gotovo sve. Neka se na meni i na mom koljenu završi ovo putovanje, neka krene silaznom linijom - po jedna-dvije države sasvim je dosta za ljudski vijek. Tako bar kažu.

(Putovanje u mjestu, 30. mart 1994.)

Drugi tekst koji izdvaja Bakšića kao hrabrog novinara, događaj je kojeg se prisjeća na pravoslavnu novu godinu 14. januara 1992. godine u memoarima *Sarajeva više nema*. Hamza opisuje situaciju prijema u Kremlju, kad je Tito bio kod Brežnjeva, a on se našao u polemici sa sovjetskim visokim funkcionerom oko toga jesi li Muslimani narod ili nisu. U žaru polemike i dok je izgovarao da bi Rusi trebali onda razmisliti jesu li Rusi islamske vjeroispovjesti stvarno Rusi ili imaju neki drugi razlog da se tako pišu, Bakšiću je prišao Suslov – „siva eminencija sovjetskog političkog vrha, čovjek koji je i potpisao Rezoluciju IB-a četrdeset osme i dočekao Tita u Kremlju sedamdeset druge“.

“Tada, sa trideset i tri godine, bio sam spreman da uletim i u dijalog sa Brežnjevom ako treba. Sa Suslovom se, međutim, moglo ući u dijalog jedino kad je on to želio. ‘Mladog jugoslovenskog prijatelja interesuje sovjetska stvarnost?’ - upitao je ljubazno. Potom je počeo da govori o Sovjetskom Savezu - to što je htio da kaže, i to, vjerovatno, mojim sagovornicima. Bilo je to ljeto prije dvadeset godina. Suslova više nema, Sovjetskog Saveza nema, Jugoslavije nema, ‘mladi jugoslovenski prijatelj’ prevadio je pedesetu, moja termoakumulaciona peć zuji, napolju je hladno, mnogo se šenluči, vjerovatno je tako i u Moskvi. Naveče, na televiziji, film “Ko to tamo peva”. Film se završava time što počinje rat. “Šta se ovo s nama zbiva, šta se ovo s nama zbiva?”

Ova knjiga nastala je u želji da se suprostavi načelu zaborava koji prošlost novinarstva, ali i društveno-politička zbivanja ratnog i poratnog vremena u BiH nastoji ukрупniti u jednostrani obrazac, potiskujući iz kolektivnog sjećanja sve ono što nije usklađeno sa zvaničnim politikama i narativima o prošlosti. Mnogi Bakšićevi tekstovi su savršena suprotnost onog što danas čujemo i čitamo. Hamza je zazirao od velikih historijskih priča, a kao televizijski reporter, kako i sam navodi “okretao se sirotinji i njenom životu”, a kada se umorio od lutanja i bespuća – prebacio se na komentare. Kako u profesiji, tako i u javnim nastupima zagovarao je za obične ljude, a mnoge od njih, kao i kolege novinare čije su sudbine možda i izbrisane iz historije bh. novinarstva, zabilježio je u svojim komentarima i memoarima.

Knjiga se sastoji od tri dijela. Prvi dio čine odabrani Bakšićevi komentari iz stalne rubrike Oslobođenja pod nazivom “Kraj stoljeća”. Drugi dio su dijelovi memoara iz Bakšićeve knjige memorara “Sarajeva više nema”, a treći dio je posljednje izdanje priručnika “Ja, novinar?” objavljen 2002. godine. Hamzine tekstove odabrao je Boro Kontić.

Hamza je 1997. godine objavio knjigu sa 115 komentara pod nazivom “Kraj stoljeća”, navodeći da u knjigu nije uključio

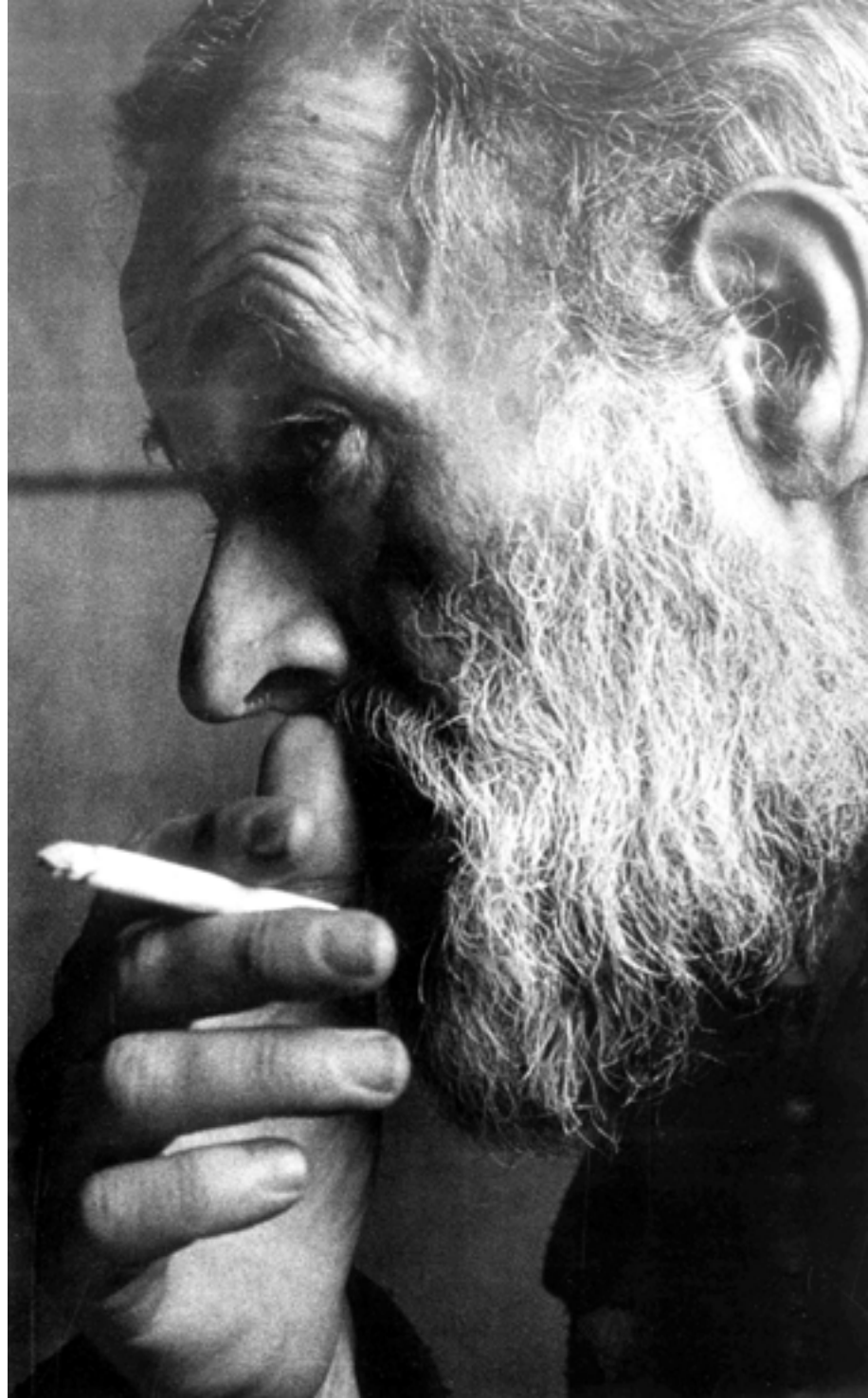
samo nekoliko tekstova. Pri odabiru Hamzinih tekstova iz arhiva Infobiro, Kontić je, i sam ne znajući, uključio dva teksta koji nisu u Hamzinom odabiru – to su tekstovi *“Sarajevo”* i *“Tri puta iz Bosne”*, oba objavljena 1993. godine.

Dnevnik *“Sarajeva više nema”* također je objavljen 1997. godine, što je bio Hamzin doprinos javnom zalaganju za objavljivanje dokumenata iz rata, kako vojnih, tako i ličnih arhiva navodeći da je to značajna subjektivna slika rata – „dragocjena dimenzija za stvaranje ukupne slike“. Odabir samo jednog dijela dnevnika vezan je za značajnije datume, kao i za trag novinarstva i promišljanje o ratnom novinarstvu. Dnevnici se mogu iščitavati iz različitih pozicija, istražujući svakodnevni život u ratu, mehanizme preživljavanja građana Sarajeva, događaje koji nisu naročito zastupljeni u narativima o ratnom Sarajevu. Mogu se iščitavati i kao zapisi o novinarima i novinarstvu pod artiljerijom i granatama.

Konačno, priručnik *“Ja, novinar”* objavljuje se sa željom da bude čitan i upotrebljen u profesiji. Kako navodi Kontić, *„na promociji svoje knjige Hamza je krajem avgusta 1995 rekao: „Ja sam napravio priručnik, a razlog je mnogo dublji. Zbog svega ovoga što se događa u Bosni želja mi je da svoja znanja, u gradu kada vam svaki korak može biti posljednji, ne ponesem sa sobom, već prenesem na druge generacije. Ona, dakle, vrijedi onoliko koliko će pomoći mladim kolegama“*.

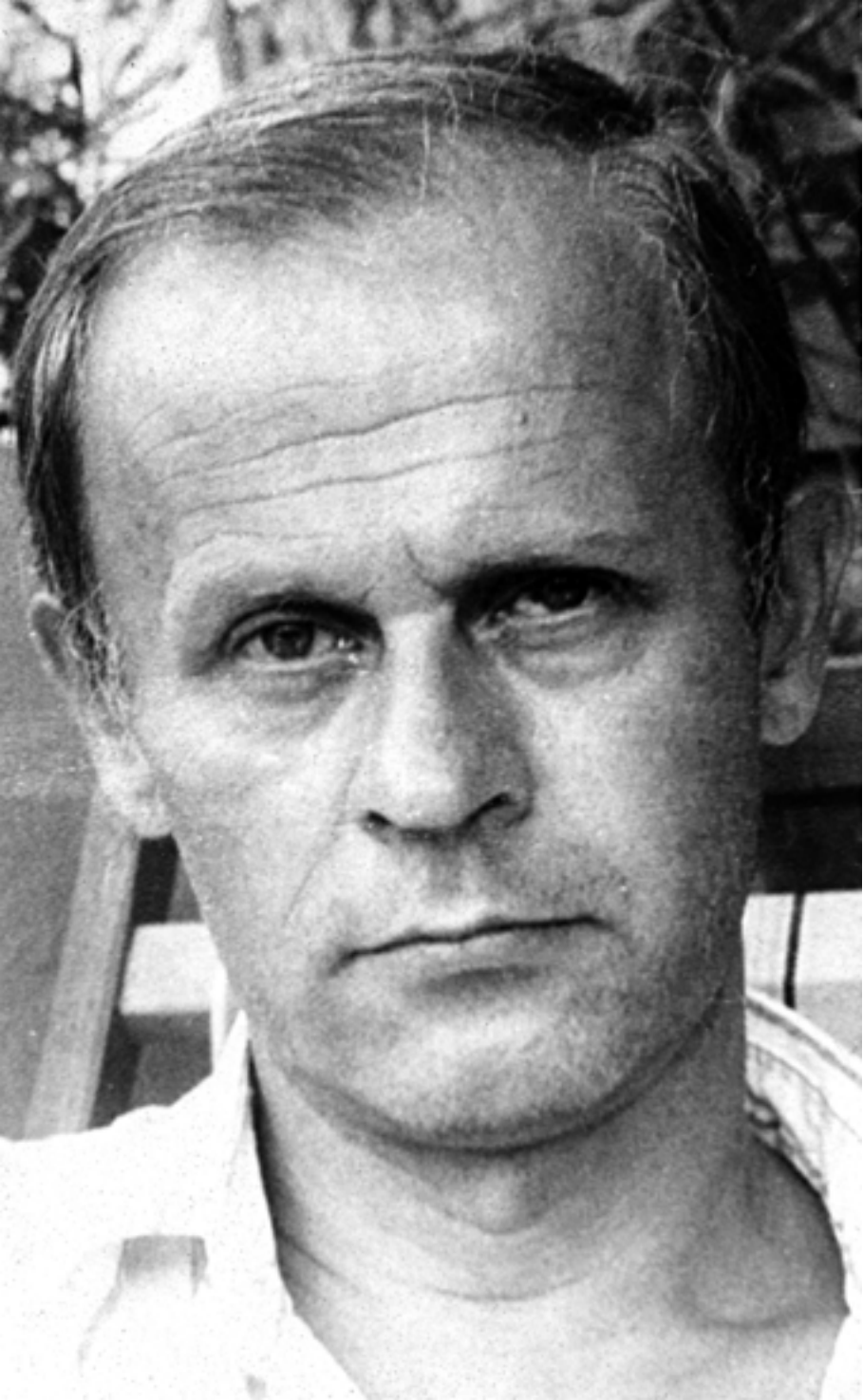
Knjigu nadopunjuju informativni tekstovi sa izvorima i uputama znatiželjnim čitateljima za dalje istraživanje. Tekst *“Historija ratnog novinarstva kroz dnevnike Hamze Bakšića”* prikazuje novinarski ugao iščitavanja Hamzinih memoara, a tekst *“Rat običnih ljudi”* nastao je po traganju za Bakšićevim društvenim angažmanom i javnim nastupima u periodu netom poslije rata.

Selma Zulić Šiljak, 17. februar 2024.

O rubrici “Kraj stoljeća”
– Druga stranica Oslobođenja

SELMA ZULIĆ ŠILJAK

Prvi komentar pod nazivom "Kraj stoljeća" Hamze Bakšića objavljen je u Oslobođenju, u četvrtak 18. juna 1992. godine. Tekst "Ćosićeve diobe" govorio je o dolasku književnika Dobrice Ćosića na čelo Savezne Republike Jugoslavije, kako se zvala država Srbije i Crne Gore 1992. godine. Od jula 1992. godine rubrika se objavljuje svake srijede na drugoj stranici Oslobođenja. Od 20. juna 1995. godine, "Kraj stoljeća" se pojavljuje utorkom. Mjesto je ostalo isto. Druga stranica Oslobođenja.

Komentari su objavljeni i u formatu knjige, 1997. godine i štampani u 500 primjeraka. Po jedna knjiga dostupna je u petnaest biblioteka u BiH, između ostalih, u biblioteci Ekonomskog fakulteta u Sarajevu, a nešto više primjeraka nalazi se u Narodnoj biblioteci Mostar i u centralnoj biblioteci Grada Sarajeva. Pozajmicom knjige i uvidom u bibliotečku karticu nalazimo da je ovaj primjerak zadnji put posuđen 1998. godine. Knjiga sadrži devedeset i jedan komentar objavljen u periodu 1992.-1995. godine, te dvadeset i četiri teksta koje Bakšić grupiše u poglavlje "Ka ratu". U uvodu kojeg je pisao Bakšić stoji:

„Novinski tekstovi izvorni odjek imaju jedino na mjestu na kojem su objavljeni i samo u času kada su objavljeni. Svaki dan i svaka sredina u kojoj se novine pojavljuju imaju neko stanje koje čitalac podrazumijeva, u koje se autor uklapa.

Oslobođenje se tokom rata štampalo i prodavalo samo u Sarajevu, osim sažetka u evropskom izdanju. Ono što se podrazumijeva u Sarajevu i za sarajevske novinare bili su smrt, sakaćenje, artiljerijski teror, mrak, prljavština i siromaštvo“.

Izbor od šesnaest komentara počinje tekstom „Tigar od pelira“ iz jula 1992. godine u kojem Bakšić komentariše doseg evropske diplomatske akcije da organizuje "dogadaj tragikomičnog naziva" – konferenciju o Jugoslaviji, na kojem će se "četvrtom učesniku, Bosni i Hercegovini, suditi u odsustvu". Bakšić ne očekuje ništa novo od konferencije, jer kako kaže „da je

Evropa nešto mogla, umjela ili čak htjela, ona bi to postigla diplomatskim kontaktima". U drugom dijelu teksta Bakšić preslikava svakodnevnicu građana BiH u iščekivanju ovog događaja – "naučili smo da živimo bez mesa, jaja, sira, povrća, voća, cigareta, koka-kole, bez tekuće vode u stanu, bez struje, bez telefona, bez nekih dragih prijatelja koji su sada kod Lava, sahranjeni u sanduke od špere. Preostao je još posljednji ispit. Naučimo da živimo bez nade i iluzija." Značajan dio Bakšićevih komentara upućen je postupcima međunarodne zajednice, UN-a, zatim postupcima Srbije i Hrvatske i političkim potezima iz BiH, uvijek provlačeći njihov učinak na građane BiH i položaj u kojem se oni nalaze.

Upravo takav tekst je i "U lijepom plavom gulagu" gdje Bakšić, po uredno vođenoj statistici, zapisuje koliko se grama brašna, soli, riže i šećera podijeli Sarajlijama, a potom ih poređi sa svjedočenjima logoraša o životu u Staljinovim gulazima – „Što se šećera tiče, trošili smo nešto bolje nego Štajner i njegovi supatnici -dobivali smo za 1,7 grama više od Staljinovih logoraša." - „Svoj doprinos miru pojedini funkcioneri UN, gledajući to i takvo Sarajevo, daju kroz izjave kako će ovaj grad još nekako i imati šta da jede, ali drugi gradovi mučenici - e, to se ne zna."

U odabrane komentare također ulaze tekstovi koji svjedoče o ključnim događajima na javnim servisima RTVBiH i Televiziji Sarajevo, odlasku dijela novinara na Pale, kadrovskim smjenama, "nervoznom upliovu politike". Tekst "Urušavanje modela" iz 1994. opisuje nestašicu a javnim servisima, a i iz današnje perspektive poučno je djelo – Bakšić ovakvo stanje gleda kao mogućnost da radio-televizija krene iz početka. Tekst "Smokvin list" iz 1995. godine Bakšićev je komentar na način kako je radio-televizija obilježila pedesetu godišnjicu Radija i trideset i pet godina Televizije. „Radio-televizija je imala dovoljno širok izbor da dokaže i slaže kako je uvijek bila na stazama bosanske državne ortodoksije, nije to učinila", navodi Bakšić procjenjujući da je

godišnjica obilježena dostojanstveno „*ne demolirajući vlastitu prošlost naknadnim saznanjima*“. Ipak, iz ovog teksta možemo pribilježiti primjere cenzure gdje je iz programa izbačeno sve što bi eventualno imalo erotski prizvuk, pa je emisija „Dama pik na venerinom brijegu“ pomenuta samo kao „Dama pik“.

Tekst „Res nullis“ objavljen krajem septembra 1995. godine, iz pozicije današnjeg čitatelja, ima poseban značaj. Skoro tri-deset godina nakon što je pisan, pozicija čitatelja, izuzev što se ne puca, ostaje ista – BiH je i dalje ničija stvar ili „*sporazum o interesnim sferama nad tom 'neorganiziranom teritorijom'*“, a i dalje svjedočimo paradama velikih riječi, s tim da je pravovjernost zamijenila „*transparentnost*“, civilizaciju „*dobro upravljanje*“, a napredak „*održivi razvoj*“.

Komentari, jednako kao i memoari „Sarajeva više nema“ razbijaju svu iluziju o herojskom ratu, sukobu ideala i prikazuju stvarnu sliku - prije svega glad, cvokotanje, nestašica, šverc, prostitucija, poniženje, bol za ubijenim. *Rat vode živi ljudi, iza njih stoje interesi. U našem slučaju, naprosto pljačka, otimanje cijelih krajeva, kuća, stoke, video-rikordera, drva za loženje, kilovata, rušenje duhovnog nasljeđa.* Upravo takav tekst je „Fukareština“ iz maja 1995. koji počinje sa lidom „cijela privredna situacije Bosne i Hercegovine može stati u jedan ceke“ i dalje opisuje šverc, govoreći da su pored švercera gori oni koji se samo žale na zao vakat. *„Iznad svega, može im se prigovoriti da nisu shvatili ni da smo sada fukara ni šta treba učiniti da to budemo malo manje i malo manje dugo.“*

Hamza Bakšić

**KRAJ
STOLJEĆA**

TIGAR OD PELIRA

29. juli 1992.

Stara dama pokušala je da Bosni i Hercegovini sudi u odsustvu, demonstrirajući na jednom primjeru kršenje svih normi demokratije, koju tako uporno i rječito propagira

U London su pozvane tri vladajuće stranke Republike Bosne i Hercegovine, koalicija koje nema, iz zemlje koja više ni po čemu, suštinski i formalno, nije ono što je bila. Predstavnici stranaka podliježu raznim oblicima prethodne diskvalifikacije za učešće u sudbinskim dogovorima.

Agresor, čiji je formalno-politički zastupnik SDS, svoju legitimaciju potvrđuje prošlogodišnjim plebiscitom, obavljenim u stilu čuvenih Slobinih 104 odsto birača, s vlastitim konceptom i nadzorom. Učešće Srba na kasnijem referendumu pokazalo je koliko su rezultati plebiscita navučeni, a ni pitanje o kojem se izjašnjavalo nije podrazumijevalo ovo što se sad čini. Čak, dakle, i kad bi se prenebregao rat, ubijanje civila artiljerijskim vatrenim udarima, pa korištenje pregovora i primirja za pomicanje fronta, SDS nema legitimitet za zastupanje bosansko-hercegovačkih Srba u određivanju fizionomije buduće Bosne i Hercegovine.

Takav legitimitet nema ni HDZ, iz razloga koji su očevidni. Trebalo je da gospodin Stanić podigne čuvenu optužnicu pa da se ustanovi kako ovu stranku legalno ima pravo zastupati jedino Stjepan Kljuić. Drugi mogući predsjednik, Brkić, van je tokova političkog života. Tako u London putuje Boban, oko čije sposobnosti nema dvojbe, ali u čiji legitimitet se mora sumnjati. Treći učesnik, SDA, odbija ovakve razgovore.

Četvrtom učesniku, Bosni i Hercegovini, sudi se u odsustvu.

To, van sumnje, nije obrazac demokratije, to je cinično obavljanje posla u kojem će bosanskohercegovačkim Muslimanima, Srbima i Hrvatima na kraju oko vrata biti obješena ploča na kojoj piše da su hronične ubice. Tako će Evropska zajednica najlakše oprati ruke pred vlastitom javnošću, uz dodatna otezanja, poput ideje o konferenciji o Jugoslaviji. Na našu lokalnu mitomaniju, Evropa će nakalemiti reznicu svoga mita o Balkanu, koristeći pri tome ime zemlje što se raspala, između ostalog, i pod udarima unutrašnjih evropskih sukoba i sporenja Evrope i Amerike.

U odnosu na bivšu Jugoslaviju, Evropa je ispala tigar od pelira: prebrojte izbjeglice, prebrojte mrtve, prebrojte spaljene domove. Niko nije protiv te konferencije sa tragikomičnim nazivom, ali – ona dvojako produžava. Najprije time što cio avgust ostavlja za nastavak agresije, potom stoga što ne može uspjeti. Da je Evropa nešto mogla, umjela ili čak htjela, ona bi to postigla diplomatskim kontaktima. I početnici u diplomatiji znaju da se na velikim skupovima samo deklariraju politika koju su prije toga utvrdile krvice između četiri zida, u četiri oka.

Na ovaj način, evropska diplomatska akcija definitivno postaje akcija na uproštavanju etničke karte Balkana, njegovog centralnog dijela prije svega, suviše složenog i šarolikog za razmišljanja koja nisu makla dalje od kolonijalnog povlačenja granica linijom. To uproštavanje etničke slike izvodi se fizičkom i duhovnom likvidacijom bosanskohercegovačkih Muslimana. Ako je njihovo postojanje najveća zapreka razgraničenju Srba i Hrvata linijom nekadašnje podjele na istočno i zapadno Rimsko carstvo, onda se zna da je najpraktičnije rješenje – pustiti procese etničkog čišćenja svim sredstvima da teku kako teku, da bi na kraju broj onih koji se smatra-

ju etnički Muslimanima ili Bosancima, a i ovih drugih je sve više, postao beznačajan, nakon čega će politika pasti na razinu kartografije.

Za sve koji Bosnu i Hercegovinu smatraju domovinom bez alternative, jednako istorijski ovlaštenom na samostalnost koliko su to i susjedne zemlje, nesreća sa plemićkom titulom ima u sebi i nešto dobro. Naučili smo da živimo bez mesa, jaja, sira, povrća, voća, cigareta, koka-kole, bez tekuće vode u stanu, bez struje, bez telefona, bez nekih dragih prijatelja koji su sada kod Lava, sahranjeni u sanduke od špere. Preostao je još posljednji ispit. Naučimo da živimo bez nade i iluzija. Da toga nije bilo mnogo i previše, možda bi u Sarajevu ili Goraždu danas bilo povrća i možda bi ga kupovali oni koji više ništa neće kupiti. Jedared, davno, Đura Jakšić je ovoj istoj Jevropi pjevao – *“bacajte sami u oganj decu”* Ove sedmice, u sarajevskom ognju nestao je petnaestogodišnji Denis Bosankić. Kao borac. Ožalošćeni otac Hamed i majka Ljubinka trebalo bi da budu četvrta delegacija na londonskim razgovorima i da sjede u državnom predsjedništvu. Tada se, možda, karta i sudbina Bosne i Hercegovine ne bi krojile prema evropskim nego prema bosanskim interesima.

MJENICA ZA UNUKE

9. septembar 1992.

Sudbina Bosne zavisi od uticaja njene intelektualne elite, a on je mali

Biće teško do bola, ali Bosanci moraju naći načina da se, svako unutar sebe, suprotstave politici etničkog čišćenja i nacionalne izolacije, izazvanoj, prije svega, agresijom na ovu državu. O tome ne ovisi samo slika poharane Bosne i Hercegovine nakon ovog rata već i dalje nevidljiva budućnost svakog od njena tri naroda i svih zajedno. To je ne samo dug prema generaciji koja je ove sedmice trebalo da sjedne u školske klupe, a uglavnom nema ni čitavih školskih zgrada već i prema djeci te djece.

Evropski integracioni procesi, naime, pored svih teškoća na koje nailazi ili još može naići verifikacija mastrihtskog sporazuma, istorijska su neminovnost: baš kao što Zajednica računa da će rat na prostorima bivše Jugoslavije prestati kad svi dovoljno iskrvare, pa dosta flegmatično broji civilne žrtve rata, gubitak ljudske i materijalne supstance, tako će i na vrata Evrope, ukoliko integracija ne prođe u ovom mahu, ona ponovo zakucati kad članice Zajednice budu iscrpljene američkom i japanskom konkurencijom i dampingom iz novoindustrijalizovanih zemalja među kojima je mogla biti i Jugoslavija da joj je bilo suđeno da opstane. Integracija će, dakle, biti, a paradoksalan dokaz o njenoj neminovnosti su separatističke težnje koje se javljaju čak i u naoko veoma stabilizovanim zemljama poput Italije, Francuske i Britanije.

Problem je u tome što će neke zemlje, Balkan možda više od ostalih, zakasnuti za sofru, jer će biti razjedene unutrašnjim sukobima i nasilnim dokazivanjima identiteta, pretpolitičkim

konfliktima i krstaškim ratovima. Koliko god ovaj rat trajao, vrijeme koje je potrebno za smirivanje tla biće dugo, a dragocjeno, jer svijet neće čekati. Digresija oko bosanske drame ne može potisnuti njegova globalna pitanja – dokaz je određena nervoza koja se mogla vidjeti na Samitu nesvrstanih, gdje je dosta učenika smatralo da su u sjenu napada na Bosnu i Hercegovinu i genocida koji se ovdje odvija pala sudbinska pitanja opstanka siromašnih zemalja, čime su one izgubile partiju kontamacijom. Možda i cio meč, jer karte koje se sada dijele ostaće u igri deceniju ili dvije: sirovine, trgovinski sistem itd.

Ni do sada zbivanja u našoj državi nisu dobijala dovoljno pažnje ozbiljnih svjetskih krugova, onih koji stoje iza scene, a perpetuiranje sukoba i period smirivanja mogu Bosnu i Hercegovinu, sva tri njena naroda, zatvoriti u vlastite granice. Vojno, politički i, što je najopasnije, provincijalizacijom mentaliteta. Realna razlika između Bosanaca i ostalih Evropljana može biti to što Evropljanin želi da kupi još jednu kravu, a Bosanac sanja da krep komšijina. Kako sada stvari stoje, želje će se ispunjavati i jednom i drugom.

Ovaj rat neće ni za koga biti izgubljen ukoliko se iz njega, zajedno i pojedinačno, izvuče zaključak o pripadnosti svijetu kao cjelini, onom svijetu koji polaže ispit na prihvatanju ili odbijanju evropske integracije. Već sada njegov ishod zavisi od položaja i uticaja onih krugova kojima je ta integracija interes, možda i uslov opstanka. Od položaja i uticaja inteligencije, na primjer, koja to nije ukoliko nije evropska i svjetska. Iz tog ugla gledano, stanje stvari daje pravo pesimistima, kako zbog sektaštva prema intelektualcima, tako i zbog sektaštva i surevnjivosti među njima, netrpeljivosti koja je koban dokaz da je i njihovo tkivo zahvaćeno balkanskom leprom.

Države na prostorima bivše Jugoslavije izgubile su tempo razvoja ratom koji tutnji i čiji se kraj ne vidi ni vremenski ni

prostorno. Postoji opasnost da se iz rata ne izvuče pouka koja bi bila relativno spasonosna. Tri bosanskohercegovačka naroda su u prilici da izvrše još jedan genocid, ovaj put sami nad sobom, zatvarajući se u se, u svoje etnički očišćene teritorije, prihvatajući, u stvari, Karadžićevu logiku koja je smjerokaz istorije okrenula ka srednjem vijeku. Niti se može od opasnosti izvući samo jedan od njih, niti pojedinac unutar nekog od njih: lanac je onoliko jak koliko je jaka najslabija karika. Hoćemo li, ovako opustošenih duša, u spaljenim krajolicima, ostati nezaboravni dužnici budućih pokoljenja?

SARAJEVO

10. februar 1993.

Artikulisanje izvornog duha Sarajeva i Sarajlija presudan je uslov da se glas Bosne i Hercegovine čuje, razaznaje i prepoznaje u svijetu

Ako ima spora oko toga da li je Radio 99 trebalo da otvori program slušaocima sa pitanjem "Ima li mjesta razgovorima o etničkoj podjeli i grada Sarajeva", nema spora o činjenici da je to, nakon dosta vremena, prvi politički događaj u kojem su građani bosanske prijestonice aktivno i srčano sudjelovali. Ovaj se rat, s druge strane, vodi kao rat za teritorije, s ove, pak, kao rat za građanske slobode, pa je intenzitet društvenog i političkog života bitan i za sadržaj i za ishod vojnih operacija.

S ove tačke gledišta, sve se završilo dobro, da ne može bolje biti: čak je najavljeno i zasjedanje Gradske skupštine, što je prvi znak da se od umrli izdanci političkog sistema bude upravo u času kad Vens-Ovenov plan hoće da ih iščupa iz korijena. Upuštajući se u uvijek sumnjive kombinacije "šta bi bilo da je bilo", potpisnik ovih redaka ustvrđice da se to dogodilo možda i pet poslije dvanaest i da je gašenje skupštinske aktivnosti jedna od tajnih tačaka plana s kojim izlaze dvojica lukavih pomiritelja, jednako kao što je gašenje političkog života uopšte razlog što su izostale ili su ostale bez dovoljnog odjeka neke reakcije građana na agresiju i na odumiranje civilne vlasti, koje je poprimilo razmjere haosa.

Od panorame mišljenja koja se mogla čuti i koja je pokazala da je Radio 99 legalni nasljednik legendarnog Omladinskog radija, izdvojio bih glas jedna sugrađanke, vatren solikovij o važnosti konkurencije, kompeticije, za izgradnju nekog društva, koje bi Bosnu i Hercegovinu i njene građana pojedinačno

(radi njih, valjda, Bosna i postoji) svrstao s one strane savremenog svijeta. Ta je sugrađanka bila živ dokaz kako u opkoljenom, iznurenom Sarajevu, postoje ljudi koji su uspjeli da, unatoč naporima svijeta i kojekoga od ovdašnjih ljudi da nam se skrene pažnja na drveće, ipak upamte kako postoji i šuma. Najveća, najoštrija kritika prijedloga s kojim izlaze Vens i Oven i sve evropske vlade rečena je baš tim ukazivanjem na činjenicu da njihov pristup zanemaruje osnovni princip, ili bar osnovnu proklamaciju društva iz kojeg potiču: načelo konkurencije. Ovo načelo zahtijeva što šira jedinstvena pravila igre i u korijenu je sasječeno, kako onim što piše u dokumentima, uključujući i karte, tako i načinom na koji će se ti dokumenti ovdje i u svijetu čitati i primjenjivati, a čitaće se na najgori mogući način.

Neki bi skeptik rekao da je nestankom socijalizma kapitalizam ostao bez konkurencije i da je njegova vitalnost stoga naglo opala i stvorila privid da se radi o koincidentnom postojanju slabih vlada u Evropi, a promjeni administracije u Americi. Cinik bi, pak, ustvrdio da Vens i Oven, a i drugi u koncentričnim krugovima oko njih, jednostavno ne vjeruju u načelo konkurencije, inače ne bi na najneuralgičnijoj tački planete tražili rješenje o podjeli koja će voditi u dalje podjele.

To je, naravno, samo niz asocijacija koji proizilazi iz jednog od javljanja u višesatnoj dokumentarnoj drami devedeset devetke, oglašavanja jednog grada koji je sačuvao svoj identitet kakav je pokazivao u vrijeme masovnih mitinga protiv rata, identitet koji ni danas, kao ni onda, nije pokriven odgovarajućom organizacijskom šemorn. To ga često degradira u rang verbalnog pražnjenja. Ovog puta na zbog zasjedanja Gradske skupštine, koje, konačno, treba da se održi.

Većina nas dugo je živjela u iluziji da su veliki centri, poput Sarajeva, koji su sa svojim robama i uslugama osjetili iskuše-

nja svjetske konkurencije i u njoj postigli neke od vrhunskih dometa (ZOI, na primjer), nametnuli svoj mentalitet bosanskoj i hercegovačkoj provinciji. Nisu. Živ primjer je Mostar, koji je materijalno i socijalno degradiran kao urbana cjelina. Tako što može da se desi i Sarajevu, do sada veoma sputanom u pravu da brani svoj identitet i svoje mjesto u Republici. Svaka čast Foči i Fočacima, ali ovaj grad je nakon prošlih izbora imao jače predstavnike u bh. vlasti nego cijelo Sarajevo, a - recite mi - ko je od tih predstavnika, čak i da neki nisu pobjegli, a drugi prešli u brda, mogao ravnopravno konkurisati u demokratskoj panorami mišljenja neko veče na Radiju 99?

ZMIJSKO KLUPKO

12. maj 1993.

Fama o islamskoj republici Bosni i Hercegovini između ostalog je projekcija nepriznavanja nacionalnog identiteta Muslimana

Posljednji put iz usta gospodina Bobana, a tisuće i hiljade puta prije toga iz Zagreba i Beograda, sa Pala i iz Gruda, čula se teza o želji Muslimana da u BiH izgrade i formiraju jedinstvenu, unitarnu - islamsku republiku.

Niko ko pretenduje na ozbiljnije komuniciranje sa javnošću neće negirati da takvih Muslimana ima. Ogroman upliv crkve među Hrvatima i Srbima i jasan predizborni stav dviju crkvenih hijerarhija, koji je otvorio vrata vlasti SDS i HDZ, ima pandan i u muslimanskom narodu. U okviru te opšte pojave politizacije vjerskih zajednica i religijalizacije političkog života, međutim, ne vlada monotono jednozvučje. Nagomilala su se i neka tumačenja koja ukazuju na kobno preplitanje pojmova.

Pojmovi su se, najprije, međusobno prepleli stoga što je u jednopartijskom sistemu dominirao militantni ateizam na razini prakse, čak i kad se od njega zvanično odustajalo. Izbornim porazom takve politike, dramatičnim pomakom dobile su vjerske institucije mjesto koje je prikladnije realnom uticaju vjera na društvo. Najhitnije što je iz ovog vrenja proizašlo jeste nastanak stranaka demohrišćanskog tipa - HDZ i SDS.

Tu počinje prvi temeljan nesporazum. Pojam demohrišćanstva, široko prakticiran u Evropi, ne prihvata se kao okvir u kakvom bi sebe mogli potražiti i pripadnici islama sa nužnim ali ne presudnim modifikacijama. Muslimani, pak, ne smiju pristati da iz bilo kojih razloga prostim etiketiranjem budu li-

šeni tog prava. Odustajanje od neke islamske verzije demohrišćanstva je odustajanje od prava koje već koriste dva susjedna naroda. Dakle - neravnopravnost. Dakle - gubitak identiteta. Slično je i sa radikalnom varijantom neke islamske partije u Bosni i Hercegovini: ona može biti teorijski moguća koliko i institucionalizacija radikalnih struja u katoličanstvu i pravoslavlju, iako u istoriji i praksi ovdašnjih pripadnika islama i muslimanskog naroda u cjelini nema uticajnih prethodnika niti snažnog oslonca.

Odakle, dakle, fama o islamskoj republici i fundamentalizmu, priča čiji obim prevazilazi potrebu da se na Zapadu proizvede po Bosnu negativan propagandni efekat tako što bi se ona proglasila "predziđem islama" prema zapadnoj civilizaciji?

Nije riječ samo o bezočnoj laži i iskustvu da je laž toliko puta promijenila svijet. Gospodin Boban i gospodin Karadžić, i sami poistovjećujući vjersko i nacionalno, s jedne strane metalogički projiciraju vlastito shvatanje uloge vjere na praksu bosanskohercegovačkih pripadnika islama, a s druge - pošto vjerama ne daju isti rang i muslimane gledaju uglavnom kao "poturice" koje ustrajavaju na svom bezboštvu -ne priznaju ovim ni pravo na nacionalni identitet. Oni mogu da se pišu kao Srbi muhamedanske veroispovesti (Kalač) ili pjevaju kao Hrvati islamske vjere (Jusić).

Vodstva dva susjedna naroda istinski i sasvim iskreno ne vjeruju da su Muslimani nacija, pa svaki pokušaj odbrane doma, obraza i identiteta tumače vjerskim fanatizmom: ako već nisu narod, onda ovakvom žestinom brane svoju vjeru, onda su fundamentalisti, čak i kad su ateisti. Zmijsko klupko krvavih zabluda tako nastavlja da se kotrlja samo od sebe, dok ne postane cijela istina, dok Muslimane u punoj većini ne prevede u istinski fundamentalizam. Rušenje džamija, od Aladže do Ferhat-pašine, uz ostale, ima i ove uzroke i cilj: ono je odraz mržnje prema neočekivanom otporu i, istovremeno, izazov za

muslimanski inat koji bi cijelu naciju naveo da promijeni svoj habitus.

Od ZAVNOBiH-a naovamo, ideja nacionalnog identiteta Muslimana je, uz dugoročne i opasne uzmake, uspjela da se afirmiše na tlu Bosne i Hercegovine, najprije među Muslimanima, potom među dijelom Srba i Hrvata. Ona, međutim, jedva da je prošla granične rijeke ova naše države, do juče jugoslovenske federalne jedinice. Da bi se koliko-toliko legalizirale teritorijalne aspiracije prema bosanskom tlu, potrebno je Muslimane svesti na vjersku zajednicu bez nacionalnog identiteta. Potom slijedi ovo što se zbiva - "fundamentalizam, islamska (unitarna) država, mudžahedini" i sve što ćete popodne čuti na radiju i - ako bude struje - vidjeti na televiziji.

Rat je prilika da se Muslimani jasnije odrede prema sadržini svog nacionalnog bića - nasljeđa i budućnosti, da to učine bez kompleksa i bez avanturizma. Osnov za postojanje nacije nije genocid koji je nad njom vršen i koji se ponovo vrši, nije ni mržnja prema izvršiocima: osnov za njen opstanak je kulturni i politički identitet, u svakom slučaju, neka serija pozitivnih odrednica. Ne bih želio biti pripadnikom naroda koji će svoj opstanak podržavati nekom reprodukcijom ili imitacijom kosovskog mita, niti pak naroda koji prestaje da vidi svoj identitet čim petkom završi džumu. Bio bih sretan da Muslimani u Bosni i Hercegovini - koja će biti onoliko cijela koliko njeni narodi budu civilizovano zasebni - dobiju jasan nacionalni program koji će ih identificirati kao pripadnike Evrope, u ljepšem smislu te riječi.

OBLIK SRCA

7. juli 1993.

Muslimani, Srbi i Hrvati postoje i pojedinačno

Ono nekoliko primjeraka stranih novina što ih u Sarajevo donesu ljudi koji koriste vazdušni most pokazuju kako je obruč oko grada prošlog ljeta bio neuporedivo tanji nego danas – naprosto opna od čelika i armiranog betona. Danas ogromni propagandni mehanizmi rade protiv ovog naroda, protiv Bosne. Protiv Muslimana posebice – u mjeri u kojoj je opstojnost Bosne vezana za njihovo prisustvo na ovom tlu: oni su jedina prepreka da se ova zemlja podijeli ne na tri, nego na dva dijela, da se definitivno zgnječi.

Došao mi je, tako, do ruku "Danas" od 30. travnja, u kojem dr Slavko Knežević objašnjava tko su Bosanski Muslimani. "Osmanlije" – odgovara on bez dvojbe. "Svi oni misle i govore kao prave Osmanlije, samo to nazivaju muslimanstvom. Za sve nas domoroce oni su uvijek bili Osmanlije ili "Turci".

Pa još domorodac Knežević kaže: "U vrtlogu historije Hrvati su davno izgubili Muslimane. 'Cvijeće hrvatskoga naroda' pleglo je i uvenulo u onoj zemlji bez humusa; počivalište mu ima oblik srca – to je Bosna."

Ovaj pokušaj da se Bosna, uz tekući genocid, izloži i retroaktivnom, da se i unazad i za sva vremena svede na muslimansko počivalište u obliku srca, zavređuje da se, gotovo nasumiце, otvori jedna stranica naše istorije.

U čestim smjenama bosanskih valija, kako bilježi dr Galib Šljivo, dakle u periodu kad se Otomansko Carstvo polovinom prošlog vijeka očajnički borilo da reformama očuva opstanak, izdvaja se lik Tahir-paše. Prije dolaska u Travnik bio je vrhov-

ni komandant turske mornarice. Imao je čin maršala, govorio italijanski i bosanski, bio čovjek oštar do nemilosrdnosti.

Kad mu je sultan jednom prigovorio da mu se sin razuzdao i naredio mu da ga uljudi, Tahir-paša je otišao kući i odrubio sinu, glavu. Čovjek stvoren od Boga da ga sultan pošalje u Bosnu.

Po dolasku u Travnik počeo je sprovoditi reforme što ih je bila naredila Porta, ali ih njegovi prethodnici nisu uspjeli realizovati. Da bi od nečeg počeo, naredio je da se izvrši popis i da se na kuće, na komade daske, stave brojevi. Tako je dobio nadimak s kojim će napustiti ovaj svijet i Bosnu: Tahir-paša Tahtar.

Bosna je već godinama bila u jednom od svojih krvavih košmara, kakvih je bilo dosta u doba Otomanskog Carstva, a koje je potonja istorija ili potisla u zaborav, ili, naprosto, sociolo-gizirala. Sijevale su varnice, dok u Krajini nije izbila otvorena i snažna pobuna, jednog ljetnjeg petka 1849. poslije džume u Vrnograču.

Na krajišku muslimansku vojsku krene paša sa svojom muslimanskom vojskom, kojoj su okosnicu činili Arnauti. Tu mu vojsku usput potruju hranom i vodom, napadne ga i kolera, kod Bihaća nikakav vojnički rezultat nije postigao, a njega je – stara čovjeka – počelo da izdaje zdravlje, pa se, ponižen i poražen, vrati u Travnik, pokušavajući da politikom učini ono što nije mogao sabljom. Na proljeće 1850, Tahir-paša izdahnuo, a tijelo mu – mimo islamskih običaja – sin odnese u Stambol, da ga tamo sahrani.

Ova ogoljena priča o paši koga Bosna živog nije prihvatila, a kojoj on nije htio dati mrtvo tijelo, može biti osnova za metaforično kazivanje o samobitnosti Bosne. Može biti kazivanje o razularenom begovatu. Može biti i isječak iz hronike propadanja jedne velike imperije. Istorijski, međutim, ona je bila

prolog u dramu čiji je glavni junak Omer–paša Latas, Mihajlo Latas iz Ogulina, čovjek koji je, zbog pronevjere (a i to je asocijacija vezana za neke što sad "pacificiraju" Bosnu), promijenio vjeru i carstvo.

I tada i sada pokazalo se da prave otomanske ratove najbolje vode oni koji nisu ni Turci ni Bosanci, s tim što je anahronost ovog načina ratovanja za stoljeće i po pomjerena u prostore krvavog apsurd.

U tom apsurdu svoje mjesto nalazi istup dr Kneževića i, nešto kasnije, u povodu obljetnice sisačke bitke, dr Tuđmana. Kad, naime, dr Knežević kaže za Aliju Izetbegovića, za zagrebačkog imama i za Aliju Isakovića da su – naprosto Osmanlije, da "tako govore i misle", to nije samo neumjesan pokušaj telepatije. To je zaokruživanje već zahuktalog fizičkog genocida "intelektualnom" nadgradnjom: Muslimana nije nikad ni bilo, pa se ne treba čuditi ukoliko ih uskoro stvarno i ne bude, njihova likvidacija je tek definitivno gašenje jednog već ugaslog carstva. Opsada Sarajeva je samo nastavak kosovske ili sisačke bitke, bez obzira na sve što se u međuvremenu dešavalo.

Dok je Evropa sebi uzela ulogu bosanskog mrtvozornika, proglašavajući takav posao arbitražom u ime načela novog svjetskog poretka i vraćajući sintagmi "novi poredak" značenje od prije pola vijeka, na Balkanu se zločinački zlorabi prošlost. Ekstremistima svih nacija to je neophodno: kroz mistifikacije prošlosti može se mistifikovati, mitologizirati, iracionalizovati i sadašnjost. Zločin uzdići do nivoa sinteze međunacionalnih odnosa.

Stvari su, srećom, još uvijek, bar dijelom drugačije. Ko god izgovori ime jednog od ovdašnjih naroda i pridoda mu kakvu opštu ocjenu – griješi apriori. Muslimani, Srbi i Hrvati, sticajom nekih okolnosti što teku od iskona, postoje i pojedinačno, a takvi će – pojedinačno – pred ogledalo i pred Boga.

TRI PUTA IZ BOSNE

1. septembar 1993.

Od rata je gori samo rat, a niti su mu otklonjeni uzroci, niti se vide sve posljedice. Bosanska republika je silom prilika postala muslimanski nacionalni teritorij i on može biti uređen po normama savremene demokratije, a mora – po volji većine

Čovjek je borbena životinja, stoga je nacija, zato što predstavlja zajednicu boraca, borbena jedinica. Ovo je osnovna teza iz knjige Mein Kampf, autora Adolfa Hitlera, kako ju je vidio Vinston Čerčil. O naciji kao borbenoj jedinici naslušao sam se dosta na UKV, prateći prenos skupštine "republike srpske". Nisam imao prilike čuti ton i tok rasprave u Bobanovu zastupničkom domu, ali sam spreman ustvrditi da se ona, u smislu definisanja hrvatskog naroda kao "zajednice boraca", "vijeća obrane", nije mogla bitno razlikovati od skupa kojim je predsjedavao Momčilo Krajišnik.

Evropski medijatori, koji su spremni da i ženu podvrgnutu grupnom silovanju tretiraju kao stranu u sukobu, trasirali su tri puta iz sadašnje Bosne. Ovaj bosanski možda vodi u kaos, možda u gerilu, možda u pravnu državu, možda u recipročnu nacionalnu isključivost. Muslimani i drugi koji su se hrabro i uzaman zalagali za ideju jedinstvene Bosne i Hercegovine treba da procijene koja je šansa za opstanak i trajniji mir veća.

Tri naroda u Bosni i Hercegovini sada su u različitom položaju, a jednako vezani zlom koliko su nekoć bili vezani dobrom. Srbi su dostigli kulminaciju nacionalne homogenosti. Riječ je o fazi podjele plijena i popuni "ispražnjenih" prostora, što je razlog i pojedinačnim bježanjima iz Sarajeva, u trci da se u

zadnji čas uhvati neko bolje mjesto, stan i pozicija u naciji. Sad na red dolaze selekcija i korupcija, rodaštvo i zemljaštvo. Srbe će u pokornosti pod SDS održavati kovanjem novih ratnih planova: ženevski projekat samo je međufaza rata, o čemu su na Palama otvoreno govorili Bosiljčić, Koljević i drugi.

U trenutku kada je proglasio republiku "Herceg-Bosnu", Mate Boban, kojem se ne može osporiti inteligencija kao što mu se ne može pripisati ni najmanja skrupuloznost, morao je biti svjestan da je definitivno postao trabant Karadžićeve politike. HVO je od aprila naovamo postepeno prestajao biti relevantan činilac na bosanskom ratištu. Nacionalna homogenost Hrvata, nekada ostvarena u HDZ, bitno je umanjena nedemokratskim promjenama unutar Zajednice i potpunim podređivanjem interesa bosanskih Hrvata Interesima onih iz Hercegovine te uklapanjem u Tuđmanove zemljovide. Antilijerijski pokolji u Mostaru i genocidna politika prema nehrvatima u Hercegovini diskreditovali su HVO u očima svjetske i hrvatske javnosti.

Muslimanska i bosanska pozicija ilustrovana je tokom i tonom sarajevske skupštine. Ona je, najprije, objektivno veoma teška, zbog pritiska svijeta i srpskih i hrvatskih fašista da se Bosna izdijeli etničkim međama.

Tok Skupštine i famozni "spisak želja" o kojem je bilo riječi govore da su unutrašnji politički potencijali Bosne i Hercegovine, Muslimana posebno, neiskorišteni i svedeni na povremene manifestativne skupove, a to je strateški hendikep. Dijapazon muslimanskih i bosanskih nedoumica najbolje ilustruju izjave Alije Izetbegovića od dolaska iz Ženeve do povratka u nju.

Vojna bezbjednost bosanske republike i muslimanskog naroda nije vezana za status Srba i Hrvata koji će se naći na njenih tridesetak posto bh. teritorija. Ta teza, te izjednačavanje

moguće muslimanske republike u koju Muslimane utjeravaju bajonetama, sa islamskom republikom, pa teza o Muslimanima kao stranom tijelu na tlu kršćanskog kontinenta Evrope, nije samo preuzimanje načina mišljenja iz retorti SANU već i pravdanje naredne faze agresije.

Ako se u Ženevi ustanovi Trobosna, onda je jedan dio nje - muslimanski nacionalni teritorij. On neće biti uređen samo prema željama i opredjeljenjima onih što tu žive, kao što nije ni omeđen prema tim željama i opredjeljenjima. On je omeđen srpskim i hrvatskim fašizmom. Spadam među ljude koji smatraju da je jedna vrsta suživota, uz evropske norme ljudskih prava, interes muslimanskog naroda. Međutim, pravo je tog naroda da sam utvrdi svoj interesna svojoj teritoriji. Instant-eksperti za muslimansko pitanje i jedva prikrivene prijetnje mogu samo ići naruku muslimanskoj ultradesnici.

Opasnost, pak, koja od nje dolazi monstruozno je protivrječna: ukoliko bi u muslimanskom narodu vlast preuzele latentno fašističke grupe i ukoliko bi i on postao "borbena jedinica", rat bi se gotovo sasvim stišao. Živ dokaz je zbližavanje Tuđmana i Miloševića koje teče uporedo sa jačanjem fašističkih snaga u obje države i slabljenjem demokratske opozicije. Da bi očuvali sebe, obojica moraju dokazati kako Srbi i Hrvati nigdje, pa ni u bosanskoj republici, ne mogu živjeti zajedno. Stoga, prava drama preispitivanja mogućnosti bosanskohercegovačkog zajedništva tek predstoji.

DO GRLA U POLITICI

6. oktobar 1993.

Vjerske zajednice u Bosni i Hercegovini živ su dokaz kako je u politiku lako ući, a iz njenih lavirinata nemoguće, bar načas, izaći

Rat je u Sarajevu počeo prije godinu i po dana. Ljudi od knjige tada su mogli da vide kako je gotovo sve što je o vojevanju napisano - odvratno staleško ili ideološko interpretiranje stvarnosti, a ne njeno literarno kazivanje. I književna istina je žrtva rata. Jedan Tolstoj, na primjer, govori o pomacima velikih jedinica, o carevima, maršalima i dvorskim dijalozima, o meditativnim plemićima koji nikada nisu dokučili ni donje granice filozofije, što je, inače, genetska karakteristika slovenskih naroda. Drugačiji su, recimo, Romark, Borhert, Hemingvej, ali škole uče da njima manje vjerujemo, a da vrijeme trošimo na Tolstojev monumentalni falsifikat i slične gomile papira.

Za godinu i po dana, u opkoljenom Sarajevu, osuđenom da razmišlja o ratu i samo o ratu, spoznalo se kako je on, prije svega - glad, cvokotanje, nestašica, šverc, prostitucija, poniženje, bol za ubijenim. Osjećaj duboke nepravde učinjene prema Bosni i Sarajevu vremenom izrasta u ubjeđenje da je pravda nemoguća i da su nas, govoreći o njoj, samo podvrgavali jednoj vrsti socijalne dresure.

Vidjevši boga Marsa bez šminke, s visokom dozom odbojnosti primam sve patetične pokušaje raznih blaženih graditelja mira da se prolivena krv natkrili dobrim, plemenitim i sterilnim namjerama onih iza kojih ne stoji ništa više od totalnog nepoznavanja stanja, ništa više od potpunog neznanja o prirodi rata, neznanja sličnog onom u kojem smo i mi živjeli. Ni ovdje, a valjda ni u Liberiji, Rusiji, Angoli, Zairu, Sudanu,

Somaliji ili Avganistanu, rat nije apstraktan sukob dobara i zla niti su dobro i zlo podijeljeni linijom fronta. Rat vode živi ljudi, iza njih stoje interesi. U našem slučaju, naprosto - pljačka, otimanje cijelih krajeva, kuća, stoke, video-rikordera, drva za loženje, kilovata, rušenje duhovnog nasljeđa stečenog stotinama godina.

Možda je poneko od Sarajlija postao nesposoban da razaznaje smrt i bol koji se ponavljaju, težinu tog bremena nesreće koje nam je stavljeno na pleća. Neka pogleda fotografski zapisnik o Sarajevu što ga je napravila Eni Lajbović: vidjeće da patetici nema mjesta.

U cijelom takvom kontekstu raspoznavanja rata kao pljačke i tehnologije ubijanja ljudi, žena i djece svim raspoloživim sredstvima, bljesnula je ideja o zajedničkoj molitvi za mir. Nije nova - njoj su posvetili noći i noći Bugojanci triju vjera uoči rata. Nije nova ni na nivou velikodostojnika - sjetimo se hrabrog gesta zajedničke posjete Bosanskom Brodu, kad je ovaj grad bio tačka bez povratka u bosanskohercegovačkom krvoproliću. Već tada, ni pobožni ljudi ni ateisti nisu mogli očekivati: tri bosanskohercegovačka velikodostojnika došla su u Bosanski Brod jednako upleteni u mrežu rata koliko i njihov domaćin Armin Pohara, za kojeg se rat, izgleda ranije završio nego za one što ih je poveo u borbu.

Ta upletenost je predratna. Vjerska zajednice bile su značajan, rekao bih - presudan faktor i višestranačkim izborima. One su imale svoje favorite i ti su favoriti dobili trku. Stoga je Srpska pravoslavna crkva stala na stranu agresije, u čemu je ne treba poistovjetiti ni sa cijelom njenom pastvom ni sa svim pravoslavnim sveštenicima; Katolička crkva uglavnom je davala pokriće svojim političkim štićenicima dok oni nisu počeli da brkaju strateške interese ove institucije i vlastite karijerističke ciljeve; držanje Islamske vjerske zajednice određeno je, prije

svega, sudbinom njenih vjernika i njenih bogomolja, ali i redefinisano organizacionom shemom te kadrovskim promjenama. Štujući jednog Boga, velikodostojnici su se našli u tri različite političke pozicije. To je tipičan sukob između načela i prakse: više od zajedničke molitve, od duhovnih vodstava traži se konkretno opredjeljenje o konkretnim zločinima i zločincima, na primjer.

To je ratna realnost koju bi jedan Lav Nikolajevič riješio veličanstvenim opisom zajedničke molitve pred velikom nesrećom što se nadvila nad narode, a Hemingvej bi rekao što bi rekao ili ne bi rekao ništa. Pragmatičan političar ili hroničar bi se, pak, upitao - za kakvu vrstu mira se moli? Za mir na linijama razgraničenja, za mir na granicama kompromisa ili za mir na granicama pravičnosti? Ili za mir - onako? Jesu li se duhovni vođi obratili Bogu istom željom?

Dok se čeka odgovor na to veliko pitanje, ostaje jedno sasvim praktično: kako će, recimo, vjernici nepravoslavci ispratiti dušu Milenka Jeftića, borca sarajevske Devete motorizovane brigade - rođenog maja 1950, poginulog aprila 1993 - što je izgubio život za istu politiku za koju su pali, u istim rovovima, istih dana, Ismet Gvozden, Sinan Omerbegović, Asim Selmanović, Hasib Hodžić, Boris Belić, Besim Turković.

U LIJEPOM PLAVOM GULAGU

10. novembar 1993.

Ekvilibrističko održavanje Sarajeva na granici između života u gladi i umiranja od nje sigurno jeste metod pritiska. Dodatno sredstvo treba da postanu oni kojima je jednako teško kao i nama, ili još teže

Citat prvi: "Izveli su nas u hodnik u kojem su bili umivaonici, prali smo se mirno, niko nas nije gonio. Dali su nam po 600 grama kruha, čaj i devet grama šećera."

Citat drugi: "Pošli smo po doručak u kuhinju koja je bila udaljena trideset metara. Za pola sata trebalo je pojesti doručak. Kroz prozor kuhinje posmatrao nas je ćelavi, postariji čovjek. Kraj njega je stajao mladi, sa zajmačom u ruci. Ispred njega je bila drvena bačva iz koje se pušila para. Na stolu je bila usoljena riba. Pružio sam talon koji sam dobio od brigadira zajedno sa 600 grama kruha."

Citat treći: "Prilikom dijeljenja primili smo četiri stotine grama kruha. Ono vruće i kuhano nije bila juha, nego čaj. Dobili smo i kocku šećera od devet grama i komadić slane ribe od četrdeset grama. Kruh i šećer primili smo za čitav dan".

Citati su iz knjige "Sedam hiljada dana u Sibiru", svjedočenja logoraša Karla Štajnera o životu u Staljinovim gulazima. Jelovnik i asortiman čitaocu će biti poznati. Garantovana ishrana Sarajlija u prošlom mjesecu, prema jednoj uredno vođenoj statistici, izgledala je ovako: za trideset i jedan dan oktobra/listopada dijeljeno je dnevno po stanovniku 180 grama brašna, plus hljeb kad i gdje ga je bilo, a bilo ga je rijetko. Dnevno je svaki Sarajlija dobivao 14 grama ulja. Decilitar sedmično, dakle. Što se šećera tiče, trošili smo nešto bolje nego Štajner i

njegovi supatnici -dobivali smo za 1,7 grama više od Staljnovih logoraša. Uz to je slijedilo i osam grama riže dnevno, šest i po grama krompira. To za prilog, uz 32 grama mesnih i ribljih konzervi. Dobili smo i soli - po 6,5 grama dnevno, i po jedan sapun. A ništa nije počelo ovog oktobra.

Iako sam sebi ličim na prosjaka koji kuka kako mu nije dovoljno ubačeno u šešir, moram prevaliti preko jezika da je bijeda postala stanje na koje smo navikli, ili smo naviknuti.

Negdje do u ova doba prošle godine podijeljena je deseta tura humanitarne pomoći. Za prethodna tri i po mjeseca: 12 kilograma brašna, dva litra ulja, pet kilograma riže, u koju smo dodavali lišće maslačka i medvjede šape, kilogram feta - sira, dva i po kilograma mesnih konzervi, 120 grama margarina, kilogram graha, četrdeset dekagrama paradajz - paste, nekoliko američkih lanč - paketa - broj je zavisio od mjesne zajednice, kilo biskvita, 120 grama germe i pola kilograma deterđženta. Od 6. septembra do 15. oktobra 1992. nije podijeljeno ništa. Dakle, dnevni obrok šećera bio je tada 14 grama, ulja 19 grama, mesnih konzervi 23, plus lanč-paketi

Od novembra do polovine ljeta, opet sa iznurivajućim pauzama, podijeljeno je ukupno po 18 kilograma brašna (75 grama dnevno), šest litara ulja (24 grama), dva kilograma i 250 grama šećera (9,4 grama dnevno - da li je to neko dobro proučio Štajnera?), tri i po kilograma mesnih konzervi - 15 grama dnevno. Osim hljeba - ukupno po nekih 150 ili 160 grama dnevno. Neću da činim ono što su Sarajlije morale da čine - pretvarati ove grame u dva, a za djecu u tri obroka. Nemam podataka o dodatnoj količini hrane što je dijeljeno u nekim firmama, niti o dirljivoj pomoći Alzašana. Recimo da je to, kad se razdjeli na dane, za dobitnike iznosilo cijelih 15 grama dnevno, deset posto jaču ishranu.

Ovo monotono putovanje kroz statistiku gladovanja u opsjed-

nutom gradu, putovanje na kojem smo izgubili deset, petnaest ili dvadeset pet kilograma težine i svekolike iluzije o svijetu oko nas, možda i ne bi trebalo rekonstruisati kad bi bar Bosna i Hercegovina, ako ne i svijet, znali da je dnevni obrok u Sarajevu tek dvije hiljade džula - ciglu jednu petinu potrebne energije. Da u Sarajevu na crnoj berzi za kilogram šećera treba odvojiti 30 maraka, dok se za četrdeset u nekoj Prištini kupuje vreća šećera od pedeset kilograma. Da u Sarajevu kubni metar vode, ako se dovozi naftom kupljenom na crnoj berzi, košta četrdeset marka, kao u dubini Sahare.

Svoj doprinos miru pojedini funkcioneri UN, gledajući to i takvo Sarajevo, daju kroz izjave kako će ovaj grad još neka-ko i imati šta da jede, ali drugi gradovi mučenici - e, to se ne zna. Pa onda UN prekinu dostavu hrane za milion ljudi zbog razbojničkog napada na konvoj i ubistva jednog šofera, umjesto da poubijaju barabe koje su pucale, kakvu god uniformu nosili. Šta je drugo bilo očekivati nego da poslije toga četnici naprave sa nadbiskupom i njegovom pratnjom to što su napravili?

U Staljinovim logorima količina hrane zavisila je od toga da li je zatočenik ispunio normu. Da bi Bosna i Hercegovina ispunila normu, izgleda da je potrebno da predsjednik Izetbegović potpiše komad čistog papira, na kojem bi poslije neko otkucao "mirovne formalnosti".

PUTOVANJE U MJESTU

30. mart 1994.

Cio jedan savez država traje u Bosancu pedeset godina, a taj savez postaje sve brojniji

Ova se rubrika zove kako se zove, a oko nas se zbivaju toliko važne promjene da njen autor mora pokušati da ih uklopi u dimenzije stoljeća. Neću polaziti od istorije i velikih stvari, jer sam se uvjerio u lažan sjaj politike i iluzionističke sposobnosti njenih aktera. Pokušaću da ovaj veliki, preloman trenutak – ponovo sam, u za koji dan, najmlađoj državi na svijetu – vidim iz rakursa svoje porodice, po muškoj lozi, po kojoj se vodi prezime, iako ništa manje nije bitan ni onaj drugi, uvijek zaboravljeni čovjekov trag, mliječni put.

Moja porodica povukla se zajedno sa svim pripadnicima islama, iz prostora oko Novog, prije ravno tri stotine godina. Jedan dio Bakšića, koji nije primio islam, ostao je na starim ognjištima. Ovaj drugi, pokretniji krak, skrasio se u Ljubinju. Tu se, u raznim burama, rodilo nekoliko koljena. Nekoliko generacija Bakšića, dakle, rodilo se i pomrlo u istoj državi – do moga pradjeda.

Moj djed, Hamzaga Bakšić, rodio se u Otomanskoj Carevini i vjerovatno je mislio da će, kao i njegovi pređi, i smiraj dočekati u istoj državi. A nije: došla je druga carevina, i nju je nadživio, pa došla jedna kraljevina, oduzela mu gotovo sve što je imao, i to Hamzaga nije preživio. Ukupno – tri države. Puno za jedan ljudski vijek.

Moj otac, Esad Bakšić, rodio se u Austro-Ugarskoj. Školovao se od ostataka imanja u prvoj Jugoslaviji. U njoj se zaposlio kao učitelj u Bosni, ostavivši mater i sestre u Ljubinju, tu će

ih kasnije poklati prve naše komšije, četnici. U Bosni je Esad dočekao i treću svoju državu, pa četvrtu, u kojoj je život privedo kraju - to je bila druga Jugoslavija. I Esad je bio nagrađen za sve ratne jade time što ga je zapao najduži period mira u historiji Bosne i Hercegovine, pa je i otišao vjerujući da rata više neće biti.

Ukupno je, dakle, moj rahmetli otac prevalio preko leđa i finansirao Austro-Ugarsku, Kraljevinu Jugoslaviju, endehaziju i poratnu Jugoslaviju pod više naziva - Demokratska Federativna Jugoslavija, Federativna Narodna Republika Jugoslavija i Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija. Sve u svemu, četiri države, jednu više od dede Hamze.

Ja sam rođen u Kraljevini Jugoslaviji, pod dinastijom Karađorđevića i tu prvu svoju državu ne pamtim. Druga moja država bila je endehazija, Nezavisna Država Hrvatska i moj poglavnik bio je doktor Ante Pavelić. Tu svoju drugu državu nisam volio kao dječak, niti je volio moj otac, bili smo za one iz šume. Esad, jer je cijenio da oni znaju za što se bore, a ja, mali bosonogi učin sin - jer mi se plaho dopalo kad je kroz selo prošao, ustašama ispod nosa, stasit partizan na bijelom konju sa mašinkom preko leđa i još pjevao jednu pjesmu koju nisam razumio. A i rahmetli mati mi je sakrivala partizansko oružje po kući - jedni ostave, drugi dođu po nj, pa mi se i to dopalo, iako sam znao da je opasno. Tako je otišla druga moja država, endehazija.

Treću, Titovu Jugoslaviju, pamtim po tome što sam najprije gledao kako ljudi u Fojnici trče kros-kontri, tada i nikad više. Bilo mi je zanimljivo i lijepo, sve su padali trčeći, jer su bili gladni, ali su htjeli da trče, jer je to trebalo da bude novi život. Kros-kontri. I sve je tako bilo u toj Titovoj Jugoslaviji, dugo vremena, sve je išlo ka nekom novom životu, a neki su bili protiv, bili su za stari život, ili za život 'nako. Da ne dužim,

tu sam državu volio: dala mi je svake godine nešto više nego prethodne, bilo je mira, moglo se pojesti, bilo je jeftinih knjiga ko je htio da čita, mogli su se učiti strani jezici ko je htio, putovati gdje hoćeš bez vize, često i bez para, na kredit, što posebno cijenim. Ja nisam obilazio strane zemlje nego koliko sam morao, bio sam polijen za duga puta, i pokazalo se da sam bio u pravu.

Nama je Bosancima Bog dao što nije nikom. Da jedan Britanac promijeni tri države, koliko sam ja promijenio u prvih pola vijeka života, treba da potroši dosta para. A najdinamičnije putovanje je tek slijedilo. Suverena, nezavisna, nedjeljiva, multietnička, multinacionalna, multikonfesionalna Bosna i Hercegovina bila je moja četvrta država i mislio sam da će na tome stati, kao kod rahmetli babe Esada. Veoma sam volio tu državu, najprije što je bila moja i prva država za čije i stvaranje sam glasao, potom stoga što sam na kraju prestao voljeti Jugoslaviju i jedno vrijeme sam se osjećao kao čovjek bez države.

Republika Bosna i Hercegovina, ljiljan na bijelom platnu, bila je moja i četvrta država. Od ove sedmice-tjedna, sve mi se čini, živim u svojoj petoj državi. To je federacija. Sve se uzdam da će oni odozgo ipak pristupiti, jer će u tom slučaju, uz federaciju, postojati i unija, pa će to, u neku ruku, biti moja šesta država, iako konfederacija i nije država. Puno za jedan ljudski vijek - nigdje nisam htio putovati, a pet-šest država promijenih, sve za i pedeset i pet godina, što u istoriji i nije mnogo, ali u ljudskom vijeku jeste i sve. Ili gotovo sve. Neka se na meni i na mom koljenu završi ovo putovanje, neka krene silaznom linijom - po jedna-dvije države sasvim je dosta za ljudski vijek. Tako bar kažu.

URUŠAVANJE MODELA

13. april 1994.

Kako je RTVBiH pronevjerila Televiziju Sarajevo

Do toga što se desilo u RTVBiH moralo je doći. Dugotrajno urušavanje ove kuće s vremene na vrijeme dovodi do odvaljivanja većih komada. Prvi takav događaj bio je odlazak Mufida Memije na mjesto savjetnika u Predsjedništvu, ostavka uz jedno nedorečeno saopštenje koje je više sakrivalo nego govorilo. Kako se kompletna istorija sarajevske televizije može posmatrati i kao serija manje ili više učtivih smjenjivanja njenih čelnih ljudi, Memijin odlazak ostao bi u sjenci drugih događaja, da njegova nasljednica, Amila Omersoftić, do formiranja Silajdžićeve vlade šef samostalne Direkcije za izbjeglice, nije povukla oštar i, možda, ishitren potez. Neka ga ocijeni vrijeme i neka se sagleda kroz imena nasljednika, ukoliko Šabović, Bilić i Filipović ne budu vraćeni na svoja mjesta, a Omeragić na poslove dobrog političkog reportera.

Za ključem događaja u RTVBiH treba tragati po mutnim sjećanjima. U predratnim godinama Televizija Sarajevo posebno nakon što je gotovo ugašen uticaj države, bila je jači partner među dvije glavne kuće u gradu. Oslobođenje je imalo visok rejting na jugoslovenskoj sceni, ali ne i međunarodni ugled kakav su pribavili autori i organizatori produkcije iz "sivog doma". Na proljeće devedeset četvrte, stvari stoje gore nego obratno: Oslobođenje je list koji se uvrštava u sam vrh svjetske štampe, te istovremeno služi i za građenje ugleda zemlje u svijetu i za izivljavanje lokalnih kompleksaša. Radio-televizija je u poziciji da krene iz početka.

Razlozi nisu tehničke naravi: obje kuće su granatama i nestašicama opreme i materijala dovedene u pretpotopski nivo

proizvodnje. Razlozi nisu ni u odlasku onih što su smatrali da im je mjesto na brdima: nema značajnog programskog imena sa TVS koje se pojavljuje na Srni. Izvjesni Dragan Božanić je prije rata bio standardan član druge postave, daleko od pomisli da uđe u poređenje sa najboljim, a ostali rtv–radnici koji su se uhljebili na Palama u odnosu na moćnu ekipu što je prije dvije godine bila u Sarajevu, mogli bi samo da pjevaju onu narodnu: Mujo Đogu po mejdanu voda. Rat je riješio i jednu hroničnu bolest sarajevskog televizijskog programa, odavde je otišao Smiljko Šagolj, a kad njega nema, lakše se podnose granate. Rat je, pored toga, izgradio nove junake tv-programa.

Zašto je, onda, RTVBiH prokockala baštinu Televizije Sarajevo? Ovog puta, rupa nije u pameti, nego u planeti. Radio-televizija Sarajevo je dovedena pod neposredan državni nadzor smjenjivanjem rukovodstva koje je imalo podršku kolektiva, i to je bio pucanj iz startnog pištolja za opštu bježaniju i široko opuštanje. Za smjenjivanje prethodnog rukovodstva u kuloarima se služilo i lažnim statistikama, među ostalim i onom po kojoj se i u toku rata, ne znam koliki procenat, zaposleni izjašnjavaju kao Jugosloveni, a to je, u oštrom istorijskom obrtu, od opredjeljivanja za jednu u suštini anacionalnu kategoriju postalo čin bezočne izdaje Bosne i opredjeljivanja za Sloboslaviju.

Država je u međuvremenu prolazila kroz teške krize. Zemlja je bila bez vlade, funkcije Predsjedništva, Skupštine i Vrhovne komande natovarene na pleća malog i promjenjivog sastava, u njegovim političkim opredjeljenjima nužne nedoumice i nedorečenosti. Upliv takve države na televiziju morao je biti nervozan, u detaljima i obeshrabrujući. To njeno uplitanje bilo je operativno, a ne strategijsko, time je Radio-televizija gubila osjećaj samoodgovornosti. Nije to bila posada, čamca na pučini, već dio velike posade koji nema osjećaj da može uticati na sudbinu broda. Posebno je malo prostora ostajalo za autorski

rad i frustracija je potiskivala kreaciju. Nije slučajno da je baš Šukrija Omeragić, novinar neprijatan za svoje urednike uvijek osim kad kuća prima priznanja što ih je on zaslužio, sad na listi čekanja, kao što nije slučajno da je povod cijeloj aferi baš Duško Tomić, prema kojem država nije zauzela stav i koga država od početka rata do prekjuče drži u statusu osnovane ili neosnovane sumnje.

Televiziju, kao i štampu, prije svega čine ljudi, ne toliko njihova sposobnost i reputacija, koliko njihova motivisanost. U miru se to pravilo može razvodnjavati finansijskim i tehnološkim infuzijama, u ratu, oskudici, u redukciji koja ima razmjere ogoljavanja, sve je vidljivo kao na nudističkoj plaži. Neki, mnogi, najbolji ljudi nekadašnje TVS-a ne rade za RTVBiH, bar ne u televizijskom segmentu programa. Prevođenje novinara sa dobrog starog radija, oprobani recept medijskih nezalica za zataškavanje problema, stvorice još jedan radijski program - sa slikom voditelja i nekolicine političara.

Da poređenje sudbina lista u kojem sada radim i kuće u kojoj sam proveo svoje najljepše novinarske godine ne bi bilo hvalisavo za ovu redakciju, treba reći i ono što je suvišno. "Oslobođenje" ima mana, mana koje se vide i onih koje se ne vide. U tekstovima, u odnosima. Međutim, "Oslobođenje" je preživjelo rat, ono iz rata izlazi bolje nego što je u nj ušlo, a da pri tome nije oštetilo nikoga oko sebe: ni državu, ni čitaoce, ni donatore. U ovoj redakciji ne rade pametniji, hrabriji, pošteniji ljudi nego u "sivom domu". Znali smo da smo u svom čamcu, u čamcu koji ne smije potonuti jer bismo i mi cijela flota time mnogo izgubili, nametnut nam je osjećaj zasebne odgovornosti.

ZELENA TRAVA ZAVIČAJA

13. august 1994.

Dok se Milošević rukuje sa Kozirjevim, UN popisuje krhotine bivše Jugoslavije, memorandumskom eksplozijom razbacane po svijetu

Čuven je primjer jedne vojnostručne ekipe u Britaniji za vrijeme svjetskog rata. Najprije je posao obavljao jedan kapetan, sam i radio je dva sata dnevno. Pošto je posao bio značajan, kapetan je dobio i majora. Isti posao su sada njih dvojica radili četiri sata dnevno. Tako značajan zadatak nije mogao da vodi običan major, pa je na čelo ekipe došao pukovnik. Sada je za isti zadatak koji je u početku poludokono obavljao kapetan, trebalo osam sati dnevno trojici ljudi.

Na tu priču o administraciji podsjetila me jedna publikacija UNHCR koja statistički obrađuje probleme izbjeglica iz "bivše Jugoslavije". Najprije, po administrativnoj inerciji kojom UN, a time i ljudi iz UNHCR, prilaze prostorima i problemima države koje već podosta vremena kubure svoje posebne brige. Jednom formulisan kao problem "bivše Jugoslavije", cio čvor agresije, pljačke, ubistva, genocida, narastajućeg fašizma, naravno biva premazan trobojkom zemlje koje više nema. Slika se razvodnjava i ocjene se gotovo podjednako odnose i na Banjaluku i teror koji tamo vlada, i na Negotin, Tetovo ili Portorož. Potom, po dimenzijama izbjegličke tragedije. Brojke su poznate, saopštavane, ali – u nevoljama kakve jesu – nestaju iz sjećanja. Statistika UNHCR obuhvata tri miliona i 750 hiljada ljudi koji su ostali bez doma i zavičaja. Sedma republika Galijeve "bivše Jugoslavije". Težište je, naravno Bosna i Hercegovina, sa 2.775 000 tih o kojima se UNHCR brine, bilo da

su izbjeglice, bilo da su opsadom i ratom dovedeni dotle da budu izbjeglice u vlastitom domu, Sarajlije, na primjer.

Zna se gdje su naši ljudi potražili i našli utočište - Njemačka, Švedska, Turska, Austrija. Ali i Venecuela - sedam ljudi, Meksiko osam, Lihtenštajn - 285, Irska devetnaest, Ekvador dvadeset, Kolumbija - 34, Novi Zeland, Dominikanska Republika. Hrvatska ima, prema istom izvoru, 380 000 izbjeglica i raseljenih lica, od čega je 183 000 iz Bosne i Hercegovine. Od ukupnog broja, što domaćih što bosanskohercegovačkih izbjeglica, njih 83 000 je u kolektivnom smještaju, gdje je osiguran kakav - takav obrok i kakav - takav krov nad glavom. Ostali žive od dana do dana, od jednog komada kruha do drugog.

To su, naravno, samo brojke. One se rastaču u razbijene porodice, u skupe telefonske račune zbog kojih se ljudi odriču obroka, u lične sudbine i lične ćorsokake, u legende o nekoćicini uspješnih i hiljadama koji nisu našli obećanu zemlju, o paketima koji su poslani a nisu došli, o sarajevskim noćima bez svijeće jer je paket sa svijećama neko zaplijenio na putu a u statistikama stoji ono čuveno "bivša Jugoslavija".

Pod tim nazivom, čvor se ne može raspjetljati. S druge strane, naziv se ne može promijeniti, jer bi se vrh Ujedinjenih nacija, kad bi već bio doveden u situaciju da svoje članice naziva pojedinačnim imenima a ne bivšim prezimenom, suočio sa ogoljelom istinom. Istovremeno, dalje odgađanje trenutka istine stvara naboje koje neće moći kontrolisati niko. Zao duh, jednostavno, neće sam ponovo u bocu. Dok se Milošević, rukuje sa Kozirjevim, načelo sile, kojim je bivša Jugoslavija raznesena, trijumfuje. To sve više shvataju i ostali u "bivšoj Jugoslaviji" i oko nje. U međuvremenu, moćni štabovi troše desetine sati i stotine hiljada dolara na posao koji bi, svako u jednoj od država, obavili deseterostruko brže, tako da cijela priča UN na Balkanu ne liči na sofizam o kornjači i Ahileju.

BOSNA I TROBOSNA

9. novembar 1994.

Vjerske "šušvarice" od malih nogu – šta će ostati od multikulture, a šta od sekularne Bosne i Hercegovine

Nakon katoličke gimnazije u Sarajevu, osniva se i Osnovna katolička škola, i to će biti institucija od javnog interesa. Izvršni odbor Skupštine opštine Centar ocijenio je da će osnivanje Osnovne katoličke škole biti značajno unapređenje osnovnog obrazovanja na području opštine. I šire.

Katolici i inicijativa Vrhbosanske nadbiskupije su lakmus - papir kojim se ispituje reagovanje javnosti i zakonodavca. Gimnazija je prošla bez reakcija, osim nevoljko prihvaćenog saznanja o produbljavanju vjersko - etničkih podjela, ali u gimnaziju se može i ne mora upisivati. Osnovna škola je pak ustanova u kojoj, zbog njene obaveznosti, pravila igre treba da odredi država. Katoličke škole su presedan, nema razloga da ne uslijede i slični doprinosi drugih vjerskih zajednica unapređenju osnovnog obrazovanja. Pravo jednog naroda, jedne vjere, jednog čovjeka, istovremeno je i pravo drugog naroda, druge vjere, drugog čovjeka.

Uz objavljivanje vijesti o osnutku katoličke gimnazije - a to će, po svemu sudeći, biti slučaj i sa osnovnom školom – priopćeno je da to nije mononacionalna niti monoreligijska institucija kao što joj ime kaže, i da će njena vrata biti otvorena i nekatolicima. Buduća navala mladih muslimana i pravoslavaca u katoličke škole da se zamisliti: djecu u fesićima kako trče u hrišćanske škole dok njihovi roditelji obrazlažu komšijama da žele i na ovaj način učestvovati u izgradnji multi - multi Bosne i Hercegovine. Na putu do katoličke škole, mali muslimani sudaraju se sa malim pravoslavicima i katolicima koji

žure u islamsku osnovnu školu, usput ponavljajući lekcije iz najtežeg predmeta koji se zove ekumenizam, a koji njihovim tatama nešto nije išao od ruke.

Manje benevolentna mašta, međutim, zamisliće da u katoličku školu idu katolici, u islamsku muslimani, a u pravoslavnu pravoslavci. Takva, vjerovatnija popunjenost mogućih vjerskih škola, unatoč svom deklarisanju njihove otvorenosti, zavređuje dvojak osvrt. Najprije, sa stanovišta opstanka ili nestanka multikulturalne Bosne i Hercegovine, u koju se toliko zaklinjalo pri političkoj promociji naše države. Potom, sa stanovišta prosuđivanja o militantnom teizmu kao odgovoru na militantni ateizam u prethodnim društvenim uvjetima.

Ovo drugo da se ilustrovati držanjem "nacionalnih" humanitarnih društava u kojima mjera za podjelu pomoći, posebno u najcrnjim danima iscrpljujuće gladi, nije bila nevolja u kojoj se čovjek nalazi, već obredno - manifestacioni aspekt njegove pobožnosti. Ono prvo, međutim, ozbiljnija je stvar od pokušaja pojedinaca koji praktično drže monopol na onu humanitarnu pomoć što ne dolazi preko UNHCR, da glađu izvode ljude na pravi put. Budu li, naime, u istom gradu djeca raznih vjera - o ateistima i njihovoj djeci drugom prilikom - rasla jedna pored drugih u duhovnim čahurama, uz insistiranje na svim, posebno na jezičkim distinkcijama, do punoljetstva neće biti ni sugrađani ni zemljaci, već stranci koji žive jedan pored drugog.

Atmosfera tuđinstva, koja bi proistekla iz tri vjerska ili nacionalna odgojno - obrazovna sustava, stvorila bi duhovna, potom i fizička geta, u kojima ne bi bilo mjesta za izuzetke i individualne sudbine. Spor se, u stvari, vodi oko sadržaja termina "multietnička Bosna i Hercegovina", i njegovog vezivanja u isti paket sa "multireligijskom Bosnom i Hercegovinom". Bosanskohercegovačka multireligioznost podrazumijeva uporedno trajanje i toleranciju, jer je preplitanje i prožimanje vjera

nemoguće. Multietničnost ove zemlje, međutim, polazi od mjesta gdje se multireligioznost završava. Ona podrazumijeva i prožimanje, međuticaj - jednako iz obaveza prema prošlosti, gdje je toga bilo, kao i zbog obaveza prema budućnosti u kojoj kultura postaje globalni proces.

Strah od bosanskohercegovačkog unitarizma svakako ima neku osnovu. Međutim, unutrašnja bosanska ksenofobija, do koje vuče cijepanje odgojno - obrazovnog sistema po nacionalnim vertikalama, dovodi do pitanja - nije li onda bolje da se sasvim razidemo na vrijeme: tako bi se i u Bosni i Hercegovini steklo neko istorijsko iskustvo koje nije betonirano krvlju. U međuvremenu, po nekim realnim kriterijima, svaki školski program biće onoliko dobar koliko bude evropeiziran i podložan jednostavnoj nostrifikaciji na kontinentu. Ova do temelja razorena zemlja još dugo neće moći pružiti šansu za zapošljenje svojoj mladosti, neka im bar pruži mjerodavan papir da egzistenciju privremeno osiguraju tamo gdje je to moguće.

LAŽNO PREDSTAVLJANJE

14. decembar 1994.

Evropa jeste kolijevka parlamentarne demokratije, ali je i domovina i prebivalište svekolikih njenih antipoda. Nestankom klasične ljevice, fašizam dobija šansu.

Sjećanje na budućnost: devetog maja 1945. godine na pučini su bile četrdeset tri njemačke podmornice. Devet ih se otišlo predati u američke, kanadske i britanske luke; sedam u norveške i njemačke; četiri su stradale ili krenule prema portugalskim obalama. Za dvije se saznalo da su krenule prema Argentini, a polovina je, jednostavno, nestala. Najprije je pobjednička euforija odgodila potragu za nacistima, a kasnije traljavi pokušaji ostali su bez rezultata.

Da su svi nacisti nosili uniforme sa opasačem na kojem je pisalo "Naša čast je vjernost", sa fašizmom bi bilo završeno onog časa kad je admiral Denic stavio potpis na безусловnu kapitulaciju. Međutim, sve do primjera naše vlastite kože, prevladavala je uglavnom pučkoškolska slika fašizma i anti-fašizma svi dobri momci na jednoj strani crte razdvajanja, svi zli momci na drugoj. Ideološka opterećenja prošle faze naše historiografije spriječila su stvaranje prave slike o domaćem fašizmu; duhovna tromost i politički oportunistički onemogućili su stvaranje predstave o neprekinutom fašističkom djelovanju u Evropi i Americi, pa i bivšoj Jugoslaviji. Malo ko se danas sjeća daje čuveni pilot Čarls Linberg bio ne samo ugledan promotor fašističkih ideja već i Hitlerov kandidat za budućeg predsjednika Sjedinjenih Država.

To je samo dio zaborava koji je doprinio stvaranju jednostrane slike o Evropi i tzv. međunarodnoj zajednici, činilac na koji se Evropa oslonila pri svom lažnom predstavljanju pripravn-

nicima parlamentarne demokracije. Evropa se, naime, nije tokom ove gotovo tri godine agresije na Bosnu izmijenila, nije se suštinski izmijenilo ni njeno ponašanje. Izmijenila se samo bosanska spremnost da pogledamo u oči jednoj istini, malo složenijoj od propagandnih slogana i ideoloških fantazmi o zlatnoj ribici i koja nam nije ispunila tri želje kažnjavanje nepravde, nagrađivanje pravde i ponašanje u skladu sa vlastitim proklamacijama.

Zaborav je bio i ostao hrana fašizmu. Njemački krupni kapital finansirao je Hitlerov politički uspon u periodu koji je za firera bio presudan. Saradnja je bila strateška smirivanje izgladnjelog radništva i razbijanje ljevice, ali i operativna, sve do časa kad su nacisti ocijenili kako su dovoljno moćni da se oslobode ovog partnerstva. Britanska aristokracija bila je impregnirana nacističkim idejama, i dio nje neposredno je kolaborirao sa Berlinom gotovo do izbijanja oružanog sukoba. Novinarski magnat lord Rotemer piše, u vrijeme prvih Hitlerovih trijumfa u Njemačkoj, da nacisti predstavljaju "još jedan bedem protiv boljševizma". Rotener je neposredno pomagao britanske crne košulje Osvalda Moslija. On jeste bio jedan od najekstremnijih britanskih pristaša nacizma, ali ne i najuticajniji. Kralj Edvard VIII nije abdicirao tek onako zbog jedne romantične veze, već stoga što je vlada ocijenila da je previše pronacistički raspoložen.

Antisemitizam Henrija Forda odveo je praoca američke automobilske industrije i jednog od najuticajnijih ljudi tadašnjeg svijeta u najuži krug nacističkih pristaša. Ford je finansirao antisemitsku štampu a iz članaka objavljenih u njoj sačinjen je zbornik "Međunarodni Jevrejin", koji je preveden na šesnaest jezika. Knjiga je dospjela i u najzabačenije kutke planete. Posredno i neposredno finansirao je naciste dok nisu preuzeli vlast.

Intelektualci, koji se u tekućim manifestacijama balkanskog fašizma mogu naći u njegovim vrhovima, bili su diljem Evrope između dva svjetska rata često hipnotisani pojavama novog cezarizma. Jedno vrijeme Tomas Man, jedno vrijeme Fransoa Morijak, pa Kroče, pa Knut Hamsun, Ezra Paund, Eliot.

Svijet je znao za genocid nad Jevrejima u Rajhu, ali je rat počeo tek kad je zaprijetila opasnost da se Njemačka pretvori u jedinu kontinentalnu silu. Antifašizam će samo biti implantiran u jedan tipičan rat za podjelu sfera uticaja na Kontinentu, kasnije i u svijetu. Ipak, završiće se odista antifašistički, Nirnbergom, i to je injekcija od koje će zapadna demokracija živjeti pola stoljeća. Njeno dejstvo je, međutim, isteklo u času kad je najprije krahirala parlamentarna ljevica na zapadu Kontinenta, a potom se raspao i Sovjetski Savez koji je inercijom svrstavan u jezgra ljevice.

Kraj prošlog i cio ovaj vijek označavaju se i kao epoha fašizma. Njime je impregnirana politička struktura Evrope. Različitih su snaga i pojavnih oblika. Ali, prisustvo fašizma je uočljivo, a njegov uticaj se mjeri, između ostalog, i tolerancijom tuđih fašizama.

SMOKVIN LIST

22. mart 1995.

ili Ali-paša na Venerinom brijegu

Radio - televizija je našla način da obilježi pedeset godina Radija i trideset i pet godina Televizije u mjeri kakva priliči najjačoj informativnoj, najjačoj kulturnoj i najjačoj obrazovnoj ustanovi u državi. Učinila je to mirno i dostojanstveno, ne demolirajući vlastitu prošlost naknadnim saznanjima, dajući odgovarajuće mjesto i imenima onih koji su fizički mrtvi i onih koji su mrtvi kao ljudi. Svi su oni prošlost Radio - televizije, a ostaće bez odgovora pitanje kakvi su, u stvari, oni što su se sada našli preko puta domovine: onakvi kakvi su izgledali u mirna vremena ili onakvi kako su postupili kad je počeo rat. Svoje najbolje utakmice odigrali su za Televiziju Sarajevo, time i za Bosnu i Hercegovinu.

Naravno da je kojeko pokušao, hotimice, iz navike ili iz namjere, da otvori improvizovanu tezgu na ovom vašaru taštine, kao da je prošlost jednog medija knjiga utisaka, ali - to je bezopasna igrarija prema posljedicama srodnog ponašanja u disciplinama u kojima se, poput politike, ljudska sujeta zna pretvoriti u ponore mržnje i rijeke krvi.

Po političkoj širini i multikulturalnosti jubilej TVSA odlikao je ovo društvo kakvo treba da bude. Po omaškama ili greškama, na razini tananih medijskih struna, uz jubilej i oko njega, nagovijestio je i drugu, tamnu stranu mjeseca marta/ožujka devedeset pete, u kojem su jednu građevinu dvojica glavnih konstruktora konačno počeli praviti od temelja, a ne od krova.

Lecnuo sam se kad sam naslov jedne od najboljih emisija iz pionirskog perioda TVSA - pripremali su je Željko Marjanović i Aco Jevđević – vidio u skraćenoj verziji: "Dama pik". Emisija

se zvala "Dana pik na venerinom brijegu". Scenarist i vlasnik naziva te televizijske baletske predstave bio je Željko Marijanović: umro je ovdje, za vrijeme rata. I on i Aco Jevđević spadaju u kategoriju ljudi koji nisu imali neprijatelja i koje niko nije mrzio, čak ni oni kojima su visokom kreativnošću oduzimali hljeb. Nije, dakle, neka naknadna osveta, već; vjerovatno, ugrađen osjećaj autocenzure po kojem pominjanje Venerinog brijega više ne spada u krug pristojnosti. A "Dama pik" je baština, na brijegu, malo iznad njega ili malo ispod njega.

Prethodno sam negdje u RTV - programu, ne znam više je li državni ili neki od privatnih, čuo i poprilično kastriran tekst pjesme "Kahvu mi draga ispeci", iz kojeg je redaktor uklonio riječi koje bi mogle imati kakav erotski naboj, pa pjesma sada mlade generacije upućuje da se Bosanci treba da razmnožavaju partenogenezom. Potom sam imao priliku čuti značenu pjesmu "Ali - paša na Hercegovini", ali bez lijepa Mare, izgleda stoga što je Mara inovjerka, pa ako se tako pjeva o Ali - paši, ko zna kakve posljedice to može izazvati na nivou real politike, lako - nota bene - Ali- paša po svojoj vjeri može da uzme lijepu Maru, a lijepa Mara se, opet, u toj pjesmi, ne udaje za pašu, inovjerca. Oni se samo vole: "da me prosiš, ne bih pošla za te, da s' oženiš, bi se otrovala".

Pjesmu, koja je negdje u visinama "Odi et amo" prekrejio je nekakav kafanski pjevač ili nekakav kafanski urednik. Srećom se to nije desilo sa jubilejom RTV Bosne i Hercegovine. Hiljade sati programa - od kojih su neki propali jer nije bilo objektivnih uslova da se sačuvaju, drugi su upropašteni jer nije bilo odnosa prema vlastitoj prošlosti niti samo poštovanja u mediju, a većina je sačuvana - ogledalo su Bosne i Hercegovine, sa svim proturječnostima koje sadrži njeno biće, sa svim zaokretima i konfliktima kojih se neko voli, a neko ne voli sjetiti, ali koji jesu postojali.

Radio - televizija je imala dovoljno širok izbor da dokaže i slaže kako je uvijek bila na stazama bosanske državne ortodoksije, nije to učinila. Mogla je pokazati cijelu gamu programa, s političkom "provjerom" imena autora - nije to učinila. U cjelini, poštovala je činjenično stanje. Možda je, ipak, trebalo otvoreno reći koje je sve emisije pokrao i ponio sobom u Beograd Slobodan Terzić: identifikacija programskih dostignuća pojedinih ljudi iz prošlosti RTV i prošlosti Sarajeva, prošlih ljudi, treba da bude zaokružena. Odlasci ljudi iz RTV, pa i iz ove kuće, prošli su ćutke, uz istu onu autocenzuru o kojoj je danas i ovdje bilo riječi: nema potrebe, pobogu. Nismo jetimi, nakon svega.

FUKAREŠTINA

17. maj 1995.

Cijela privredna situacija Bosne i Hercegovine može stati u jedan ceker

U ponedjeljak poslije podne, negdje u vrijeme kad su četnici počeli da granatiraju Kromolj, jedan čovjek je ispred Markala prodavao cekere. Koštaju po marku, a napravljeni su od vreća za brašno iz humanitarne pomoći. U masi ljudi i žena koji su koristili nestašicu cigareta ili mijenjali marke za dinare, gotovo egzotično djelovao je čovjek koji je nešto proizveo, i to nešto prodaje. U odnosu na velike švercere, koji ne zalaze na pijacu, a ovih su dana zaradili desetine hiljada maraka prodajući cigarete koje niko godinu dana nije htio da kupi – i koje bi propale da nije bilo kavge oko finansijskih markica - taj je čovjek zadnja fukara. Ipak, on je bliži filozofiji i biografijama ljudi koji su prije jedno i po stoljeće postali legende i orijentiri kapitalizma nego što je serija sarajevskih bogataša čije umijeće je do kraja vezano za lokalne i trenutne uvjete.

Na ovu vrstu čovjeka može se tipovati kad se misli o mogućoj poslijeratnoj Bosni. On svoju proizvodnju zasniva na sirovinu kakvom svi raspolažu, a količine koje su mu trebale bile su besplatne. Koristi radnu snagu koja mu je na raspolaganju - vlastitu, kućnu. Sam izlazi na tržište, bez posrednika. Njegovih trideset ili pedeset maraka, koliko je zaradio tog dana, dalo bi se svrstati u čist profit. Tih pedesetak cekera su među rijetkim stvarima što su preko vikenda u Sarajevu proizvedene za tržište.

Sarajevo mnogo duguje švercu, možda i sam opstanak. Ono što se prenosilo preko piste po cijenu života morale su biti robe koje tržište traži i tako je bilo dok nisu proradili veliki

lanci, jedna vrsta grosističkih monopola. Šverc je, međutim, Sarajevu ostavio i težak biljeg grada koji sporo i nikako osposobljava vlastitu proizvodnju, prilagođenu novoj situaciji. Slušao sam o nekim poslovnim planovima i oni imaju jednu, ali sasvim dovoljnu manu: mišljeni su i pisani kao da će se Sarajevo dolaskom mira obnoviti u svojoj ljepoti i svojoj kupovnoj moći. To je zabluda koja će dovesti do serije teških promašaja i do talasa obeshrabrenja.

Veći dio onoga što u gradu i u zemlji postoji ostatak je vremena u kojem je nacionalni dohodak bio deset puta veći nego sada; recimo - pet puta veći nego što će biti poslije rata. I fabrike koje još rade, i odijelo koje još stoji u ormaru, i veš - mašina koju nema ko da popravi, i knjige u policama, i plomba u ustima i, iznad svega, obrazovanje koje je bilo besplatno - nasljeđe su nerazrušene, dugo i strpljivo građene Bosne i Hercegovine.

Put obnove, kad i ako do toga dođe, biće spor i neće moći da se obavlja po horuk - sistemu. To može biti samo put preduzetništva, sitnog preduzetništva iznad svega. Naravno, ukoliko korupcija ekonomsku moć ratnih dobitnika ne pretvori u političku moć, o čemu je rano suditi.

Vratimo se našem cekerašu sa Markala, okosnici sarajevske privrede u ponedjeljak, petnaestog maja. U vrijeme kad je u nekadašnjoj Jugoslaviji sve teklo kao po loju, početkom sedamdesetih, zemlja je bila preplavljena igračkama iz Azije; Hongkong itd. Ikad bi dijete razvalilo igračku, vidjelo se daje ona napravljena od upotrijebljene konzerve mesa ili piva. Tokom četvrt vijeka ove su zemlje prešle put od rezanja konzervi do proizvodnje vrhunske elektronike, daleko nadmašile i bivšu Jugoslaviju i Bosnu i Hercegovinu, koja je u privrednom smislu bila balvan - republika u jugoslovenskoj federaciji, nešto manje u posljednje dvije decenije.

Nasuprot našem proizvođaču i prodavaču cekera stoje stotine

Sarajlija koji su, uselivši u nove stanove, bacili u smeće sve što im nije trebalo - od knjiga do zimskih kaputa. Stoji bašta ogradena izrezanim limenkama od ulja - desetinama limenki. Stoje ljudi koji su napravili lažne humanitarne organizacije. Ljudi koji oplakuju sami sebe. Ljudi koji čekaju pomoć od Boga ili od rođaka iz inostranstva.

Švercerima se, možda, može koješta prigovoriti, ljudima koji se, s rukama u džepovima, žale na zao vakat, može se prigovoriti sve. Iznad svega, može im se prigovoriti da nisu shvatili ni da smo sada fukara ni šta treba učiniti da to budemo malo manje i malo manje dugo.

RES NULLIUS

27.09.1995.

Bilo je pogrešno uvjerenje da se Balkan vratio u devetnaesto stoljeće: nismo sišli na prvoj stanici

Kad je svojedobno u Folksvagenu odlučivano - hoće li se nova fabrika automobila za Jugoslaviju graditi u Vogošći, konkurencija se potrudila da do Nijemaca dođu priče kako su ljudi u Sarajevu ušljivi, lijeni, peksini i nemaju ni elementarne industrijske kulture, pa od njih ne treba očekivati da baš svaki dan dođu na posao. Na tu priču podsjetio me intervju što ga je predsjednik Republike Hrvatske doktor Franjo Tuđman dao prigodom posjete Parizu.

Doktoru Tuđmanu valja priznati konsekventnost: on je od početka rata ili za kakvu podjelu Bosne, ili za njeno uklapanje u "kiflu" ili za neku vrstu hrvatskog patronata nad Bošnjacima. To je, jednostavno, koncept s kojim je dr. Tuđman ušao u bitku za samostalnost Hrvatske. To je doktrina hrvatske imeperijalne desnice.

Sada, u Parizu, doktor Tuđman preuzima u ime Hrvatske i Hrvata javnu obavezu da evropeizira Bošnjake i da ih drži na oku kako ne bi utonuli u zeleni vir fundamentalizma. Time, predsjednik Tuđman objašnjava o kojoj od postojećih političkih Evropa govori i na kojoj su istorijskoj razini razmišljanja povjesničara Tuđmana.

Politički, Bošnjake i pripadnike islama doktor Tuđman vidi u nekoj Evropi u kojoj bi njihove nacionalne slobode i vjerske slobode bile manje nego što ih, na primjer, imaju Hrvati i katolici. Spada među ljude koji Japanca u kimonu neće proglašiti za japanskog fundamentalistu, a Bošnjake u fesu hoće za

islamskog, a može i bez fesa, a može i kad je ateist-socijalist, a može, dapače - poželjnije je, i kad je komunist. Ha je Bošnjak, ima u njemu nešto fundamentalističko. Kojem istorijskom periodu pripadaju viđenja o potrebi držanja islamiziranih Slovena pod nadzorom? Suštinski, vremenu križarskih ratova, kad su se dizale vojske koje su jednako prilježne pljačkale i islamsko i katoličko i pravoslavno stanovništvo, sve radi oslobođenja svetih mjesta. Primjer takvog križarstva je Ivica Raić i još koješta oko Kiseljaka.

Drugo ishodište može bit međunarodno pravo kakvo je bilo u osamnaestom stoljeću. Parafraziraću opis tog prava po knjizi Vladimira Dedijera "Interesne sfere". Sve nehrišćanske države su u 18. vijeku smatrane barbarskim i nisu imale nikakvu zaštitu međunarodnog prava. Postojale su tri vrste interesnih sfera:

a) teritorije *res nullius*, ničija stvar. Tadašnje međunarodno pravo smatralo je da ono što drži nehrišćanska, varvarska država nije pod vlašću jedne države i otuda je ta zemlja slobodan predmet okupacije. Dvije ili više hrišćanskih država mogu da naprave između sebe sporazum o interesnim sferama nad tom "neorganizovanom teritorijom."

b) ugovori između kolonijalnih sila kojim se priznaje da jedna od njih ima poseban interes za teritoriju ili dio teritorije neke treće države.

c) ugovori o interesnim sferama koji se odnose na teritoriju jedne države, sklopljeni sa samom tom državom. Ovoj je otičinini na nivou javnog ponašanja uvijek prethodila i slijedila parada velikih riječi - pravovjernost, civilizacija, napredak itd.

Riječi su se vremenom mijenjale. Postupak je ostajao isti. Na Balkanu i o Balkanu odlučuju norme i procedure međunarodnog prava iz vremena kad je svaki peti stanovnik Sjeverne

Amerike bio crnački rob. Bilo je pogrešno naše uvjerenje da se vraćamo u devetnaesto stoljeće. Nismo sišli na prvoj stanici vlaka prema srednjem vijeku.

Doktor Tuđman istupio je sa zapanjujućom iskrenošću, osobinom rijetkom među političarima i na tome mu treba izraziti zahvalnost. Razloge ovoj iskrenosti valja tražiti u dva pravca. Možda je riječ o duhovnoj inerciji, stoga što hrvatski predsjednik najčešće komunicira sa političkim istomišljenicima u domovini - komunicira gotovo isključivo sa njima - pa je s istim ponašanjem nastavio u Francuskoj, gdje HDZ nije na vlasti. Možda je, pak, procijenio da je odnos snaga dovoljno dobar da može nastupati sasvim otvoreno.

Hronologija ratnog novinarstva kroz
dnevnik Hamze Bakšića

SELMA ZULIĆ ŠILJAK

U govoru "Mit, zaborav i pamćenje" objavljenom 1996. godine u izdanju Vijeća Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Hamza Bakšić, između ostalog, navodi na potrebu preciznog bilježenja činjenica iz rata, precizne historiografije, pripreme i objavljivanja dokumenata iz rata. Među tim dokumentima, trebaju se naći i privatni arhivi. Stotine ljudi je vodilo dnevničke, a Bakšić ih kategorizira kao "*subjektivnu sliku rata i dragocjenu dimenziju stvaranja ukupne slike*". I u ovom govoru, kao i u novinskim komentarima, Bakšić napominje publiku na "*običnog čovjeka*", te da će narativ o ratu kao "*borbi za slobodu*" biti moguć tek ako je u vlasništvu običnog čovjeka.

Vodeći se ovim govorom, mogli bismo pretpostaviti da je to jedan od razloga zbog kojeg je Bakšić netom poslije rata objavio svoje brižljivo vođene memoare pod naslovom "Sarajeva više nema". Knjiga sadrži preko tri stotine stranica sa nekoliko stotina zabilježenih sudbina "*običnih*" ljudi koji, ni trideset godina poslije rata, nisu dio zvaničnog sjećanja na rat i stradanja. Knjigu je objavilo Oslobođenje 1997. godine, a desetak knjiga još uvijek je dostupno u osam biblioteka u BiH. Ova knjiga sadrži samo dio memoara, sedamdeset i šest dana, krećući od 1. januara 1992. godine do 4. maja 1995. godine. Zapis iz 30. aprila 1995. godine u kojem Bakšić iznosi bilješke o sudbinama ljudi iz svog telefonskog imenika, prijatelja, rodbine, poznanika i saradnika od prije rata, na svega tri strane, po načelu sažetosti – daje svu suštinu rata i njegovih posljedica.

Zanimljiv je odabir redoslijeda datuma u Bakšićevoj knjizi, a isti je zadržan i u ovom odabiru. Bakšić je datume posložio na način da čitatelji mogu pratiti šta se zbivalo na isti dan u četiri uzastopne godine. Vijeme se kreće ciklično i ritualno i gubi mu se početak i kraj – "nema protoka vremena u Sarajevu" – kako navodi početkom januara 1992. godine. Iako ne nužno povezano, ova dinamika podsjeća na naslov Hamzinog teksta "Putovanje u mjestu" iz rubrike Kraj stoljeća, gdje na

jednoj ličnoj biografiji iščitavamo velike društveno-političke promjene.

Dnevnici se mogu iščitavati po željama i interesovanjima – da li sa fokusom na ratna dešavanja u opkoljenom Sarajevu, tražujući za načinima preživljavanja građana, načinima komuniciranja, robne razmjene i slično. Ono što ovaj dnevnik razlikuje od svih ostalih objavljenih memoara, izuzev vrlo vještog izričaja, jeste pažljivo praćenje stanja u medijima i sudbina novinara i novinarki. Čitajući Bakšićeve dnevnike nalazimo informacije o stanju u redakcijama, novinarima koji su ostali i onima koji su otišli, da li se uspjela štampati Nedjelja i ko je prvi objavio vijest o Markalama. Čitanjem o novinarstvu u ratu kroz Bakšićeve memoare zaista dobijamo tu dragocjenu dimenziju priče, jer Bakšić, bez iole veličanja, piše i o svim njegovim slabostima, o vlastitom umoru, danima kad su se oni koji su ostali osjećali poraženi kao profesionalci, o depresiji i samoubistvima.

Hamza je rat dočekao u pedesetim godinama.

Kroz izbor od sedamdeset i šest dana, čitanjem hronologije novinarstva, tijekom devedeset i druge primjetiće se politički pritisci na medije, ali i veliki otpor i polet redakcija. Ovo je i godina kada je ubijen Kjašif Smajlović, dopisnik Oslobođenja iz Zvornika.

U januaru 1992. godine Bakšić bilježi pritiske na Omladinski radio i borbu onih koji će *“u ratu rizikovati budućnost”*, Nevena Anđelića, Senada Hadžifejzovića, Mladena Sančanina, urednika Bore Kontića. Ulogu starijih novinara Bakšić vidi kao one koji *“prije svega brane prošlost”* od manipulacije. Devedeset i druge Bakšić bilježi i da TVS-a ne može da se odupre političkim pritiscima, te navodi: *“Televizija popušta, moji prijatelji Besim Cerić i Nenad Pejić ne mogu da odole pritiscima, program puca na sva tri kanala. Čini mi se, da sam na TVS-a, trajao bih dva-*

tri dana i junački poginuo.“ U Oslobođenju pak reakcije na rušenje partizanskih spomenika u Mostaru – *“Neće proći”* - *“No pasaran”*, napisao je Mugdim Karabeg, a Bakšić ga opisuje kao starijeg novinara koji dobro pamti fašizam.

Izbor zapisa iz 92' godine završava se sa aprilom. Hamza ovom prilikom opisuje da ne može od pucnjave da dođe do redakcije, a da će se tekst objaviti zahvaljujući Fahri Memiću koji juri kolima između granata i kupi od novinara rukopise.

“On je jedan od junaka ovog rata” – zapisao je Bakšić.

Devedeset i treća je godina u kojoj je Bakšić najviše pisao o odlascima kolega „na drugu stranu“. Pominjući „prelaz“ Ljubomira Ljubojevića – *„koji se toliko zakljinjao ljiljanima i Bosnom“*, zapisuje: *„Strah junaku kvari obraz često: Ljubojević, koji je do prije koju sedmicu vodio televizijski dnevnik, sada na Palama priča kako Miljacka nosi srpske leševe. Ja to ne znam. Dva su razloga. Prvi je što od onih s brda ne smijem da se primaknem Miljacki. Drugi - i da vidim leš u rijeci, ne bih mogao, kao Ljuba, pogoditi koje je nacionalnosti.“*

Ovo je i godina kada je ubijen Željko Ružičić, novinar tadašnje Radio - televizije Bosne i Hercegovine- *“Poginuo je, ubijen je kolega sa radija Željko Ružičić“*, zapisao je Bakšić.

Potom dolaze dvije godine iscrpljenosti, gladi i umora, a Bakšić bilježi da su neke od kolega prošli kroz mučenja i ropstvo, a neki izvršili samoubistvo. Vidno iznerviran medijskim analizama koje novinare iz rata mjere po istim profesionalnim standardima kao novinare iz mira, Bakšić komentariše i poziv da učestvuje na okruglom stolu u Salzburgu na temu „Mediji i rat“ i zapisuje:

„Novinari su gladni i umorni poput svih drugih sapatnika u Obruču. Mi živimo u esenciji tuđih nesreća, a uz to svako ima i manju ili veću čašu svoje nesreće. Mi smo, poput drugih, ljudi slučajno

preživjeli, ljudi ljuti na "outer space", ljudi koji tu silnu nevolju moraju pisačom mašinom pretvarati u neku objektivnu profesionalnu analizu. Poniženi smo kao profesionalci, jer strane kolege putuju Bosnom i pričaju nam kako izgleda, mi ne možemo."

Devedeset i pete godine Bakšić bilježi koliko ga je rat izmijenio u profesionalnom smislu i kako mu je „*onaj tamo Hamza Bakšić*“ koji je izučavao sirovine svjetske berze i odnos jena i marke danas tuđ i dalek. Sa nimalo optimizma posmatra budućnost onih koji su se u ratu profesionalno iscrpili navodeći:

„Kad i ako se rat završi, povratnici će nas, možda, smrvti. Tako je sa većinom provoboraca iz bitke za Sarajevo: premoreni su, davno je ovo počelo, prednost imaju oni koji su se kasnije uključili. U "Oslobođenju" će pobijediti oni koji su se nakon prve faze rata, uz svu stečenu slavu, povukli van Sarajeva i Bosne i Hercegovine. U dobroj kondiciji i dobrih živaca, po povratku će sjesti da nas doručkuju.“

Hamza Bakšić

**SARAJEVA
VIŠE
NEMA**

1. januar 1992.

Sinoć je iza ponoći pucalo dugo, pojedinačno i rafalima, sa svih strana. Azra i ja ležali smo jedno vrijeme na podu. Nema potrebe gasiti svjetlo. Puca se napamet. ovo je dvadeseti i tri-deseti put za posljednjih nekoliko mjeseci da liježemo na pod kad, kasno uveče, počne pucnjava. Mogao bih precizno uputi-ti policiju na vlasnike oružja. Čemu? Policija to, ako želi, zna. Zna i ako ne želi. Možda, ipak, registriraju vlasnike oružja, bar ove najaktivnije. Od jesenas, u gradu se lako može kupi-ti oružje - na pijaci na Stupu, dok sam kupovao feferone za zimnicu, prišao mi čovjek i pitao hoću li ručnih bombi. Ne sjećam se cijene, bile su jeftine. Ja od prije dvadesetak godina imam, ilegalno, pištolj CZ, iz kojeg nisam ispalio ni metak. Ne znam ni da li bih umio. Sinoć sam htio da probam, ali sam se sjetio da bi počeli pogađati kojoj strani pripadam i svi bi misli-li da sam oružje dobio od one druge. ohladi, Bakšiću!

1. januar 1993.

Jutro sa malim snijegom. Tišina. Studen. Snajperisti su ubili komšiju Ramiza iz susjedne zgrade. Ubili su ga dok je sa kani-sterima prelazio most na Skenderiji.

1. januar 1994.

Nema protoka vremena u Sarajevu, ono se ne mjeri danima, sedmicama, godinama. Mjeri se eksplozijama i umiranjima. Sinoć je opet tutnjalo. Tuklo je negdje po centru. Probudio sam se prije šest, po mraku. Upalio sam svijeću i pio kafu. Zamijenio sam mesnu konzervu, junetinu od 420 grama, za deset deagrama sirove kafe. Gladan mogu biti, bez kafe neću da budem. Ne mogu prirediti ništa što bi ličilo na jelo. Nemam para za bocu vina. Juče je koštala četrdeset maraka. Mogu po-piti kafu. Za ručak i večeru umačem hljeb u zabibereno ulje u koje smo dodali malo bijelog luka. Četnički artiljerci spavaju,

nakon noći u kojoj dugo nisu prekidali paljbu po gradu. Opet će početi oko podne, najkasnije oko jedan. U tišini onog što tek treba da postane jutro, mislim na prostor i ljude van Obruča, na vanjski svijet. Outer space. Tako to zovem outer space, vanjski prostor, engleski je izraz za svemir. Sve se dijeli na Sarajevo i outer space. Ni jedna norma iz onoga života od prije četvrtog aprila devedeset druge više ne vrijedi. Kad svane, sa balkona i lođe moći ću da vidim četničke položaje na Poljinama i Trebeviću, ispred kuće vidim četnički tenk na Vracama. Poznajem svaku haubicu sa Poljina po zvuku. Moju zgradu pogodilo je pet granata.

Četiri tenkovske i jedna minobacačka. Jedan stan je raznesen, jedan teško oštećen, ograda terase razbijena. Kod direktnog pogotka kuća kao da se pomakne za nekoliko centimetara. Bio sam u stanu kad je granata udarila u ogradu terase. Ležao sam i osjetio da se kuća miče. Ove zime nešto bolje čuvamo toplotu, dobili smo deblje prozorske folije na kojim piše UNHCR. Armirane su koncima i mnogo su bolje od običnih plastičnih vreća ili folija koje su nekad kupovane da se pokrije pod kad se kreči. Ratna Nova godina u već ustaljenom svakodnevnom rasporedu. Nema struje, nema vode, gotovo da nema plina. Neki dan sam, čisteći ladicu, našao račun elektrodistribucije. Od ljeta devedeset druge do danas potrošio sam ukupno 36 kilovata. Spašava nas plin. Prije tri sedmice taj plin koji svi razvodimo gumenim crijevima i sastavljamo ih kako znamo i umijemo, ubio je staricu u drugoj kući od moje. Poranila je da odmah po isteku policijskog sata, zauzme mjesto u redu za vodu. Ustala je upalila svijeću. Njenom srećom, umrla je istog dana. Imam telefon, pravu gradsku liniju, nakon što sam jedno vrijeme imao lokal ŽTO, preko nekih svojih veza iz Armije. "Oslobođenje" je proljetos uplatilo, za mene tada nedostižnih, osamdeset maraka i sad imam telefon. On ne vrijedi koliko nekada - jer mnogi koje bih nazvao nisu mogli naći tih osam-

deset maraka - ali smanjuje osjećaj zatvorenog prostora. Može se zvati samo Sarajevo, HVO ne pušta naš signal iz Obruča. Zovem prijatelja Emira Fazlagića, da nešto čujem o sinošnjem granatiranju. Emir je bio kod kćerke Alme u Mis Irbinjoj, kod Fisa. Granata je pala pred stubište. Svi su živi. Kasnije saznajem da je druga granata pogodila stan Envera Mehmedbašića. Odlazim u grad da to sve vidim. Ogromne rupe po zidovima u centru. Četnici su koncentrisanom vatrom željeli da naprave što vidljivije ožiljke na onom dijelu grada kojim se ljudi najviše kreću.

1. januar 1995.

Još mi u ušima odjekuje pucnjava koja je počela sinoć poslije ponoći i trajala gotovo dva sata. Izgleda da se veoma srčano u ovo pucanje uključio Unprofor. Samoća i alkohol su oružje i municija. Lijepo - neka ponesu ove navike kući. Bilo bi zanimljivo kad bi, recimo, Pariz proslavljao Novu godinu na ovaj način. Azra i ja rezimiramo sinoćni televizijski program. Gledali smo i Beograd i Sarajevo. U narodnjacima: isto. Beograd je, pri tome, bezočno krao, pa je pjesma "Ječam žele Tuzlanke djevojke" sad srbijanska i sad su Tuzlanke - devojke. I u rok-muzici su bile neke numere hrvatskih autora, potpuno iste, samo sa srpskim potpisima. Među "deset veličanstvenih" u narodnjacima našli su se Šaban Šaulić, Lepa Brena, Nada Topčagić, pa Džej Ramadanovski, pa jedna Šiptarka rođena u Bijeljini. Govorimo potom o našoj prijateljici F. koja je ponovo u teškoj depresiji i smještena je na kliniku. Nemam snage da joj odem, i sam sam često nisko, veoma nisko sa raspoloženjem.

9. januar 1992.

Proglašena je "republika srpska". U tom proglašenju umiješani ljudi od kojih je takav čin bilo i očekivati - Milorad Ekmečić,

na primjer, rodonačelnik srpskog šovinizma u Bosni i Hercegovini, tipičan primjer čovjeka koji postigne izvanredne rezultate u naučnom dokazivanju teze od koje je startovao i koju nikad nije preispitivao. Ali, u to proglašavanje umiješan je i jedan Nenad Kecmanović, do juče agresivni građanski liberal i lider reformista. Tu su i Radovan Karadžić, Momčilo Krajišnik - junaci afere sa pljačkom na Palama, afere koja je nakon izbora presječena povlačenjem tužbe, što je urađeno i sa Fikretom Abdićem. Tu je i moj poznanik dr. Dragan Kalinić, koji me je do prije koji mjesec ubjeđivao da je SDA jedini pravi prirodni saveznik reformista, jer su oni za samosvojnu Bosnu i Hercegovinu, a ja njega - da u politici nema prirodnih savezništava. Tu su i neki sirovi šovinizmi, tipa Voje Maksimovića ili Velibora Ostojića. Potom, neki moji dojučerašnji partijski drugovi, pa i neki što su veoma žučno inisitirali da budem kažnjen kad sam u "Svijetu" htio da napravim intervju sa Mahmutom Bakalijem. Insistirali su na tome - u ime bratstva i jedinstva i u ime pozicije BiH u Jugoslaviji. Neka srpska skupština, dakle, koja nije oslonjena na politički autoritet niti na raspoloženje većine Srba koje znam, danas kaže da jedinstvene BiH nema. "Došao je trenutak da se srpski narod na Balkanu organizuje globalno". Čuveni kantovac, Aleksa Buha: "Kad Muslimani i Hrvati budu dobili svoju papirnatu suverenost njihova je stvar kako će to provesti u život". Skupština je održana nakon što je, čuje se u povjerljivim srpskim izvorima, Nikola Koljević glavne stvari ugovorio sa Franjom Tuđmanom. Sadašnje autonomne oblasti i regije - kažu na skupštini - kao i druga etnička srpska područja, bilo ona na kojima su Srbi većina, bilo ona na kojima to nisu zbog genocida u Drugom svjetskom ratu, smatraju se srpskim, bez obzira na to šta će biti sa eventualnim zahtjevima za nezavisnost BiH.

9. januar 1993.

Drveće po gradu siječe se bez prekida i bez milosti. Neki to čine što moraju, neki, mahom ljudi u uniformama, da bi prodali drva. Kubik je četiri stotine maraka, za malo bolje stablo može se dobiti dobro očuvan golf. Lože se i autogume, svuda su smrad i gust dim. Sarajevo je tako umotano u ćefin. Kod aerodroma je ubijen Hakija Turajlić, potpredsjednik Vlade. Četnici su zaustavili transporter i ubili ga na očigled unproforaca. Turajlić je bio čovjek koji je uvodio red u državi. Mnogi ga zbog toga nisu voljeli. I čovjek neposredno odgovoran za njegovu smrt na dobrom je glasu među novinarima koji poznaju stanje u Unproforu. Francuski pukovnik Sartr nije dobro procijenio na što su sve četnici spremni. Moj rođak, otac male Emine, Mensur Čaušević, bio je u drugom transporteru. Kasno u noć, saznali smo da je živ i da je otputovao. Mali Amar, Mensurov sin, kaže svojoj neni: "Majko, ja bih volio da umrem pa da odem u taj tvoj dženet, tamo ima da se jede"

9. januar 1994.

Čitav dan sam kod kuće. Hladno je. Izašao sam da prošetam ispred kuće, dosta mi je zatvorenog prostora, ali sve je zastrašujuće prazno. Iznad glave fijuću granate, idu prema Žuči, jedna za dugom, bez prekida. Pobiše nam djecu tamo. Sjetim se da u garaži imam četiri litra razrjeđivača, zovem prijateljicu Mustafu Ćemaloviću Cakana u obližnjoj jedinici, znam da nemaju goriva: "Cakane, pošalji nekog!" Zatrebaće, za prevoz hrane na Žuč. Kad se nosi pješke, borcima dolazi hladna, polusmrznuta. Ili će trebati za prevoz ranjenika sa Žuči. Bio sam deset mjeseci u Armiji, uz obaveze prema redakciji. Radio sam na poslovima propagande u Sedmoj brdskoj, i nisam učinio ništa osobito. Previše sam individualista za rad u jednom velikom mehanizmu. Ne znam kakav bi mi učinak bio na liniji, ukoliko bih uopšte izdržao noć u rovu na minus pet-

naest, minus sedamnaest stepeni, da o granatama i strahu ne govorim. Dospijevaju cehovi za više od tri decenije novinarskog, kafanskog i pušačkog staža. Ne znam jesam li više i za pero. Vraćam se telefonu, zovem Nedžada Ibrišimovića. Volim s vremena na vrijeme popričati sa njim, a sad mi je povod pokušaj da ga navedem da piše za "Nedjelju". Govoreći sa Nedžadom uvijek mislim i na taj fenomen Dobrinje. To naselje kojem je s jedne strane snažna vojna baza Lukavica, a s druge dobro utvrđeno četničko uporište Nedžarići, pa brda koja su puna četničke artiljerije i tenkova, uspjelo je da se odbrani, a odbranu je počelo sa manje od trideset pušaka, nasuprot tolikoj sili. Tamo je uvijek bilo više reda i poštenja nego u ovom dijelu grada. Bar jedna legenda vezana je za Dobrinju. Kerim Lučarević - Doktor.

Sjećam se jednog od junaka, psihologa sa RTSA Adnana Tetarića. U najtežim danima, preko lokalnog radija unosio je strah u četničke redove. Tako je jednom smislio priču o mišjoj groznici koja je na Dobrinji spriječena, ali će se svakako proširiti s druge strane, gdje ima nepokupljenog smeća. Među lukavičkim četnicima nastala je prava panika, ali panika je nastala i u Sarajevu i onda se našao neki idiot koji je javno demantovao vijest. Poslije je Adnan plasirao glasinu da je Dobrinja dobila neke "mačje oči" koje osmatraju teren i javljaju svaki pokret centru. Četnici nisu smjeli preko otvorenih prostora koje Dobrinjani nisu imali čim braniti. Tetarića su pri prodoru u naselje Aerodrom četnici uhvatili i ubili. Moja rodica Nafa, kćerka tetke Nazife, živjela je u naselju Aerodrom i preživjela taj prodor. Pričala mi je o komšiji, Romu, koji je sa pištoljem u ruci krenuo na tenk i počeo da puca, dok ga nisu isjekli mitraljezom. Nedžad je značajna ličnost na Dobrinji, puškom i perom gradio je moral braniocima. I zato mi je drag. A drag mi je i od ranije. Naveče, opet nervozan, izlazim da pred kućom ispušim cigaretu. Mnogo se puca kroz tminu. Ne vidim

Sarajevo. To je samo truplo grada u kotlini. Sjećam se kako je nekada ovim ulicama brujao život, ili mi se samo čini da se toga sjećam.

9. januar 1995.

U Sarajevu se događa prosječno jedno samoubistvo dnevno - kaže Vlado Raguž, direktor "Pokopa".

14. januar 1992.

Pravoslavna Nova godina - tako se zvanično kaže. Svi, privatno, kažu - srpska nova godina. Jednom davno, kad sam se vratio iz Etiopije, moja prijateljica Milena, profesor francuskog, dok sam joj govorio o vjerskom sastavu stanovništva te zemlje, moju priču sa puta prekide upadicom: "Pa nisam znala da su i Etiopljani Srbi". Žestoko se slavi ove godine, pravoslavlje i srpstvo stopili su jednako kao što se stapaju i katoličanstvo i hrvatstvo. Nikad ta distanca vjere i nacije ovdje nije postala jasna. Jednom, davno, na prijemu u Kremlju, kad je Tito bio kod Brežnjeva, zapao sam u polemiku sa nekim njihovim visokim funkcionerom oko toga jesu li Muslimani narod ili nisu. Rusi nas za narod nisu priznavali, oni su se bojali jugoslovenskog predsedana u oslobođanju nacionalne energije. "Recite mi bar jednog pripadnika te nacije koji nije muhamedanske vjere!" - reče mi Rus. Nastao je neki tajac među četvoricom-peticom nas što smo bili okupljeni u grupu. Učinilo mi se da je to zbog važnosti pitanja koje je meni postavljeno. Međutim, desilo se nešto ozbiljnije -našoj grupi prišao je Suslov, siva eminencija sovjetskog političkog vrha, čovjek koji je i potpisao Rezoluciju IB-a četrdeset osme i dočekaio Tita u Kremlju sedamdeset druge. "Bilo bi dobro da vi razmislite o tome jesu li Rusi islamske vjeroispovjesti stvarno Rusi ili imaju neki drugi razlog da se tako pišu" - uspio sam ubaciti u tajac što je

nastao prilaskom osobe iz samog vrha nomenklature. Tada, sa trideset i tri godine, bio sam spreman da uletim i u dijalog sa Brežnjevom ako treba. Sa Suslovom se, međutim, moglo ući u dijalog jedino kad je on to želio. "Mladog jugoslovenskog prijatelja interesuje sovjetska stvarnost?" - upitao je ljubazno. Potom je počeo da govori o Sovjetskom Savezu - to što je htio da kaže, i to, vjerovatno, mojim sagovornicima. Bilo je to ljeto prije dvadeset godina. Suslova više nema, Sovjetskog Saveza nema, Jugoslavije nema, "mladi jugoslovenski prijatelj" prevaleo je pedesetu, moja termoakumulaciona peć zuji, napolju je hladno, mnogo se šenluči, vjerovatno je tako i u Moskvi. Naveče, na televiziji, film "Ko to tamo peva". Film se završava time što počinje rat. "Šta se ovo s nama zbiva, šta se ovo s nama zbiva?"

14. januar 1993.

Sinoć su četnici temeljito obilježili pravoslavnu Novu godinu. Tutnjala je artiljerija, u nebo su prašili svjetleći rafali protivavionskih topova i mitraljeza, pa bi se onda okretali po gradu i udarali po kućama. Sve je gore - što bi rekao Skender Kulenović - sito-pjano. Silno naoružanje izgradilo im je osjećaj moći. Sarajlijama je ostalo jedno jedino oružje - prihvatanje situacije. Te rafale i tutnjavu posmatrao sam sa balkona, potom ja izašla i Azra. Onda smo se vratili u stan, previše je hladno. Izjutra, svratio sam kod sestre. Nije bila kući, zamijesila je hljeb i odnijela da ga ispeče. Nosi tijesto u najlonskoj kesi, mora se zakuhati dan ranije, po studeni neće da nadode. Dženana i Mustafa su modri, ni oni nisu spavali. Parketa u velikoj sobi nema, papira sam nešto donio - nestaju sarajevski arhivi, biblioteke, uspomene, lože se i porodične fotografije, kroz dimnjak odlaze naša davna ljetovanja.

14. januar 1994.

Sinoć, u ponoć, doživjeli smo jedan od najtežih trenutaka ovog rata. Četnici su nekoliko minuta prije dvanaest iz svih pješadijskih i artiljerijskih oružja svom silinom udarili po Sarajevu, ne prekidajući paljbu nekih tri četvrtine sata. Nebo je blještalo, isparano rafalima iz protuavionskih mitraljeza i topova, bubnjići na ušima nisu više mogli podnijeti tu seriju detonacija koja se stapala u gotovo monoton tutanj. Savio sam se uza zid sobe u kojoj spavamo, zalijepio se za beton slomljen strahom. Nikad se od početka rata nisam ovoliko bojao. Kad su bila velika granatiranja, bježao sam u podrum ili sklonište. Dolje se manje čuje i tutanj eksplozija, pa sklonište čuva i živce, ukoliko nema histeričnih osoba u neposrednoj blizini, a kod mene ih nije bilo. Sinoć mi se nije silazilo, ali sam se pokajao - dolje bih manje čuo sav tutanj, iako je hladno i promrzao bih. Htjeli su da pokažu moć svog naoružanja. Ovo nije obijest, već izvršavanje komande, jeste i osveta za naše pokušaje da uzmemo bar neku ulicu na Grbavici. Naši su tamo uspjeli da uzmu jedan dio onog što je ranije bila ničija zemlja. Za taj komad ničije zemlje vezana je životna drama jednog Azrinog poznanika, čije ime neću navesti. Roditelji su mu živjeli u jednoj od ulica ispod Jevrejskog groblja, odmicali su ratni dani i mjeseci, on o njima nije dobijao glas i polako je spoznao da su stradali u svom stanu. Uspio je da se veže sa ljudima iz Armije i policije koji su prihvatili da zajedno pođu u izviđanje ničije zemlje, do stana njegovih roditelja. Kuća i stan bili su spaljeni. Izgorjeli leševi, na mjestu gdje ih je zatekao posljednji čas. Nisu mogli da ih izvuku, četničke pozicije su tada bile svega nekoliko metara dalje. Sad čovjek čeka da se linije pomaknu, da izvuče i sahrani roditeljska tijela. Živi s tom morom.

14. januar 1995.

Sinoć je pravoslavna Nova godina u ovom dijelu grada pro-

tekla bez previše pucnjave. Opasno je, međutim, bilo na Dobrinji gdje je treštalo, a tamo su naše kuće pedeset metara od četničkih linija. Prisjećam se kako smo nekad, u podrumskom bifeu Radija, u Danijela Ozme slavili pravoslavnu Novu godinu. Za ovu prvu, svako bi imao lične obaveze. Poslije bi se za pravoslavnu, koju niko nije ozbiljno shvatao, zajedno izveselili: Srba i Crnogoraca jedva da je i bilo te noći. Jednom nas je silno izružio tadašnji generalni Vojo Savić. Prije nekoliko godina, kad se Jugoslavija počela ljuljati, sretnem Savića u Markalama. Komentarišemo političku situaciju. "Sad, Hamza, vidim da su četnici bili u pravu". Uspio sam da sačuvam nepromijenjen izraz lica, ali je, valjda, i Vojo osjetio šta je i pred kim je kazao, pa je promijenio temu. Dugo mi je ta rečenica odjekivala u svijesti: Savić je prvoborac iz Drvara, nekada visoki partijski funkcioner, slovio je kao čestit čovjek, nikad nije iskazao ni jednu notu šovinizma. Poslije su događaji potisli sjećanje na taj susret i tu rečenicu. Pa su je drugi događaji vratili.

20. januar 1992.

Plaće padaju iz mjeseca u mjesec. Ljudi su u ovu zimu ušli sa dobrom zimnicom, jer je pijaca u Sarajevu bila jeftinija nego ikada: povrće iz Srbije i Makedonije ne može više na zapad, ovdje je najzapadniji dio njihovog tržišta. Međutim, zimnica već kopni, počinju nabavke, stižu računi za struju, morao sam da odvojim gotovo cijelu plaću za prekoračenje, ali mi iz "Oslobođenja" spadamo među sretnike koji plaću primaju uredno. Istina, sa nekadašnjih dvije hiljade maraka u vrijeme Ante Markovića sada je pala na četiri stotine. Privreda je u nekoj vrsti bijelog štrajka, a diskusije o politici zamijenile su život. U Skupštini na sjednicama Pelivanove vlade naprosto mlate praznu slamu, ništa nisu u stanju učiniti. SDS-u pomak

ne odgovara. HDZ je okrenut prema Zagrebu, a ako brine o privredi, onda je to zapadnohercegovačka, nije ni za kakva temeljna bosanskohercegovačka rješenja, jer je stav ove stranke prema BiH uglavnom: pusti i čekaj. SDA bi i imala nekog interesa, ali, s jedne strane, njeni ljudi uglavnom ne umiju - Muhamed Čengić, na primjer - a s druge je izložena opstrukciji partnera. Uglavnom, ide nizbrdo, sve brže.

20. januar 1993.

Konačno, opet je u grad došla voda. Istina, ne i do moje kuće, ali - ne mora se vući ispred snajperista niti plaćati dovoz cisternom. U zadnje vrijeme, kubik vode, kad se kupuje iz cisterne, koštao je četrdeset maraka. Veliki su problemi sa grijanjem bolnica. I bolesnici od raka spavaju po dva u krevetu, da im bude toplije. Još od jesenas ili od prošlog ljeta, izgradio sam naviku da, štedeći duhan cigaretu držim u ruci, među prstima, i po čitav sat prije nego što zapalim. Dodir sa cigaretom i čitav ritual okretanja u ruci sastavni su dio pušenja. Danas sam tako s jednom cigaretom, prošao put od Koševskog do redakcije, pa u ulicu Vase Miskina. Vidim, prati me jedan čovjek srednjih godina. Stanem pred izlog, on stane pred susjedni. Pa opet isto. Konačno, priđe: "Druže, molim vas, možete li mi dati cigaretu?" Imao sam još tri, dadnem jednu. On zahvaljuje, meni krivo što sam svojom navikom izazvao njegovu želju da zapali, obojici neprijatno.

20. januar 1994.

Oružani i politički sukob sa Hrvatskom došao je do tačke ključanja. Put koji je doveo do sukoba zamršen je i pun protivrječnosti, prije svega u ponašanju muslimanske strane. Počelo je formiranjem partija koje su sada na vlasti. Još na osnivačkoj skupštini SDA Dalibor Brozović, govoreći u ime Zagreba, uzviknuo je da se Hrvatska brani na Drini, što su prisutni,

očito, pogrešno shvatili, ne zaključujući ko je taj što će Hrvatsku braniti na Drini i ne pitajući se čime to treba činiti. Unatoč formalnom trojnom savezništvu, SDA i HDZ bile su u nekoj internoj sprezi protiv SDS-a, jer je iza njega stajala ofanzivna politika Srbije prema Hrvatskoj i prema Bosni. Iako još u okvirima Jugoslavije, Bosna je pružala pomoć Hrvatskoj. Bosanci nisu tjerani da idu u JNA; dosta dobrovoljaca, Hrvata i Muslimana, ratovalo je u zengama, a među njima je bilo i ljudi koje je SDA uputila na jednu vrstu žive ratne obuke. Dosta ovdašnjih Srba, pak, ratovalo je na drugoj strani. Mrtvački sanduci stizali su u bosanska mjesta sa dvije strane fronta, često istog dana, roditelji su se sretali znajući da su im sinovi izginuli u dvije zaraćene vojske.

Neposredna posljedica bila je da su vojnici Muslimani iz zenga, nakon zajedničkog ratovanja protiv Srba, istu šemu prenijeli i u BiH, gdje ona nije bila tačna. Niti su odnosi sa Srbima ovdje bili isti kao u Hrvatskoj, niti su se interesi Muslimana i Hrvata podudarali koliko su se podudarali dok su u rovu zajedno čekali žestok odgovor tzv. JNA. To je vojničko uproštavanje slike, međutim, zahvatilo je i dio SDA koja se jedno vrijeme ponašala kao da je riječ o kriptokatolicima. Čuveno vezivanje zastava, pokazalo se, bilo je vezivanje zastave SDA za zastavu HDZ, a ne ravnopravan čvor. Uslijedio je rat u kojem su Muslimani bili, preko Hrvatske, relativno dobro snabdjeveni pješadijskim naoružanjem, ali nisu imali širokih cijevi. Dobili su, dakle, ulogu da mogu učestvovati u uličnim borbama, da herojski čiste teren ili da ga herojski brane, dok je HVO, odnosno HDZ, imao tenkove, bacače, artiljeriju, dobru logističku bazu, uvjete za zaposjedanje prostora. Stožer HVO se upinjao da spriječi dotur težeg naoružanja Muslimanima, u nekim slučajevima je u kritičnoj situaciji zaustavljao i municiju. Tako su pali Srebrenica i Jajce. Praznih cijevi. Tako, vjerovatno, biva, kad se istorija pokušava pojmiti na osnovu neko-

liko napabirčenih lekcija. Neki veliki Muslimani iz Bosne ne znaju ili neće da znaju istoriju svog naroda. Tačno je da postoji težak sukob sa Srbima od Prvog srpskog ustanka i početaka etničkog čišćenja Srbije pa naovamo, ali je isto tako tačno da su Bošnjaci prethodnih pet stotina godina ratovali na zapadu i protiv Zapada, što slonovsko pamćenje tamošnjih institucija nije ostavilo u nekom kutku zaborava.

20. januar 1995.

Nakon dva dana, oko podne izlazim do redakcije - uskoro će nestati plina, a grijao sam koliko sam mogao, istjerao sam na petnaest stupnjeva. Razgovarao sam telefonom sa Ivanom Tomić, ljekarkom sa Patologije. Priča mi kako joj se sestra sa Alipašina javila plačući od studeni i tuge koja je obuzima dok gleda smrznute ukućane. Na ambulanti pored koje prolazim, u starom dijelu grada, piše: "Mole se pacijenti da po mogućnosti donesu po jedno drvo za grijanje" Red je dug, ljudi stoje na studeni, držeći drvo pod pazuhom, većina njih. Na povratku iz redakcije srećem Mladena Paunovića. Nedavno je bio suspendovan, jer je u odjavi prenosa zeničkog zasjedanja skupštine rekao da je to bio fijasko. Sjedamo u kafanu, imamo petnaest maraka. Razmjenjujemo priče o našim prijateljima sa RTV. Snimatelj Edo Bogdanić, legenda bosanskog filma, ima sina - služio je u Armiji, pa mu je nakon dvije godine - dok je bio na liniji - neko opljačkao stan, a poslije se u nj smjestila druga porodica. Sin piše Edi sa Novog Zelanda - vidjeću ima li šta još dalje. Zoranu Vukmaniću je žena iz Njemačke sredila preko neke grbavičke veze da prođe za Beograd, pa dalje. Zoran je čak dobio saglasnost da pređe kolima. Kad je prešao, uzeli su mu kola i četiri mjeseca držali ga u radnom vodu. Preko nekih televizijskih paljanskih veza sredio je da ga prebace do Beograda, tamo je došao bez ijednog dokumenta, zatekao oca na umoru, potucao se tuda četiri mjeseca i pao na

četrdeset kilograma težine. Čuo je da neki novinar u mačvan-skom Prnjavoru pravi papire i pošao kod njega. Zakasnio je - kolega je dan ranije napravio papire za se i otišao. Zoran je ostao dva mjeseca na poljskim radovima, potom nekako do-bio pasoš UNPROFOR-a. Policajac u vozu mu kaže da se piša na taj njegov pasoš. Zoran odgovara da će se ubiti, pa ga poli-cajac pušta. Kad je došao u Njemačku, tako se najeo da su ga prebacili u bolnicu. Kasnije dolazi u kafanu i Zekerijah Đezić. Bio je u Italiji, nije znao da je tamo, nezbrinuta, Jasminka Šip-ka čijeg je muža, kako je zvanično saopšteno, ubio početkom rata jedan bojovnik HVO, negdje nadomak RTV doma. Sad je Jasminka tamo sa dvoje djece, kažu da se jedva može poznati - ljepotica kakvih je u Sarajevu bilo malo.

24. januar 1992.

Amra je danas izuzetno nervozna. Njenu emisiju na Omla-dinskom radiju pokušava da zaposjedne politika - diskretno, pritiskom činjenica. Oni se opiru, rokeri smatraju da je kultura roka bitna činjenica dvadesetog stoljeća i da zbivanja treba da se odrede prema postojanju rok-muzike bar toliko koliko se rok-muzika određuje prema njima. A odredila se, sad sasvim shvatam priču o žutoj podmornici. Omladinski radio, na ko-jem Amra saraduje, postao je legenda Sarajeva. Kao da su pri-mijenili olimpijsku dilemu - više, jače, dalje - Senad Hadžifej-zović, Neven Anđelić, Mladen Sančanin - utrčavaju u centar zbivanja. Legendarni urednik je Boro Kontić. Nas starije vežu šabloni, veže nas činjenica da je pretežan dio naših života ipak - prošlost i da mi branimo prije svega prošlost. Mi rizikujemo ono što je bilo. Mladi, o čijoj se glavi radi, rizikuju budućnost.

Bosanski političari daju se razvrstati u dvije generacije. Prva je istorijska i u nju spadaju Alija Izetbegović i Milorad Ekmečić, dvije nesumnjivo najjače ličnosti među Muslimanima i Srbi-

ma. Oni žive u istoriji, stameni Ekmečić daleko više od spretnog i neuhvatljivog Izetbegovića. Naredna generacija su izvršioi, prije svih Radovan Karadžić. On i druga zanimljiva ličnost njegove generacije, Haris Silajdžić, rođeni su neposredno poslije rata. Oni za ratne strahote znaju iz čitanki i priča.

Moja generacija, rođena uoči rata, ima odbojnost prema istoriji i velikim događajima. Rano djetinjstvo uzeo nam je rat. Došlo je oslobođenje, ali je iza toga došao i sukob sa Staljinom, koji mi pamtimo kao novu seriju nestašica, gladi, oštre socijalne situacije koja se vraćala u sjećanje i kasnije, susretima sa ljudima što su bili na Golom otoku.

Trebalo bi, ustvari, kazati, na Golom ostrvu, jer je većina hapšenika bila iz dijela Jugoslavije gdje se kaže ostrvo, a ne otok. Sretao sam te ljude i slušao o torturi, jedan sam od rijetkih pred kojim su se otvarali, valjda stoga što ih je otvarala moja iskrena lična radoznalost i želja da o tim zbivanjima jednom, ne iz prve, napišem dobar tekst. Mislim da sam shvatio suštinu Golog otoka. Dilema je bila - hoće li cijela Jugoslavija postati Staljinov Goli otok, ili će se najtvrdi ljudski materijal koji je uopšte postojao u Evropi lomiti onim metodama kakve su bile potrebne da se slomi. Poslije Rezolucije i blokade uslijedile su godine u kojima je svaki put bivalo nešto bolje nego lani. Malo više hljeba, malo više mesa, prvi puter, prve banane, stalno malo više slobode, koju treba osvajati i učiti. Stoga je moja generacija strpljivija od prethodnih, posebno od Karadžićeve. Generacija moje kćerke, valjda stoga što je moja mnogo pretrpjela, nema pred očima istorijske repere kakve sam ja morao imati. Njima priča o istoriji dolazi kao polumitsko kazivanje. Amra se svojedobno, kao prvačić, veoma začudila kad je vidjela svog prvog narodnog heroja uživo - bio je to moj prijatelj Nisim Albahari, tipičan antiheroj po držanju. Ipak, ta generacija zna da se njihovim očevima i djedovima dogodilo "nešto strašno", nešto što se ne da definisati u re-

lacijama svakodnevnice. Možda više od drugog, pomaže im šutnja njihovih roditelja i djedova. Nismo željeli da žive uspomene naše generacije pređu u sjećanje potomaka, stoga što smo smatrali da potomci imaju pravo na ovakav život kakav imaju njihovi vršnjaci iz Belgije, sa Islanda, iz Maroka - djeca mira. Sad, kad se nad Bosnom nadvila opasnost rata, drago mi je što vidim da Neven Anđelić, Senad Hadžifezović i drugi, reaguju istom žustrinom kojom bih reagovao i ja - da sam mlađi. Ovako - ostaje mi da se sjetim Isaka Babelja: "Šta vrijeđi, profesore, što je napolju proljeće, kad su na nosu naočari, a u duši jesen.?"

24. januar 1993.

Pokopno društvo Bakije nema više drveta za ukop po islamskim običajima. Unprofor nije pomogao, čak se pričalo da su nudili hiljade mrtvačkih sanduka koji ne idu za islamske sahrane, a u Sarajevu se zna kome je pokopna oprema najpotrebnija.

Već dugo nema brojeva za godišta na bašlucima, ovih prvih, pa se piše samo kolokvijalno: 56-93. na primjer.

24. januar 1994.

Odlazim do komšije koji ima plinski agregat i gledam televiziju. Gledamo Srnu - Karadžić večeras kaže: "Samo posao koji se završi ne mora da se ponovo radi. Znači, bićemo Srbija. Srbija treba da izade na Unu, a ako izade na Unu, lakše ćemo izaći na Kupu". Kod komšije zatičem i list "Ratna tribina Zvornika". Nosim ga kući i prepisujem u dnevnik dio jednog teksta. Autor, Hasan Hadžić, najprije pominje primjer jednog oficira tuzlanskog korpusa, koji je dobio dva stana, jedan ispod drugog, i sastavio ih stepenicama. Tako više nema dva stana. Uspio je takođe, kaže Hasan, da taj prostor napuni dobrim namještajem iz napuštenih stanova, iz nekoliko njih.

Bar se tako, po Hadžiću, priča Tuzlom. Hodžić je plaho ljut i plaho voli Bosnu, vidi se po tome koliko je spreman da rizikuje: "Pohlepa i prateće mahinacije pripadnika kaste nedodirivih, zaštićenih vojnim i drugim tajnama, odavno je poprimila zabrinjavajuće razmjere, kao što zabrinjavajuće razmjere uzima i nezadovoljstvo mase jadnika, onih bez krova nad glavom, onih čija djeca danonoćno špartaju tuzlanskim soliterima i mahalama, moleći za parče hljeba, onih koji sa rođenim ženama nisu legli od početka rata. Ljudi koji bi trebali da iniciraju zavodenje reda i poštovanje zakona sopstvenim su egoizmom i nezasitošću kompromitovali funkcije koje obavljaju. Kako onda od njih očekivati da raskrinkaju lance pljačke humanitarne pomoći koja znatnim dijelom i dalje završava u sve većem broju privatnih prodavnica? Kako oni mogu da regulišu zahuktalu nelegalnu trgovinu preko četničkih linija koja pojedincima donosi brdo deviza? Vareš, taj otužni Trst naših dana, ostaće zapamćen kao veliki teatar apsurdna" - piše Hadžić. Navodi i šta se u Varešu prije sukoba sa HVO moglo vidjeti - Srbin iz Bijeljine,

Musliman iz Lukavca i domaći Hrvat, u cjenkanju oko kamiona soli za četničke teritorije ili kamiona deficitarnih roba za našu stranu. Sve to prolazi preko linija i kroz kontrole. Nisam čitao današnje novine, naveče mi Azra reče da je umro Željko Marjanović. On će imati visoko i časno mjesto u istoriji poratnog, slobodnog, sada već predratnog Sarajeva. Upoznali smo se kad smo osnivali Televiziju Sarajevo. Tada mi je dao neki prijedlog programskih inovacija da pročitam. Još imam taj papir. Četvrt stoljeća kasnije, dio tih ideja još nije ostvaren, a sjajne su. Željкова supruga Vera je tokom rata umrla od izliva krvi u mozak. On je imao rijedak ali fatalan oblik raka. Sreo sam ga nedavno na pijaci. Vidio sam da je bez cigareta, ponudio sam da zapali. Uzeo je, ja sam se ustručavao da li da mu dam cijelu kutiju. Imao sam, bojao sam se da ga ne povri-

jedim. Sad mi je, naravno, žao što to nisam učinio. Odlazim na spavanje, gladan.

24. januar 1995.

Ukoliko Amerika uopšte ima neku politiku prema Bosni i ukoliko ta moćna zemlja ima kormilo, onda je okrenula kormilo politike prema srpskoj agresiji. Viktor Jakovič, kako se dugo šuškaloo, odlazi "na konsultacije". Odlazi. Jakovič je bio ovdje, davno, radio je kao direktor američkog informativnog centra, u Omladinskoj ulici, kod Fisa. Zavolio je Sarajevo. Sigurno da njegove simpatije nisu vezane ni za sarajevske Muslimane, ni za Ejupa Ganića ili Silajdžića: Jakovič je vidio da ljudi u Sarajevu prijatno žive, zajedno, i ne primjećuju da su nacionalno izmiješani. Ponovo je došao u grad koji se nije mogao prepoznati i, zacijelo, nije mogao imati isti aršin i za Sarajevo i za Pale. Inače, dosta ljudi u Sarajevu se pita je li američka politika prema Bosni - "navlakuša".

2. februar 1992.

Nedjeljna je tišina, Azra se zatvorila u kuhinju u priprema jela za prekosutra, za njen rođendan. Nagovorio sam je da, nakon dosta vremena, spremi "fišek". Uzme se veliki komad debljeg papira, pak-papira najbolje, premaže uljem, u nj stavi veći komad teletine, ili juneća glavuša, meso se zasoli i dobro premaže uljem, umota u papir, papir se sveže kanafom, uz meso se može dodati sitniji krompir, da pokupi silinu, pa se to drži u rerni, na dvojki, najmanje tri sata. Papir se pretvori u pepeo i ne da mesu da izgori niti da se osuši, sokovi ostanu, to je slično mesu ispod sača. Obično se sprema i jede odmah. Sad ćemo napraviti izuzetak -teleća ruža koju sam poručio iz Kiseljaka, bez krompira će čekati rođendan hladna, a podgrijaćemo je u mikrovalnoj. Sjedim u svojoj sobi, neurednoj kao

uvijek kad počnem kakav obimniji posao, i pravim bilješke. Počeo sam od sredine, od onog što najbolje znam - istorije Bosne u pedeset i kusur godina mog života. Nešto sam čitao, nešto hodao, družio sam se sa ljudima iz bosanskog državno-partijskog vrha. Gledam jedan svoj stari intervju sa Ratom Dugonjićem. Sjećam se, radio sam ga dugo, načinili smo desetak verzija. Dugonjić je bio perfekcionista, ja improvizator. Pričao mi je tada o jednom omladinskom skupu u Krajini, za vrijeme rata. Došla je mladost svih naroda, svi nose crvene zastave, nigdje zastave sa nacionalnim oznakama. Rati je to smetalo. Tako, kako je Dugonjić kazao, ja sam i zabilježio. Nisam ga razumio. Nije samo opisivao situaciju. Kad pogledam ovo što se sada zbiva, ovo bujanje nacionalnih emocija, nacionalnu neoplazmu, čini mi se da je htio da kaže, da je rekao između redaka, kako se komunistički i narodnooslobodilački pokret olako odrekao nacionalnih oznaka. Nacionalni osjećaj je sabijen i, naravno, eksplodirao je. Amra je sa društvom otišla u Trnovo, u Rajski Do. Tamo je prelijepo.

2. februar 1993.

Granate su tresle po centru, proveo sam pola sata u nekom haustoru. Poginuo je, ubijen je kolega sa radija Željko Ružičić. Temperatura na linijama fronta između Hrvata i Muslimana raste. Teško je procijeniti kamo sve vodi, ali su i ova dva naroda pribjegli "etničkom čišćenju". Još to, i nema više Bosne. Bitka za gornji tok Vrbasa je bitka za srce Bosne. Ne mogu se, takođe, oteti dojmu da je jedan od ciljeva HVO-a spriječiti deblokadu Sarajeva. Kad se otvaraju bojišta na sve strane, a sasvim blokira saobraćajnica prema Splitu, grad je osuđen da ostane u obruč. Jedinice koje su mogle probiti obruč svana, i koje su na to bile spremne, sada su odvučene prema Vakufu. Vojnici, pak, kažu da nikad nijedan obruč nije probijen iznutra. Jeste, koliko znam, Sutjeska, ali odatle je izašao samo dio

onih što su bili opkoljeni, a čuvena pogibija Save Kovačevića je tek herojsko samoubistvo. Jedinica HVO u Zenici, na teritoriji koja je pod kontrolom Armije, nosi ime ratnog zločinca Jure Francetića.

Na povratku s posla, svratio sam kod kuma Pere Pilića. Sam je u hladnom, ledenom stanu. Pero je bio jedan od ljudi koji su stvarno umjeli da kuhaju, to je bilo više od hobija. Sad ga gledam kako pravi, na plehanoj pećici na balkonu, supu u kojoj bi se mogle oprati ruke - ulja nema, masnoća se više ne sjećamo.

2. februar 1994.

Danas sam sreo svog prijatelja Muhameda Mehmedovića, reditelja sa Televizije. On je Brčak, ovdje u Sarajevu bio je u kulturno-umjetničkom društvu "Hasan Kikić", iz kojeg je poteklo dosta osnivača sarajevske TV. Radio je dokumentarne programe u vrijeme dok sam se i ja time bavio. Nisam radio sa njim, jer je mirnijeg stila nego što je odgovaralo mom uglavnom žučnom načinu kazivanja. Bio je dobar reditelj, napravio je i neke dobre igrane programe. Nije spadao među ljude koji umiju da se prodaju - nije prodoran, nego radin: tipična posavska osobina. Tamo gdje nikakva radinost ne može osigurati egzistenciju, kao u Hercegovini, na primjer, ljudima ostaje samo "da se probiju" ili da tavore do smrti. Prije onog rata, u selu Gleđevci kod Ljubinja, gdje je moj otac dobio prvu službu, donja granica opstanka bila je stado od stotinu ovaca. Za njih je trebalo, za zimsko preživljavanje, iz makije skupiti stotinu harara, kostrijetnih vreća, lišća. Jelo se meso, najčešće bez hljeba, u boljim kućama sa kukuruzom. Odatle dolaze "probojni ljudi". To sam bio i ja kao televizijski reporter, a Muhamed je dobro razumio moje okretanje sirotinji i njenom životu, iako je pravio drugačije, više lirske teme. Poslije sam se prebacio na komentare, kad sam se umorio od lutanja po bosanskim

bespućima, a Mehmedović je ostao da mirno radi ono što mu daju. Otišao sam sa televizije, vidali smo se, ostali dobri prijatelji, volio sam njegovu kćerku i on moju i uglavnom su one bile teme razgovora. Rat je Mehmedovića zatekao u stanu na Ilidži: nekom nesrećom Televizija je kupovala stanove u Aerodromskom naselju, sada potpuno razorenom, bilo je prvo na udaru tenkova, i na Ilidži.

Neki naši ljudi su pobjegli, neki su pali u ropstvo. Mehmedovića su uhvatili i, bez ikakvog povoda, u okviru generalnog razloga da je Musliman, mučili. Gasili su mu cigarete na koži, tukli ga. Sličnu sudbinu doživio je i Nijaz Abadžić, najpoznatiji televizijski autor ekoloških emisija u bivšoj Jugoslaviji i jedan od najvećih evropskih stručnjaka za med i pčelinje proizvode. Nijaz i Muhamed su, vjerovatno, spadali među one na TV koje je bavljenje politikom najmanje zanimalo. Nastojali su da što više vremena provedu na snimanju i u montaži. Mehmedovića je neko poznao, proradilo je neko staro drugarstvo, pustili su ga, doselio je početkom ljeta devedeset druge u moju ulicu. Pokazivao je ožiljke. Dugo je trebalo da se fizički oporavi - to je sad bio jedan lelujav čovjek tiha govora, slomljen. Poslije je našao neki drugi smještaj, rjeđe smo se viđali. Kaže da je poginuo momak njegove kćerke, Igor Pavlović, jedna od legendi sarajevske vojske. Igor je bio sjajan student pete godine medicine, popularan, izuzetno hrabar. Život je izgubio u borbama oko Viteza, u decembru. Niko nije vjerovao da Igor može poginuti, a Muhamedova kćerka doživjela je to kao lom.

Moj prijatelj, Miroslav Svara, jedan od prvih snimatelja TVS-a, izvršio je samoubistvo. Imao je stan u Aerodromskom naselju, nakon godina beskućništva i sa ženom koja je bila ratno siročić. Šta je njima značio taj stan, mogu znati samo ljudi njihove sudbine. Četnici su ih otjerali, Miro je tavorio od penzije

koja iznosi dvije marke i od humanitarne takve kakva jeste. Videći pred sobom samo crni zid, digao je ruku na sebe.

2. februar 1995.

Počeo je novi ratni Ramazan. U preduzećima se dijeli hrana za iftar. Teško je proniknuti ljudima u dušu - gdje se stvarno javila vjera u Boga, gdje je u pitanju politički konformizam, a gdje, naprosto, želja da se dobije i taj iftar. Bude u tim obrocima i hrane koju ljudi nisu probali od prije rata. Alija Izetbegović i Ejup Ganić odgovaraju ostalim članovima Predsjedništva na primjedbu o ideologizaciji - vezanu za Sedmu muslimansku - da je riječ o vjerskim slobodama, dakle o nečemu što čovjek ima kao jedno od osnovnih prava. Generalštab daje podršku Izetbegoviću i Ganiću, a SDP pita - zašto se vojni vrh upliće u jedno čisto političko pitanje? Izraz "vojni vrh" čuo sam u emisiji Slobodne Evrope, prvi put upotrebljen za bosansku Armiju. Nisam otišao na dženazu Asimu Gruhonjiću, nemam snage za dvije dženaze u tri dana. Umjesto toga, sjedio sam kod Emira Habula i razgovarao sa jednim japanskim novinarom. Pitao me o fundamentalizmu. Ja njega pitam može li mi definisati taj pojam. Naravno, ne može. Da li je u njegovoj zemlji čovjek koji obuče kimono - japanski fundamentalista?

4. februar 1992.

Listam ratne brojeve "Oslobođenja" što je izlazilo u Jajcu. Vode me do pitanja - imali i ideja velike Srbije, svoje korijene i u istoriji KPJ? Do odgovora se ne može doći kroz tekstove koje imam pred sobom, jer su "Oslobođenje" osnovali i vodili ljudi bosanske orijentacije. O tome se malo govorilo, ali uoči jajačkog zasjedanja Avnoja još je postojala ideja, pritisak od srbijanskih i hrvatskih delegata, da se Bosna proglasi predsjedijalnom teritorijom, da joj se ne da ravnopravan status.

Tito je stao na stranu koju su držali bosanski delegati. Stoga se dogodio ZAVNOBIH. Nije se, međutim, dogodio Zavnos. Srbijansko antifašističko vijeće neće se konstituisati do kraja rata. Nije razlog u tome što je Srbija bila pod okupacijom. Jedna struja u srbijanskom komunističkom pokretu nikad nije prihvatila ni potrebu formiranja republičkih partijskih organizacija. Uoči rata postojali su centralni komiteti KP Hrvatske i Slovenije, Pokrajinski komitet za Bosnu i Hercegovinu, Vojvodinu, Crnu Goru. Srbijanci nisu htjeli da imaju svoj republički centralni komitet. Pod likom jugoslovenskog unitarizma prolazila je ideja Velike Srbije. Ljudi su, naprosto, bili impregnirani tom idejom.

Tek s dolaskom Radovana Karadžića i otvorenim iznošenjem četničke ideologije, sa četnicima koji, bradati i naoružani, hodaju po Romaniji, postalo mi je, na primjer, jasno zašto je Žika Mitrović imao toliko nevolja nakon što je snimio "Užičku republiku" u kojoj je pokazao da su u Srbiji postojali četnici i pokazao kakvi su bili. Nikad više nije dobio film. Popodne, počinjem se tiho rastajati od kopanja prošlosti, od knjiga. Azrin je rođendan, dolaze gosti. Okupljaju se porodice i najbliži prijatelji. Ima svega na stolovima, za to sam se potrudio. Pića ima dovoljno za sve, od sokova do lozovače koju su donijele komšije Stjepovići i Mihajlovići, one fine domaće lozovače koja može konkurisati "čivasu". Razgovor, unatoč mirnodopskoj trpezi, nije miran, ni kod nas, ni u ženskoj sobi. Svima iznad glave visi nešto što različite generacije različito doživljavaju. Iza ponoći, odlaze rodbina i prijatelji - četiri takšija. Sarajevo trepti pred mojim očima. Mnogo svjetla. "Sobe pune dječjeg sna".

4. februar 1993.

Azrinog rođendana sam se sjetio tek poslije podne. Krompir košta petnaest maraka, kupio sam joj dva, srednje veličine. Ne

može, kroz granate i u podijeljenom gradu, doći niko od njene porodice. Utoliko više boli četvrti februar, u šupljem stanu. Danas je i rođendan moje male kume, kćerke Pere Pilića, a ona je negdje u Srbiji, s majkom. Na Natašinim rođendanima okupljalo se po četrdesetak ljudi, slavilo se po dva dana: rođena je nakon što joj je majka, Nevenka, imala dvije neodržane trudnoće, a i naša mala kuma došla je na svijet na samoj granici opstanka. Život je počela u inkubatoru, poput pileta, i ostala je tako mila. Čujem da je u toku progon posljednjih muslimana iz Trebinja. Predveče, zovem na kafu komšije Asku i Dinu. Dina je rođenjem Ćatović, iz Trebinja. Poslije, ne mogu da zaspem do duboko u noć. Čak primjećujem da se na Poljina puca.

4. februar 1994.

Danas, dok sam hodao po gradu, konzumirajući svoju redovnu dozu šetanja kao lijek od straha koji čovjeka tjera u podrum, iz rubnih područja čule su se eksplozije. Relativno umjeren tempo, nakon svega što smo prevalili preko leđa u prvoj polovini januara. Već sam se bio primirio kod kuće, uz radio, kad dođe vijest da je na Dobrinji opet granata pala među ljude. Deset mrtvih u redu za humanitarnu pomoć, osamnaest ranjenih. Paljanski radio, naravno, demantuje da je granata ispaljena sa njihovih položaja - već uhodana tehnologija pranja krvavih ruku. Telefoniram po Dobrinji, Alme i Ahmeda najprije nema uz telefon, kasnije saznajem da je sa njima sve u redu. Poginula je jedna Almina poznanica. Prošlog ljeta, dvije masovne pogibije posjekle su Dobrinju. Jedna je tipičan četnički zločin poput ovog današnjeg - tada su, negdje u julu, ubili trinaest i ranili petnaest ljudi u redu za vodu.

Druga je naš zločin iz nehata - na Dobrinji je, pred neprijateljskim očima, igrana nogometna utakmica, i to u vrijeme kad su okupljanja bila izuzetno opasna. Sa dvije granate, četnici

su ubili trinaest ljudi, preko stotinu je ranjeno. Ova nesreća ostaće upamćena po nevjerovatnim slučajevima u kojima su ostajali živi ljudi koji su po svakoj računici morali poginuti, a od gelera su ginuli ili teško ranjavani oni što su bili daleko od mjesta eksplozije.

U ušima mi odjekuje upozorenje četvorice bivših američkih ministara inostranih poslova - Bejkera, Rodžersa, Matkija i Hejga: sasvim pesimistično što se tiče izgleda za mir. Hejg smatra da je za američku intervenciju kasno, jer je ovdašnji rat postao rupa bez dna; Bejker da su šanse prokockane i da će se rješenje dogoditi na bojnopolju. Jedino Rodžers ima dozu optimizma. Mene, međutim, brine Bejkerov sud on jedini poznaje generaciju političara što je sada u poziciji moći na prostorima bivše Jugoslavije, vjerovatno neće zaboraviti ono svoje šetanje od jednog do drugog salona u bivšoj Palati Federacije, šetanje koje će kasnije postati praksa - nastaviće se uskoro u Ženevi - tokom ovog rata u kojem se učesnici malo tuku, pa malo pregovaraju, pa se onda mnogo tuku.

U svakom slučaju, svaka naredna Ženeva dočekuje se sa sve manje šansi za uspjeh i sa sve manje živih na terenu. Koliko se zna, i broj mrtvih Srba premašio je sto hiljada, s tim što je kod njih gro ljudi izgubio živote u uniformi, kod nas u civilu i bez oružja. Popodne sam sreo svog prijatelja, Aleksandar mu je ime, a Hrvat je. Zbog imena su ga prije rata komšije Srbi pitali da li je ugrožen. Aco se čudio, ne shvatajući smisao, kao što ni većina nas nije. Počeo je poslije rata, shvatio je šta su ga pitali. Kad je granata Maši Đikiću, profesoru Mašinskog fakulteta odsjekla obje noge, Acin komšija, Nedjeljko Gvozdanović, to je iskoristio kao povod za duhovitost: "Sad mu je ona stvar do zemlje". Narednog mjeseca, nestao je iz svog stana.

Danas mi puče đon na cipelama. Obuća je jedan od velikih problema u Obruču. Imamo, uglavnom, samo ono što se zate-

klo aprila devedeset druge. U međuvremenu su nestali tramvaji, trolejbusi, taksiji, privatni automobili. Ne znam koliko sam kilometara pješačio. Srećom, dobili druge cipele od zeta Mustafe. Malo tijesne, ali biće u redu. Mujo je uoči rata lomio nogu, hodao na štakama, pa uštedio jednu zimu obuće.

4. februar 1995.

Sejo je došao na Azrin rodendan, prvi put od devedeset druge. Za ovu priliku čuvali smo bocu "metakse", koju je rat zatekao sa tri zvjezdice. Zapinje mi oko poslova, u ovom zaustavljenom vremenu niko ne poštuje nikakav rok. Svaka sudbina koju dodirnem u razgovorima je kao živa rana. Azra je jutros srela našeg poznanika od prije rata, nije znala ni da je živ. Nosi snopić pruča za loženje. Sad stanuje na Ciglanama, žena mu je ranjena, a šećeraš je, rane joj ne zarastaju. Studeno joj je. Azra, zbunjena, vadi dolar i daje mu. On počinje da joj ljubi ruku. Čovjek koji je do prije koju godinu dobro zarađivao, išao redovno na utakmice, ponekad u kafanu.

8. februar 1992.

Odlučujuća su vremena, moram sebi kazati da sam imao više sreće nego pameti. Nisam ostao na Televiziji, otišao sam u "Oslobođenje". U Televiziji Sarajevo prije desetak godina obavljao sam neprijatnu dužnost direktora. Poslije, nakon peripetija kojima ne bih opterećivao nikoga, a po svojoj želji, vratio sam se "u proizvodnju", uz naivno ubjeđenje da ću moći da se posvetim dokumentarističkom radu, u kojem sam bio konkurentan u jugoslovenskim relacijama. Nije mi pružena prilika, niti je moj nasljednik, Sveto Masleša, pokazao želju za najmanjom mjerom kooperativnosti. Bio je to izuzetno ambiciozan čovjek kojem je san bio da postane direktor TVS-a, a kad je taj san ostvario, stradao je. Samoubistvo. Istinski sam

žalio Svetu, istim sam obmanama i sam podlijegao, ali sam se, za razliku od njege, uspio u zadnji čas izvući, po cijenu bilo čega osim života. Mnogi ljudi žele da budu direktori televizije. Još više ljudi želi da bude direktor direktorima televizije. Ovi drugi imaju puno moći, puno novca, puno uticaja. Tako je umro Sveto Masleša, tako je ostao živ Hamza Bakšić. Televizija popušta, moji prijatelji Besim Cerić i Nenad Pejić ne mogu da odole pritiscima, program puca na sva tri kanala. Čini mi se, da sam na TVS-a, trajao bih dva-tri dana i junački poginuo.

8. februar 1993.

Sarajevo priča o sinoćnjoj emisiji Studija 99, inače nasljedniku legendarnog Omladinskog radija. Momci su znali da je izaslanik Vensa i Ovena, Džeremi Brajd, ispipavao puls gradskih vlasti o podjeli Sarajeva na etničke zone. Ovo je gradonačelnik Kreševljaković, koji sam za sebe kaže da se ne razumije u politiku, tako nespretno demantirao da je krenula lavina reakcija. Reakcija građana, bar onih što imaju telefone, bila je na radiju jednodušna. Nema podjele. Istina, niko živ ne zna šta nosi druga alternativa, takozvani specijalni status Sarajeva.

8. februar 1994.

Prošlo je cijelih deset godina od otvaranja sarajevskih ZOI. Nema papira da se štampa "Nedjelja". Ono što sam smatrao mogućom ekskluzivom, i što sam uvrstio u reviju - da je minobacačka granata na Markalama ubila najviše ljudi u istoriji ovog oruđa - sad su izračunali i objavili francuski vojni stručnjaci. Osjećam se poraženo, hladim se od uređivanja lista. Od političkih dokumenata ovih dana treba zabilježiti Izetbegovićevu pismo predsjedavajućem Evropske unije Karlosu Papuljasu i generalnom sekretaru NATO-a Manfredu Verneru. Rezimirani su neki podaci oko posljedica dosadašnjih napada na Sarajevo.

Tri stotine hiljada granata - otprilike jedna granata velikog kalibra svakom stanovniku slobodnog dijela Sarajeva. Mrtvih - 9.872, od čega su samo 164 bili vojnici. Nisu uračunati naši gubici na linijama. Poginulo je 1.563 djece i 278 trudnica. Uništeno ili ozbiljno oštećeno 40 hiljada stanova i 35 hiljada radnih mjesta. Gradska bolnica pogođena 267 puta, ubijeno je 19 ljekara i 16 pacijenata. U međuvremenu, iskrsavaju neke teme od prije Markala, iako će Markale ostati kao jedna od razdionica u bici za Sarajevo. U redakciji vidim tekst Juraja Martinovića, predratnog gradonačelnika Sarajeva - pismo sadašnjem gradonačelniku, Muhamedu Kreševljakoviću. Tema su imena sarajevskih ulica, promjene izvršene u posljednjih mjesec-dva.

Ta izmjena meni je zaparala uho i na dan tragedije kod Markala: u saopštenju Gradske skupštine nije propušteno da se kaže da je granata pala kod pijace, u ulici Mula Mustafe Bašeskije. Takva promocija novog imena ulice bila je neprilična, nepristojna: Markale su toponim jači od imena bilo koje ulice u gradu. To Kreševljaković, kao pravi Sarajlija, veoma dobro zna. Međutim, kap zle krvi iz rasprave o imenima ulica pala je i u krv prolivenu minobacačkom granatom. Predmet čistke izvršene u opštini Stari Grad bile su ulice koje podsjećaju na velikosrpsku i komunističku ideologiju, kako je to zvanično saopšteno. Postoje primjeri koji su van svake sumnje: stara je Jugoslavija, devetstotina i osamnaeste, po Sarajevu posijala sva imena svojih careva i vojvoda, nemilosrdno uklanjajući tradicionalna imena ulica i kvartova. Nova je sve to ostavila i ubacila još i imena iz prošlog rata i istorije komunističkog i radničkog pokreta. Došli su izbori, komunisti su izgubili, stvoren je osnov da se i komunistički i radnički pokret negativno valorizuju kroz promjenu imena ulica, a da se - istovremeno - gdje god je moguće - vrate tradicionalna imena.

Do te tačke stvari načelno stoje na obje noge. Odatle do re-

alizacije, međutim, iskrsavaju malo teža pitanja. Narodno-oslobodilački rat '41-45. jesu predvodili komunisti, odnosno njegov organizator jeste bila Komunistička partija Jugoslavije, ali to je bio narodnooslobodilački i antifašistički rat. Sada se u Bosni vodi, drugi u ovom stoljeću, narodnooslobodilački i antifašistički rat. Neke ulice nosile su imena istaknutih boraca antifašista, neki od njih nisu čak bili ni simpatizeri KP i njihova su imena zbrisana. Ostali su bez ulica svi partizani. Ostao je bez ulice i Josip Juraj Štrosmajer, u jeku bitke za zajednički život, vjerovatno je Štrosmajeru pripisan unitarizam. Trg Oslobođenja izgubio je ime u vrijeme kad se Sarajevo i Bosna bore za oslobođenje. Dobio je ime Austrijski trg, s obrazloženjem da su na tom trgu zgrade napravljene u austrougarskom periodu (Mađare, zanimljivo, niko ne spominje). Ta tvrdnja nije tačna. Najveća zgrada je Svjetlost, napravljena prije dva-desetak godina, preko puta nje je Ekonomski fakultet, dio zgrade prema trgu takođe je napravljen poslije prošlog rata. Nametanje kriterija - kad je šta izgrađeno dovodi do Jugoslavije: mnogi trgovi su prije ove druge Jugoslavije bili daleke livade. Ona prva u Sarajevu nije izgradila gotovo ništa. Šta sada sa Jugoslavijom? Nekoliko puta sam pisao kako bi pri promjenama imena ulica trebalo davati po junacima palim u ovom ratu, i to ne po komandantima, već po običnim ljudima iz tih ulica. Po onom ko je prvi poginuo iz neke ulice, ako se već mijenja ime. Na to je gradonačelnik indirektno odgovorio da će se to učiniti kada se budu gradili novi bulevari, nove ulice. Koje crne nove ulice i novi bulevari u gradu koji je ostao bez četrdeset hiljada stanova, bez dijela osnovne infrastrukture, bez privrede?

8. februar 1995.

Kanada nam pokupi svu mladost. Ovu odavde i onu iz dijas-pore. U Kanadu se, iz Zagreba, koliko čujem, sprema i Manoj-lo Tomić. Bilo je lijepo u Sarajevu, doviđenja u Kalgariju.

15. februar 1992.

U tramvaju, gotovo izbi tuča između putnika i revizora. Jedan stariji čovjek sjedi bez karte. Očito, ušao je da se ugrije. Toga ove zime ima dosta. Dva kruga trojkom - dva sata, sa malim pauzama na Ilidži da se uzme svjež zrak. Kontrolor hoće da ga izbaci, da ga zapiše, ljudi se bune. Za penziju, taj čovjek ne može ni platiti grijanje, ni kupiti penzionersku mjesečnu kar-tu, iako je jeftina. Tramvajska karta košta taman toliko da se za minimalac ili prosječnu penziju mogu kupiti dvije dnevno, pa da ništa ne ostane. Karadžićeva skupština zasjeda iza zatvo-renih vrata u zdanju na Marindvoru, jer Izetbegović izjavljuje da od referendumu odstupanja nema. Na televiziji je stanje do kraja napeto. Vlast je ovu kuću ostavila bez para, čak i otvore-nim pozivima da se ne plaća pretplata. To je odgovor države na one demonstracije i odluku Ustavnog suda da čuveni Pan-džićev amandman o imenovanju rukovodstava informativnih kuća nema ustavnu podlogu.

Kad je riječ o parama, toga, u principu, ima sve više. Topčider radi neprekidno, kako bi održao strukturu vlasti. Obavlja se jedna neoružana pljačka. Oficirima su plate povećane do ne-vjerovatnih cifara, što izaziva zgražanje tamo gdje se poređe-nja nameću sama od sebe. U namjenskoj industriji, na primjer, gdje jedan pored drugog rade inženjer-civil i oficir sa istom kvalifikacijom, a četverostrukom plaćom. U toku je otkup voj-nih stanova, za dvije, tri ili pet hiljada maraka. Ne vjerujem da je to održivo, ali JNA uzima, a ljudi daju novac. Opet sam sa bilješkama i knjigama. Gajretov kalendar za godinu 1940,

tekst Hamdije Ćemerlića o balkanskoj projekciji parlamentarne demokracije:

“Žez [Gaston Jèze] veli da su u Francuskoj birači bez organizacije, da njihovo neznanje i neiskustvo, potkupljivost štampe, korupcija, kandidatske laži, izborna cjenkanja - neizbježne mane svih do sada poznatih i upotrebljivanih načina biranja, neizbježne strasti koje vode birače, da sve povlači ozbiljne sumnje u postojanje narodne volje, i zaključuje da je narodna volja samo bajka. Kad je ovako Francuskoj, možemo misliti kako je u drugim zemljama. Češće birači biraju onoga ko više obeća, nego onoga koji je sposobniji. Izabrani narodni poslanici nemaju dovoljno karaktera, nestalni su u svom uvjerenju, pretpostavljaju lične interese i interese svoje grupe opštim interesima, odakle dolaze demagogija i korupcija.” Tako Ćemerlić, četrdesete godine. Recimo da su mogućnosti političkog parlamentarizma u Bosni danas kao u Francuskoj tada. Ili, budimo optimisti, nadajmo se da su veće, jer od ovih ljudi u Skupštini ne zavisi više samo naš standard, koji se sunovratio. Od njih zavisi i naš život. Zaklopio sam bilješke i otišao u grad, na kafu. Obišao sam tri kafane i nisam našao nikog poznatog. Ljudi se zavukli u kuće. Kafu sam popio kod sestre.

15. februar 1993.

Na pijaci teku dvije drame - sa hranom i sa cigaretama. Oni što ne puše, a imaju cigarete, love one što su spremni odreći se i posljednjeg zalogaja hrane da bi došli do nikotina. Na Ciglanama gledam čovjeka koji je donio dva litra ulja i mijenja ih za dvije šteke cigareta: biće zadovoljan ako dobije i jednu. Malo kasnije, poče racija, taj jadnik dobi status švercera i odnesoše mu ulje. U međuvremenu, naravno, pravi šverceri, koji imaju svoje izviđače, sklonili su se i vratili se za pola sata, ukoliko ocijene da nove racije neće biti.

Kako ljudi sve više puše i čaj i trave, crna berza se dosjetila i digla cijenu cigaret-papira. Jedno paklo, jedna marka. Ja trošim male rječnike, koji su tačno formata cigarete, pa se sjajno koriste u malim mašinicama za motanje, koje se kupe za osam maraka. Najprije je otišao ruski, sada trošim francuski. Imao sam i neke stare brojeve međunarodnog izdanja "Gardijana", to je biblijski papir i bila je prava jagma za Gardijan-cigaretama, napravljenim od tog papira i od čaja protiv bronhitisa, koji sam jeftino kupio na pijaci, pa mi zamjenjuje duhan. Inače, disciplinovao sam se. Deset cigareta dnevno, najviše petnaest. Cigaretu držim u ruci po cio sat prije nego što je zapalim. Izgleda da je u pušenju to držanje među prstima, to taktilno zadovoljstvo, značajan dio rituala.

15. februar 1994.

Karadžić ima jednu vidljivu ideju-vodilju u držanju prema ultimatumu. Pravi raskol između UN i NATO-a. Vjerovatno ima dosta izvora koji mu daju podatke, a spreman je i da se kocka. Strategija njegovog hazarda je ovakva: ako probijeni ultimatum, to je srpska pobjeda. Ako me bombarduju, onda je to i novo Kosovo na kojem ću ja biti car Lazar. Stvarno, ako bude bombardovanja, možda će Srbi za nekoliko stotina godina nositi mošti Radovana Karadžića i tako se spremati za neki novi rat protiv ne znam koga. U Sarajevo u međuvremenu dolaze strani izvještači, ne bi li se našli na licu mjesta ako počnu padati bombe. Ima ozbiljnih ekipa, ali - vidi se - i pustolova sa press-karticama koji, čekajući veliki događaj, prave sitne tezge. Kako vrijeme ultimatumu odmiče, tako ljudi sve manje vjeruju da će se nešto dogoditi. Ima, istina, onih dežurnih optimista, ali prosječan svijet ovo doživljava samo kao prestanak granatiranja, i to za određeno vrijeme.

Malo se uzburkala crna berza, pokušavaju da plasiraju dio roba iz magaza, ali se dvoume. Naime, ako ne bude bombar-

dovanja, grad će biti otvoren i ući će dosta robe. Cijene će, dakle, pasti. Ako bude bombi, bar mjesec dana ništa neće ući u Sarajevo i kilogram brašna biće najmanje dvadeset maraka. Najviše zarađuju na kafi. Kad padne na stotinu maraka - to je rasprodaja. Izlazi i na dvije stotine. Velik doprinos crnoj berzi daju i četnici, zadržavajući pakete. Ko, uostalom smije tvrditi da ovdašnja mafija nije povezana sa onom gore? Za vrijeme najžešće opsade Sarajeva u grad su ulazili kamioni cigareta.

15. februar 1995.

Dobre vijesti dolaze iz Bihaća - nakon žestokog četničkog pritiska, Peti korpus se, poput nabijene opruge, pomakao prema hrvatskoj granici. Ovdje, netom što se sahrane žrtve jednog četničkog pucanja po tramvajima, počinju rasprave o ponovnom puštanju tramvajskog saobraćaja. Put od Alipašina do centra i nazad je naporan i opasan, a do života ovdje nikome nije previše stalo. Međutim, tramvaji su i pravi izazov za četnike. Ne mogu promašiti. Možda, čak, pucanje na tramvaje ustupaju gostima iz Evrope koji, po svemu sudeći, dolaze u Sarajevo na snajperski safari - kao u lov - da zalegnu negdje u zaklon i ubijaju ljude s ove strane linije razdvajanja. Jednom će se i o tome saznati. Duboko sam ubijeden da je to tačno, ima neke logike koja vodi ka vjerovanju u ovakvu mogućnost. Takvih ljudi u Evropi zacijelo ima - onih koji će za nekoliko stotina maraka kupiti dozvolu za otstrel čovjeka, a domaćina koji će te pare primati - naodmet. U tramvaj sam ulazio jedino u starom dijelu grada, gdje je zaklonjen. Dolje, samo jednom, kad sam dobio neki paket i nisam mogao da vučem dvadeset kilograma. Tad sam mirno prešao brisani prostor prema bivšem mostu Bratstva i jedinstva. To je ukalkulisani rizik s kojim ljudi iz Alipašina kreću na posao - svakog jutra.

23. februar 1992.

Sinoć su se pregovarači vratili iz Lisabona. Jalovo. Izetbegović kaže da je u pitanju prvi korak, da je stanje "odleženo". Određenu etničku podjelu SDA je prihvatila. Time su zadovoljni i SDS i HDZ. Na novinarsko pitanje šta je sa odlukama "srpske skupštine", Karadžić odgovara da će ona funkcionisati "dok Hrvati i Muslimani ne dobiju svoje skupštine". U Varešu je počela podjela brašna po nacionalnoj pripadnosti. Ova opština, u kojoj je pobijedio SDP, izgleda da će skupo platiti rezultate izbora. Tamo je glad. Jedna sarajevska ljekarka, zamoljen sam da joj ne spominjem ime, gore je radila na praksi. Našli su smrznutog čovjeka i ona je već gotovo završila uviđaj, kad je obuzela sumnja. Ponovila je pretrage i konstatovala da je nesretnik umro od gladi. Želudac je bio prazan, a u džepu je imao samo pet dinara nekih bonova. Ovdje, po dubokom snijegu, moj prijatelj Emir Fazlagić vraća se sa utakmice, Sarajevo - Zemun 3:2. Otkako nema hrvatskih ligaša, prvenstvo je smiješno. Beograd drži četiri od šest prvih mjesta. Nova "velika četvorka": Partizan, Zvezda, OFK Beograd i Zemun.

23. februar 1993.

Na Pale je pobjegao voditelj televizijskog dnevnika Ljubomir Ljubojević. Bio je dobar, talentovan voditelj. Kad je u Televiziji upućen na čekanje i kad je dobio poziv za vojsku, pokušao je da se izvuče na ljekarskoj komisiji. Strah junaku kvari obraz često: Ljubojević, koji je do prije koju sedmicu vodio televizijski dnevnik, sada na Palama priča kako Miljacka nosi srpske leševe. Ja to ne znam. Dva su razloga. Prvi je što od onih s brda ne smijem da se primaknem Miljacki. Drugi - i da vidim leš u rijeci, ne bih mogao, kao Ljuba, pogoditi koje je nacionalnosti. Ljubojević je, svakako, veoma oštetiio svoje sunarodnike koji su ostali ovdje. Rat je naučio Muslimane da nikom ne vjeruju, a kad jedan Srbin, koji se toliko zaklinjao ljiljanima i

Bosnom, pređe na Pale i počne da govori kako Ljubo govori, podozrivost raste.

Ovo je rat u kojem kukavice znače više od junaka. Da je Ljubojević imao moralne hrabrosti, otvorio bi pitanje - zašto baš nje-ga, od svih voditelja dnevnika, šalju na čekanje pa mobilišu? Poziv bi bio povučen, neke takve sam ja zaustavio, običnim razgovorom sa nepoznatim ljudima, jer se pozivi upućuju ad-ministrativnim automatizmom. Da je imao fizičku hrabrost, bar u razini minimuma, otišao bi na front. Nakon nekog vre-mena, vjerovatno bi bio vraćen u civilstvo. Novinara, stvarno, nemamo dovoljno. Da ima moralnu hrabrost, ne bi na Palama govorio ono što govori. Između ostalog, ovakvog ga neće ni gore cijeniti.

23. februar 1994.

Ono što se dugo kotrljalo po pozadini političke scene i što se nije čulo od topovske kanonade, došlo je do papira. Postignut je, opet neki sporazum Armije i HVO, uz "svedočenje" Kota, Akašija i Rouza. Imam dosta rođaka među tim svijetom u do-lini Lašve i u Gornjem Vakufu i Bugojnu. Ni o kome ne znam ništa. Ponekad pošaljem pozdrav po nekom iz Armije ko ide u tom pravcu. Ko je dočekao današnji dan, možda ostane živ, bar u ovoj fazi rata. Ovdje, helikopteri UN nadlijeću brda oko Sarajeva i stalno nalaze nove, neprijavljene topove. Koliko mogu da izračunam, na još stotinjak položaja, od kojih je dva-naest zapremila teška artiljerija, ostalo su protivavionski mi-traljezi, topovi i minobacači. Koliko je toga bilo? Vjerovatno stoga se naši nisu usuđivali na odlučan pokušaj proboja, vje-rovatno je zato nekoliko puta vojska zaustavljena u odlučuju-ćem trenutku. Vojska bi, možda, izašla, probila obruč, ali bi u gradu bilo hiljade mrtvih. Među vojnicima, takođe, najmanje dvije do tri hiljade. Bilo je ljudski teško donijeti takvu odluku,

pogotovo znajući da bi Srbi brešu u Obruču možda naknadno zatvorili tenkovima koje imaju u pozadini.

Na televiziji je Izetbegović govorio optimistično. Jedno pitanje koje je pokrenuo ima načelan značaj. U njemu je odgonetka - kako Zapad gleda na nas? Izetbegović pita Galija, u zvaničnom pismu, šta je sa tri hiljade pakistanskih vojnika koji su ovdje trebali doći prošlog ljeta, pa se odgađalo sve do novembra, a otada se dolazak ne spominje. Naime, kao da su svi vojnici iz islamskih zemalja apriori sumnjivi. Po tome bi kriteriju i dolazak kršćanskih vojnika za Muslimane bio uplitanje na agresorskoj strani. Dosta velikih legandi zapadnih kultura, dosta mitova, potiče iz perioda kršćanskih ratova. Mi smo, Bosanci, te ratove zaboravili, jer je preko nas prošlo mnogo drugih, gorih. U Bosni se ratovalo prosječno svakih dvadeset godina, a bosanski Muslimani su gotovo bez prekida davali ljude za otomansku vojsku, ginuli sve do Perzije.

Bošnjaci nemaju svoj mit, i to im je do ovog rata bila prednost. Opstajali su na sitnim, ljudskim zadovoljstvima, na efemeriji trajanja jedne generacije, pamtili očeve, poneko djeda, nenu. Mijenjali su gradove i sela, brzo urastali u nove sredine. Nisu bili opterećeni nekim svojim Kosovom, Karađorđem: vodili su previše ratova a da ne bi znali da ima onih koji se dobijaju i onih koji se gube. Kome pada na pamet turski pohod na Beč, u kojem je zacijelo, bilo i Sarajlija? Bosni nije do toga da se na njenom tlu sukobe dvije velike religije, sa različitim izgovorima. Njeno tlo je i ovako dovoljno krvavo. Međutim, pitanje ravnopravnosti Bošnjaka ovdje je dio pitanja ravnopravnosti drugih naroda u svijetu, u ovom slučaju pripadnika islama. Bilo je sporenja oko dolaska turskih vojnika u snage UN.

Turska je svjetovna država, sasvim amerikanizirana, a što je do prije više od jednog stoljeća držala ovdje svoje trupe, što je držala Bosnu, tek je daleka koincidencija. I Francuzi su, uo-

stalom, kad su bili u punom vojničkom usponu, za vrijeme Bonaparte, zauzeli dio onoga što će kasnije biti Jugoslavija, pa su francuske trupe tu. Engleski upliv u Kraljevini bio je čvršći nego njemačka okupacija, pa su Britanci tu. Ruski pozdrav sa tri prsta, ovdje četnički pozdrav, juče je viđen i u gradu. Šta bi bilo da su tako što egipatski unproforci napravili na Palama? Bio bi pokolj na licu mjesta i sve bi se zataškalo. Pred Bosnom stoji neostvariv zadatak zatrpavanja nekih civilizacijskih šančeva dubokih čitav milenij.

23. februar 1995.

Sunce, pune bašte, jeftina pića, gradska vreva - prilozima za istoriju apsurdna, sve u četničkom puškometu. Od vedrih lica ne vide se ruševine, niti napisi "pazi, snajper". Kad je ovako mnogo ljudi na ulici, sreće se i više poznanika, starih Sarajlija. Danas sam sreo Božu Kljajića, stotinjak metara dalje njegovu suprugu, Minu. Mina stvarno pazi na izgled, u ovim silnim nevoljama nije popustila u urednosti. Božo je sačuvao ravnotežu. Bio je u radnoj obavezi, pa u vojsci, pa u civilnoj zaštiti: čistio je ulice. Postala je čuvena rečenica Afana Ramića - ne bacajte, ljudi, smeće, to moj Božo čisti.

1. mart 1992.

Sliježu se rezultati referenduma. Pređena je kritična tačka i glasanje za samostalnu Bosnu i Hercegovinu može se smatrati uspjelim. Mislim da je, unatoč svom bosnoljublju koje ovdje živi, osnovni motiv bila želja da se spriječi rat. Neka Bosna i Hercegovina na sredini između Srbije i Hrvatske - a njih dvije neće uvijek biti u ratu - mogla bi biti spasonosno rješenje za sve tri zemlje i za sva tri naroda. O procentu izlaska odlučio je stav Katoličke crkve. Najveći skok bio je danas, poslije mise. U velikim gradovima za samostalnost je glasalo i dosta Srba.

Po manjim mjestima i po selima gdje vlast drži SDS, teško da se ko usudio izaći na referendum. Popodne, dolazi vijest da je na Bašćaršiji neko pucao na neke srpske svatove, jedan čovjek je poginuo. Svatovi su, mimo običaja, nakon vjenčanja, sa zastavama pošli i u pravoslavnu crkvu na Čaršiji. Do sada je oko Sarajeva poginulo sedamnaest Muslimana. Ovo je prvi mrtav Srbin. U političkom vrhu Republike - ona se još zove Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, jer se tri nacionalne stranke nisu uspjele dogovoriti ni da skinu tu ideološku oznaku protiv koje se bore - zabavljeni su referendumom. Nema, ni u televizijskom dnevniku, zvanične reakcije na ubistvo. Jedan čovjek može, svakako, biti zadovoljan. Zove se Radovan Karadžić, stanuje u ulici Sutjeska, kod Druge gimnazije. Mašineriji njegove stranke dovoljno je i jedno ubistvo da ubijedi Srbe kako su ugroženi i kako je ovo rezultat referenduma.

1. mart 1993.

Primirje počinje da puca, dugo se i održalo. Primirja su jedan od načina ratnog mrcvarenja. Kad se sve sabere, samo produžavaju rat. Cerskoj upućuju pomoć avionima . Oči Bosanaca uprte su u nebo. Tamo su Bog i Amerikanci.

1. mart 1994.

Uz godišnjicu referenduma - Bože, kao da je to bilo prije dva milenija - prisjećam se plakata koje je po Sarajevu lijepio Savez komunista - Pokret za Jugoslaviju: "Ne glasajte za rat". To je trebalo da bude opomena: ako glasate za samostalnu Bosnu, nemojte se poslije pitati zašto vam gore i Bosna i kuća. Dio plakata još se sačuvao na vratima trafo-stanice kod moje kuće. Za svoju kolumnu odabrao sam evokaciju na dane referenduma i barikada. "Politički raspored snaga kakav se dao nazrijeti u vrijeme barikada suštinski je neizmijenjen - bosanski patrioti s jedne, unutrašnje strane Obruča, kvislinzi s druge. Musli-

mani, Bošnjaci, kao zalog opstanka Bosne i Hercegovine ili njenog nestanka; bez njih kao vezivnog tkiva multietniciteta, žreci političke crne magije brzo bi konačno, humanim i drugim, horizontalnim i vertikalnim pomjeranjem stanovništva, raspoređili žrtvu i sladili se njenom utrobom u poznatim otmjenim četvrtima i gurmanskim restoranima svojih prijestonica.”

Raspravljam s jednom dosta raširenom tezom koja me boli i vrijeđa. Ona kaže da su Bošnjaci tek u ovom ratu postali narod. Jedino što od toga prihvatam: bošnjački indentitet je jačao onoliko koliko su bili jaki pokušaji da se zatre. “Ključnu pouku o očuvanju Bosne, očuvanju koje mora imati karakteristike strpljenja i stručnosti potrebne za restauriranje slika starih majstora, dao je neprijatelj, prije dvije godine. Tada je na isturena mjesta na barikadama poslao diverzante čija su lica bila pokrivena čarapama. Prvi juriš na grad izvršile su osobe bez identiteta, dugo je artiljerijski obruč oko Sarajeva bio anonimno, gotovo mitsko zlo. Tih desperadosa bez lika sjetio sam se dok je armijska pres-služba preko radija saopštavala imena artiljerijskih oficira i posada po brdima oko Sarajeva. Sve sami Sokočani.” Dok sam pisao kolumnu, imao sam pred sobom jedno predratno “Vreme”, sa maskiranim diverzantom na naslovnoj strani. Sada mi se čini da ga ipak poznajem, i nadam se da ću se sjetiti lica sakrivenog maskom.

1. mart 1995.

Prošlo je tri godine od referenduma za nezavisnost i datum se danas prvi put obilježava kao praznik. Atmosfera nije svečarska. Došla je preporuka da se radi, valjda stoga što je u petak - kako je konačno utvrđeno - prvi dan Bajrama, pa se tada neće raditi. Po preduzećima nema nikakve male, intimne svečanosti, iako se mogla prirediti za male pare i bez kršenja neke vrste ramazanske prohibicije. Nije takvog čega bilo ni u “Oslobođenju”. Malo sam se provrtio po redakciji, pa kre-

nuh kroz grad. Kolona Unproforovih vozila - evakuisali su ranjenike i bolesnike iz Goražda. Generalno, u redakciji sam izgubio kontakt - tu više nema ljudi koji su činili moju vezu sa listom. Rasim Čerimagić je za neko vrijeme u Ljubljani, Gordana Knežević je otišla, Manojlo Tomić je otišao, nema Gojka Berića kod kojeg sam svraćao na kafu. Već sam i zaboravio ono "Oslobođenje" s početka rata.

8. mart 1992.

Čestitajući ovdašnjim ženama praznik, Srpska demokratska stranka izvadila je u Briselu svoj prijedlog karata za podjelu Bosne. Hrvatska nam je uzela luku Ploče i komad pruge pod svoje, iako je BiH tamo uložila tri milijarde dolara. U međuvremenu, na Vracama Srbi i Muslimani prave zajedničku roštilj-barikadu, zovu i televiziju: ne možeš proći ako ne pojeđeš bar ćevapčić. To je vedrija varijanta zajedničkih straža koje naveče čuvaju rubne dijelove grada, negdje s manjim negdje s većim nepovjerenjem. Osnovna tema razgovora ostaje politika, odmah iza nje bijeda. Na socijalnom planu, najviše je priče o sve većem broju ljudi poslanih "na čekanje", što je jedna vrsta poluotkaza. Na nacionalnom planu tema rasprava i kafanskih svađa su mitovi, fame. Dvije fame pokušavaju se vezati za bosanske Muslimane. Prva je vezana za islamski fundamentalizam, druga za neku islamsku demografsku bombu koja prijete da će raznijeti tkivo kršćansko-hrišćanskog Balkana.

U određenoj mjeri, obje tvrdnje su tačne. Postoji opasnost islamskog fundamentalizma, ako se pod tim podrazumijeva onoliki uticaj islama među Muslimanima u BiH koliko je uticaj katoličanstva u zapadnoj Hercegovini. Drugo je pitanje da li to treba tretirati kao opasnost ili kao jednu od političkih opcija. Na nju Muslimani imaju pravo, iako ne bih poželio da

to pravo i realizuju. Međutim, obaveza da se borim za postojanje tog prava starija je od mog prava da se borim da ono ne bude iskorišteno. Druga priča, o visokom natalitetu, takođe je djelimično tačna. Ona bi međutim, malo boljem poznavocu prilika trebalo samo da bude pokazatelj nivoa standarda muslimanskog življa, posebno na selu. Natalitet na Balkanu striktno je vezan - u obrnutoj proporciji - sa razinom nacionalnog dohotka. Nije natalitet najviši bio na Kosovu stoga što su takvi albanski običaji, već stoga što je na Kosovu bio najniži standard. A ja se sjećam porodica u kojima ih je bilo po osamnaestero: jedna žena umre rađajući, moj Okan dovede drugu, pa treću, i tako osamnaestoro djece na tri i po duluma zemlje, četiri krave i desetak koka. Sada, oba mita zajedno - "sve ih je više i sve su više fanatično religiozni" - izazivaju odbojnost prema muslimanskom življu. Treba dosta mudrosti da se ta odbojnost smiri. Žučno dokazivanje, čak i statistike, ne služe ničemu, jer je strah izgrađen na razini podsvijesti, pa ga ne možeš smirivati argumentacijom. To je nevidljiv obruč oko Bosne i Muslimana, opasan obruč.

8. mart 1993.

Čini se da je ratna opcija ušla u dušu zapanjujuće većine Srba. Srećem jednog od njih. Pročitao sam ga i on to zna, pa više ne krije mišljenje. Kaže da je najviše što bi se moglo očekivati od pregovora - prekid velikih operacija, a postepeno obuzdavanje lokalnih komandanata. Alternativa je dugotrajni, višegodišnji rat. Do uništenja. Tako kaže moj sagovornik i gleda me u oči. Do uništenja muslimanskog naroda, naravno da to misli. Usred svega ovoga, dan protiče u znaku Osmog marta. To je neuništiv praznik. Čujem da je u Tuzli uhapšen Armin Pohara. To je jedan od najproturječnih likova ovog rata. Nekada predsjednik Stranke mješovitih brakova, s izbijanjem sukoba u Bosanskom Brodu jedan od rukovodilaca bosanskih snaga.

Otresit, elokventan, djelovao je pomalo kao Robin Hud, dok nisam čuo da je i dopukovnik Hrvatske vojske, što je zasebna vrsta mješovitog braka. Sad je u Tuzli napravio, kako izgleda, incident u piću, a Tuzlaci ne daju na sebe.

8. mart 1994.

U neka bolja vremena, ovo je bio Dan žena. Zna se kako se Osmi mart pretvorio u najgoru vrstu muškog šovinističkog pijančevanja. Ove godine, onaj bolji, ljepši dio tradicije, neki gestovi pažnje, održavaju se. Alkohola nema - litar "Zvečeva" 120 maraka. Viski "čivas" poznat po kvalitetu, jeftiniji je od "zvekana", jer boca ima samo sedam decilitara. Nema, dakle, pijanki za Osmi mart. Poneki poklon, poneki gest pažnje. Inače, ima razloga da se razmišlja o položaju žene. Nezaposlenost će dugo, bar jednu generaciju, biti veliki problem u Bosni. Pokuša li se problem apsolvirati tako što će žene biti vraćene u kuće, Bosna se vraća cijelo stoljeće nazad.

Stjepan Radić, kako vidim iz nekih svojih bilješki, imao je svojedobno dijalog sa svojim prijateljem Osmanom Nuri Hadžićem. S njim je Radić bio u Bjelovaru u zatvoru radi spaljivanja mađarske zastave. Jednom Hadžić upita Radića da li je čitao njegovu knjigu "Islam i kultura". Radić odgovori da nije. "Šteta, jer da si čitao, vidio bi da je turska kultura viša od kršćanske". Radić će na to odgovoriti: "Ti onda crnca pereš. Ta prosudi samo to da su kod vas muslimana žene - stvari, pa se zato i vaš broj mora računati za polovicu manje od našega - ne 200 milijuna muslimana, nego sto milijuna". Radić piše kako je na to Osman skočio kao ris, kao pravi Osmanlija, vičući: "Ako ćeš ti tako, onda ja nisam Hrvat." "Dragi Osmane, reci ti meni šta hoćeš protiv kršćanstva, ti ćeš me možda i ljuto uvrijediti, ali zato ja neću reći da nisam Hrvat, jer to nije za otkaz". Bilo je to u vrijeme kad je Radić ubjeđivao najprije Mi-

rzu Safveta Bašagića, a potom i Osmana Hadžića Nurija, da nisu Hrvati, što je priča za sebe.

Za Osmi mart, za žene, vezana je činjenica da otresiti Osman nije odbacio Radićevu tvrdnju, već ju je primio emocionalno, kao uvredu, pošto jeste postojalo i takvo tumačenje islama. Sada, gotovo stoljeće kasnije, dovoljno je ženu isključiti iz za-pošljavanja, time i iz procesa obrazovanja, pa će sutra opet neki Radić sresti nekog Hadžića sa ovakvim pitanjem, s tim što će Hadžić, za razliku od stanja prije stotinjak godina, valjda biti svjestan da nije ni Srbin ni Hrvat, jer je to nožem dokazano. Predveče, čujem da je na državnoj televiziji emisija o ženama. Nema struje, raspitujem se ko učestvuje. Senada mi kaže - samo muškarci.

8. mart 1995.

Nekako sam se pridigao i otišao do groblja "Lav", gdje je položena urna Mirjane Dizdarević. Sreo sam stare poznanike i prijatelje sa nekadašnje televizije, generaciju osnivača. Neke po prvi put otkako je rat. Potom sam otklimao u grad: kuće i gledanja u plastične folije na prozorima čovjeku brzo postane dosta, i bolesnom. Nema nekog posebnog osmomartovskog raspoloženja. Ovo je treći praznik u ovom mjesecu, ukupno je pet prazničkih dana. Redakcija je u znaku siromaštva - kesica sa malom čokoladom i parfemom, plata kasni, tek treba da se otvori prodavnica "Benetona", a "Oslobođenje" je jedna od firmi koja je uložila novac. Kod Nele je, uz Osmi mart, njena prijateljica. Zvaću je Ankica. Čudna ženska ratna priča. Ankica nije mogla da podnosi strah i pune dvije godine provela je u skloništu. Tim ljudima što su odmah sišli u podrum, a u Sarajevu ih ima možda nekoliko stotina, rat je bio teži nego nama koji smo hodali, nekad čak i nehajno, između granata. Ankica govori dva jezika, razvedena je i ima dijete. Našla pre-dratni snimak glave nekog šizofrenog bolesnika i ostale na-

laze, pa su pokušali da je izmjestite kao teškog bolesnika. Nije prošla, nije prošla čak ni djevojčica iz moje ulice koja je s prvim granatiranjima zanijemila od straha. Onda je Ankica pokušala da se, drugim kanalima, nekako progura, dok se njena prijateljica nije sjetila i rekla joj da će joj, ako izađe iz Sarajeva kao šizofreničar, sa djetetom kao pratiocem, što je bilo planirano, odmah tamo prijeko biti oduzeto dijete. Ankica je odustala. Zaposlila se u Unproforu. Vidjela je da se oko nje švercuje alkohol i prodaju kartice za izlazak iz grada. Prijavila je slučaj i sutra dobila otkaz. Sad je na spisku nepoželjnih osoba što ga zajednički vode agencije UN u Zagrebu.

13. mart 1992.

Po Hercegovini lete u zrak partizanski spomenici. Izgleda da je oko toga usaglašen stav i srpskih i hrvatskih paravojnih jedinica. Mugdim Karabeg piše u "Oslobođenju": "No pasaran". "Neće proći". Mugda je nešto stariji od mene, dobro pamti fašizam. Možda, stvarno, neće proći. U svakom slučaju, ne smijemo napisati obrnuto. Hladno je za ovo doba godine, ali je, iznad svega, hladno oko srca. Moj urednik, Mile Duvnjak, ide vikendom u Mostar, tamo mu je porodica. Kaže da je Hercegovina puna hosovaca. Mile dobro poznaje stanje, dosta je otvoren u razgovorima. Nikad nismo postali bliski, ali se dobro razumijemo. Interes Srba da ostanu u nekoj vrsti Jugoslavije, a očito su spremni zvati Jugoslavijom svaku zemlju u kojoj žive, razumljiv je. Žele biti vezani uz maticu. Žele njenu zaštitu, jer im se stalno trubi da su ugroženi. SDS tu želju pretvara u ekskluzivan odnos Srba sa Srbima, unutar kojeg nema mjesta za bilo koga drugog. Ograde. Planiraju se torovi i ograde. "Biće dovoljno da pri prelasku na srpski teritorij pokažete ličnu kartu" - kaže dojučerašnji pristalica Ante Markovića, To-

dor Dutina. Kako sad izgleda, negdje na Vrbanji, jer su Novo Sarajevo već proglasili srpskom opštinom.

13. mart 1993.

Linije oko grada rade žestoko. To je odjek posljednjih Karadžićevih i Krajišnikovih istupa. Oni ne igraju na kartu svoje međunarodne pozicije, okrenuli su se vojnicima. Vjerovatno očekuju i promjene u Rusiji. Ako negdje izbije kriza veća od bosanske, ovom ratu stvarno nema kraja. Četnici imaju gotovo neiscrpne rezerve oružja i municije. One, možda, nisu dovoljno moderne za rat s nekom savremenom armijom, ali protiv slabo naoružanih bosanskih vojnika i protiv civila dovoljno su dobre. Mi, pak, jesmo iz one Mažuranićeve: "Boj se onog ko je viko bez golema mrijet jada" Mi nemamo šta da bismo. Istovremeno, Sarajevo nije izgubilo ni smisao za humor. Kao - onaj naš Suljo i onaj naš Mujo, na liniji kod Lapišnice prepucavaju se s četnikom. Odjednom, četnik se više ne čuje. "Valjalo bi otić, da čojeku nije šta bilo" - kaže Mujo. Malo šale na temu merhametluka.

13. mart 1994.

Bajram. Prošao je mjesec dana posta unutar dvogodišnjeg gladovanja. U intervjuu "Ljiljanu", Alija Izetbegović načine veliku temu. "Lijepo je živjeti zajedno, ako takav život rješava temeljno pitanje, a to je pitanje našeg opstanka. Multinacionalna zajednica je lijepa stvar - ako je lijepa. Ne umiremo, ne ginemo za to da bismo živjeli zajedno, da bismo očuvali više-nacionalnu zajednicu. To je laž. Naš vojnik večeras izdržava u hladnom, vlažnom rovu, i ne da se pomjeriti odatle, ima predočima mnogo bliži cilj: on na toj liniji brani svoju kuću, porodicu, zemlju na kojoj se rodio, jednom rječju - brani sebe, svoj narod i svoju zemlju. Nakon svega, vrijeme je da i mi kao narod odrastemo."

Ovo je tačka gdje se ne mogu približiti Izetbegovićevim gleđištima. Naravno da se Bosanci i Bošnjaci ne bore za neke apstraktne ideale, poput multinacionalnosti Bosne. Ratovi se rijetko vode za apstraktne ideale, obično se vode radi pljačke i otimačine. Ne mogu prihvatiti da predsjednik Predsjedništva - svejedno što je ovo uz Bajram i namijenjeno muslimanima - sasvim zapostavi i, reklo bi se, zaboravi i druge, neke Srbe i Hrvate koji su pošli, takođe, da brane svoju kuću, svoju porodicu itd. Da brane Bosnu i Hercegovinu, ne stoga da bi bila multietnička, već stoga što nje drukčije ne može biti. U suprotnom slučaju se dijeli. Bošnjaci u toj podjeli prolaze najgore. Gube domovinu kakvu su imali, a teško da mogu izboriti drugu. Poznata muslimanska "avlija" u Bosni imala bi dva ključa - jedan u Beogradu i drugi u Zagrebu. Izetbegović kaže: "Valja vratiti gradove i sela koje su nam oteli i koje još drže. Granice naše borbe omeđuje linija koja spaja te gradove i ta sela."

Načelno ispravan stav, pod uslovom da postoji odnos snaga u kojem bi on mogao biti realizovan. Politiku čini odnos snaga, a ne odnos želja. Imaju li Bošnjaci, između ostalog, dovoljno biološke supstance da povuku granice svoje države tako da spaja sela i gradove koji su nam oduzeti - Trebinje, Janju, Šamac, Novi, Kulen Vakuf, Banjaluku, Prozor, Ljubinje. Može li se desiti da izgine toliko Bošnjaka da svaka sloboda postane bespredmetna i da, konačno, nema ko da je brani? Veoma široku panoramu položaja Bošnjaka daje i reis Cerić. On je nova, svježa figura na bosanskoj sceni. Sposoban je za savremenu komunikaciju, ali nekad prebrz u formulacijama. Tako u ovom intervjuu, između ostalog, kaže: "Ponekad mislim da će neki naši političari biti dobri političari kad dosegnu takvu političku svijest koja ih neće usmjeravati da rade protiv bošnjačkog naroda" Neće, naravno, niko reagovati, jer niko neće da narod pomisli da se baš on našao pogođen. Jedno profinjeno lukavstvo doktora Cerića kojim je oslabio poziciju političa-

ra - bez izuzetka - i ojačao poziciju uleme. Međutim, rat nije vakat za ovakva nadmetanja.

13. mart 1995.

Među današnjim osmrtnicama u "Oslobođenju" je i ona Nedi-ma Pandžića. Izgubio je život u dvadeset i prvoj godini, a to je bilo trideset prvog jula devedeset druge. Ako se dobro sjećam, tada je bio naš veliki, neuspješni i loše organizovani juriš na Poljine, kad zamalo nismo probili Obruč. Imali smo desetine mrtvih, mnogo njih je iz mog dijela grada. O akciji mi je pričao Mustafa Ćemalović. Nedim Pandžić je, vjerovatno, poginuo tada, a tijelo je razmijenjeno tek prije četiri dana, i dženaza će biti nakon duga vremena. U takvim slučajevima, najprije se održava neizvjesnost koja je sve manje protkana nadom. Da li je zarobljen i da li ga muče, da li je živ? Sve dok smrt ne bude potvrđena. Onda - mjeseci čekanja da se tijelo uklopi u jednu od razmjena. Gledam Nedimovu sliku u novinama. Možda sam ga i viđao, možda mi liči na toliko drugih mladića koji su onog proljeća iz kafića krenuli da brane grad.

18. mart 1992.

Neka vrsta podjele Bosne i Hercegovine, koju niko neće baš tako da nazove, na pomolu je. Za sutrašnju kolumnu pišem: "Iznad zgrade Konaka, u kojoj teče još jedna runda pregovora paradržavnih delegacija, kao da lebdi pitanje - hoće li regionalizacija Bosne i Hercegovine ubrzati procese preseljavanja, hoće li nacionalna homogenizacija iz politike preći u geografiju, stvaraju li se ovdje Indija i Pakistan evropske inspiracije i balkanske žestine? Spor u Konaku se, ustvari, sveo na to, osnovno i jedino pitanje. Bosna i Hercegovina, kakva je bila i kakva je, uglavnom, i ostala, na kraju će se vratiti svojim običajima i svom miru, ukoliko svakom njenom stanovniku bude osigurano da ostane na ognjištu i da živi ravnopravno

sa susjedima iste ili druge nacije. Sloga, manja ili veća, gradiće se od sebe. Zagovornici preseljavanja, a ne vjerujem da je njihovo ekskluzivno utočište u krilu jedne od stranaka, polaze od kolumbovskog otkrića da međunacionalnih sukoba nema tamo gdje nacije ne žive zajedno. To je Mont Everest dogmatiskog načina mišljenja: tamo gdje se život ne slaže sa mnom, kriv je i treba ga kazniti.”

Sarajevo je tačka ka kojoj su okrenute sve političke silnice bivše Jugoslavije. Najprije, to je grad koji ima svjetski imidž i nikome nije svejedno kome će pripasti. Sarajevo je najveći kadrovski potencijal Bosne i Hercegovine, industrijski i kulturni centar, najveći muslimanski, najveći hrvatski i, uz Banjaluku, najveći srpski grad u Bosni i Hercegovini. Ne bude li Sarajevo muslimansko, Muslimani u Bosni ostaju bez dragulja svoje baštine i bez istorijskih korijena. Ne bude li hrvatsko, pada teza o geopolitičkoj cjelini Hrvatske i Bosne i Hercegovine, tako draga doktoru Tuđmanu. Ne bude li srpsko, cio koncept SDS završiće u nacionalnoj frustraciji. Ono što pojačava napetosti oko grada je vojna industrija. O tome se nikad nije mnogo pričalo, ali čitav koncept odbrane Jugoslavije od četrdeset osme zasniva se na varijanti u kojoj bi prvi dio oružanih snaga otprio udarce u vanjskim dijelovima zemlje, a prava odbrana bila bi u Bosni i Hercegovini. Otuda je Sarajevo dobilo vogošćanske fabrike, Hrasnicu, Remontni zavod u Hadžićima.

Ko bude imao te fabrike, moći će da računa sa dobrom pozadinskom bazom. Vojna industrija je, istina, izmijenila i nacionalnu strukturu Sarajeva, dovela dosta ljudi, mahom iz Srbije, ali je u posljednjim decenijama bila okosnica razvoja. Grad, dok se prolazi ulicama, djeluje smireno, pitomo. On je, unatoč svim promjenama, sačuvao onaj blagi izraz, onu sjajnu tišinu kakvu nemaju Zagreb ili Beograd. Oko njega se viju političke oluje. Moj rođak Mensur Čaušević koji je “cesnom” letio za Zagreb, vidio je da su oko Sarajeva ukopani topovi i da su im

cijevi okrenute prema gradu. Ovdje se, ipak, sve češće reaguje - neće, valjda, biti toliko ljudi. U ovom ludilu, međutim, ima nekog reda.

18. mart 1993.

Sunce je tako jako da izaziva u meni parališući strah dok prelazim poljanu između ulica Đure Đakovića i Kralja Tomislava. Njujork se, izgleda i izjalovio. Čini mi se da mi u Sarajevu gubimo posljednje rezerve snage. Više se ne gubi masno tkivo, toga nema. Sad organizam jede samog sebe. Nema vitamina, nema mikroelemenata, osjećam da sporije i mislim. Ipak, sastavilo mi se u paketima dva kilograma mlijeka u prahu, to je spas i za mene i za Azru. Telefonom sam razgovarao sa kćerkom. Poslije tih razgovora, vidim da je njena soba prazna i znam koliko dugo je prazna. Nakon izгона Muslimana iz Hercegovine, pa i iz mog rodnog Ljubinja, za list Devete motorizovane pribirem podatke o etničkom sastavu tog kraja. Godine 1879, u gradu Ljubinju bilo je 615 Muslimana i 286 Srba i Crnogoraca, koji ovdje odmah postanu Srbi. Šest godina kasnije, 1885, u Ljubinju je 633 Muslimana i 393 Srbina. Deset godina kasnije, devedeset pete, Muslimana je 551, Srba 504. Devetsto desete - 607 Srba i 592 Muslimana. U vrijeme Kraljevine, podaci su bili za cijelu opštinu. Bilo je oko petnaet hiljada stanovnika, 58 posto Srba. Došao je svjetski rat i ustaški i četnički pokolji. Iza rata - raseljavanje. Godine 1971. opština ima 4.800 stanovnika, od toga 539 Muslimana. Osamdeset prve, Muslimana je četrsto sedam. Devedeset druge, i oni su protjerani.

18. mart 1994.

Danas je sudbina Bosne i Hercegovine na zelenoj čohi jednog stola u Vašingtonu. Tamo su Izetbegović, Tuđman, Silajdžić, pred Klintonom i Kristoferom. Da li se to Amerika stvarno

umiješala ili je to još jedan Klintonov eiaculatio praecox? Posljednjih godina, naime, otkako je nestalo komunističke opasnosti, ova zemlja djeluje poput impotentnog gradobije. Amerike se, u stvari, bojim. Njena podrška Bosni do sada se sastojala od ohrabrenja. Sistem električnog zeca - još malo pa će biti ispunjena, objektivno nerealna i nepokrivena namjerama, obećanja o potiranju rezultata "etničkog čišćenja". Da su htjele, velesile su "čišćenje" mogle spriječiti. Sam taj izraz uzet je iz beogradskih propagandnih laboratorija, kako se ne bi upotrijebila riječ pogrom, koja postoji u velikim svjetskim jezicima, a domovina joj je Rusija. Prihvatanjem beogradskog termina htjelo se izbjeći preveliko uzrujavanje zapadne javnosti.

Bilo je i kasnije prilika da se pokolji u Bosni i Hercegovini prekinu. Za ultimatum i rasterećenje Sarajeva nije trebalo čekati Markale, i posljednji pijanac u posljednjem američkom bifeu znao je da u Sarajevu nemilice i stalno ubijaju civile. To je znao i Unprofor, a u njega su inkorporirane sve obavještajne službe. Sve što je rađeno sa zvaničnih mjesta bilo je prepuštanje vremenu da zločin postane notoran, da ne privlači pažnju, i u tome su Britanci prednjačili. Danas je ovdje bio britanski primijer Džon Mejdžor. Došao je da bi noćas na bi-bi-siju imao svoj minut prije storije o potpisivanju sporazuma u Vašingtonu. U nečem ima pravo na takav postupak - njegovi vojnici su, ipak, ovdje. Inače, Sarajlije na ovakve posjete više ne obraćaju pažnju. Otkako ne padaju granate, svako trči u ovaj grad ne bi li popravio rejting. Da su ljudi koji su prošli kroz kabinet Alije Izetbegovića ispunili bar po jedno svoje obećanje, Bosnom više ne bi tekla krv. Konačno, ako nam toliko malo znači naš vlastiti život, zašto bi nam nešto značio neki Mejdžor? Istina, on najavljuje dvanaest miliona funti kao pomoć Sarajevu ali niko ne zna ko će živ dočekati te funte.

18. mart 1995.

Jedan mrtav, tri ranjena od snajperskih hitaca. Ljudi su izašli u kupovinu, da se malo provrte po pijaci, vide prijatelje: iako je subota zvanično radni dan, navike starog vikenda su ostale. A snajperisti - čekaju. Sretnem kolegu Fahru Radončića, nekadašnjeg dopisnika "Danasa", sad urednika "Bošnjačkog avaza" Bio je na nekim pregledima i u bolnici zatekao koleginicu M. sa RTV. Liječi skorbut. Djevojka je tokom rata živjela od humanitarne pomoći, što znači da je gotovo tri godine uzimala hranu u kojoj gotovo nikako nema vitamina. U Sarajevu se održava Prvi kup Bosne i Hercegovine u latinoameričkim plesovima.

25. mart 1992.

Telefonom me u kafanu pozvao Hajrudin Krvavac Šiba. Nas je sprijateljio posao. Imao sam o Šibi samo okvirne predstave, on je za mene bio autor filmova koje volim, Azrin prijatelj. Poslije, počeli smo da se družimo, u razgovorima da dotičemo najosjetljivije teme iz života i prošlosti. Šiba je dijete prošlog rata i revolucije, skojevac koji je bio i na Golom otoku, profesionalac evropskog ranga, imponovalo mi je kad mi je pričao kako je odbio rusku ponudu da snimi film o bici kod Kurska. Rusi su mu nudili hiljade tenkova za snimanje, valjalo je odbiti takav izazov. Imponuje mi njegova sposobnost izvlačenja sitnih ljudskih zadovoljstava iz običnih situacija, kao što je ova današnja, kada je insistirao na vrstama vina, temperaturi vina, ali na način na koji je to prijalo i konobarima. Šiba je zabrinut, veoma zabrinut. Šibi treba vjerovati, njegova je zabrinutost kompetentna. Šiba je u barikadama prepoznao fašizam. Ja nisam, ja još uvijek mislim da je u pitanju stranačko nadmetanje tipa odnosa kakve su u Bosni prije rata imali radikali i JMO.

Šiba je posljednji skojevac u Sarajevu, dijete koje nikada neće odrasti, njegovi filmovi su sjajni filmovi koji u nama bude djecu. Radio sam sa Šibom dokumentarne "Golim rukama" o poratnoj istoriji Bosne, suočio se sa vrhunskim profesionalcem, vidio sam koliko su sva moja znanja diletantska, vidio sam šta su surovi zakoni filma koji treba da prođe na tržištu. Šiba je radio najskuplje filmove u Bosni, ali njegovi filmovi su vraćali uloženi novac. Ima devizu - koštaće koliko košta i biće završeno kad bude završeno. Tom devizom odbija sve diletante koji žele da mu se miješaju u posao, sve nalogodavce koji hoće da ga kupe. Šiba me, po običaju, vozi kući. Svrćamo na kafu kod Azre. Prateći njihov razgovor, vidim koliko moja novinarsko-komentatorska uopštavanja, u stvari, mute jednostavnu, uočljivu istinu. Rat je na pragu i lako može prekoračiti prag. To kaže moj prijatelj, borac Šiba, i moja supruga Azra, majka. I SDA je povukla saglasnost za kantonizaciju.

25. mart 1993.

Svi razgovori teku na istu temu - komentariše se Izetbegovićev potpis u Njujorku. Neka moguća slika mirne Bosne se nazire, ljudi žele samo da rat prestane tako da postoje minimalni uslovi za opstanak, a spremni su da zapnu kako bi od tog minimuma napravili neki život. Bumo videli. Karadžić ovaj plan ne smije potpisati, jer bi mu se rasula njegova "republika". Minimum koji politički može prihvatiti paljanska garnitura je samostalna država. U svakoj drugoj varijanti, osim one u kojoj će ih vojska čuvati, odlaze pred neki od sudova.

25. mart 1994.

Azra je jutros opet išla na most prema Grbavici, da čeka hoće li preći njen brat. Opet ga nije bilo, Azrini papiri će biti gotovi za tri-četiri dana, a iza nas su gotovo dvije godine otkako se nismo vidjeli sa Sejom. Toliko dugo Sejo nije vidio kćerku,

unuka, zeta, najstarija sestra mu je ovdje umrla i nije mogao doći na dženazu. Kasno popodne, prolazim sa Azrom preko Koševskog, ona je iz mogućeg susreta sa bratom izvukla snage za neku vedrinu. Onda baca pogled na groblje između Zetre i bolnice: "Oprostite, djeco, što smo mi sačuvali ovo malo sposobnosti da se radujemo". Gledam to groblje - oprostite, djeco, što će živi na kraju napraviti neki kurvaluk od svega ovoga, što će se neko obogatiti na vašim kostima. Hvala vam, djeco, što će Azra ipak vidjeti brata, da ne bi vas i vaših pušaka, trojica boraca na jednu cijev, cio ovaj grad bi bio stratište.

U Sarajevu su bili čelni ljudi iz organizacije "Reporteri bez granica". Bio sam na razgovoru u Holideju. Ti su ljudi mnogo pomogli "Oslobođenju": papir, materijal, nešto novca i, iznad svega, osjećaj da nismo sami u bici za opstanak. To je bilo izuzetno važno - kad nije bilo ni struje ni nafte, ni papira za više od jednog broja, kad smo se štampali na plakatnom papiru u formatu koji je izabrao slučaj, trebalo je vjerovati u čudo. Pričaju mi o odnosima sa četnicima. Izvršni direktor Erve Degin kaže kako su u Francuskoj organizovali akciju prikupljanja baterija i tranzistora za Sarajevo prošle zime. Znali su našu situaciju i znali koliko nam to znači. Kad je avion sa nekoliko hiljada tranzistora i nekoliko tona baterija došao u Sarajevo, četnici su tražili - svoj dio. "Reporteri" nisu pristali, jer su tranzistori i baterije bili potrebni nama koji nemamo struje. Na kraju, kad su vidjeli da ih ne mogu podijeliti u Sarajevu, ponovo su ih ukrcali u avion i prebacili u Split, pa po primorju podijelili bosanskim izbjeglicama. Nadam se da veći dio toga nije završio na pijacama.

25. mart 1995.

Zatvoren je put Sarajevo -Visoko, Karadžićevi oficiri tražili su od Unprofora dvadeset litara benzina dnevno što nadziru korištenje puta. U stvari, izvukli su tim kanalom koga su željeli.

Ponovo, Srbi ne daju da u Sarajevo dođe Demirel, prijete da će pucati na avion. Opet će Izetbegović ići u Zenicu. Ima, stvarno, nevjerovatne vitalnosti u tom čovjeku.

5. april 1992.

Dvojbe više nema. Rat u Bosni se rasplamsava, rat je došao u Sarajevo. Ispunilo se ono što je trostranačka vlada saopštila prošlog mjeseca, kad je rekla da može doći do, "sukoba neželjenih razmjera". Ratnici nisu odgonetnuli koji su to sukobi željenih razmjera, stvari su van kontrole. Ili ih kontroliše neka nevidljiva ruka, koju još ne raspoznajem. Sarajevo je opkoljeno i ispresijecano barikadama, sa brda silaze ljudi u uniformama JNA koji sebe nazivaju srpskim teritorijalcima. O ratu ovdje, u Bosni, postoji jedna mitska predstava. Sva nastojanja da se rat prikaže kao borba nisu pomogla, on je pojmovno izjednačen sa pokoljima i zločinima svih vrsta. Ima razloga. Više, tragično više Bosanaca i Hercegovaca stradalo je od kame nego u jurišima. Grad je u grču. Ne zna šta će od sebe.

Borio bi se, branio bi se, ali osim nekih gotovo tajanstvenih organizacija i nekog oružja o kojem se priča, a o kojem se ništa pouzdano ne zna, nema druge prilike. Među onima što nisu organizovani, neko ima pištolj, lovačku pušku ili karabin. To je, u odnosu na oružje okupljeno oko Sarajeva, beznačajno malo. Od prošlog ljeta govori se o liferacijama iz Kragujevca za Romaniju. Sokočani sijeku šumu i kupuju naoružanje. Na televiziji i radiju, vijesti prestižu jedna drugu. Nešto se iza brda valja, a to brdo je Trebević. Gledam sa terase prema planini, uvijek sam je doživljavao kao izletišta, za komotna čovjeka i nevozača trebevićka žičara je bila prilika da se bez napora dokopa prirode i čistog zraka. Nisam mnogo pažnje pridavao grafitima "Ovo je Srbija" koji su se lani tamo mogli vidjeti. Višestranački, bolje reći, međunacionalni izbori u Bo-

sni i Hercegovini ostavili su svuda dosta takvih poruka. Nije, jedino, bilo dovoljno poruka "Ovo je Bosna". Jednom davno, prije godinu dana, predlagao sam Muslimanu koji je imao visok uticaj, da štampaju stotine hiljada tih parola i podijele ih na hiljade mjesta, kako bi u nekom trenutku - a ovo je taj trenutak - bile izlijepljene. Složio se da je to dobra ideja, ali niko nije učinio ništa.

Iščekivanje Sarajeva prekida Dobrinja, kao i za vrijeme martovskih barikada. Otuda je krenula kolona ljudi, prolaze pored RTV doma, televizija to prenosi, pozivaju narod da im se pridruži. Podržava ih i omladinski radio. Imam dosta prijatelja na Dobrinji, imam rodbine. To je naselje useljeno poslije Olimpijade. Stanove su dobili ljudi u punoj snazi, između tridesete i četrdesete, uglavnom Sarajlije. Dobrinja je jedno od najsarajevskih naselja u gradu. Ona je sažetak Sarajeva. Krenuli smo, krećemo i mi iz naše ulice. Mnogo nas je, možemo zaustaviti rat. Goloruki, naravno. Niz Titovu ulicu već teku kolone ljudi. Kao da su ljudi samo čekali da im neko dadne znak da krenu. Neke grupe mojih poznanika srećem kako idu u suprotnom pravcu. Svi su Srbi. Međutim, i među nama što idemo prema Skupštini su Srbi, koliko vidim ima ih negdje onoliko koliko bi trebalo.

Na skupštinski trg, ploču mrka mermera ispod bijelog zdanja, stižemo malo prije nego kolona sa Dobrinje. Drugi dio te kolone i onih koji su joj se pridružili krenuo je preko Grbavice. Kolone se slijevaju pred zgradu i ljudi se pomalo vrte ukруг, ne znajući šta da čine. Pozivaju vlast da se neko javi i nešto kaže. Nema nikog. Skandira se: "Lopovi, lopovi. Ubice, ubice." Dolazi i dio kolone koji je išao preko Grbavice. Na njih je neko pucao. Jedna djevojka je mrtva. Čuje se da je još neko poginuo. Ovi s Grbavice su drugačiji od nas što smo došli iz gornjih dijelova grada. Zovu nas - hajdemo svi na njih, ovako golih ruku, podavićemo ih. Ljudi se zgledaju, niko ne kreće.

Trg se polako puni. Desetina hiljada ljudi, ne umijem procijeniti. Mnogo je mojih poznanika, čini mi se ne mogu da se sjetim nikog koga znam a da nije ovdje. Susreti nas ohrabruju. Sa mnom je Nada Bogičević, supruga Bogića, mog prijatelja i valjda još uvijek člana Predsjedništva. Ona i Azra su majke, a majkama je danas ugrožen porod.

Čuju se pucnji sa Vraca, potom pucnji sa Holidej-ina. Masa ne reaguje. Onda se, odjednom, uskomeša. Pucnji postaju češći, ispred crkve na vatru odgovara jedno oklopno vozilo milicije. Milicija je naša vojska. Ovo vozilo ima samo jedan teški mitraljez. Kuršumi lete iznad naših glava, a jedna žena pored mene ranjena je u butinu. Usred unakrsne vatre, grupa žena stoji na bridu uzvišenja na skupštinskom trgu i pjeva "Kad ja pođoh na Bembašu". Bježimo najprije u zaklon, potom dalje, sa trga. Jedan krak mase, bijesan, otkida se i kreće, goloruk, prema Jevrejskom groblju. Neko je ranjen, ostali nastavljaju. Najistureniji srpski teritorijalci se povlače dublje i u zaklon. Iz marindvorskog kompleksa istrčava nekoliko naoružanih ljudi u modrim beretkama. Miting se, za desetak minuta, pretvorio u poprište bitke po kojem jure goloruki i uezvjereni ljudi.

Bježimo dalje. Uz Titovu, pa prema Koševskom. Zadihan sam. Zastajem i gledam grad. Prašti sa Trebevića. Ponovo počinje da puca negdje blizu, ja pokušavam trčati, ali pluća pedesetogodišnjaka, pušača i čovjeka koji je uvijek iskreno mrzio svaki fizički napor - ne dozvoljavaju. Sjedom da predahnem i osjećam u ustima gorčinu ličnog poraza. Rat traži brze i snažne. Ja sam slab, spor, imam dioptriju.

Komšije sa Koševskog drže straže. Nisu naoružani, stoje u velikim grupama. Možda neko od njih ima skriven pištolj. Puške i automata nema niko. Kažem sebi - ako ponovo kreneš, ponesi pištolj. Nikad više goloruk, pokušavam sebe ubijediti, gledajući prema Jarčedolu, gdje se vodi žestoka borba. Pade

mi na pamet da sam u jednoj stranoj televizijskoj storiji vidio da "srpski teritorijalci" imaju i bestrzajne topove, htjeli su njima da se posluže za vrijeme barikada. Dalje se do kuća Nada, Azra i ja probijamo uz zidove, iako znam da pred granatom bestrzajnog topa i zidovi pucaju kao staklo. Gotovo u isto vrijeme u haustor ulaze, iz raznih pravaca, i komšije koji su bili na mitingu - Dina, Asko.

Miting je razbijen ali - vidim na televiziji - narod je ušao u Skupštinu, zasjeda u velikoj sali. Narodna skupština. Sala je prepuna, šarolik svijet, sve sa izrazom nekog očekivanja na licu. Kao što čovjek odbija od sebe misao o smrti, tako je i Bosna odbijala misao o ratu. Da li on, ipak, počinje? Ovi odozgo pucaju da ubiju, to nije demonstrativna vatra. Djevojka koja je poginula zvala se Suada Dilberović. Za govornicom Skupštine je Marko Vešović. Govori žestoko, hvata masu iskrenošću svoga bijesa: "De je gazda? Ovoliki mu gosti došli u kuću, a njega nema, on pobjegao. Umjesto da vas dočeka i iznese čast, on vam okrenu prkno. Slušao sam vazdan narod, na moje su oči ubijali ljude. Evo kako narod kune nacionalne vođe: da-bogda ih majka u faširanoj šnicli prepoznala. Neki bježe, dovoljno su se napljačkali. Narod je nadživio hiljadu gorih, pa će i njih nadživjeti."

Konferansije saopštava da je Dragan Vikić na televiziji izjavio da su njegovi specijalci uz narod. Jedan govornik, profesor univerziteta, nisam uspio da čujem ime, traži zabranu nacionalnih stranaka. Naredni kaže kako je neko javio da je u salu Skupštine podmetnuta bomba pa je, kad je to čuo, došao da pogine sa svojom rajom. Kaže da su pitomci iz škole MUP-a opkoljeni, oko njih su takozvani teritorijalci. "Kukanjac kaže da Armija treba da nas razdvaja. Nema razdvajanja, njih treba uništiti." Sa galerije bacaju sutrašnji broj "Oslobođenja". Za govornicom je profesor Džemal Sokolović: "Kad smo danas išli ovamo i pozivali narod da izađe iz kuća, jedna žena je di-

gla u zrak dvije štake. To je bilo njeno izvinjenje što nam se ne može pridružiti. Osim nje, niko nema opravdanja što nije član ovog parlamenta." U pres-službu stiže telegram iz Dervente - ne dozvolite da od Sarajeva naprave Bosanski Brod ili Derventu. Dok se taj telegram čita, u salu ulaze Vikić i njegovi specijalci. Skandiranje: "Uz tebe smo, Vikiću." "Ne znam više kome se obratiti da zaustavi sve što je krenulo" -kaže Dragan Vikić.

Govorim kao rođeni Sarajlija i čovjek koji voli Bosnu i Hercegovinu, ne vidim druge mogućnosti osim vas ovdje, ali nas mora biti više. Ne znam hoće li se ovo ludilo zaustaviti. Preklinjem vas, jedina je snaga u narodu Bosne i Hercegovine, u Srbima, Hrvatima i Muslimanima, da oni zaustave ovo zlo, da se ne desi što u Hrvatskoj, da nas puste da živimo, da nam djeca budu sretna. Preklinjem vas, skupite svoje prijatelje, dođite u Sarajevo, bez obzira na barikade. Naš jedini izlaz je da budemo ono što smo bili uvijek. Ne odlazite odavde. Sjednice se zakazuju - za nekoliko dana. Jedini je način da se sve odigra danas i sutra. Ako se ne učini sve što je moguće, jednom će se razmišljati o tome zašto nismo dali sve od sebe da bismo spasili sebe, svoju djecu, imovinu. Večeras su upućeni apeli političara, oglasila se i Armija, ali u gradu se i dalje puca. Ne trebaju nam dobrovljci, to će donijeti još više krvi, ovo treba riješiti politički. Molim lidere da se dogovore, da im djeca ne bi proklinjala imena" - poziva korpulentni Vikić, a zatim sa specijalcima odlazi negdje na položaj. Javljaju da se na Vraca-ma i dalje puca.

Stižu telegrami iz Stoca, Odžaka, Dervente, Teslića, Tuzle. Iz Bijeljine javljaju da je noć mirna, ali da je napeto. Takve vijesti stižu i iz Banjaluke. Iz Srebrenika šalju hranu Skupštini za sljedeći dan. Jedan radnik iz Grasa došao je sa djecom. Kaže da je iz Vareša. "Tamo je nekada tekla željezna ruda, bojim se da će poteći krv." Jedan pedesetogodišnjak, vozač, izlazi za

govornicu, da kaže kako je dovezio beton za temelje zgrade Skupštine. Sad vidim ovu ljepotu i šta smo sve lijepog za pedeset godina napravili. A šta nam sad ove budale napraviše? U pres centar dolazi telegram kapetana Džemala Mustafića iz Mostara, koji pozdravlja Skupštinu i javlja da je napustio kasarnu.

Pred Skupštinom, uzbuđeni student iz Glamoča kaže: "Danas su na Kupresu ginuli moji vršnjaci, prisilno mobilisani. Moramo iz Bosne protjerati srpske nacionalne jedinice i jedinice HOS-a." Iz Dobrinje javljaju da se ne mogu pridružiti, zapriječen im je prolaz. Vode se borbe u Urijan-dedinoj ulici. Jedan zahtjev: "Mi ne želimo izvršiti puč nad vlastitom republikom, ali ovi treba da odu, treba da se deblokiraju gradovi, tražimo mir odmah i prelaznu vladu nećemo da cijela BiH postane Vukovar".

Sala skandira: "Izbori, Bosna; izbori, Bosna." Neko javlja kako je Smiljko Šagolj na HTV rekao da je u Skupštini rulja koja se okupila po nečijem nalogu. Konferansje objašnjava da to treba provjeriti, poziva Šagolja da ovo potvrdi ili opovrgne. Šagolj se ne javlja. Pet minuta prije ponoći, jedan govornik saopštava da je, tačno u ovo vrijeme, četrdeset pete, braneći električnu centralu, poginuo legendarni Vladimir Perić Valter. Sala skandira: "Svi smo Valter". U ponoć, odaje se pošta onima što su tog dana pali za slobodu Sarajeva - borcima i žrtvama terora. Neko predlaže da se oda pošta i Valteru. Uzvici: "Ne njemu, on je živ, mi smo Valter."

5. april 1993.

"Oslobođenje" je, kao prilog svjetskim listovima, izašlo u petnaest miliona primjeraka.

5. april 1994.

Pišem kolumnu, evokaciju preklanjskih aprilskih dana. Ti prvi dani potpuno su mi stoljeni u sjećanju, ne pomažu ni bilješ-

ke, ni sjećanja drugih, ja imam svoju, iskrivljenu sliku. Mogao bih obnoviti svoje bilješke prema dokumentaciji "Oslobođenja", ali neću. Ne bilježim historiju. Mogu samo nešto dopisati uz te dane, ne dirajući stare bilješke. Imam prijatelja koji je tih dana doletio iz Singapura, gdje se zatekao, da brani grad. Otrčao je u vojni odsjek opštine Stari grad. Rekli su mu - idi kući, dobićeš poziv. Nisam zabilježio ni da se komšinica Mira Skert, koju je rat zatekao u Beogradu, kod roditelja, prebacila u Sarajevo, kad su svi bježali iz njega. Inače, Mira je rođena Beogradanka. Možda je danas dan kada treba pomenuti da su SDA i HDZ, nakon svega, ponovo za kormilo postavili Juru Pelivana. Sjećam se pucanja i prelaska mase preko Vrbanja mosta. Odozgo i dalje puca, odozgo i dan-danas ubijaju. Desetine naših momaka ostavili su živote na Jevrejskom groblju. U kolumni, čestitam Sarajlijama antifašistički šesti april.

Četnici su, to se sada zna, planirali da Sarajevo obore na pleća do desetog, a cijelu Bosnu do šesnaestog aprila. Imali su otprilike četiri brigade pete kolone u gradu. Kako je Sarajevo obranjeno, ne umije odgovoriti nikakva vojna analiza. Mislim da su četnici, ipak, napravili katastrofalnu grešku izborom datuma. Veće šanse su bile svakog dana osim na Bajram i na šesti april. Bili su samouvjereni, jedan pukovnik je bio toliko siguran da će se uskoro vratiti da je u svom stanu na Ciglanama ostavio kasetu na kojoj je snimio svoju ženu u Evinom kostimu. Katastrofalno je loša bila i procjena SDA o brznoj intervenciji Zapada. Najlukavija, ali takođe pogrešna, bila je procjena HDZ-a - da će se muslimani skloniti pod krilo Zagreba kad dobiju batine od Beograda i izgube teritorij. Greška je poticala iz pogrešnog uvjerenja da Muslimani, Bošnjaci, nisu narod za se, da se ne osjećaju tako, pa ih ni borba ne može utvrditi u osjećaju nacionalne pripadnosti.

Kolegi Mehmedu Husiću danas je rođendan. Rastajemo se u sumornom raspoloženju. Vidjećemo se, možda, još večeras,

sad smo komšije, Husić je smješten u stan Duška Paravca koji je otišao početkom rata, a Duškova žena, kad je dobila mjesto u jednom od konvoja, predala je ključeve staroj kući, "Oslobođenju". Danas, opet, cio dan slušam loše vijesti iz Goražda. Kad ću saznati - gdje je tu bila pogrešna procjena?

5. april 1995.

Sređivao sam svoju malu ratnu dokumentaciju, pa nastavio u podrumu sa ostacima predratne, onim što nisam spalio. Sve to djeluje kao da je s drugog svijeta. Onaj tamo Hamza Bakšić, s druge strane modre rijeke koja četiri godine teče Sarajevom, bavio se odnosima jena i marke, cijenama sirovina na svjetskim berzama. Čak je imao i stakla na prozorima. Mogao da se okupa kad hoće. Tu je i nekoliko mojih predratnih tekstova. Naravno, naivnost mi je prva osobina, unatoč tome što sam bio među većim pesimistima. Jedne rečenice što sam je napisao aprila devedeset druge još se bojim: "Kad i ako se ovaj rat završi." Strah me je da smo u Bosni pronašli perpetuum mobile mržnje i smrti. Pitanje - ko je kriv ima samo etičku težinu. Ne vjerujem da je žrtvama, što su ih za sve ovo vrijeme komadale granate, bilo nešto lakše stoga što spadaju u kategoriju žrtava agresije.

8. april 1992.

Navršio sam pedeset i tri godine. Moj prošli ratni rođendan bio je davno, u selu Čajnu kod Visokog, četrdeset četvrte. Ovo je opet rat, dvojbe nema. Artiljerija tuče Jarčedole, hoće i tenkovima da uđu u grad sa te strane. U svojoj današnjoj kolumni objavio sam nešto sređenije utiske o tome kako je počelo u Sarajevu: "Kada je u nedjelju popodne kolona demonстранata stigla pred zgradu Skupštine, osjetio se neki tajac: nenaoružani ljudi došli su tu sa idejom o kojoj se nije imalo ništa osobito

kazati. Njihov zahtjev bio je na donjem rubu svih čovjekovih želja - opstanak i mir. Poslije je počela pucnjava koju je masa, okupljena na brisanom prostoru, dočekala zvižducima ogorčenja. Oni više nemaju šta da brinu o svojim životima, sudbina kao da ih je izbrisala iz brojnog stanja. Ta zbivanja među javom i među snom pretvorila su u kameni spomenik desetak Sarajki poredanih na jednom od bridova skupštinskog kompleksa. Jedna je pvela a druge prihvatile pjesmu "Kad ja pođoh na Bembašu", i pjevale su izložene rafalima. To je sve što te djevojke, što Sarajevo želi - običan život u toplim proljetnim noćima poput one koja je prethodila marindvorskom skupu.

Ali, rat je, ne ide se na Bembašu, tamo padaju granate i prašti oružje, a petogodišnji dječaci i djevojčice uče da razlikuju zvuk automata od detonacije projektila. Dva dana kasnije, po Sarajevu je obnoć obavljena pljačka samoposluga. To je drugo, pravo lice rata, s kojeg su skinute sve krinke velikih riječi, a ostao je samo goli interes, do kraja oslobođen bilo kakve potrebe za izlikom. Možda djevojke sa Marindvora i nisu to znale, nisu mogle ni znati, ali jesu predosjećale da su odsječene od vlastite mladosti, da će u narednih pedesetak sati ostarjeti i sazreti i da nikad u svojim vršnjacima i vršnjakinjama koji nisu osjetili blizinu haotične smrti neće moći da prepoznaju ispisnike. One su se, starinski rečeno, otisnule nekom žutom podmornicom, bez kompasa i dubinomjera. Tako se, možda, osjećao, nekada davno, Jan Palah, kada se spalio na jednom praškom trgu. Razlike ima - Palah se spalio kao Čeh i u ime jednog češkog protesta koji je bio i sveljudski. Ove djevojke pred Skupštinom, vršnjakine mrtve vlasnice onih tragičnih cipelica koje su ostale na krvavom asfaltu, nisu bile nikoje nacionalne pripadnosti. Njima, i mnogim, nije ostalo ništa bolje od herojske smrti.

Postoji još mala nada da će se Bosna i Hercegovina prenuti iz krvavog košmara, toliko mala da se za nju jedva vrijedi

hvatati: slamka dovoljno velika za utopljenika, beznačajna za onoga ko događaje posmatra sa neke obale - beogradske, zagrebačke, briselske, bilo koje političke. Jer, politika ne vidi snajperiste i mete, politika vidi geografske karte, politika - što je najkobnije - ne vidi sadašnjost, ona je toliko okrenuta budućnosti kakvu želi, pa u svojoj dalekovidosti ne vidi čovjeka pred okom. U međuvremenu, u Bosni traje bježanje iz kvarta u kvart, iz grada u grad, bježi se van Bosne.”

8. april 1993.

Moj drugi ratni rođendan. Od prošlog do ovog, Bosna je unutraške prešla cio put koji je za moga života išla naprijed. Gore kuće, fabrike, mostova gotovo više i nema. Ljudi bježe.

Valjda u povodu mog rođendana, u kuću je došla voda, sve do našeg sprata. Neko veće struja, od deset do jutra, sada voda. To budi opasne nade. Naveče, uz svijeću, Azra i ja malo listamo svoje živote. Sve u svemu, bilo nam je lijepo - da ne bi ovog rata još bismo se mogli svrstati u pokoljenja koja su prošla mnogo bolje od prethodnih. Danas mi je, više nego bilo kad, nedostajala kćerka kojoj sam davno poklonio svoj rođendan, da ima dva. Ona tamo, u Rovinju, vjerovatno sjedi isto ovako. Tako kao mi, sjede, po svijetu, stotine hiljada Bosanaca. Neka zemlja izmetne kosti onima što su nas dovde doveli.

8. april 1994.

Danas sam navršio 55 godina. Sva jela, pa i ona što ih kupim na pijaci, imaju ukus humanitarne pomoći. Naprosto, čulo okusa se isključilo, u samoodbrani, inače ne bismo mogli podnijeti sve te kaše koje smo morali jesti. Bio bih sretan kad bih za rođendan mogao pojesti porciju ćevapa, ali ta porcija košta petnaest maraka. Osim toga, nikad ne znaš da li si, kupujući meso, kupio i farmu salmonele. Proliva ima mnogo. Mladiću iz zgrade prekoputa od proliva je opala kosa. Jednu komšini-

cu su odnijeli u bolnicu. Rođak Hamić mi je od enterokolitisa za tri nedjelje izgubio osamnaest kilograma. Treba uskoro da idem u Salzburg, na neki okrugli sto o medijima. Odlučio sam da, ako odem, odem odjeven kao i u Sarajevu. Nosim bradu, da bih uštedio vodu za brijanje. Prosto ne mogu zamisliti sebe da se uredim, odjenem, obrijem. Da se prenem.

Tema u Salzburgu je "Mediji u ratu". Jedino što bih želio reći je da je nemoralno kad neko u svijetu moj tekst, pisan uz svijeću, ocjenjuje po kriterijima kakvim su morali biti podvrgnuti tekstovi novinara "Oslobođenja" do aprila devedeset druge. Novinari su gladni i umorni poput svih drugih sapatnika u Obruču. Mi živimo u esenciji tuđih nesreća, a uz to svako ima i manju ili veću čašu svoje nesreće. Mi smo, poput drugih, ljudi slučajno preživjeli, ljudi ljuti na "outer space", ljudi koji tu silnu nevolju moraju pisaćom mašinom pretvarati u neku objektivnu profesionalnu analizu. Poniženi smo kao profesionalci, jer strane kolege putuju Bosnom i pričaju nam kako izgleda, mi ne možemo. Neki snažniji su prošli, ja nemam snage da se preko gudura probijam do Zenice, na primjer, a ako bih mogao, sada bih krenuo prema Goraždu. Mjesto događaja je Goražde, sve drugo je sada praznina. Mladić napreduje, Goraždani ginu, vojnici i civili, u rovovima, u podrumima. Slušam očajničke pozive, čini mi se glasovi idu oko mene i kad isključim radio.

8. april 1995.

Namirio sam pedeset i šest godina. Rat me je spriječio da saznam kako izgleda normalan ulazak u starost. Mislio sam da ću u ovim godinama uglavnom koristiti stečena iskustva. Sada moram da ih odbacujem, stičem nova. Mislio sam da ću se bojati bolesti - ne bojim se ni bolesti, jer sam preslab da bih dugo bolovao, ni smrti, jer je ona doslovno bliža od jake na košulji. Večeras je granata pala nadomak stana u kojem

žive Sejo, Nevzeta i baba Duda, polupala stakla, razbila jedini luster koji su raniji stanari ostavili. Poslije te granate i nekoliko sljedećih dat je znak za opću opasnost. Ostao sam budan do kasno u noć. Slušao sam kako na Poljinama turiraju tenkovske motore. Gotovo cijelu prvu noć pedeset sedme godine života proveo sam osluškujući i procjenjujući iz kojeg pravca i sa koje daljine se čuju ti čelični insekti.

15. april 1992.

Dolaze izbjeglice iz Zvornika, ono što se od njih može čuti među najstrašnijim je pričama koje su prolazile kroz ljudska usta. Četnici ubijaju masovno i sadistički, a žrtve bacaju tamo gdje ostatke neće biti moguće naći. Izgleda da je na novinarskom zadatku ubijen naš dopisnik iz Zvornika Kjašif Smajlović. Ovdje u Sarajevu, pokušavaju da obnove nastavu na fakultetima. U Novom Sarajevu četnici oteli sanitetsko vozilo. Hljeba ima. Ogromne su gužve na šalterima u MUP-u: ko je još gledao da li mu je produžen pasoš, jer je to prije rata bio posao od deset minuta. Kolega Sabahudin Vugdalić pokušava da učini nemoguće, ne bi li, domaćim i svjetskim humanističkih vezama, zaustavio rat.

Sarajevski ljekari pismom ga podržavaju: "Gospodo lideri, imate li djecu, svoju porodicu?" "Oslobođenje" ne može da odoli lavini tekstova u kojoj se ljudi izjašnjavaju protiv rata. Nemamo prostora, a sva pisma se sastoje od jedinog antiratnog argumenta: mir je bolji. Da je mir bolji, bolje od nas znaju ovi jadni ljudi iz Zvornika, a oni su, spasivši glave, među sretnijim Muslimanima iz tog kraja, koji se junački branio.

15. april 1993.

U zgradi ŽTP veoma je hladno, to je kuća debelih zidova u koje je zimus, kao i u naše kosti, ušla studen. U redakciji smo

dosta razgovarali o Srebrenici. Juče je general Morijon bio direktan i kazao ono što svi vide, svi znaju: "Ovdje se radi o zločinu protiv čovječanstva". Dok Srebrenica krvari, mi smo pritisnuti glađu i kriminalom. Iz jedne sarajevske crkve ukradena je tona luka. Neko je sinoć pokušao da obije moju garažu. U njoj nema automobila, ali susjednu su obili i opljačkali. Danas je dosta mirno, manje se čuju i snajperisti, jer su počeli da upotrebljavaju prigušivače. Kola "Oslobođenja" pogođena su u sredinu plastične folije koja zamjenjuje šoferšajbnu. Nikom ništa nije bilo. Idem u Adru, čekam paket, nema ga. Azra i ja ručamo komad hljeba umačući ga u ulje, našlo se malo bijelog luka i ručak, čak, djeluje i ukusno. Tišina je, ljudi su sumorni, iz Srebrenice dolaze sve gore vijesti.

15. april 1994.

Ispreprlicu se dva toka događaja. Četničko napredovanje prema Goraždu i proslava godišnjice Armije RBiH. Četnička ofanziva na Goražde traje već dugo i dalo se nazrijeti da godišnjica Armije neće biti obilježena u pobjedničkoj atmosferi. Međutim, nakon prošlogodišnjih manifestacija, koje su išle od vrha države do svake čete, nije bilo puta nazad. Po mom ukusu, cijela proslava ima više recitatorsko-teatralnog nego što bi trebalo, ali - prvo obilježavanje je, možda je i moralo biti tako, jer se lani, u ovo doba, Sefer Halilović mučio da od pojedinačnih jedinica sastavi Armiju. Ono što je novo su generalski činovi. Ljudima smeta što niko od generala nije zatečen u Goraždu ili što se nije tamo probio. Na svečanosti, veoma nadahnuto govori Alija Izetbegović. Ima stvarno, snage. Radi do kasno u noć, iza njega je ramazanski post. Mislím da se nazire nova pozicija Izetbegovića - on postaje nacionalni lider, i to je hitnije od funkcije koju ima. Bitna je Izetbegovićeova ocjena da ni jedna organizacija, stranka, pojedinac najmanje, ne bi mogao da svojata stvaranje Armije. Ona je nastala kao

rezultat napora hiljada ljudi, često potpuno odvojenih, kao rezultat instinkta održanja jednog naroda koji je bio suočen sa prijetnjom uništenja.

15. april 1995.

Armija priređuje prijem za novinare uz svoj praznik. Upoznajem generala Delića. Vedriji je nego što izgleda na televiziji, sabran čovjek, očito radin i nesklon paradi. Pričamo malo o Vlašiću i njegovoj izjavi - sad prema Krajini idemo medijski, a kasnije, ako Bog da, i nogom. "Nisam ni znao da televizija snima". Ove godine, petnaesti april prošao je bez velikih granatiranja i nije bio u sjeni teškog stanja na frontu, kao lani i preklani. Posmatram okupljeno društvo. Mnogo mladih ljudi, do rata nepoznatih. Mnoga poznata pera sarajevskog novinarstva otišla su i rade po svijetu kao noćni portiri, pomoćni električari. Ovi ovdje brzo su savladali nešto zanata, neki su naučili dosta. Vildana Selimbegović, na primjer, iz "Dana", radi sjajne intervjuje. Međutim, svi smo premoreni, čak i mlađe kolege ne sjećaju se dobro svog prošlog teksta. Kad i ako se rat završi, povratnici će nas, možda, smrviti. Tako je sa većinom provoboraca iz bitke za Sarajevo: premoreni su, davno je ovo počelo, prednost imaju oni koji su se kasnije uključili. U "Oslobođenju" će pobijediti oni koji su se nakon prve faze rata, uz svu stečenu slavu, povukli van Sarajeva i Bosne i Hercegovine. U dobroj kondiciji i dobrih živaca, po povratku će sjesti da nas doručkuju.

21. april 1992.

Starješine nove bosanske vojske, koja nije namirila ni dvije hefte, Vehbija Karić i Jovan Divjak, na konferencijama za štampu stiču ugled i povjerenje. Govore dovoljno precizno da bi objasnili vojnu situaciju - veoma tešku, ali i dovoljno

načelno da se vidi kamo vodi koja od bosanskih staza. To su različiti tipovi. Karić je stabilan, artiljerijski proračunat čovjek s nastupom koji umnogome podsjeća na Branka Mikulića. Divjak je šarmantan, temperamentan, veoma obrazovan i veoma neposredan. Obojica govore otvoreno, samo otvorenost može mobilisati nove borce i stvoriti političku logistiku odbrani Bosne. Od zore nas granatiraju, podrum je krcat. Pišem za svoju kolumnu: "Neka materinske kletve stignu one koji su krivi za smrt, kaos, bezakonje, teror, glad i izbjeglištvo u zemlji Bosni i Hercegovini, neka stignu sve one koji su mogli pomoći da se ovo spriječi, a nisu spriječili, neka stignu sve kalkulante koji zaboravljaju da se bosansko vrijeme više ne mjeri satima i danima već brojem mrtvih, brojem ranjenih, brojem onih koji su izbjegli iz domova.

Bosna je napadnuta i ona mora da mrzi, a ta će mržnja biti spasonosna ukoliko se okrene prema krivcima, prema imenima i prezimenima, prema postupcima. Biće, pak, definitivno samouništenje, ukoliko izraste u mržnju prema drugim i drugačijima. Narodni sudovi javnog mnijenja rade neprekidno, u uzrujanoj atmosferi rafala i eksplozija, možda mjestimice i nepravično. Međutim, u tim ocjenama koje dobija svaki pojedinac, klica je jedne nove narodne vlasti u zemlji Bosni, rekao bih - jednog tračka demokratije u ratnim uslovima, jedinog načina da taj narod bar malo utiče na svoju moguću budućnost, kad već ne može drugačije do mješavinom ponosa i očaja da reaguje na svoju sadašnjost." Pišem to u uglu stana. Puca, ne mogu da se probijem do redakcije, odustajem u drugom pokušaju. Rukopis ostaje. Srijeda, moj redovni dan, promašen je. Svejedno, izaći će, valjda. Moj kolega Fahro Memić juri kolima između granata i kupi rukopise. On je jedan od junaka ovog rata.

21. april 1993.

Danas gađaju škole. Dvije granate su udarile kod naše škole na Koševskom. April liči na lanjski, ali se sada vodi rat i sa HVO. Leksika hrvatskog radija je poznata. Mudžahedini, džihad, islamska republika itd. Za "Oslobođenje", ipak, pišem o Miloševiću. On je ključ. Danas će se sresti sa Ovenom. Treba da se izjasni oko još jednog mirovnog plana. S vana gledano, trebalo bi da ga prihvatiti. Iznutra, stvari stoje drugačije. Realna stopa nezaposlenosti u Srbiji je šezdeset posto. Ostalo su nezaposleni i vojska. Šta mogu da čine nezaposleni na prostora bivše Jugoslavije, nego da ratuju između sebe?

21. april 1994.

U redakciji mi saopštavaju da ću krajem maja poći na tromjesečnu šihtru uređivanja evropskog izdanja "Oslobođenja" u Ljubljani. Tamo ću vidjeti kćerku. To je, vjerovatno, bio posljednji čas, ne znam koliko bih još izdržao bez ove ili ovakve vijesti. Pokazalo se dobrim što sam otkazao neke ranije pozive iz inostranstva: ovo je veliko vrijeme, tri mjeseca. Do ultimatum nakon Markala, nisam ni razmišljao o takvom izlasku. U Sarajevu sam sada po dužnosti. Jednako kao momci u rovu. Međutim, nakon ultimatum, granatiranja niko ne doživljava na isti način. Rekao bih - drugačije se gine. Gine se ubjeđujem da je rat na nekoj silaznoj putanji, iako niko ne misli da mu je kraj blizu. Kažem Azri da ću ići. Ona plače. Od radosti što ću ja vidjeti Amru, od tuge za vremenom u kojem je ni ona ni ja nismo vidjeli.

21. april 1995.

Karadžić igra na sve ili ništa. Do sada mu je ta igra prolazila. Nije dozvolio da Viktor Jakovič, dosadašnji američki ambasador, avionom otputuje iz grada. Dobro - Jakovič je bio čovjek koji je shvatio Bosnu. Međutim, ne da ni Akašiju, svezao ga je

za Sarajevo. Čini mi se da je ovo prvi put da Akaši čuje znak za opštu opasnost. Drago mi je zbog Akašija. Očito nije povukao potez koji je Beograd od njega tražio. Količina antipatija koju Akaši uživa među Bosancima gotovo je nepojmljiva. Paljani odbijaju plan kontakt-grupe. Cijene da su vojnički dovoljno jaki da se suprotstave prijedlogu, a računaju i sa pukotinama u kontakt-grupi koja, brat-bratu, više ne funkcioniše. Sreo sam doktora Ismeta Cerića. Pričamo o nekim zajedničkim prijateljima koji su dugo bili ovdje, a sada su van Sarajeva. Cerićev sin je od početka rata na liniji, stvarno u neprekidnoj opasnosti, ali doktor nije postao radikal. Nas dvojica shvatamo one koji su otišli. Naprosto stoga što i sami jedva izdržavamo.

30. april 1992.

Sinoć je bilo kao u paklu. Tek sada se vidi koliko je topova ukopano oko Sarajeva, dok smo mi pričali kako je rat ludilo u koje, valjda, nećemo uletjeti. Izlazim do grada, ne smijem dalje od Ciglane, tu je krug u kojem se osjećam sigurnije. Ne znam zašto. Dženana kaže da i ona ima neki krug oko kuće kojim se mirnije kreće, a da dalje odlazi sa strahom. Ipak, ode do Baščaršije, a tamo je najopasnije. Na Ciglane ne smije. Srećem prijatelja, Zlatana Hrenovicu, muzičara do ovog rata, jednu istančanu dušu, sada organizatora informativne službe u Okružnom štabu. Čini mi se, po onome što priča, da JNA sprema nešto veliko, ukoliko smatraju da je ovo do sada bilo malo.

30. april 1993.

Ljudi dosta očekuju od skupa u Atini - jugo-lideri sa Micotakisom. Na radiju slušam o silnom naoružanju koje prijete Srbima, ali - njihova je artiljerija tu, oko Sarajeva i ovaj grad sve više ide sudbinom Vukovara.

30. april 1994.

Nisam odlazio u centar. U Sarajevo, kako volim reći, jer u pravo Sarajevo svrstavam samo dio od Marindvora do Vijećnice - bivše Vijećnice, kako bi rekli Paljani. Obilazio sam ono malo livada što je ostalo naokolo, brao trave za ručak. Nešto od te zeleni sam i zavolio - medvjedu šapu, na primjer, bolja je od spanaća. Sišao sam do ispod Ciglana. Iz parka, nekadašnjeg parka kod Druge gimnazije, iskopano je i korijenje drveća, bila su to velika stabla, a u korijenu se, rudarskim zahvatima, nađe i po pola kubika drveta. Neki beru trave i na grobljima.

30. april 1995.

Preda mnom je kućni telefonski imenik, teka u koju smo prepisali brojeve nekoliko mjeseci prije rata. Većinom su to brojevi kojih više nema, nema ni mnogo ljudi s kojim sam razgovarao. Nijaz Abadžić je na liječenju u Zagrebu. Stanovao je na Ilidži, tamo su ga uhapsili pa kasnije protjerali u Sarajevo. Muhamed Abadžić - bivši direktor "Oslobođenja", ovdje je. Dubravka Ajvazović je na Grbavici. Muhamed Avdić, iz susjedne zgrade, poginuo je u ljetnjim granatiranjima 1992. godine. Haška i Meho Aličehajić su ovdje, sin im je u Sloveniji. Mehmed Agović je na radiju "Slobodna Evropa".

Dženana Bakšić, moja sestra, tu je gdje je i bila, ali nema telefona. Momira Botića posljednji put sam vidio kad je za Bajram nosio ženi cvijeće na mezar. Gojko Berić je u Ljubljani, od prošlog ljeta. Hamza Bakšić, moj imenjак, prezimenjak i amidžić, u Francuskoj je sa ženom i djecom. Nasiha Babahmetović, Azrina rodica, umrla u okupiranom Tesliću. Suad Begovac, moj prijatelj sa Televizije, ovdje je. Slobodan Buha, komšija i prijatelj Azrine sestre Sajde umro je, kćerka i sin su mu u Americi. Muhamed Berberović, bivši generalni direktor RTV Sarajevo, ovdje je - radio sam nedavno sa njim intervju. Ljilja

Bubić je u Sarajevu, izbjegla je sa Grbavice, ostala bez svega. Sulejman Bosto, docent sa Filozofskog, negdje je u Zagrebu. Doktor Asim Bušatlija, ljekar iz Bugojna, negdje je ili na moru ili u Francuskoj. Njegov brat Ibrahim je ovdje, bio je ranjen. O Vesni Bilić, Azrinoj prijateljici iz Doboja, ne znamo ništa. Hrvatica je. Ešref Bakšić je ovdje, dobro izgleda. Rade Budalić, nekadašnji glavni urednik TVS-a, u Sarajevu je, dobro je. Bajramovići, moji rođaci iz Zenice, dobro su. Moj prijatelj Kemo Muftić kod mene je u imenik u upisan kao Bakšić - žena mu je Bakšićka. Tu su, dobili su sina Kerima u ratu. Dženanin prijatelj i vjenčani kum Bajazit Begtašević je sa porodicom u Kuvajtu.

Bogić Bogićević je ovdje, vidamo se. Nada mu je u Mariboru, sa djecom. Milan Bogdanović poslao je ženu Lelu u Rijeku zimskim konvojem devedeset druge, kad su njegova sestra, moja kuma Nena Pilić, mati mu Jelica i Nenina kćerka Nataša drugim krakom konvoja otišle prema Beogradu. Prošle godine, Milan, Lela i djeca dospjeli su do Sjedinjenih Država. Lujza, Ugo i Nisi Boržeš su naši prijatelji koje smo upoznali kao studente iz tada zaraćene Gvineje Bisao. Nisi je u Portugalu, njih dvoje u Bisau. Nisi je uoči rata studirala u Sarajevu, otišla je na vrijeme. Njen momak, Dejan, u Njemačkoj je. Nisi se nekoliko puta javljala telefonom, a za Azrin rođendan redovno. Ismet Burić umro je nakon barikada. Ahmed je nakon očeve smrti otišao u Rijeku i tamo ga je zatekao rat. Mati mu, Hida, ovdje je i dobro je.

Slijedi ubačeni spisak ljudi kojima smo pomagali da iz Zagreba ili Beograda stupe u vezu sa rodbinom u onom drugom gradu, dok rat još nije došao u Bosnu. Branko iz Zagreba, Danica iz Beograda, Momo iz Podgorice, Vidak iz Beograda nikad nisam vidio te ljude, slučajno su izabrali moj broj, prenosio sam poruke svakodnevno. Branko se javio početkom rata, ponudio da dođemo svi kod njega, drugi mi se nisu

javili. Potom opet Sarajlije. Doktor Mustafa Beganović - ovdje, vodi gradsku organizaciju SDP, bio je ministar zdravlja u prethodnoj vladi. Goran Bilan je ovdje, majku Katicu su mu zaklali četnici u Jajcu. Ivan Brigić je ovdje, viđamo se, sin mu je u Kanadi. Za Rafaela Brčića ne znam ništa. Milan Bilbija, reditelj sa TVS-a, dugo je bio ovdje, onda je otišao iz Sarajeva, ne znam gdje. Nije na Palama. Ante Banić je ovdje, vidim ga u Svjetlosti. Muhamed Babić izbjegao je sa Grbavice, zdrav je, viđam ga.

Besim Cerić je durao na TVS-a dok je mogao. Sad je u Parizu, najprije je, koliko čujem, čuvao nekog paraplegičara, sad je noćni čuvar, povremeno se javi za "Slobodnu Evropu". Dubravko Curać je umro, sam, djeca su mu bila u Trebinju, a supruža Dobrila Vučurović otišla je jednim od konvoja i ostavila bolesnog muža samog. Ivana i Zakir Ćuk su ovdje, sin im je u Francuskoj. Anđa Vlaški - Ćeranić, Azrina koleginica s posla, izbjegla je sa Ilidže u Holandiju. Mersa Čehić je na Grbavici. Jasna Čurčić je u Sarajevu. Rasim Ćerimagić je ovdje, prije koji dan vratio se iz Ljubljane. Danijel Čulina je ovdje. Mustafa i Mira Ćengić sa djecom su u Švedskoj. Mira sa kćerkom Lejлом izbjegla je u Beograd, dok se mlađa kćer Vesna zatekla u Holandiji, a onda dospjela do Švedske. Mustafa se jedno vrijeme šetao Sarajevom, poslije otišao. Moji Čauševići - Mensur, Fika, Minči i Amar - ovdje su. Mensur je nakon zadnjeg prelaska Igmana operisao žuč. Feđa Ćengić, ljekar, Mustafin brat, negdje je vani.

Zijo Dizdarević vratio se prije mjesec dana u Sarajevo, nakon sedamnaest mjeseci oporavka od operacije karcinoma vilice. Njegova tetka Muba, profesor sa prava, odlazila je i vraćala se, ovdje je. Srđan, Nijazov sin, ovdje je i radi u Helsinškom komitetu. Raza Duraković izašla je sa Grbavice, dobro je. Dortbućuci - Asim i Dina, tu su, Asim je u vojsci, dobar vojnik za rane pedesete. Sejo Dedić, moj drug iz jajačke gimnazije, u

Sarajevu je, viđamo se, vratio je težinu, ali ne do kraja: "Još mi Karadžić duguje sedam kila". Neće se smiriti dok ne bude na mirnodopskoj težini, iz inata. Goranka Oljača je, sa kćerkom, u Češkoj. Miodrag Oljača je tu. Merso Darman sa drugom ženom, Nelom, i sinom Emirom, ovdje je, u komšiluku Otac, mati i sin iz prvog braka su u Njemačkoj. Emir Dervišević sa kćerima i ženom je ovdje. Mile Duvnjak, moj predratni urednik u spoljnopolitičkoj, otišao je iz Sarajeva, ali nije, koliko znam, prešao na drugu stranu. Nurdžihana Đozić i Muhamed Džemidić su ovdje. Azrina rodica Mubera Džonlagić umrla je u Tešnju. Sead Džonlagić bio je u Švajcarskoj, sad je u Zagrebu, hoće da se vrati u Bosnu.

Teta Esma Ferhadbegović, stan iznad mene, hrve se sa starijim bolestima i zadržala je prijatan osmijeh. Ljeta devedeset druge, granata je udarila metar iznad njenog prozora. Sin Dževad bio je ranjen gelerom u stomak u jednoj dobrinjskoj brijačnici, unuku je prošle godine udario automobil i operisala je glavu. Sad su svi dobro. Asija Ferizbegović, Azrina starija sestra, umrla je pretprošlog ljeta nakon jednog žestokog granatiranja. Brat Sead sa ženom i punicom izašao je s Grbavice ove zime. Muhamed Fazlić, moj dobri prijatelj, umro je uoči rata. Sestra Safija i brat Dževad otišli su jednim od konvoja, sada su negdje na moru. Emira Fazlagić udala se u Tursku, dobro je, muž Hakan sjajan je mladić. Alma se udala za svog momka Nenu, rodiće ovih dana. Željko Filipović, Behka, sinovi Zlatan i Sadko tu su, preko puta, kopaju baštu. Muhamed Filipović je ambasador u Švajcarskoj.

Mehmed Halilović je ovdje, ovdje je i Mehmed Husić, nakon odiseje koju je imao početkom rata. Džavid Husić je u Njemačkoj, izdaje neke novine. Hasan Grabčanović je ovdje, živi veoma teško: nije htio da proda ni jednu sliku dok je gladovao, jer ih je testametom ostavio Gradu. Nema više telefon. Ibro Hamzić, moj prijatelj, vozač sa TVS-a, tu je. U kući ima

zeta nepokretnog od rane u kičmu. Tu je, trenutno, i direktor "Oslobođenja" Salko Hasanefendić. Advokat Zijo Hadžimuratović je u Sarajevu, vratile su mu se žena i kćerka koje su neko vrijeme bile vani. Nenad Guzina, bivši direktor "Svjetlosti", dugo je bio ovdje, sada je u Beogradu, ide za Ameriku, koliko čujem. Dževad i Metka Hozo su tu i ne misle nigdje. Mlađi sin Harun im je u Sloveniji, stariji Iztok u Americi, ima i dvoje djece, ono prvo je prije rata Metka vidjela, Dževad nije. Hidići, komšije iz prizemlja, tu su, a kćerka Arijana je u Njemačkoj. Midheta Hadžiosmanović, koja je pazila našu kćerku dok je bila sasvim mala, živa je, u Sarajevu je.

Salko Huseinbegović, Azrin rođak, još je u Banjaluci. Azrin kolega Miodrag Hamović je u Izraelu, a brat mu je ostao u Stocu. Suljo i Raza Hadžiahmetović su iz Maglaja otišli na more, sin im je na liniji, u Maglaju. Nasiha Hadžić - Kapidžić je u Sarajevu, dobila je unuku u ratu. Zaim Hećo je ovdje, žena Havica u Švedskoj, sa djecom. Subha i Edhem Hrnjević su ovdje, kćerka Alma sa mužem i djecom u Americi. Adem i Raza Handžić su u Sarajevu, izbjeglice sa Grbavice. U Sarajevu je Hrvoje Ištuk, jedna kćerka mu je u Italiji. Nagorki Idrizović su u ratu umrli roditelji, oba brata operisana, mlađi je na umoru. Beba Idrizović - Dragulj je ovdje, sin u Engleskoj. Dragu Ičagića, mog dobrog prijatelja, ubila je granata pred kućom kad se jedne subote vraćao s posla.

Nedžad Ibrišimović je ovdje, naravno. Slavojka Janković je otišla nekim konvojem u Beograd, da bi spasila sina koji je imao teške probleme sa krvavom stolicom. Sin je umro, Slavojka je dolazila na ovu stranu nedavno, nemoguće je sa njom stupiti u pravi kontakt. Kosta Jovanović, urednik televizijskog dnevnika, noćni je portir u jednom hotelu u srednjoj Italiji. Alma Jelkić je ovdje. Otac je u Zagrebu, mati ovdje. Miroslav Janković, kolega iz "Oslobođenja" uređuje Karadžićevo "Oslobođenje" na Ilidži. Omer Karabeg je u Pragu, na "Slo-

bodnoj Evropi", Hajrudin Krvavac je umro prvog ratnog ljeta, Zlatan Karavdić uoči rata, Veljko Kojović je dugo bio u Sarajevu, vodio "Dobrotvor", a onda prešao preko, ka ženi i kćerki. Nemam podataka. Gordana Knežević je dopisnik AFP-a iz Zagreba. Ismet Kreso je ovdje, Senada Kreso u Ljubljani, očekujem da se uskoro vrati. Kemal Kurspahić je u Americi. Dika Kapić je ovdje, sjajno se drži, njena sestra, Suada, obiđe cio svijet i vrati se u Sarajevo. Ivan Kordić je ovdje. Božo Kljajić je u Sarajevu, dobro je. Nikola Kovač je ambasador u Parizu, trenutno je ovdje, ne lete avioni. Muhamed Kreševljaković je konzul u Milanu, sinovi su mu u Sarajevu.

Vlatka Krsmanović, sa Fakulteta političkih nauka, na Malti je. Emir Kusturica je u Beogradu, otac mu, Murat, umro je tokom rata u Heceg - Novom. Nazif Kusturica je u Sarajevu, strpljivo radi. Hajrušu Kazamanović, našu prijateljicu, koja je uoči rata dobila svoj prvi stan, rat je zatekao kod rodbine u Cetinju, tamo je i ostala. Nedžib Koštović, majstor koji mi je održavao veš-mašinu, umro je. Faruk Konjhodžić, ljekar, direktor je UMC-a. Borika Kurtović, Azrina koleginica s posla u Beogradu je, gdje joj je studirala kćerka. Ismet Kreso je dobro, vidimo se i hercegovački se iskenjčijamo. Mirko Kapor je u Beogradu, ne znam gdje mu je žena, Nevenka, sjajna osoba. Neđo Lakić, komšija ispod mog stana, na Palama je, sekretar vlade. Maja Lazar, Amrina drugarica iz škole, živi u Njemačkoj. Majku su joj nedavno protjerali s Grbavice. Inženjer Franjo Lastavec sa RTV-a dugo je bio ovdje, otišao je na more.

Kolega Fahro Memić držao je na plećima jedno vrijeme dobar dio "Oslobođenja". Vlado Mrkić je ovdje, usamljen, povučen, više ne piše svoje sjajne reportaže. Vojo Milijaš je dugo igrao pozitivca i na kraju zaždio na Pale. Senad Malohodžić je ovdje. Cvijetin Mijatović je umro. Mufid Memija je ovdje. Mustafa Mustafić, sjajni filmski snimatelj i otac Amrinog druga - ovdje. Fuad Muhić je umro prije rata, žena Čamka je ovdje.

Sado i Jasmina Musabegović je ovdje, sin Senadin je na nekom seminaru u Italiji. Đorđe Mesarović, docent sa Arhitekture, bio donedavno ovdje, otišao je za ženom Jadrankom u Split, kod starije kćerke, mlađa je u Kanadi. Veso Mitrašević je u Sarajevu. Ruža i Saša Mlač u Ljubljani tuguju za Sarajevom. Aco Mašković prešao je prošle godine na Grbavicu, čujem da je sad u radnom vodu, ovdje nije bio. Sin mu je u Crnoj Gori, htio je da ga vidi. Kćerka je u Kanadi. Ivica Mišić je u Njujorku, čuli smo se nekoliko puta. Slavko Marojević je u Sarajevu, bio je ranjen. Komšija Ahmed Meholjić i žena Finka, s djecom - ovdje, kopaju baštu, pored naše. Miro Močinić sa RTV-a u Sarajevu, sin i kćerka vani.

Šefkija Merzić, izbjegao sa Ilidže, izgleda da će dobiti neki stan. Enver i Nada Mehmedbašić ovdje. Bakir Makarević sa RTV-a u Sarajevu, sa ženom Sekom - tu je i punica Rukija Kršlak, izbjegla na vrijeme iz Jajca. Zdravka Nikić je u Švedskoj sa kćerkama. Brano i Đoko Ninković u Izraelu. Nenad Nikolić, otac dvojice sjajnih šahista i Azrin kolega, u Sarajevu. Hilmo Neimarlija - u Visokom i Sarajevu. Mira Otović, supruga kolege Anđelka koji je umro prije rata, iz Novog Sada prešla u Švajcarsku. Franc Ostanek, moj slovenački prijatelj, u Kranju, gdje je uvijek i živio. Pero Pilić, moj kum, ovdje, sam. Mladen Paunović je ovdje, dva puta ranjen. Miro Prstojević u Beču. Muhamed Paćuka - ovdje, u penziji, odlično izgleda. Dušan Paravac, penzionisani kolega iz "Oslobođenja", otišao i umro. Sin Ozren, kako čujem, tuca kamen negdje u Meksiku. Ne znam kako živi Muhamed Pervić u Beogradu.

Boro Pištalo, nekadašnji direktor Vijećnice, otišao najprije u Maribor, pa u Beograd, kod sina. Rizo Pašalić, advokat, zatekao se na Grbavici. Bio je pao na nešto preko četrdeset kilograma, zub je vadio vežući kanap za vrata. Izašao, nedavno, u Austriju. Milka Pozderac lani otišla u Njemačku, kod kćerke. Atif Purivatra je ovdje, veoma aktivan. Miodrag Rajak

sa TV je u Beogradu, Abduselam Rustempašić, Azrin prijatelj i direktor je ovdje. Izet Riđanović je tu, njegova žena Esma, moja amidžična, otišla je u London da vidi kćerku koja je izbjegla početkom rata. Za Milana Rakasa, nekadašnjeg direktora "Borbe", nisam ništa čuo. Nije mu lako, među četnicima. Sudija Vrhovnog suda i moj zemljak iz Ljubinja, Nazif Salman - tu, snimatelj Amir, njegov rođak, isto tako. Tu je i inženjer Mladen Štambuk sa RTV-a, doktor Mika Škrkar je u Herceg-Novom, Jasminka Šipka sa TVS-a je u Italiji sa dvoje djece, stomatolog Antonija Šedl je ovdje, sin je vani. Avdo Sidran je ovdje, bezbeli. Emina Stojanović, moja kuma, otišla je prvim konvojem u Beograd i nikad mi se nije javila.

Husnija Sejdinović je ovdje, kćerka u Švedskoj. Vesna Sarajlić je u Sarajevu. Za Ivicu Stanića, novinara iz Mostara, znam da je živ, za snimatelja Ranka Stanišića ne znam ništa, osim da je živio u Reljevu. Za Vladu Slijepčevića iz Zagreba znam da se bavio privatnim izdavaštvom, Amra Smailagić je u Trstu kod brata, Zekerijah Smajić bio je u Ljubljani, sad je u Briselu, direktor štamparije Pero Skert je tu, njegova žena Mira je od onih što su se vratili posljednjim avionom u Sarajevo kad su svi bježali. Komšije Stijepovići i Mihajlovići su u Srbiji. Za Marka Špadijera iz Podgorice čujem da je živ i zdrav, kćerke su mu vani. Vinka Šoljan odavno nije u Sarajevu, Miru Šećibovića je ubila granata, Slavko Šantić je ovdje. Dragan Šurlan, komšija preko puta, otišao je u Beograd. Sejfo Šarić, novinar iz Gradačca, umro je prošle godine u Tuzli, u pedeset i nekoj. Lila Šamić otišla je u Rijeku i tamo se nekako snalazi. Faruk Turčinhodžić, doktor elektronike, gotovo je izgubio vid u Sarajevu i sada je sa ženom i kćerkom u Austriji. Njegovu sestru Aidu zateklo je granatiranje drugog maja devedeset druge kod nas u kući i dva mjeseca nije mogla preći do Čengić Vile. Tu je, dobro je. Doktor Tišma je na drugoj strani. Arif Tanović je ovdje.

Amil Tafro je u Sarajevu, sanja svoje fočanske snove. Boris i Ljilja Tihi su ovdje. Dževad Tašić je u Norveškoj. Zoran Udovičić je ovdje. Uglješa Uzelac je ambasador u Ljubljani. Milanu Uzelcu je ovdje umrla žena, sada je u Londonu. Mario Verona je umro, Gordana u Zagrebu. Dunja Vidaković je otišla, ne znam gdje je. Arif Zulić je ovdje, sin mu je u Americi, Izet Žiško je u Njemačkoj, Mirsad Zorabdić je ovdje. Doktor Irfan Zulić je ovdje, sjajno je odradio rat. Dejan Zagorac je umro, kćerka Duška je početkom rata izbjegla u London, gdje joj je bio brat. Dobro je, sad je tamo i njena majka Rajna. U imeniku je i nekoliko desetina novih imena: poznanici i prijatelji koje sam stekao u ratu.

1. maj 1992.

Otkako je rat, Sarajlije nisu bile ovako vedrih lica kao danas. Ima nekog optimizma u zraku, neke nade da je ovo pri kraju. Mladost je po suncu prokuljala u kafiće, stoje po uglovima, šale se, kao da rata nikad nije ni bilo. Onda, na Ciglanama, kod lifta, srećem čovjeka pedesetih godina. Negdje kad je bio blizu mene, pobježe mu suza - gledali smo oči u oči. Izvukli su je, vjerovatno, ovo opšte vedro raspoloženje i misao na nekoga koga je izgubio tokom dvadeset pet dana aprilskog terora nad gradom. Otišao sam u redakciju, predao materijal za anketu o ratnoj šteti. Ideja nam je da kažemo šta je sve srušeno, ne bi li se narod dozvao pameti. U gradu, saznajem da je blokirana Vogošća. Na putu, vidim armijsku samohotku kako kreće iz pravca Iliđe negdje prema centru grada. Pred velikom kasarnom vidio sam čovjeka sa bradom i dugom kosom, u uniformi, kako zamiče kroz kapiju, s puškom u ruci. Četnik, pravi četnik. Kako dan odmiče, raspoloženje opada a napetost raste. Padaju i granate. Od jutrošnje vedrine nije

ostalo mnogo. Ni od moje ankete o ratnoj šteti, ni od njene moguće pouke.

1. maj 1993.

Tukli su centar grada. Mnogo je mrtvih. Vehbija Karić, ime-njak i prezimenjak poznatog zapovjednika Armije RBiH, bio je u svojim poslovnim prostorijama kod Katedrale kad je granatiranje počelo. Sklonio se, ali je tada zazvonio telefon, Karić je pošao da se javi i geler ga je pogodio u glavu. Naš direktor, Salko Hasanefendić, za dlaku je izmakao pogibiji. Upravo je ušao u pasaž kad je pala granata. Za njim je pošla i prodavačica novina koja drži tezgu kod Katedrale, ostavivši poznanika da pripazi robu. Čovjek je teško ranjen.

1. maj 1994.

Na Titovoj, na mitingu, mnogo ljudi. Ovo je jedan od teških sarajevskih izazova, četnici sve znaju, vide svijet kako se kreće, imaju koordinate. Smiju li napraviti i masakr uživo, nakon svega što su učinili? Mnoge poznanike nisam dugo vidio. Neki su stavili i crvene cvjetice, karanfila nema ili su veoma skupi, nikome nije do njih. Ukupno je na zboru desetak hiljada ljudi. Mora da je Hrle imao mnogo problema sa protokolom, dok je poredao goste, a koliko sam čuo, dolazeći u Sarajevo, imali su samo jednu vruću želju - da što prije odu.

1. maj 1995.

Idem preko vrha brda, pored ciganskog naselja. Nema mog prijatelja Orhana, negdje je u inostranstvu, ali taj će se vratiti. Govorili su mi komšije Cigani kada su odlazili konvoji: "Hamza, kad će neki za nas, zna se ko najviše voli putovati i koga najmanje drži mjesto"? Cigansko naselje zatekli smo kad smo doselili na Koševsko i gledali kako iz godine u godinu postaju sve bolje obučeni, sve čišći. Ipak, do rata se nismo

družili, osim što smo mi, Bakšići, imali jednog dječaka, sad vojnika, s kojim smo se pozdravljali i ponekad bi ga pozvali u goste. U ratu smo otkrili Cigane, kad smo počeli sijeci šljivik i šikaru iza kuće. Jedna starija Ciganka pita me za cigaretu, dadnem - imao sam, onda i ja sjednem nekoliko metara dalje i popušim, s mirom. Odatle se vidi cio grad.

Sve znamenite gradske vertikale su izgorjele. Ostao je UPI, za sada. Dva "Unisova" nebodera, "Energoinvest", Socijalno, "Šibica", neboder u šopingu, "Loris" "Bristol" i soliteri s druge strane Miljacke - sve dolje do poslovnog tornja "Oslobodjenja", koji se, takođe, odavde dobro vidi, sve su to ogarotine. Najgore izgleda Izvršno vijeće. Razmišljam o onim mitinzima uoči rata, i o početku rata. Da li se ovo moglo izbjeći? Juče je završeno još jedno primirje. Šta slijedi?

2. maj 1992.

Izjutra sam bio u centru. Ljudi su vedri, izmamilo ih je lijepo vrijeme, možda i nešto od prvomajskih navika - lani u ova doba išlo se na more. Prvi maj, je, sjećam se, padao u srijedu i po lijepom običaju sastavljao se sa narednim ponedjeljkom, a i sa prethodnim petkom, ko je bio malo umješniji. Jutros su ljudi bili optimisti, i to su ostali negdje do pred podne. Prve granate koje su pale doživjeli smo kao rutinsko srpsko ubijanje, uzimanje danku u krvi. Međutim, umjesto da jenja, postajalo je sve jače. Ulice su se praznile, preko Ciglana sam prešao sasvim sam, granata je udarila negdje blizu i bacio sam se na zemlju, što je notorna ratna glupost: tad je već kasno. Oko pola četiri, grad nadlijeću avioni. Svira zračna uzbuna. Dnevničke bilješke vodim u podrumu, naveče, među ženama i djecom. Dosta nas se nije uspjelo vratiti kući - oni koji su se zatekli u daljim dijelovima grada. Slažemo stare stvari uz podrumske prozorčice, ima neke šanse da se zaustavi geler. Povremeno se

istrčava da se čuju vijesti - šta je sa otmicom Alije Izetbegovića i pokušajem četnika da se probiju do Predsjedništva. Vjerujem da će Izetbegovića pustiti, još moraju računati sa međunarodnim učinkom, a ovo je bio potez koji izaziva reakciju. Neko je donio tranzistor u podrum, slušamo vijesti. Tuku i Mostar. Ovo je počelo nešto veliko. Potom vidimo - niko nije snio vode. Odlazim u stan, izlazim na balkon, vuče me radoznalost. Nebom šaraju tragovi granata i protiviavionskih mitraljeza. Mene poseban strah hvata od Poljina - prema njima je okrenut cio stan. Haubice odozgo tuku ritmično, ne štedeći municiju. U Velešićima gori kuća. Vraćam se u podrum.

2. maj 1993.

Oko podne, kopam u bašti iza kuće, kad Asim Dortbučuk donese vijest da je Karadžić potpisao Vens - Ovenov plan. I kasnije, svi tako kažu: "Karadžić potpisao". Niko nije prevalio preko jezika riječ "mir". Otvaram tu temu u razgovorima, ljudi kažu kako vjeruju da je to korak ka miru, ali - misle baš tako kako su rekli. Karadžić potpisao. To ne mora značiti ništa više. Mnogo potpisa je iza nas. Naša stvarnost ostaju granate i snajperisti.

2. maj 1994.

Vrijeme protiče i Sarajevo se raslojava. Najgore prolaze penzioneri - isplate kasne, nemaju snage da zarade bilo šta, osim ponekog zanatlije, iz kuća se prodalo što se moglo prodati. Neki od njih su, prodajući svoje stvari, stvorili naviku i sad otkupljuju i preprodaju sitnice, u okviru nekog obrtnog kapitala od dvadeset ili trideset maraka. Vojnici primaju cigarete i to im je osnovni izvor prihoda, iako većina njih puši. Zaposleni po preduzećima - kako ko i kako gdje. Sve u svemu, vidi se da je Bosna i Hercegovina ratom iscrpljena do kraja. Dovoljno je da malo zastane isporuka humanitarne pomoći, pa da glad

počne kucati na vrata. Od drugih se odvajaju ljudi koji prima-ju doznake, obično od rodbine koja je u izbjeglištvu. Potom, oni koji imaju bolje plate. Među njima su i novinari, stoga so-cijalne teme ne kotiraju visoko. Naši stomaci ne krče. Najbolje, pak, žive oni što su blizu najvećih kesa.

2. maj 1995.

U jučerašnjem granatiranju Zagreba poginula je i jedna Saraj-ka koja je pobjegla odavde, ne mogavši da izdrži u našem pa-klu. Smrt je opet čekala u Samari. Sve što se zbiva oko zapad-ne Slavonije je jedan od najvećih poganluka u ovom poganom ratu. Tamo je, prema dokumentaciji Helsinki voča [Helsinki Watch], u prvoj fazi hrvatska vojska počinila dosta zločina, što je apsolvirano jednom dosta površnom istragom. Sada srp-ska televizija neprekidno emituje filmove o Jasenovcu, dalje dramatiizira situaciju: ima veoma određen cilj, treba dokaza-ti kako se, što je jednom rekao Karadžić: srpski narod mora povlačiti sa svojom vojskom. Ukoliko bi se negdje desilo da Srbi ostanu neiseljeni, da žive normalno sa drugim, pada cio koncept. Otuda im je Sarajevo kost u grlu. Nas će tući dok ne izazovu eksplozivnu mržnju prema ovdašnjim Srbima. Danas nas opet granatiraju, čak i centar grada. Juče sam predao ru-briku, nisam izlazio. Četnički snajperisti dobro su se uvježbali na živim metama.

3. maj 1992.

U zatišju, izlazim do platoa na Ciglanama. Sa nekoliko mjesta u gradu, diže se spori, teški dim, cijela kotlina je zadimljena. Od juče u podne do danas, Sarajevo je postalo zgarište. Pre-staje da radi telefon, čuje se samo neki tihi šum koji mi je veza sa sestrom i zetom. Živi su, zdravi. Dolje, u centru, svuda su ogromne gomile stakla.

3. maj 1993.

Mučim se da za ratnu "Nedjelju" napišem tekst o zabludi koja se zvala deveti maj, dan pobjede nad fašizmom. Imam dosta knjiga u kojima je fašizam teoretski elaboriran, ali one su na gomilama, po kući i u podrumu, moram da se prisjećam. Odustajem za danas i pišem redovnu rubriku, s naslovom i tezom - "Plan je mrtav". Bio sam jedini koji je tvrdio da Karadžić neće potpisati, potpisao je, ali mu ne vjerujem. Onda mi se dvije teme uklope u jednu: dok je slobizma, srpskog fašizma, nema mira, potpisi su formalnost. Na kafi kod Željka Filipovića, pričamo o komšijama Doršnerima, Slovincima čiji je sin poginuo na Otesu. Bio je sjajan sportist, popularan među vršnjacima, voljela ga je cijela ulica. Doršneri su zadnjih dana imali dvije neprilike. Najprije im je neko obio improvizovani kokošinjac i ukrao jedinu kokoš. Potom je, nakon sitne prepirke, sin nove susjede udario gospođu Doršner i slomio joj ruku.

3. maj 1994.

Sretnem svog Esu. Zamišljen je, umoran. Nosi neku rižu, kupio na pijaci - nakon iskustava iz prvog ratnog ljeta neki ljudi uopšte ne žele da je imaju u kući, a siromašniji prave jeftine rezerve. Eso ima dva sina. Stariji je u vojsci i studira. Mlađi završava osnovnu, ide u školu onako - s vremena na vrijeme, kako već biva u Sarajevu u ovom ratu. Priča mi kako je mlađi brat počeo da zadirkuje starijeg kad je ovaj morao na smjenu. Stariji mu hladno odgovori: "Strpi se četiri - pet godina, pa ćeš i ti na liniju". Hamza, nisam siguran da od ove šale neće izaći zbilja.

3. maj 1995.

U Olovu mi je umrla tetka Zirka, posljednja iz očeve generacije Bakšića. Dedo Hamza umro je mlad i ostavio tri sina

- Sulejmana, Esada i Envera; pa kćeri Nazifu i Zirku koje je rat zatekao u Bosni, te Hatu, Elviju i Esmu. Ove su tri, skupa sa Sulejmanovom prvom ženom Šaćirom, kćerkom Fatimom (14 mjeseci) i sinom Fadilom (3 mjeseca) pobili ljubinjski četnici. Tad su mi ubili i nenu Pašanu. Od Hamzinog i Pašaginog poroda, jedino su moj otac i, evo sada Zirka, umrli prirodnom smrću. Petoro Hamzine djece stradalo je od četnika, u razmaku od pola stoljeća.

4. maj 1992.

Sa balkona gledam put što je otvoren preko Velešića, stazu kojom je ranije prolazio samo poneki automobil. Sa Poljina tuku haubicom nekog "fiću", ovaj uspijeva da izmakne. Djeca su se skupila na garažama i navijaju za "fiću". "Ura." Danas ne bih sišao u grad ni po koju cijenu. Potrošio sam sve rezerve hrabrosti. Radio javlja - blokirali su Dobrinju. Tuku. Ubiše.

4. maj 1993.

Dobio sam dva paketa od Omera Karabega, preko Adre. Adra je među Sarajlijama stekla slavu. Rade pošteno, paketi preko njih stižu, nema krađa. Istina, neki putuju mjesecima, što je stvar dobre ili zle volje Karadžićevih Srba. Na izlazu iz magacina na Čengiće Vili vidim da stara kolica ne mogu izdržati nešto preko dvadeset kilograma težine. Vučem desetak metara, pa stanem da ih popravim. Onda iznad glave počinju da fijuču granate. Ritmično, svakih tri - četiri minuta. Niko osim mene ne ide u pravcu grada. Ne smijem se uspraviti, s brda iznad Trga heroja tuče snajper. Dođem nekako do razrušene zgrade Energoinvesta i stanem. Preda mnom je raskršće, tu nema šale, mora se preći brzo, ja to ne mogu. Sjedim i pušim, granate fijuču. Nailazi kolega Milan Andrić sa televizije, sja-jan dokumentarist s kojim me vežu lijepe uspomene. Kaže da granate padaju oko željezničke stanice.

Odavde do Kranjčevićeve gotovo nema zaklona. Zaustavljam automobile bar pola sata, uzalud. Onda se zaustavlja jedan golf - prepoznajem šofera, kojeg sam upoznao dok je vozio Rasmira Mahmutćehajića. I tako, kući. U stanu - komšinica Amila sa djecom, sišla sprat niže, sigurnije je, a nije toliko opasno da silazi u podrum. Druga komšinica, Merima Dervišević, donosi mi telefonsku poruku od Azre. I dolje, kod Svjetlosti, stalno tuku, i neće izlaziti iz zgrade. Dolazi kasno popodne, oznojena, umorna, ali sretna što je živa. Kako se moja sestra prebacila iz Bosnalijeka do centra grada? Predveče, da se smirim, kopamo baštu. Kasnije na RF1, slušamo lijep, nepatetičan tekst kolege Vlade Bilića o Titu.

4. maj 1994.

U "Oslobođenju", među ostalim kojima je danas godišnjica smrti, i jedno sjećanje na Tita, sa nekoliko desetina potpisa. Ima se, svakako, i Titu šta prigovoriti ili štošta reći o tim godinama dok je bio na vlasti, a posljednjih deset godina života nije bio na vlasti. Međutim, iz sarajevskog ugla, dok sam danas šetao gradom i susretao unproforce, sjetio sam se da je u Titovo vrijeme jedina strana vojska koja se u gradu mogla sreći bila ona koja je šetala dok se u Skenderiji održavao festival vojnih orkestara.

4. maj 1995.

Danas se navršilo četiri godine otkako sam shvatio da sam ostao bez telefona. Poslije sam shvatio da sam ostao bez struje, pa bez vode, hrane. Jedan za drugim, nestajali su moji prijatelji i poznanici. Neke je odnosila smrt, kao srž sarajevske svakodnevnice, drugi su odlazili. Neki moji predratni poznanici i prijatelji, Srbi, prešli su na drugu stranu. Mnogo ljudi je pred nevoljom pobjeglo u ovaj grad. Predratno, vedro, duhovito i vitalno Sarajevo, postoji samo u tragovima i uspomena.

Srušena su ili spaljena gotovo sva zdanja koja su ovu gomilu kuća i ulica činila Sarajevom. Četvrtu godinu zaredom, Sarajevo gubi materijalnu i intelektualnu supstancu. Najljepša generacija u historiji Bosne i historiji ovog grada uglavnom je pokopana na nekom od grobalja ili rasijana po svijetu. "Poput maslačkovog sjemena" - napisao sam devedeset druge. Sarajevo je bilo i ostalo ključ Bosne i Hercegovine. Ono je junački izdržalo, a da mu do sada nisu pomogli ni neki koji su morali.

Nastaje jedno globalno Sarajevo. Ima izlaz na Jadran, na Baltik i Bengalski zaliv, na Sjeverno more i Pacifik. Gdje god uga-zi noga pravog Sarajlije, tu je Sarajevo. A ovo ovdje, između brda, to je balkon s kojeg, maštom i željom, gledamo daleke rođake i prijatelje.

Hamza Bakšić

JA, NOVINAR?

UVOD

Zašto ova knjiga?

Bosanskohercegovački novinari su se, sticajem okolnosti, našli tamo gdje svi dobri novinari nastoje doći - na mjestu događaja.

Može biti spora da li se stvari u ovoj zemlji odvijaju kako bi većina nas željela. Ne može biti spora oko toga da događaja ima mnogo, međusobno se pretiču i prepliću. Za novinara, to je prilika da brzo napreduje. Napredak u struci znači, prije svega, da je današnji tekst bolji od jučerašnjeg, ovogodišnji od prošlogodišnjeg.

Tempo zbivanja je i izazov koji može biti poguban. Najveći broj mlađih kolega došao je u struku neočekivano i prečicom. U nekim redakcijama nema dovoljno starijih, iskusnih novinara koji će novom, mladom kolegi pomoći da načini prve korake, da profesionalno "prohoda". Za većinu mladih kolega nije bilo prilike da ozbiljnije uče zanat, osim na greškama. To je škola koju je završio i autor ovog podsjetnika. Ovdje se ne spominje niti jedna greška koju nije sam činio ili koju još ne čini, s vremena na vrijeme.

Na greške novinare tjera, prije svega, tempo zbivanja. Malo je prilika da se jedan događaj, jedan lik, sasvim profesionalno obrade. Ostavljamo to za bolja vremena. Naše bilježnice su, stoga, groblja ideja koje, vjerovatno, nikada neće doći na red. Greške su dio rada. Ako jednom primijetite da ih ne pravite, razmislite - niste li se malo uspavali, postali samozadovoljni?

Greške nas održavaju u formi, najbolje su one koje sami primijetimo. Neke od njih imaju đavolju osobinu da se primijete tak kad su u novini ili u programu.

Za čitanje cijelog podsjetnika "Ja, novinar" trebaju tri-četiri sata. Autor daje čitaocu časnu riječ da će za to vrijeme uštedjeti bar stotinu sati nepotrebnog truda, pa smatra da je ponuda poštena. Možda će pomoći i da se neke greške izbjegnu ili njihov broj smanji.

Knjižicu pod ovim naslovom objavio je sarajevski "Mediacentar" 1995. godine. Do autora je došlo mnogo dragocjenih primjedaba i sugestija.

Drugo, izmijenjeno izdanje uslijedilo je 1998. godine. Ovo treće je izmijenjeno i, prije svega, dopunjeno primjerima iz domaće i svjetske štampe.

Ni prva dva, ni ovo treće, nemaju pretenziju da kažu posljednju riječ o tome kako treba rješavati probleme s kojim se suočava novinar. Namjera im je da kažu šta autor misli kako ih treba rješavati, a svako je gospodar svoje sudbine i svako će naći svoj put. Ili ga neće naći.

Sarajevo, septembar 2002. godine.

H. B.

ALAT

Pišemo običnim jezikom | Pišemo jasno | Nekoliko primjera | Ljudske priče | Kako prevoditi eksperte | Tehnološka disciplina | Ulaganje u budućnost | Šansa zvana internet

Legenda kaže - kad je maja 1945. godine pao Berlin, tonski snimatelj tadašnjeg Radio Sarajeva Đorđe Lukić Cigo čuo je to na nekoj stranoj stanici, utrčao u studio i brzo rekao u mikrofon: *“Pao Berlin, pao Berlin!”* Ovako dobro, profesionalno sročenu vijest nisam napravio za četrdeset godina rada u novinarstvu, niti čuo da je to učinio neko od kolega. I da sam se našao na Ciginom mjestu, ne bih odolio iskušenju da dodam koju riječ i pojačam vijest koja se ničim pojačati ne može. To je dio šire priče.

Novinar karijeru počinje tragikomičnom situacijom. U svakodnevnici, i jučer i danas, umio je lijepo da kaže, ispriča šta se desilo. Razgovjetno, običnim riječima, kratkim rečenicama. Kad taj isti čovjek sjedne za pisaću mašinu, na papiru se nađu rečenice koje ne liče na njega. Iz njih se ponekad saznaje manje nego što je urednik čuo od saradnika kad je najavio vijest.

Mladi, ili stariji kolega, doći će uredniku i reći:

– *Tramvaj zgazio jednu ženu kod Banke.*

Kad tu vijest pokuša da saopšti čitaocu, ponekad će izgledati i ovako:

– Još jedan tragičan događaj zbio se u glavnoj ulici našeg grada. Tramvaj “jedinica” zgazio je kod Narodne banke sedamdesetogodišnju A. A., dok je prelazila ulicu. Istraga je u toku.

Poenta bi trebalo da bude na ubačenoj sintagmi “tragičan događaj”. Novinar pokušava čitaocu saopštiti dimenziju događaja, kao da je čitalac manje pametan ili manje senzibilan od njega i njegovog urednika. Potom - pominje liniju na kojoj je tramvaj saobraćao, valjda da bi pokazao svoju preciznost. Da je kolegama ili uredniku kazao kako je baš “jedinica” zgazila ženu, izazvao bi podsmijeh.

Svi zajedno, stari i mladi, naučili smo u novinama, na radiju i televiziji, pisati i govoriti - onako kako ne govorimo. Tramvaj je zgazio ženu baš dok je prelazila ulicu: na pločniku je i ne može zgaziti. Naravno, istraga je u toku, to je novinaru rečeno u policiji, ali - zašto to spominjati kad se zna da u ovakvim slučajevima istraga mora biti pokrenuta? Tek ako je završena, podatak ulazi u novine. Šta bi bilo da je reporter rekao uredniku kako je istraga u toku? Kako bi ga ovaj pogledao? Pokušajte, dakle, čitaocima reći onako kako govorite u životu, uz poštivanje nekih pravila koja će to kazivanje učiniti sažetijim i još razgovjetnijim.

Izabравši za struku novinarstvo, vi ste se opredijelili da sudjelujete u tuđim životima. Kupovina i čitanje novina su ritual koji čitalac ponavlja iz dana uz dan, najčešće uz jutarnju kafu. Prva vaša obaveza je da ne “posolite” tu kafu. Treba da pripremite tekstove koji se lako konzumiraju. Time osiguravate da baš vaša novina bude dio rituala, a ne neka druga. Da čitalac traži vaš tekst, a ne neki drugi. Vaša budućnost je počela jutros: imate li tekst koji će biti po dobru zapamćen? Ili ste, možda “posolili” kafu svom čitaocu? Čitaoci pokazuju lojalnost prema novinama za koje su se opredijelili. Oni su

spremni ponekad oprostiti što nema važne vijesti, što je važna tema urađena polovično, što se isti naslov ponavlja na dvije gotovo susjedne stranice. Spremni su - neko vrijeme ili s vremena na vrijeme. Nakon toga, čitalac ponovo izlazi na kiosk birajući šta će kupiti dok ne obnovi lojalnost vašem listu, ili dok ne izgradi lojalnost prema nekom drugom.

Ima mnogo razlika između novinara i političara. Jedna od njih je što političari izlaze na izbore jednom u dvije ili četiri godine, novinari idu na referendum svako jutro. Jučer ste objavili temu o kojoj grad priča. Danas će neko zbog toga kupiti vaš list. Možda će postati stalan čitalac. To je godišnje povećanje prihoda lista za nekih 360 maraka, bruto. Istovremeno, porašće vaša tržišna vrijednost. Novinar, dakle, trguje s nepoznatim ljudima. Nastoji im ponuditi što bolju i što bolje upakovanu robu.

Dobro je biti u kontaktu s kategorijom ljudi koje zovemo "obični čitaoci". Bićete, ponekad, začuđeni šta privlači njihovu pažnju. Ovakvi razgovori moraju biti veoma indirektni, lukavi. Bolji su od bilo kakve redakcijske analize, iako su ove analize neophodne. - Koji vam je tekst najbolji na ove dvije strane? Zašto? Šta pamтите iz jučerašnjeg broja? Da biste saznali o sebi, raspitujte se o drugim. Sve nas serviraju zajedno, uz jutarnju kafu. Čitaoci novina prije kupovine lista ne polažu nikakav prijemni ispit. Interes je izdavača da kupaca bude što više. Poželjno je, dakle, da novinari pišu jasno. Da bi se o jednoj, makar i najprostijoj temi pisalo jasno, potrebno je znati sve bitne činjenice. Čitalac nema neograničeno mnogo vremena. On će se opredjeljivati za tekstove koji su kraći. Tako će novinarski napor da se temeljito obradi tema nekada ostati bez najvećeg priznanja - čitaočeve pažnje. Mnogo veći efekat imaju kratke rečenice od dužih i složenih. Ugrubo rečeno, deset-petnaest riječi, možda dvadeset, sasvim je dovoljno za novinarsku rečenicu. Ako vidite da vam je pobjegla ispod kontrole, poku-

šajte u redakturi rečenične zarezze zamijeniti tačkama. Recimo, ovako: Rečenica ponekad pobjegne ispod kontrole. Pokušajte zarezze zamijeniti tačkama.

Rečenica je nekad duga stoga što vam je nešto ostalo nejasno, te ste rupu pokušali zagipsati viškom riječi. Najbolje su rečenice koje počinju imenicom. Na početku pasusa to je gotovo obavezno. Dakle, ne: *Nakon dvomjesečne suše juče nas je obradovala kiša, već:*

Kiša je pala u cijeloj Bosni i Hercegovini. Nakon dvomjesečne suše, juče popodne, natopila je ispucalu zemlju. Profesor N. M., sa Poljoprivrednog fakulteta u Sarajevu, ocjenjuje da je ljetina spasena u posljednji čas”.

Tri kratke rečenice.

Jedina je nevolja u tome što će u nekim redakcijama ova kratka, dobro napravljena vijest proći gore od kakve “pje-sničke”. Zbog toga nije teško sresti primjere da ono što je dobra vijest, kako bi dobilo neko pristojno mjesto u novini, autor razvlači na trostruku dužinu. Nevolja takvih novinara je da kasnije, kad zatreba napisati i kratko i jasno - ne umiju.

Novinarima se, u raznim prilikama, daju savjeti o jeziku kojim treba da se služe. Kad se ovi savjeti rezimiraju, dođe se tamo gdje bi se bilo i bez njih. Bolje je pisati jasno, nego nejasno. Bolje je pisati lijepo, nego ružno. Bolje je poštovati pravopisne norme, nego na javnom mjestu, pred očima čitalaca, ratovati protiv njih. Najlakše rješiv problem u tvorenju svog novinarskog izraza je postizanje elementarne gramatičke pismenosti. Raspoređivanje tačaka, zarezza, velikih slova, utvrđivanje jednog dobrog reda riječi u rečenici - ne smije biti problem. Ne smije zaokupljati pažnju novinara dok piše. Tada se traže odgovori na ozbiljnija pitanja: pristup temi, izbor najvažnijih podataka, uklapanje u zadatu

dužinu. Gramatička pismenost, koja je samo preduslov za opštu pismenost, stiće se i održava stalnim kontaktom sa lektorom. Lektorske intervencije treba pregledati, upamtiti, ukoliko je potrebno i zapisati, pa nedoumice otklanjati. U vremenu mijenjanja pravopisnih normi, osvježavanje jezičkih znanja potrebno je i novinarima koji inače odavno nemaju takvih problema. Izbor leksike i stepena komunikativnosti ne podliježu opštevažećim pravilima, ukoliko se pod pravilom ne podrazumijeva sugestija da treba pisati jezikom publike kojoj se novinar obraća. Ona nije ista ni unutar istog lista.

Jezik novine i novinara mora biti jezik ciljne grupe kojoj je namijenjena novina ili neki tekst u njoj. Rubrika modnih savjeta nije razumljiva pasioniranom čitaocu nogometnih/ fudbalskih izvještaja. Ukupan jezički fond jednog vjerskog i jednog privrednog glasila dodiruju se tek negdje u prostoru pomoćnih glagola. Nema, dakle, univerzalnog novinarskog jezika. Postoji jedino problem izbora jezika u dijelu dnevnih novina koji je ponuda svim čitaocima. To su osnovne vijesti, komentari, politički blok, privredna rubrika i gradska hronika. Ti tekstovi moraju biti svima jasni, lako prohodni. Ukoliko autor shvata šta se zbilo i o čemu izvještava, umjeće to i jasno kazati. Ukoliko postoji bilo kakva mrlja u poimanju događaja, nju će u izvještaju odslikati nejasne i nedorečene rečenice, izbor teških i rijetkih riječi. Novinar se, rekosmo, mora povinovati jeziku kojim govori njegova publika. On može sačuvati rastojanje od prosjeka, ali - ako mu je cilj čitanost, slušanost, gledanost - ne smije napraviti preveliko odstojanje. Zamalo pa ne napisah - distancu. Ta zamka je uvijek pod nogama.

Strane riječi su neizbježne. Ovo naše tlo je, kao i druga, u istoriji bilo zapljuskivano drugim jezicima. Neke riječi su ostale, nezamjenjive su. Makaze, zanat, bakar, šećer, buda-

la, lepeza, juriš, đubre, jogurt, ćorav - sve su to riječi koje su došle iz orijentalnih jezika. U sljedećem naletu, prošlog stoljeća, došle su neke njemačke riječi i ovdje su pustile korijen. Sada je engleski postao globalni jezik, dolaze engleske riječi. One su neizbježne, a sve strane riječi su opasne. Promaknu tamo gdje postoje domaće, pa smanje domet teksta. Sasvim je normalno da se koristi engleska riječ u rubrici u kojoj se govori o računarima, kompjuterima. Dio publike koji koristi kompjutere znaće šta je softver a šta hardver dok oni drugi neće to ni čitati. Malo je teži slučaj kad je riječ o modernoj muzici. Broj onih koji je vole i slušaju veći je od broja čitalaca koji znaju engleski. Dio publike, dakle, neće shvatiti o čemu se radi kad se jedna televizijska emisija zove "BH sound".

Novinar će se opredjeljivati prema željama pretpostavljene publike. Nije običaj, ali je nekada korisno upotrijebiti zagrade i napisati prevod. Tako ćete dobiti čitaoca koji inače preskače rubriku u kojoj se govori o kompoziciji "Who is that girl", a pominje se i pozorišna predstava "The blue room". Neke političke nevolje dovele su engleski u Bosni i Hercegovini i tamo gdje mu nema mjesta. Svojedobno je ovdje osnovana Otvorena TV mreža, pa je dobila naziv Open Broadcasting Network (OBN), umjesto - Otvorena mreža: zna se da nije ribarska. Poslije se slična stvar dogodila sa Javnim RTV servisom, koji je postao PBS.

To rade političari, to je van naše moći. Međutim, kontakt sa čitaocima jeste naš posao i nema razloga da kažemo distanca ako možemo reći odstojanje - ovu drugu riječ shvatiće mnogo više ljudi. Naša je, konačno, pa je treba paziti, za strane neka se brinu drugi.

Strane riječi uvijek koristite veoma oprezno. Cio naš trud da pišemo jasno može se srušiti nehotice i usput. Koliko naših

čitalaca zna šta je imidž? Provjerite, malom anketom. Desetina puta kod nas je objavljena vijest o novim stendbaj aranžmanima sa Međunarodnim monetarnim fondom. Ni dan danas više od dva-tri procenta publike i pet-šest procenata novinara ne zna da su to poslovi kada Fond odobrava kredit koji će se moći koristiti u slučaju privrednih neprilika. To je stand by kredit, kredit u pripravnosti. Ovo je, ujedno, dobar primjer kako je pojam što je nejasan novinaru i redakciji hladno prosljeđen publici, neka ona razbija glavu. Da je jedini, ni po jada.

Jedno vrijeme nije se moglo živjeti od glagola prolongirati koji znači ili bi trebalo da znači - produžiti, odgoditi. Nije bilo baš nikakvog razloga da se uvodi riječ koju ne razumije bar polovina publike. S malo više dosljednosti, ne bismo kazivali da smo među zemljama u tranziciji, već u prelazu, zakone ne bismo implementirali nego provodili, izvršavali, primjenjivali.

Neke neprilike nam priređuju prevodioci. Tako u našem jeziku odavno postoji riječ logor koja ima vojničko, ili jedno još gore značenje. Kasnije se, s turizmom, pojavila riječ kamp (camp), koja u engleskom znači logor, a kod nas je dobila jedan drugi, prijatniji sadržaj: ljetovanje pod šatorom ili u prikolici. Između logoraša i kampera ima razlike. Prevodioci su to zapostavili, novinar ne smije.

Ako primite vijest koju ne razumijete, nemojte je objavljivati. Neće je razumjeti ni vaši čitaoci. Pokušajte je protumačiti služeći se rječnicima, priručnicima, tražeći savjet boljih poznavalaca engleskog ili problematike o kojoj je riječ.

Koliko složena grada se može kazati sa malo jednostavnih riječi, pokazaće nam Ernest Hemingvej, odnosno citat iz novele koju je napisao još kao osamnaestogodišnjak.

Bio je loš Indijanac.

Nije se mogao napiti. Pio je cijelog dana - bilo što. Ali se nije

mogao napiti. Onda bi podivljao; ali nije bio pijan. Podivljao bi zato što se nije mogao napiti.

U romanu *Zbogom oružje*, Hemingvej ovako govori o nevolji s kojom se suočava svaki čovjek koji piše o ratu i u ratu:

Apstraktne riječi kao što su slava, čast, hrabrost ili posvećen djelovale su besramno pokraj stvarnih imena sela, brojeva cesta, imena rijeka, brojeva pukova i datuma.

Tako nekako biva i poslije rata.

Koliko god pisao, novinar mora i nešto da čita. Treba čitati tekstove dobrih novinara i literaturu koja mu se dopada. Dobri novinari su oni za koje vi smatrate da su dobri, a ne oni za koje se to priča. Izaberite svoj put, ne oponašajte tuđe kriterije. Istovremeno, bez ustezanja, koristite tuđe domete. Korisno je izrezivati i skupljati tekstove za koje smatrate da su primjери dobrog novinarstva. Potom ih treba, jedan po jedan i sve zajedno, analizirati. Šta je to što vas je navelo da baš tih pet ili petnaest tekstova izdvojite između nekoliko stotina drugih koji su vam prošli kroz ruke? Šta je to autor uradio da bi se našao u vašoj ličnoj tekućoj antologiji? Je li to ekskluzivnost teme, postupak obrade, stil? U vrijeme kad sam pripremao ovaj dio knjige, za oči su mi zapela četiri primjera tekstova kakve bih ja položio u neki svoj novinarski arhiv. Evo tih tekstova, u nešto skraćenoj verziji:

Marinko Čulić, Feral Tribjun:

Eto, i to smo čuli. Nakon što se Račan vratio iz Amerike, novinar koji voli sebe opisivati kao dio njegovog kućnog inventara, prenio je premijerovu ekskluzivnu izjavu da ga je "dočekalo toliko svinjarija da je to upravo nevjerojatno". Nije rekao tko je i što zasvinjio. Vlada se tako ispostavlja kao vrh birokratskog moloha koji krčmi i onu napola presahlu razvojnu žilu zemlje, koju upravo objavljeni popis stanovništva

oslikava u tonovima što doslovce izazivaju strah. Fascinira da se Vlada ni slovom nije osvrnula na taj zapis iz mrtvog doma, koji Hrvatsku predstavlja kao prestarjelu i polupismenu zemlju, ali zato toliko zaljubljen u svoje etničko i konfesionalno korijenje da uopće ne primjećuje kako vene i propada možda samo malo sporije od nacionalnih manjina, kojima je devedesetih postala neljubazni i odbojni kućevlasnik. Zato ovaj popis glavninom objavljenih podataka zvonu na uzbunu i urgentno zove na uspostavljanje neke vrste trajnog stanja elementarne nepogode. Ali, petorka nije tome dorasla. Nju čine bezbojni i poslušni aparatčici koji su cijeli radni vijek ulupali u to kako doći na vlast, ili se o nju ogrepsti. Nisu žrtvovali ni pišljivu desetinu vremena za to da nauče što s njom napraviti kada se to dogodi (Račan je - samo jedan primjer - u ovoj intervjuu Glasu Istre odbio odgovoriti na pitanje "Što za vas znači detuđmanizacija", što je isto kao da je poderao svoju licencu za bavljenje politikom). Današnju državnu elitu čine, stoga, čitavi odredi premazanih ali nekompetentnih vlastodržaca, koje, što je najgore, ništa i ne tjera da budu drukčiji, jer im za vrat dahću čete istih takvih zamlata i niškoristi. Stoga, sadašnji pozivi Račanu da učini milost zemlji i odstupi možda i zvuče hrabro i iscjeljujuće. Ali je jasno da hrvatskoj politici treba nova, soježa voda, jer se u ovom ustajalom pličaku i ne može bogzna što bolje izabrati.

Teofil Pančić, Radio Slobodna Evropa:

Svako ko pokušava da razume zamršene prilike u aktuelnoj srbijanskoj politici sledeći udžbeničke pojmove, definicije i opise parlamentarnog sistema i uobičajenih pravila igre, brzo će se suočiti sa pomanjkanjem pojmovnog aparata kojim bi mogao adekvatno da predstavi situaciju: u Srbiji, naime, više ni tako elementarni pojmovi i politički entiteti kakovi

su "vlast" i "opozicija" ne mogu uvek pouzdano i nedvosmi-
sleno da budu razgraničeni.

Demokratska stranka Srbije predstavila je ovih dana svoju
vladu u senci, kojom će parirati oficijelnoj Vladi Srbije, u či-
jem radu odavno ne učestvuje i koju sistematski optužuje za
miniranje reformi - dakle, za ono isto za šta ostatak DOS-a,
ali i nezanemarljiv deo javnosti, optužuje upravo Koštuniči-
nu stranku. Pri tome, iz DSS-a napominju da ovim činom
nisu istupili iz vladajućeg DOS-a, u čijoj izvršnoj vlasti,
uostalom, učestvuju na svim nivoima osim republičkog i
vojskovođanskog.

Reklo bi se da nije osobito teško proniknuti u razloge koji
su nagnali Demokratsku stranku Srbije da delovanje svo-
je - pomalo brzopleto najavljujane vlade u senci koncipira
baš ovako: na jednoj strani, pojačava se distanciranje od
nepopularnih poteza Vlade koja je u javnosti dobila status
dežurnog krivca, a usput se ispod žita radi na stranačkom
EPP-u, pod implicitnim geslom "mi znamo bolje", tj. znali
bismo kada bi nam dali. Na drugoj strani, izbegava se fron-
talni sudar i klasično skupštinsko obaranje Đinđićeve vlade,
koje bi DSS mogao da izvede samo u direktnom sadejstvu
sa socijalistima, radikalima i Strankom srpskog jedinstva,
čime bi predsednička stranka doduše postigla kratkoročni
cilj, ali bi sahranila ostatke vlastitog tašto negovanog imidža
stranke koja nepokolebljivo drži distancu prema prethodnom
režimu i njegovim, poslednjih nedelja prilično razgoropade-
nim, fosilnim ostacima u Skupštini. Modeliran kao stranka
bezličnih neoaparatačika koja svu svoju popularnost gradi na
ličnosti svog lidera, čini se da bi DSS najviše postigao da je
oformio vladu u kojoj bi Vojislav Koštunica bio i predsednik,
i ministar svih resora. Međutim, epoha solo-vladanja nepo-
vratno je prošla: poslednji kome je to uspelo trenutno solira
na optuženičkoj klupi.

Mirjana Kusmuk, Nezavisne novine:

Vlast koja ima ovakvu opoziciju ne mora da brine za budućnost. Pokazala je to i posljednja sjednica Skupštine RS na kojoj se raspravljalo o Izvještaju o radu Republičke uprave carina i Izvještaju CAFAO vezanim za nezakonitosti u njenom poslovanju. Nakon što je premijer RS Mladen Ivanić, obraćajući se poslanicima, rekao da MUP nije potvrdio navode iz Izvještaj CAFAO o radu entitetske carine i da je nakon ovog izvještaja došlo do rasta prihodu u istoj, poslanici opozicionih stranaka su uzeli riječ. Njihova osnovna kritika bazirala se na jednom intervjuu, jednog Vladinog funkcionera, objavljenom u jednim novinama. Po starom probanom receptu, kršeći Poslovnik, a da to niko i ne primijeti, opozicionare je prekinuo predsjednik Skupštine upadicom da oni dobro znaju šta je kriminal u Carini jer "smo tri godine imali priliku da gledamo kako su oni vladali Carinom".

Poslije maestralne i u pravi čas izvedene upadice, SDS je krenula u kontraofanzivu. Opozicija se pravdala za ono što se dešavalo i za sve ono što se nije dešavalo onda kada su oni bili vlast. Kulminiralo je jedinstvenom podrškom i jednih i drugih Izvještaju o radu Uprave carina RS u proteklom periodu.

No comment! Carina je dobila prolaznu ocjenu, a njen smijenjeni direktor i dvojica ministara definitivno opravdali sintagmu da su bili samo "kolateralna" šteta. O suspendovanim carinicima da ne govorimo.

Poslije usvajanja skupštinskih zaključaka, još jednom smo se uvojerali da u balkanskoj krčmi odavno ne važe pravila. Ovdje sahrane za tili čas mogu postati veselja, crno može biti i bijelo, a kralj u isto vrijeme prosjak. Krčma ne bi bila krčma bez muzike i računara. Muzika je tu da stimuliše, računari se prave kasnije, često bez krčmara.

Senad Avdić, Slobodna Bosna:

A šta radi Vlada Bosne i Hercegovine? Pod predsjedavanjem Harisa Silajdžića na sjednici održanoj 17. jula 1995. godine, ona reagira onako kako radi vlada svake zemlje kojoj se dešava smak svijeta, odnosno u kojoj je tokom nekoliko dana ubijeno pola procenta jednog naroda: raspravlja o ostavci koju je podnijela ambasadorica Bosne i Hercegovine u Pakistanu Sadžida Silajdžić! Ambasadorica Silajdžić (sestra premijera države u kojoj se upravo dešava završna etapa genocida) podnijela je ostavku uvrijeđena zbog toga što su u „Ljiljanu“ braća Latić njenu obitelj prozvala za nepotizam! Bio je to povod da se Vlada pod hitno sastane i aktivira a njeni ministri odrede u vezi s tim stravičnim događajem, dakle ostavkom ambasadorice u Pakistanu gospođe Silajdžić. Ministar odbrane, izvjesni visoki logističar Muhamed Lemeš, umjesto da je na komandnom mjestu negdje u Sapni ili barem Kladnju (odakle će mamuzati svoje generalske lendorhane da mrdnu guzice i krenu u akciju spasavanja naroda), sluša kako ministar kulture Enes Karić staloženo vazi: “Ja sam htio kazati da je gospođa Sadžida Silajdžić uvrijeđena zbog napisa u ‘Ljiljanu’. Kao i Cerina žena.” I dok Mladić u Srebrenici kolje li kolje, dok rečke na kundaku Dražena Erdemovića u Pilici prelaze cifru od stotinu ubijenih, predsjednik Vlade Silajdžić u Sarajevu očajava: - Takav nastup ‘Ljiljana je nepošten jer nisu išli do kraja. nisu navedene sve druge dinastije koje postoje, nisu išli tamo gdje bi njih moglo zaboljeti nadovezuju se članovi Vlade u momentima dok se privodi pokolj 0.5 odsto Bošnjaka. Ministri se ne propuštaju odrediti prema slobodama medija u odnosu na pojedine članove njihovih porodica, jedan govori da njega godinama napadaju što mu je porodica u Bonnu”, ministar unutrašnjih poslova Bakir Alispahić likuje što je došla maca na vratanca, jer kada su “novine po meni pucale i kada je Predsjedništvo

BiH formiralo komisiju niko nije stao u moju zaštitu. Godinama me već proganja stenogram sa sjednice Vlade Bosne i Hercegovine iz druge polovine jula 1995. godine i isto toliko vremena ga odbacujem i ne želim s njim u javnost ići”.

Sva četiri teksta imaju vruće teme iz vlastite sredine, jasan stav, jasan način kazivanja. To je i minimum i maksimum zahtjev za tekstove koji se pamte. Vidjećete sličnosti, vidjećete razlike, posebno u dužini rečenice. One postoje, čak i kod istog autora, zavisno od izbora teme, a nekad i iz autorove želje da ne bude stilski monoton.

Kolege koje pratite, uprkos iskustvu, talentu, obrazovanju, prolaze i nakon godina provedenih u struci ista iskušenja koja su prolazili praveći prve korake. Većina tih neprilika ne dopijeva do čitaoca, jer su u stanju čak i odustati od teme koju su gotovo priveli kraju, ako se dogodi ono - “neće me mašina”. Pogledajte, dakle, tekstove koji su autoru ovog podsjetnika zapeli za oko, pogledajte tekstove koji se vama dopadaju, odgonetnite tajnu. Tako ćete prečicom doći do svog novinarstva u boljoj verziji od ove koju sada ostvarujete. U postupku nema ničeg nečasnog. Tako što se radi i preporučuje u svim strukama, gradi se metodologija praćenja dometa konkurencije i njenog oponašanja. Nećete, naravno, ni kopirati ni, ne daj Bože, prepisivati, jer možete biti uhvaćeni. Ne, dakle, što to nije lijepo, već stoga što može biti vrlo ružno. Uzećete, rekosmo, dobre novinare, izdvojene po vašim kriterijima, izdvojiti osobine za koje vi smatrate da su odlučujuće, i pokušati raditi kako oni rade.

Neke šifre biće neprobojne. Ima kolega koji raspolažu tolikom količinom znanja i umijeća da se ona može prepoznati tek kad se pokuša oponašati. Dakle, oponašanje takvih uzora ostavite za neka bolja vremena, a dotad njihove tekstove čitajte s poštovanjem.

Književnost treba pratiti ponajviše stoga što ćete tako izbjeći jezičkoj stereotipiji i novogovoru koji kao guba prodira, s vremena na vrijeme, na novinske stupce. Nedavno sam čuo rečenicu da je pjesma izvedena “od strane hora škole te i te”. Njen autor dugo nije pročitao ni jednu knjigu. Što bi on rekao - ni jedna knjiga odavno nije pročitana od moje strane. “Slava” pripada i uredniku koji je propustio tu rečenicu. Najveća, svakako, lektoru - ukoliko urednik ne ocjenjuje da je lektor suvišan. To se zna desiti, posebno manje pismenim urednicima.

Treba čitati zanimljive knjige. Najprije stoga što i novinar želi pisati zanimljive tekstove. Potom - zato što pisac, koji je napisao knjigu što ne privlači vaše interesovanje, ne zaslužuje više od prelistavanja početnih desetak stranica. Treba čitati domaću književnost, jer su pisci bolji znalci jezika od većine prevodilaca. Od prevedene književnosti treba čitati klasike. Izdavač se pri objavljivanju klasika neće upuštati u eksperiment. Uzeće ili najbolji postojeći prevod ili najboljeg prevodioca.

Treba čitati novele, kratke priče, iako taj žanr trenutno nije osobito u modi. Pisac na malom prostoru rješava velike probleme, pa je u sličnom položaju u kojem se nalazi novinar. Evo primjera kako se, gotovo po šemi novele, velika društvena, istorijska, politička priča gradi na sudbini jednog čovjeka:

Jan Trejnor, Gardijan:

Život se doimao blještavo poput suncem obasjanog sibirskog snijega kad se Jura Romanenko preselio u svoj novi stan početkom 1980-tih. Novi grad Prigorsk nudio, - je posao, nadu i zajednicu - novi život otet od tajge, još jedan u nizu primjera beskonačne borbe Rusije da ukroti golema divlja prostranstva Sibira.

“Ljudi ovdje stvarno imaju duha”, kaže četrdesetogodišnji gospodin Romanenko, koji radi u tajnoj fabrici urana.

Ali njegov "sibirski san" pretvorio se u košmar. Dvadeset godina nakon što je Prigorsk izgrađen da udomi radnike fabrike urana, ta je fabrika ministarstva odbrane pretvorena u ženski zatvor. Dječiji vrtić je sada samo prazna betonska ljuštura. Stambene zgrade su napuštene, bez vode, prozora i grijanja u kraju gdje temperature zimi dosežu minus 30°C.

Bez posla već 11 godina, Romanenko lovi ribu iz jezera kako bi se nekako prehranio. Njegove su komšije davno otišle.

Svaki četvrti stanovnik Prigorska, a bilo ih je nekoć 8.000, napustio je ovo mjesto, na 500 km južno od sibirskog glavnog grada, Krasnojarska.

Oslobođeni prisile koju su im nametale sovjetska i carska Rusija, ljudi sada bježe masovno i glavom bez obzira.

I četrdesetogodišnji Vladimir Levkin, porijeklom iz južnosibirskog grada Abakana, sprema se put Zapada nakon što je godinama kao vozač radio za lokalnu vladu za platu od 90 dolara mjesečno. "Ovdje se sve raspada, sela, fabrike, posao. Niko ne radi", kaže on.

Sadašnji populacijski i migracijski trendovi ukazuju na nazaustavljiv početak dekolonizacije. "Situacija je sad takva da se velika područja ne mogu razvijati bez stanovništva", veli Žana Zajončkovskaja, vodeći ruski stručnjak za interne migracije. "Vlada ne shvata da nećemo biti u stanju sami razvijati Sibir." Ugniježđeno u brdima nad rijekom Jenisej, selo Sovjetskaja Kakasija nalikuje na predio poslije prirodne katastrofe: opustošene, uništene kolibe, gomile zahrdalog otpada, pijanci i starice. U jednom dvorištu, šezdesetogodišnja Nadežda Beregovik bori se da zakolje prase dok je njena devedestjednogodišnja majka Zimana bespomoćno gleda i uzalud se moli da im se nade neka muška ruka kao is-pomoć. Napolju, na blatnjavoj ulici, žena tuče svog pijanog

muža. Peterica mladića, nogama šutaju svog prijatelja koji leži na zemlji.

Ovo je selo nekoć bilo središte komunističke poljoprivredne zadruge koja je prije tri godine zatvorena zbog lošeg upravljanja. Od 35.000 ovaca nijedna nije preživjela. Od 800 komada stoke, živo je samo 200. "Direktorica pojma nije imala o poslu", veli Nikolaj Voždajev, koji je nekad podučavao seljake kako koristiti mehanizaciju.

Prema ruskim demografima, broj stanovnika Sibira će za dvije generacije sa sadašnjih 145 pasti na 90 miliona. Broj radno sposobnog stanovništva godišnje će opadati za gotovo milion, počev od 2005. godine, tvrdi gospoda Zajončovskuja.

Za ovu priliku skraćena verzija priče, sa 500 riječi, nudi čitaocu dovoljno podataka, pa i emocija, da se ustvrdi kako neće požaliti za vremenom koje je izdvojio, ni za novcem koji je dao za novine. Novinar će, možda, osjetiti neku vrstu pozitivne zavisti. Zaželjće da i sam napiše ovakvu priču. To će biti teško. Autor naše priče bio je i u Sibiru i u Moskvi te imao dovoljno vremena da prikupi sve podatke. Bio je, zacijelo, i dobro pripremljen: nije tek tako sišao s voza na željezničkoj stanici u Prigorsku. Naši novinari ne mogu računati na ovakve uslove. Međutim, i naš čitalac očekuje ovakve tekstove. Nema ih ko napisati osim nas i nema drugih uvjeta osim ovih u kojima radimo. Kako? O tom - potom. Još koju riječ o strukturi rečenica, jasnoći, kratkoći.

Možda djeluje čudno, ali - pridjevi su neprijatelji dobrog novinarskog teksta. U istoriji naše struke bilo je i primjera da se pridjev mogao uvrstiti u list samo sa dozvolom glavnog urednika. Pridjevi imaju svoje mjesto jedino kad su uz imenice koje bi bez njih ostale nejasne. Za organizaciju, zajednicu, državu, vojsku - mora se reći čija je. Tu pridjev nije višak. Kad novinar kaže: U ovoj velikoj diplomatsko-političkoj igri na

kraju će se brojati novci, mogao je kazati jednostavno - u ovoj igri. Ovo je, međutim, samo granični slučaj, kada su pridjevi tek pomalo otupili brid rečenice. Kad političar kaže da je uputio "oštar protest", pridjev ne znači baš ništa. To je politički kič i ostavite ga političarima. Sama riječ protest dala bi se prevesti kao oštar prigovor, a prigovor je protivljenje. Kad počnete biscati pridjeve, doći ćete do neprecizne upotrebe imenica. Prava zbrka nastane kada novinar želi napisati "literaran" tekst, pa smatra da će biti bolji ukoliko se u njemu nade što više opisnih pridjeva.

Pogledajte, pak, narodnu pjesmu:

*Djevojka sokolu zulum učinila,
zulum učinila, goru zapalila.*

Pokušajte ubaciti neki pridjev u ovu dramu. Valja, međutim, reći da pridjevi dobro prolaze kod novokomponovanih čitalaca.

Zna se, svako poređenje hramlje. Novinari su, međutim, često upućeni na poređenja, kako bi čitaocu predočili nedovoljno jasne podatke. Ako kažemo da je posječeno stablo visoko dvanaest metara, malo je čitalaca koji će shvatiti koliko je drvo bilo visoko. Ako kažemo daje visoko kao četverospratnica, kazali smo nešto više. Poređenja su, međutim, klizav teren na kojem se može dobiti visoka ocjena za umjetnički dojam, ali na kojem se može i slomiti kičma informacije. Poređenja često novinara pretvore u propagandistu. Ako je to još i prolazilo u ratu, u miru ne bi smjelo. Postoje ljudi kojima je propaganda posao. Novinar ne ni trebalo da im uzima hljeb. Njegova je struka da sazna je činjenice i da ih saopštava čitaocima: stoga se stuka i zove kako se zove.

Da bi pokazao kako predstavlja riječ javnosti, riječ stvarnosti, novinar se mora pozivati na izvore informacija. Time pove-

ćava svoju ubjedljivost, a unekoliko smanjuje svoju odgovornost. Ako izvještač saopšti da će uskoro biti više jeftinog ulja u gradskim prodavnicama, a ne pozove se na izvor informacije, ogriješio se i o izvor i o svoj interes. Ukoliko obećanje ne bude ispunjeno, pred čitaocima je samo jedan krivac - izvještač. On gubi kredibilitet. Kredibilitet može izgubiti i ako se pozove na neposredan izvor informacija. Čitalac će se pitati - što onaj tamo nije našao nekog ko stvarno zna i ko ne prodaje "čavče za golupče" - kako se to još kaže? - ali, šteta će biti manja.

Izvore koji govore o stručnim temama novinar bi trebalo da prepričava svojim, to će reći narodnim govorom. Šta za čitaoca znači dalekovod od 110 hiljada volti? Što nije 115 hiljada i da li bi to mijenjalo stvari? Za inženjera, koji o tome govori novinarima, taj podatak je bitan, to je kategorija u kojoj on misli, ali o kojoj čitaoci pojma nemaju. Dakle - dalekovod, eventualno dalekovod visokog napona, iako bar 99 odsto čitalaca ne zna dokle je niski, odakle visoki napon, a ne bi kakve koristi imali ni da znaju. Oni hoće da pročitaju - hoće li biti struje. Novinar u ovakvim prilikama nekad mora preuzeti ulogu prevodioca. Lako je sa strujom, jer se sve da svesti na ono, jedino, pitanje. Šta, međutim, činiti kad treba napisati rubriku o ishrani kućnih ljubimaca, a stručnjak, veterinar, koji to savršeno poznaje, govori jezikom pred kojim novinar nema šansi. Najlakše je, i najmanje pošteno, proslijediti problem čitaocu, neka uzme rječnik i po njemu tumači kako će prehraniti svoje mače? Urednik, dakle, naruči stručni tekst. Kad ga dobije u ruke, nema obraza da ga pusti do rotacije, interveniše, skraćuje. Sutra naš veterinar dobiva napad bjesnila, urednik bježi iz redakcije. Rješenje je, svakako, da novinar ode do veterinara i "iscijedi" iz njega jednu po jednu riječ objašnjenja, sačini prohodan tekst i tako spasi nesretno mače. S veterinarima se još i da izaći nakraj, ali susreti s pravnicima ili ekonomistima i na-

pori da se premosti komunikacijski jaz između njih i običnog svijeta znaju nekada biti istinski iscrpljujući.

Privredne teme, međutim, ne moraju biti suhoparne i napisane tako da ih samo stručnjak razumije. Ekonomija je, recimo, srž života. Biznismeni su ljudi od krvi i mesa, svaki je drukčiji, na svoj način prepoznatljiv.

Klodija Iler, Los Angeles Tajms govori o jednom od njih:

Mada je otpustio 75 zaposlenih, protraćio 27 miliona dolara na propali časopis i izgubio desetak kilograma primjenjujući rigoroznu dijetu, kopredsjednik kompanije Miramax Films Harvi Vajnstin dalje ne može zatomiti svoj apetit: stalno želi više. Nakon najvećeg finansijskog i ličnog neuspjeha u karijeri - propasti časopisa Talk - Weinstein već ulazi u novi izazovan i skup pothvat: pokretanje kablovske televizije Mcchannel.

Ovakvim lidom, punim dinamike, novinar kupuje pažnju čitaoca. U nastavku teksta saopštiće sve podatke koji su relevantni za temu, ali će privući pažnju i onih koji, inače, preskaču privredne rubrike. Ponekad i stoga što su autori tekstove namijenili krugu izabranih.

Neke dijelove izjave vašeg sagovornika treba citirati doslovno. Prije svega, efektne i jasne rečenice. One su intelektualna svojina ljudi koji su ih izrekli, i novinar ne smije biti džeparoš. Potom citirate važne a delikatne rečenice koje ne umijete prepričati. To nije dobro, ali je bolje nego da sagovornik ispadne smiješan. Treba izbjegavati bavljenje telepatijom pri citiranju. Novinar treba prenijeti šta je i kako je rečeno. Ne bi trebalo, recimo procjenjivati ko je pesimist, a ko optimist, bar ne u izvještavanju. Ima, međutim, pravo i dužnost obavijestiti čitaoca kako je govornik, naprimjer, bio uzrujan. To treba kazati činjenicom: govorio je povišenim tonom, zamuckivao, ostavio nedovršenih nekoliko rečenica itd.

Kad čitalac dobije informaciju, redakcija i novinar imaju pravo da komentarišu činjenice. Nije pošteno komentarisati događaje o kojima auditorij nije upoznat.

Ako osoba koju citirate ponavlja opštepoznate stvari, te rečenice u izvještavanju možete i preskočiti. U lid i u vijest ubaciti ono novo što je rečeno. Eventualno, na kraju konstatovati kako je govornik i ovom prilikom izjavio da - pa navesti neke od ključnih fraza. Tako ćete čitaoca informisati o stilu, jeziku i obliku komunikacije za koju se vaš sagovornik opredijelio. To je u demokratskoj zemlji stvar njegovog izbora i, recimo, njegove političke karijere.

Ukoliko vaš sagovornik hoće "skočiti kroz prozor", nije vaše da ga hvatate za rukav. Vi ste tu da napišete vijest.

Navodnike koristite, po pravilu, samo za citate. Ako neku riječ upotrebljavate u prenesenom značenju, to treba da se vidi iz konstrukcije rečenice, a ne da se ističe navodnicima. Oni služe za obilježavanje citata.

Rat uproštava odnose među ljudima. U osnovi, postoje život i smrt, saveznik i neprijatelj. Ratna slika života u medijima je po pravilu crno-bijela. Civilne i vojne vlasti čine sve što mogu da taj kontrast održe i povećaju. Time pojačavaju motivaciju učesnika rata, vojnika i civila.

U miru se valja suočiti sa šarenilom života. Linija fronta jučer je dijelila prostor i vrijeme, dobro i zlo, život i smrt. Ona je novinarstvo velikim dijelom podređivala propagandi. Za objavljivanje ili zataškavanje neke činjenice nije bilo bitno zanima li ona publiku. Bitno je bilo kakve će posljedice objavljivanje imati na stanje na frontu. To je ostavljalo prostor za manipulaciju. U ratu, pod plašt "vojne tajne" trpa se i ponešto što nije vojne prirode. Neki novinari to mogu podnijeti, drugi ne mogu. Trećima to odgovara. Kad se rat završi, ostaje inerci-

ja takvog ponašanja. Za nju mogu postojati politički ili drugi interesni razlozi. U novinarstvu opstaje i dodatni razlog: duhovna lijenost. I danas ima kolega koji nerado izlaze iz ratnih formulara u koje je samo trebalo ubacivati pokoji podatak. Neki od njih su sasvim izgubljeni za struku, jer su od ratnih eksplozija postali slijepi za bogatstvo nijansi koje normalan život nudi. Neki će, pak, preživjeti još jedan šok, poput onog na početku rata, i vratiti se peru. Novinarstvo kao struka mora se baviti onim što je novo, a to je mir. Mir, više od rata, svakog novinara vraća na početničku klupu. Mir određuje složene kodekse ponašanja. Mir ne dozvoljava da se rupe u tekstu i u načinu prosuđivanja "zaliju" velikim riječima. Mir ne dozvoljava da se razlike u mišljenjima mjere veličinom uvreda. Stoga, propagandisti postepeno ustupaju mjesto novinarima.

U novinarstvu ćete imati neki svoj fah, specijalnost. On je najvažniji za vas, ali nije najvažniji na svijetu. Zdravstvo nije važnije od prosvjete i obratno, mašinska industrija nije važnija od poljoprivrede. U svom fahu vi morate biti neka vrsta stručnjaka, što će reći, morate znati osnovne stvari. Ne smijete, međutim, izigravati ljekara ako pratite zdravstvo, niti povjerovati da biste bili dobar zemljoradnik ako pratite poljoprivredu, niti smatrati da vam pripada bar pukovnički čin ukoliko pratite vojsku. Vi ste novinar koji može dobro pisati o toj oblasti: ako to postignete, biće dovoljno. Nemojte, ipak, svoje interesovanje vezati samo za svoju specijalnost. Takvi novinari dobijaju naziv "fah-idiota". Ne vide dalje od svoje oblasti. Tamo gdje rade vozovi, postoji samo jedan uslov - da vozom krenete na put. Morali ste na stanicu stići prije polaska. Sve drugo, uključujući i novac za kartu, spretan čovjek mogao je riješiti u vozu. Tako je i sa vašim rukopisima. Da bi bili objavljeni, moraju na vrijeme biti na urednikovom stolu. Rukopisi koji prije dođu na sto, imaće prioritet u uvrštavanju

u list i pri prelomu. Novinari koji rukopise predaju na vrijeme, moći će od urednika dobiti i stručnu pomoć.

Prije predaje u uredničke ruke, saradnik treba da dotjera tekst. Njegova je obaveza, iznad svega, da ukloni slovne i gramatičke greške koje uoči pri prvom čitanju. Neki tekstovi mogu da prenoće. Njih sutra treba ponovo pregledati, uočiće se rečenice koje se mogu napisati bolje, jasnije. Možda se u tekstu pojavi i neka pukotina što je jučer bila nevidljiva. Pri dotjerivanju teksta treba biti umjeren. U najboljoj želji, može se desiti da vaš rad ostane bez početne svježine. "Previše redigovan tekst ponekad liči na prepečen komad mesa čiji je okus postao blizak koži za cipele", - kaže jedan iskusni kolega.

Dobri tekstovi, kad autor gospodari temom, izlaze iz mašine ili kompjutera u komadu. Pišu se u dahu, bez vraćanja na početak. Traže, naravno, redakturu. Redaktura treba da ih učini probojnijim, a autor iz nje treba, prije svega, očistiti greške koje treba izbjeći kad sljedeći put bude pisao u dahu. Ukoliko tekst radite na redakcijskom kompjuteru, radite u formatu koji je redakcija odredila. Ukoliko ga radite na mašini ili printate s kompjutera, načinite prored dva, ostavite po dva centimetra slobodna uz svaki rub papira. Na kompjuteru je uobičajena veličina 12, font nije važan, ali najbolji su oni koji se najčešće koriste. Nemojte da vas urednici upamte po egzotičnom izboru fonta. Ništa kitnjasto u opremi teksta. Uredniku treba izgled koji će mu omogućiti da se koncentriše na tekst. Vodite računa o novim redovima, oni su značajna vizuelna i sadržajna oznaka u rukopisu. Ne otvaraju se napamet, već tamo gdje je neki prelaz u tekstu. Ukoliko tekst šaljete poštom, obavezno upišite broj riječi, u gornjem desnom uglu. U gornjem lijevom uglu unesite vaše ime, broj telefona i/ili e-mail adresu. Polovinu prve strane ostavite praznom. Pri dnu tog praznog prostora unesite prijedlog naslova, štampan krupnijim fontom. Ukoliko su običaji redakcije drukčiji, poštujujte te običaje.

Na kraju teksta stavite datum, to nikad ne smijete zaboraviti. Može se desiti, a dešavalo se, da tekst potone u gomile rezervnih materijala, ispliva nakon nekoliko mjeseci i - nema izuzetka - bude objavljen iako je davno prestao biti aktuelan. Bruka je na vama. Kad rukopis šaljete e-mailom, nije loše da jednu kopiju pošaljete samom sebi. Tako ćete vidjeti je li tehnički sve uredno. Vodite računa da neke redakcije nerado primaju priloge koji su upakovani kao atačment: boje se virusa. U tom slučaju koristićete tekst-formate.

Uredniku se, rekosmo, ne smije predati tekst sa slovnim greškama, to je nepristojno. On se treba baviti uredničkim, a ne korektorskim poslom. Dobrog urednika poznaćete po tome što će vratiti tekst saradniku koji nije ispravio slovne greške. Dobrog urednika poznaćete i po tome što, kad mu donesete tri kartice umjesto dvije, pita - Šta je ovo? Veoma dobrog urednika poznaćete po tome što će drugu, srednju karticu izvući i baciti u koš, a vama vratiti one dvije, da dotjerate. To nije sadizam. Ukoliko ocijenite da tekst mora biti duži, o tome se treba dogovoriti prije predaje rukopisa. Sadizam je kad vas, uzimajući vaš dugački sastav, upita - Je li ovo sve?

Nastojte da uz većinu vaših tekstova bude i dobra fotografija. Tu možete imati problema. Neke naše redakcije fotografiju tretiraju uglavnom kao nužno zlo. Dobar dio njih je iz protokola - portreti i snimci sa razgovora dok se ono iz života često snima nazavisno od novinara. Leži na uredničkom stolu i čeka priliku ili domišljat potpis. Vaši čitaoci pripadaju televizijskoj generaciji. Oni sate i sate provode uz ekran i slika događaja kojima nisu fizički prisustvovali već je postala dio njihovog načina mišljenja. Više će vam vjerovati ukoliko tekst "potporite" autentičnom novinskom fotografijom. Neka vam ne smeta ako fotografija bude "jača" od teksta. Postoje takve teme. Cijeli opis čovjeka o kojem pravite reporterski zapis, ne može zamijeniti talentovanu reakciju fotoreportera na neki

karakterističan izraz lica ili pokret ruke. Čuvajte se, ipak, fotoreportera koji imaju samostalne umjetničke ambicije. To su kvalitetni autori, potrebni redakciji i njihovi radovi će uvijek naći mjesta u listu. Vama treba fotograf s kojim se razumijete i čija će fotografija biti cjelina s tekstem. Još više se čuvajte onih koji, kad hoće da naprave portret vašeg sagovornika, kažu: "Stani ovdje - tu je dobro svjetlo". Tako se rade fotografije za pasoš, porodični album, ali ne za novinu. Iz godine u godinu, u svijetu se sve bolje prodaju novine koje na neki način liče na televiziju. Kolor je postao svakodnevica i ozbiljnih dnevnih listova. Nije za odbaciti ni pitanje - zašto sa sobom ne nosite fotoaparata? Mnogo onog što vam treba možete učiniti i sami. Danas ima jeftinih fotoaparata koji ne traže veliku prethodnu obuku. Naravno, ako se odredite za ovo rješenje, ne sanjajte da možete konkurirati kolegama kojima je fotografija profesija. Kad govorimo o novinskoj fotografiji i kolegama koji se njome bave, teško je na neki učtiv način izreći prigovor većini mladih i starijih kolega: kako to novinar nikad ne zaboravi pod tekst staviti svoj potpis, a toliko često zaboravlja potpisati fotoreportera?

U siromaštvu u kojem većina novinara živi, prilično surovo zvuči savjet da novinar, od početka bavljenja profesijom, formira neku svoju ličnu dokumentaciju. Postoje redakcijske dokumentacije. One su različitog kvaliteta i nisu uvijek pri ruci. Ne treba stavljati mnogo primjedaba na njihov sadržaj. Novine se bave svim što postoji, od muzike do čira na dvanaestopalačnom crijevu. Redakcijske dokumentacije, pravljene mahom po sistemu ovlašnog izrezivanja članaka iz vlastitog lista i druge štampe, ne mogu zadovoljiti svaku potrebu novinara, pogotovu ne u trenutku kad mu je potrebno da sazna ili provjeri neki podatak za tekst na koji urednik već čeka. Dokumentacije su takve kakve jesu. Čak i da su bolje, postojaće neka grupa podataka koja odslikava samo specifičan interes

novinara. Spremajući ličnu dokumentaciju, novinar unaprijed sprema mnogo svojih budućih tekstova. Dokumentacija pomaže da se fizički rad nadomjesti organizacijom proizvodnje. Ko nema u dokumentaciji, ima u nogama.

U dokumentaciju treba spremati svoje i tuđe tekstove. Ima novinara koji su sačuvali većinu svojih radova, ali to je jalov i opasan posao: novinar nije svoj arhivar. Dovoljno je voditi neku evidenciju najvažnijih tekstova, kako bi se mogli, ako zatreba, naći u kompletima novina, ukoliko tako što ne radi firma, registrujući učinak. Ni mlad ni stariji novinar ne smiju biti robovi svoje prošlosti - sjećanje na stara dobra vremena, koja se neće ponoviti, najčešće je znak profesionalne dotrajalosti. U dokumentaciju se polažu tekstovi koji mogu biti korisni sutra, a ne oni koji su valjali jučer. To je sadržaj "personalnog dosjea" koji novinar može voditi. Mnogo je bitniji sadržaj tematskog dosjea. U njemu treba biti što više upotrebljivih podataka. Sastoji se od isječaka iz novina - domaćih i stranih, na našem i na drugim jezicima - te od priručnih materijala i brošura, eventualno knjiga. Pri pravljenju dokumentacije novinar se suočava sa istim problemom koji ima pred sobom dok piše tekst: kako od ogromnog broja podataka izabrati one najvažnije, srž teme. Ne postoji, dakle, neki opšti recept koji bi osigurao da na malom broju dokumenata uvijek imate sve ili gotovo sve: podatke potrebne da se u tekst, u pravom trenutku, nabaci još malo "mesa". Nemojte da vas to sekira. Niste prorok. Preduzeće za koje su svi govorili da je perspektivno, sutra će bankrotirati ili izgorjeti. Političar što je bio kao miljenik javnosti, završiće u nekoj dalekoj ambasadi i potonuti u zaborav. Čuveni književnik podleći će ovoj ili onoj ideološkoj indoktrinaciji, i počće pisati naručene teme koje će privlačiti samo one što vole čuti svoje mišljenje iz tuđih usta. To niko nije mogao predvidjeti, njihovi tekstovi i podaci o njima neće iz fascikle pri prvom čišćenju. Oprezniji ljudi neće ih ba-

citi, čuvaće ih u drugom redu dokumentacije, u sanduku na tavanu, u podrumu ili garaži - neke teme, ideje i ljudi znaju da uskrсну.

Postoje, naime, otprilike tri sloja događanja, pa i tri sloja dokumentacije. Prvi sloj mogu da čine aktuelne teme, za koje se računa da će biti u opticaju dva-tri mjeseca. Ukoliko nadžive taj rok, prelaze u drugi sloj, dokumentaciju za trajnu upotrebu, u koju se odmah uvrštavaju i sistematiziraju materijali za koje se procijeni da će biti dugoročnije potrebni. Treći sloj smo pomenuli - to je onaj podrumski. Kad jedna tema zastari u drugom sloju, a razmišljate da li je baciti, nađite neko mjesto odakle se može uzeti i za godinu, tri ili pet.

Koliko god dobar sluga, dokumentacija može postati i zao gospodar. *Januara prošle godine, u našem gradu je potrošeno ... litara mlijeka.* Naravno, važno je koliko je potrošeno januara prošle godine, ali je u međuvremenu bio još jedan januar i podatak o njemu nije objavljen, a tekst ne ide u spomenar nego u novine. Dokumentacija može podstaknuti lijenost.

Još gori su primjeri nasilnog guranja događaja "u kontekst". Novinar jeste dužan da kaže kako su u ratu mnogi ljudi stekli bogatstva na račun drugih koji su stekli invalidska kolica i proteze. Novinar, međutim, ne smije ostatak priče prebaciti u Ruandu ili Kongo, jer baš odatle su podaci koje ima u dokumentaciji. Od njega čitalac očekuje ovdašnja imena ili, bar, dovoljno naznaka da profitere sam prepozna. Kongo i Mobutuovih devet i po milijardi dolara, koje je skupio baveći se politikom, mogu i poslije, kad malo pogledamo oko sebe.

Postoje različite metodologije vođenja dokumentacije određenog tipa i tematske orijentacije. Ni u jednoj od njih neće se naći odgovor na individualno pitanje novinara - kakva dokumentacija meni treba? Novinar ne gađa kružnu metu, nego nišani teme koje su u brzom pokretu. Ponekad ga brzi pokreti zane-

su, pa je potrebno pročitati šta je bilo lani, kako bi se shvatio današnji dan, kako bi se vidjelo da li vaš sagovornik priča istu priču ili skače sebi u usta. Učičete na greškama. Tu vođenje dokumentacije ima sjajnu prednost - ono je jedini novinarski posao u kojem greška nema javne konsekvence.

Mala profesionalna ispovijest autora - dio onog što sam, pripremajući ovo izdanje, izdvojio u ličnu dokumentaciju:

Nezavisne studije su pokazale da je razgovor mobilnim telefonom za volanom opasniji od vožnje u pijanom stanju, jer vozači sa mobilnim telefonom u ruci reaguju trideset puta sporije od vozača koji imaju nedozvoljen promil alkohola u krvi.

(Atraktivan, nepoznat podatak. Može zatrebati.)

Sud u Palermu osudio je na doživotnu robiju mafijaškog preobraćenika Baldazara di Mada, čovjeka koji je 1993. godine otkucuo policiji Salvatore Rimu, tadašnjeg glavnog šefa Koza Nostre.

Di Mado, poznat kao bivši Rinin vozač, optužen je za ubistvo i povezanost sa mafijom. Rina je uhapšen u januaru 1993. i sada je u zatvoru. Sud je u subotu zajedno sa Di Mađom osudio još 17 ljudi na ukupno 170 godina zatvora.

Medu njima su Di Madov sin i nećak, obojica po imenu Andrea di Mado, i pet mafijaških preobraćenika.

(Imam sjajnu knjigu o međunarodnom kriminalu. Ova vijest je nastavak teme što se u njoj obrađuje. Ako budem imao vremena, uporediću šta je bilo prije.)

Azijska razvojna banka je upravo predvidjela da će ove godine rast GDP u istočnoj Aziji doseći 5,2 posto i u 2003. nastaviti rast, sa Kinom koja je na čelu sa 7 posto i Južnom Korejom sa 4,5 posto. Ministri finansija Saveza jugoistočno-

azijskih zemalja predviđaju da će njihov region ove godine doživjeti ekspanziju od 3,5 do 4 posto.

(Veoma me zanima buran napredak kineske ekonomije. Tu se događa nešto istinski novo, oslobađanje od ideoloških opterećenja zarad ostanka u razvojnoj trci. Jednom je negdašnji kineski premijer Ču En Laj kazao da nije važno koje je boje mačka, važno je da lovi miševе. Kinezi su našli mačku koja lovi miševе.)

Trgovinski mogul Filip Grin, vlasnik bankovnog računa koji najbrže raste u Velikoj Britaniji, nakon što je oživio posrnuti britanski trgovinski lanac i time povećao lično bogatstvo na 1,2 milijarde funti. Ovaj bi milijarder i biznismen, koji je prošlog mjeseca dvjesto bliskih prijatelja avionom prebacio do luksuznog hotela na Kipru na rođendansku zabavu koja ga je koštala pet miliona funti, na vrhu je liste Britanaca čije se bogatstvo brzo povećava.

Nakon svega ovog, nakon što mjesecima punim kompjuter sjajnim i nepovezivim primjerima, neka mi je dragi Bog na pomoći, a i čitaocu koga radoznalost povuče istim stazama.

Internet je iskušenje i šansa koju današnji novinar ne bi smio zaobići. To je praktično neograničen izvor informacija čiji se sklop stalno mijenja. Tokom petnaestak godina postojanja, internet je postao način života za stotine miliona ljudi. Fanatični ljubitelji ovog medija kažu kako je to jedinstvena kreacija ljudskog uma - prvi vještački inteligentni organizam. Najveće slobodno tržište ideja koje je ikad postojalo. To je način da se stalno stiče obrazovanje, nekome je to sredstvo da odabere mjesto nastavka školovanja, velik dio odluka o kupovini automobila donosi se na osnovu podataka s interneta, to je medij koji posreduje bračne ponude. Zdravstveni savjeti su veoma tražena rubrika. Internetom se bira mjesto ljetovanja. Internet je iz temelja izmijenio i položaj novinara koji traži podatak.

Postali su nam bliži neki lokalni izvori podataka, postali su nam dostupni neki svjetski izvori, koji su do prije nekoliko godina bili i teško dostupni i veoma skupi. Svako ko zna neki strani jezik danas može početi jutro pregledanjem jednog od svjetskih listova, a potom pročitati dva-tri lista na maternjem jeziku.

Naravno, ukoliko imate kompjuter i ukoliko ste uključeni na internet. Malo je novinara koji, s današnjim zaradama, mogu odvojiti novac za računar posljednje generacije. Savjet: i polovan kompjuter je dobar, ukoliko ne možete nabaviti novi i brži. Stari kompjuteri se mogu nabaviti jeftino. Oni će, prije svega, pomoći da se oprostite s pisaćom mašinom. Potpisnik ovih redaka prvi put je sjeo za računar u pedeset petoj godini, a jedino što mi je nedostajalo bila je buka pisaće mašine, koja mi je služila kao zavjesa, zaštita od ostalih šumova. Obrada teksta na računaru je neuporedivo lakša. Posao je i fizički lakši. Za tri kartice teksta na pisaćoj mašini treba napraviti, kako je izračunao jedan polijen kolega, preko pet hiljada pokreta rukom iz lakta, ako se kuca onako novinarski, s dva prsta. Tastatura kompjutera je neuporedivo lakša.

Uzimanje tekstova s interneta, iz skraćenih elektronskih izdanja, nekoliko desetina puta je jeftinije nego da kupujete štampu. Ipak, i ovdje se može uštedjeti novac i brzo osloboditi telefonska linija, što je jedan od problema kod korištenja interneta. Najprije s nekim ko to bolje zna markirajte sajtove koji vas zanimaju - "bookmarks" ili "favorites". Tu ste skratili vrijeme ulaska. Uložite jedan flopi disk u vaš kompjuter i tu prebacujte članke koji vas zanimaju. Odmah im dajte imena po kojima ćete ih moći prepoznati. To nije prva riječ, koju kompjuter bira automatski, niti naslov teksta u novinama, to je ono što vas je navelo da izdvojite fajl. Kad napravite izbor, izađite iz mreže. Iščitajte ono što vas zanima. Neke rubrike koje ste izabrali ne trebaju vam. Obrišite ih odmah. Radite to, ukoliko je moguće,

svakog dana. Rubrike koje odole svakodnevnoj selekciji nekoliko dana, možete prebaciti u zaseban folder, da ga nazovemo "Dokumentacija 203" - mart dvije hiljade druge. I taj folder treba čistiti bar jednom mjesečno. Ne zbog prostora na disku, već stoga što se u preobimnoj dokumentaciji teško ili nemoguće snaći. Važno je da greške i probleme na vrijeme uočite. I, pobogu, nemojte učiti samo na greškama. Svaki program koji nabavite ima rubriku "Help" iz koje možete naučiti upotrebu. Toliko o redovnim "porcijama" informacija do kojih možete doći prije nego što odete na posao. To, međutim, ne znači da ste blizu osvajanja intemeta kao izvora informacija. Broj sajtova na intemetu je takav da je gotovo nemoguće istražiti jedan-jedini pojam. Kako bismo ostali na domaćem terenu, veličinu problema ilustrovaćemo primjerima iz našeg jezika: to je i način da sebi sačinite spisak sajtova koji vam trebaju, a niste radi, ili ne umijete, da se služite engleskim ili kojim drugim stranim jezikom: ako ovaj problem ne riješite, ostaćete profesionalni invalid i preticaće vas oni koji su objektivno slabiji od vas. Ipak, dakle, idemo na domaći primjer. U vaš pretraživač ukucate riječ "skolstvo". Sa "s", jer internet obično ne priznaje naše znakove s kvakicama i drugim dodacima. Kao odgovor na ovu riječ pretraživač će vam ponuditi 3300 sajtova na kojima se školstvo pominje. Trebaće vam mnogo vremena, pola sata ili cio sat, da odaberete onaj koji vas zanima i njega ćete sačuvati. Nećete, naravno, ići do kraja spiska. Sljedeći put ćete uz riječ školstvo dodati još nešto, recimo "visoko+skolstvo", pa će ponuda biti uža, izbor lakši. Veći problem ćete imati ukoliko ukucate samo riječ "zdravstvo" - ponuda je 60 hiljada sajtova. Travnik, Banjaluka i Prijedor pominju se na po dvadeset hiljada sajtova, Sarajevo na 486 hiljada. Dejton, grad u kojem je zaključen mir, pominje se 1,8 miliona puta, Boston deset, Čikago dvanaest miliona puta. Riječ komsija - komšija, pominje se na dvije i po hiljade sajtova, jednom kad budete

imali vremena izlistajte dio, možete naći zanimljive sajtove na svom jeziku.

Kad koristite podatke s interneta, budite oprezni. Sajtovi listova, državnih institucija, međunarodnih udruženja i organizacija pouzdani su - u mjeri u kojoj vjerujete tim institucijama. U svakom slučaju, to je izvor na koji se možete pozvati. Milioni sajtova su, međutim, kućna radinost i na njima vlasnik, ukoliko to smatra svrsishodnim, može napisati da voda ključa na 27 stepeni C. Savjeta nema. Međutim, i broj sajtova koji se mogu smatrati pouzdanim je velik, prevelik. Početni koraci kroz internet oduzeće vam mnogo vremena. To je, međutim, mnogo bolje i korisnije nego da na kompjuteru vrtite "igrice", ubijajući vrijeme. Nakon dva-tri mjeseca, nakon što sebe desetinu puta uhvatite kako čitate nešto što vas se apsolutno ne tiče - rezime o podvigu nekog speleologa koji je pripremio on sam, cijene u restoranu u Rijadu, recepte za polinezijska jela, spisak studenata nekog američkog univerziteta - počecete da se prema internetu odnosite racionalnije. Novinari više lutaju po internetu od drugih jer im je profesionalna radoznalost šira. Agronom koji se bavi voćarstvom relativno lako će pratiti novosti u svojoj struci. Novinar ne zna gdje su granice interesovanja - sve može biti korisno. Biraćete ono što vam treba i naći najkraći put do toga. Ipak, kad god ponovo zaronite u internet, znaćete da on nije isti kao jučer, da su otvoreni milioni novih sajtova, ugašeni milioni drugih. Na neki način, postaćete ovisnik i nemojte se toga bojati. Internet je neizbježna činjenica - ona vam se može dopadati ili ne, ali time ne mijenjate stvari.

ZANAT

Zašto postoje pravila | 5W | Lead: glava i tijelo |
Kombinujte podatke | Protiv monotonije | Uvijek od
početka | Kako spremi intervju | Nešto o RTV

Zašto su u novinarstvu potrebna pravila? Kad novine ne bi morale da izlaze svaki dan, kad se list ne bi zaključivao u posljednji čas, kad bi imale mnogo više zaposlenih, kad bi oni bili mnogo bolje obrazovani i sve tako kad bi - pa do u nedogled, bilo bi moguće pažljivo i zajednički analizirati svaki događaj i naći formu koja proizilazi iz njegove sadržine. Pošto nije i ne može biti tako, većina događaja mora biti uobličena po nekim opštim pravilima koja poznaju i autor i urednici, a prihvatila ih je i publika. Novinar, dakle, treba najprije savladati ta pravila, tehnologiju serijske proizvodnje. To znači, mora da umije proizvesti tekst koji u svakom žanru ima neku vrstu lida i odgovara na čuvenih 5W. Tek, potom, može se govoriti o izuzecima i odstupanjima.

Sve novinarske nevolje nad praznim papirom, sva razmišljanja o tome šta i kako javiti čitaocu, saželi su se u pet čuvenih pitanja, 5W: ko (who) gdje (where), šta (what), kad (when) i zašto (why). Ovih pet pitanja, odnosno odgovori na njih, čine lid (lead) vijesti, glavu vijesti. Oko toga su se složili i teoretičari i praktičari. Začkoljica, ipak, postoji. Novinar ne može uvijek odgovoriti na pitanje zašto se nešto desilo, pa kazuje kako se dogodilo. Tako, bez velike buke, znamenitih 5W postaje 4W plus H - how, kako. Ipak, držaćemo se tradicije i govoriti o 5W. Ovo je pravilo jedno vrijeme bilo gotovo formular po

kojem se morala počinjati vijest. Time, prvo, novinar najbrže rješava dileme oko početka teksta. Potom, urednik može brzo vidjeti o čemu je riječ. Na kraju, i onaj najvažniji. Njegovo Veličanstvo Čitalac, ima pravo da odmah zna nude li mu se kruške ili banane.

Drugo je pravilo bilo da se činjenice, u izdvojenim pasusima, redaju po važnosti. Čitalac, naime, ima pravo da ne čita čitav tekst koji je kupio za svoje pare, a da ipak sazna ono najvažnije u dva-tri pasusa. Jedan od razloga je i tehnologija. Na prelomu novina najlakše je, a nekada i jedino moguće, tekstove koji ne mogu da stanu na stranicu, kratiti od kraja. To će proći relativno bezbolno ukoliko se i pri pisanju računalo sa takvom mogućnošću. Pravila o glavi vijesti više nisu sasvim kruta. Mlađem kolegi bi ipak bilo najbolje da prođe put kojim je prošla profesija: najprije treba striktno primijeniti sva pravila, pa potom praviti izuzetke, tražiti lični stil. Obrnut put - od izuzetaka ka pravilu, pun je slijepih ulica. U izboru činjenica koje će biti u glavi vijesti i u izboru redoslijeda kojim će biti poredane - ima mnogo više prostora za kreaciju nego što se na prvi po-gled čini.

Dogodila se saobraćajna nesreća u kojoj je jedan čovjek poginuo, dvojica su povrijeđena. Šta je najvažnije? Najvažnije je da novinar koji se našao na licu mjesta ili je za nesreću čuo - reaguje. Ne smije misliti je li to njegov posao ili posao kolege iz gradske hronike. Novinar koji se nade na mjestu događaja nije ni komentator ni reporter, ni urednik rubrike, ni glavni urednik. On je novinar koji treba da javi vijest redakciji. Brzo i precizno reagovanje osobito je važno za novinare elektronskih medija. Kolege iz štampe, moglo bi se reći, ipak imaju samo jednu emisiju dnevno. Imaju, dakle, vremena da donekle isprave grešku.

Postoje dva moguća početka vijesti koja pokazuju stav auto-

ra prema događaju. Vijest možete početi imenom poginulog i povrijeđenih, a možete imenom vozača.

Dakle: A. A. (38) poginuo je danas (u štampi - jučer) poslije podne u saobraćajnoj nesreći kad je na grupu pješaka naletio B. B. (44), kolima golf TF 23 340. Teško su povrijeđeni V.V. (45) i G.G. (18) Njih dvoje prebacio je u bolnicu taksist D.D. i nisu u životnoj opasnosti.

Ovim redoslijedom izbacili ste u prvi plan tragičnost događaja.

Druga varijanta: B.B. (44) danas poslije podne vozeći golfa TF 23 340 usmrtio je na pješačkom prelazu tridesetosmogodišnjeg A. A. i teško povrijedio V.V. (45) i G.G. (18). Povrijeđene je u bolnicu prebacio taksist D.D. i nalaze se van životne opasnosti.

U ovoj drugoj varijanti je više naglašena odgovornost vozača. Jak događaj - teška nesreća - pruža novinaru priliku da bez formalnog angažovanja biranjem činjenica i odnosom prema njima, postigne efekat komentara. Naš lid u drugoj varijanti ima očiglednu manu: prva rečenica je predugačka. Ona se se može prepoloviti: iza imena poginulog dolazi tačka. Sljedeća rečenica počinje sa *Teško su povrijeđeni*.

Glava i tijelo: šta i kako poslije glave vijesti? To zavisi od potreba redakcije i inventivnosti kojom će novinar ponuditi temu uredniku. U svakom slučaju, lid kakav smo izabrali može biti i vijest za sebe, ali događaj je vjerovatno takav da traži dodatne podatke. Prvi i najčešći put je proširena vijest, informacija o događaju.

Nakon svake teže saobraćajne nesreće iskrsavaju dva pitanja - da li je vozač bio pijan i je li neiskusna? Dobro je ako se na ova pitanja odgovori. Najprije stoga što to zanima njegovog čitaoca ili slušaoca, gledaoca. Osim toga, skreće se pažnja na dvije stalne opasnosti - pijane vozače i ljude čija sposobnost

vožnje nije ravna snazi njihovih automobila. Nije potrebno soliti pamet čitaocima. Dovoljno je kazati daje vozač bio pijan ili da nije, ukoliko nije. Do drugog podatka će se teže doći, nije uobičajen, ali policija zna koliko je stara vozačka a koliko saobraćajna dozvola. Opet će se najveći efekat izazvati golim činjenicama.

B. B. je bio pod uticajem alkohola - saopštila je policija.

Ili:

B. B. je položio vozački ispit prije četiri mjeseca, a golfa je kupio prije mjesec dana - kažu u policiji.

Ili, ako nije tako:

B. B. nije bio pod uticajem alkohola i iskusan je vozač.

Još uvijek imamo vijest od pedeset-šezdeset riječi, a kazali smo mnogo. Izvještač je ovim obavio obavezni dio posla, saopštio čitaocu sve važne podatke. Ukoliko vrijeme dozvoljava, otići će do porodice poginulog i o posjeti napraviti reporterski zapis, koji će biti produžetak ovog te-ksta. Druga, možda i prva osoba kojoj se treba obratiti je taksist koji je pružio pomoć. Čitaocima će zanimati da pročitaju ili čuju nešto o njemu, a zaslužio je. Ukoliko ovo nije urađeno istog dana, reporter će kao povod za širu priču o pogibiji uzeti sahranu ili, recimo, prvi dan u kojem će djeca poginulog ponovo krenuti u školu. Opet će mu, i za reportažu, biti potreban liđ, glava vijesti. Sada to više neće biti klasičan lid, odgovore na onih pet pitanja treba tražiti sa više mašte.

Recimo:

Život ponovo pokušava ući u kuću porodice A., u Strmoj ulici broj 29, odakle je smrt odnijela oca osmogodišnjeg S. i trogodišnje E. Poginuo je u saobraćajnoj nesreći u petak poslije podne, kad je B.B. naletio golfom na grupu pješaka.

Osnovne podatke treba uvijek ponoviti, jer čitalac ili slušalac, gledalac, nije obavezan ni da sve prati ni da sve pamti. Osnovni element vijesti se ponavlja kad se pravi takozvana vijest u nizu, kad se prati događaj.

Idemo dalje:

Jučer je S. prvi put pošao u školu. Sam, pognut, zamišljen, krenuo je sa ruksakom na leđima, za cio ljudski vijek stariji nego kad je prošli put dotrčao iz škole, i odmah u dvorište, u igru. Kao da mu je otac ostavio u naslijede sve svoje godine, S. kaže: – E. je mala, a siročje je. Moraću više da je pazim.

U ovom događaju koji sam sastavio iz više događaja, i u kojem je sve izmišljeno a sve je istina, reporter će se naći oči u oči sa svojom spremnošću da posmatra i sluša, da izdvaja detalje što mogu prodrijeti do svijesti svakog čitaoca. To je stvar talenta, forme, sposobnosti da se dođe na mjesto događaja a da novinar ostane nevidljiv, da ljudi koji govore ne počnu pričati jezikom novina, a to - novinari najbolje znaju - nije uvijek najljepši jezik, rijetko je jezik života. Ipak, sav talenat koji neko ima neće biti dovoljan da privuče i održi pažnju čitaoca ukoliko se u reportaži, već na početku, ne nađe neki lid. Rečenica koja će kazati činjenice unutar kojih se događa drama. O tome ponovo - malo kasnije.

Evo jednog realnog primjera lida i razrade. Osnovna vijest glasila je ovako:

Džon Entwistl, basist rok grupe Who, preminuo je u pedeset sedmoj godini. Uzrok smrti je srčani udar. Entwistl je u četortak pronađen mrtav u hotelskoj sobi u Las Vegasu, gdje je grupa Who jučer trebalo da počne američku turneju. Entwistl je jedan od osnivača grupe koja se pojavila pod imenom Who 1964. godine.

To je vijest koja je otišla u eter - po karakteristikama je čisto radijska. Sa šezdeset riječi, daje sve bitne podatke. Sve preko

toga moglo bi biti suvišno. Za novine je potrebno imati nešto više. Koristićemo agencijski tekst. Vijest o smrti već je konzumirana, novinar počinje onim što se događa sada:

Potreseni obožavatelji Džona Entwistla, člana rok-grupe Who, polagali su cvijeće i međusobno se tješili pred koncertnom dvoranom gdje je u petak trebao biti održan koncert ovog basiste, zaslužnog što je grupa Who bila jedna od najvećih u povijesti roka. Entwistl je nađen mrtav - očito od posljedica srčanog udara - u četvrtak, u hotelskoj sobi. Bilo mu je 57 godina. Istorija grupe objašnjava korijene interesovanja. Evo dopunskih podataka, u skraćenoj verziji:

Grupa, osnovana u Londonu početkom 1960-tih, bila je - uz Rolling Stonese i Beatlese - dio britanske rok invazije.

Njihov hitovi su, između ostalih, "I Can See For Miles", "I Can't Explain", "Substitute", "Pinball, Wizard", "Won't Get Fooled Again" i "Who Are You.". Njihov prvi hit, "My Generation," sa stihom "Nadam se da ću umrijeti prije no ostarim." postao je himna cijele jedne generacije.

Prema podacima Američkog diskografskog udruženja, grupa Who je prodala 18 miliona albuma. Osvojili su 14 zlatnih albuma, 10 platinastih a 5 je osvojilo višestruko platinasto priznanje.

Ovakav tekst, bez praznog hoda, ostavlja, recimo, prostor rok-magazinu da objavi svoju priču, čak mu i pomaže, jer je reaktivirao dio sjećanja i neke potisnute emocije.

Jednako kao što je maločas krenuo ka reporterskom zapisu, možda stoga što je riječ "reportaža" uvijek imala neki romantični prizvuk u jednoj neurotičnoj profesiji, novinar je mogao krenuti i ka članku. Koristeći neki od događaja nakon pogibije kao kopču - sahranu žrtve, izlazak povrijeđenih iz bolnice, posjetu prijatelja iz preduzeća porodici poginulog, vratiće se

na sam događaj i staviti ga u kontekst svega što se zbiva u drumskom saobraćaju. Podaci o broju povrijeđenih i mrtvih su uznemirujući. Vlasnici automobila više nemaju standard potreban za održavanje kola, pa su ona nesigurna i za vlasnika koji je odgovoran, ali i za prolaznike koji su - krivi što su živi. Korištenjem podataka koje zna, korištenjem dokumentacije, svježih podataka koje će skupiti, novinar će čitaoca podsjetiti na činjenice koje nije znao ili ih je zaboravio.

Članak, naravno, treba da ima neki cilj značajniji od gole retrospektive. U ovom slučaju, sistematičnim ređanjem bitnih činjenica, može se uticati na dva činioca od kojih zavise ljudski životi. Prvi činilac su čitaoci, koji moraju uložiti koliko je moguće više truda da glavu ne podmeću tamo gdje je mogu izgubiti. Drugi - držanje gradske vlasti koja treba da odgovore zašto kontrole vozila i vozača nisu češće i oštrije. Čitalac će tako osjetiti da je novinar na njegovoj strani, da brine iste brige i pokušava učiniti koliko je do njega.

Sa istim početkom kao za članak, tema se može razviti i u komentar. U ovom slučaju, novinar izučavanjem podataka treba da formira svoju tezu. Recimo da one koji nisu vozili tri-četiri godine treba ponovo poslati na mali vozački ispit. Potom, korektno - ne izbjegavajući da kaže i šta u toj varijanti ne valja - polazeći od aktuelnog događaja koji je izazvao žestoke emocije, nudi rješenje "potporeno" činjenicama. Moguća šema komentara bi bila:

1. lid;
2. opis stanja, uz prognozu šta će biti ako sve ostane kao što jeste;
3. prijedlog, uz prognozu šta bi bilo ako se prijedlog prihvati;
4. zaključak, u kojem se, recimo, pozivaju čitaoci da ponude i neko bolje rješenje, jer autoru nije stalo do toga da

bude u pravu, već do toga da on i njegovi čitaoci saču-
vaju glavu.

Ambiciozniji autori mogu se upustiti u pisanje eseja o prola-
znosti čovjekovog prisustva u ovoj dolini suza, o smrti, ali -
uvijek će počinjati nekom vrstom glave vijesti.

Praksa postojanja lida već odavno je uhvatila korijena i treba
polaziti od navike čitaoca da u prvih nekoliko redaka sazna
onoliko činjenica koliko mu je potrebno da donese odluku
- ide li dalje. Novinar se bori da zadrži čitaoce. Njegovo su
oružje činjenice i vještina da ih efektno koristi.

Kineski predsjednik posjetio je SAD. Internešnel Herald Tri-
bjun analizu na naslovnoj strani počinje ovim lidom:

LOS ANĐELES, Džiang Cemin dobio je što je želio.

Sedam riječi.

Izvrještač govori o događaju koji traje nekoliko dana, publici
koja zna osnovne činjenice. U lidu se mogla naći i činjenica da
je Džiang Cemin posjetio jednu kalifornijsku fabriku satelita
i sreo se sa uglednim ljudima iz Los Anđelesa. Za one koji
znaju i za one koji prvi put čuju da je kineski predsjednik u
zvaničnoj posjeti Sjedinjenim Državama, vijest ima pravi lid
i kraticom vodi ka suštini događaja. U nastavku, novinar će
kazati da je kineski predsjednik želio ojačati imidž državnika
i vođe sa modernim načinom mišljenja, zainteresovanog za
obrazovanje i tehnologiju.

Sposobnost skiciranja situacije u malo riječi vidi se i iz sljede-
ćeg primjera:

*KUALA LUMPUR, Na sastanku šesnaest lidera zemalja
u razvoju održanom ovdje u ponedjeljak, iskreni malezijski
premijer Mahatir bin Muhamed osuo je još jednom paljbu
na zlo međunarodne trgovine novcem i globalizirano finan-*

sijsko tržište. Sat kasnije, gospodin Mahatir prodavao je kola, namještaj i televizore.

Potom će nas izvještač povesti do teme - aktivnosti zemalja koje izražavaju duboku zabrinutost zbog špekulacija na finansijskim tržištima, ali žive u njihovoj realnosti. Izvještaj je, naravno, mogao početi informacijom o stavu ovih zemalja. Recimo: Grupa šesnaest zemalja u razvoju u ponedjeljak se ponovo usprotivila praksi globalizacije finansijskog tržišta. To ne bi bilo pogrešno, ali bi bilo manje zanimljivo. Takav početak bi, pak, bio pogodniji za podlistak o stanju na finansijskim tržištima.

Naravno, nema šale kad je riječ o jakoj vijesti. Evo jedne, iz istog sklopa događaja:

Tajlandski premijer najavio je u ponedjeljak ostavku, postavši prva politička žrtva ekonomske krize u Jugoistočnoj Aziji.

Autor ne da čitaocu da zastane u lиду, pa ne pominje ni ime tajlandskog premijera: komplikovano je, nije dovoljno poznato, time nije ni bitno. Biće pomenuto u trećem pasusu. Bitnije od imena jeste da je tajlandska valuta u strmoglavom padu. U nekoliko desetina riječi, nekoliko redaka dobrog lida autor može navesti čitaoca da pročita i tekst od hiljadu i po riječi, pet kartica.

Primjer je iz istog lista:

LIBIAZ, Poljska, Nakon što provede više od šest sati dnevno, iz dana u dan, na dubini od dva kilometra ispod površine zemlje, Darek Ptak se pojavi, sa sitnom sivom prašinom na debelom licu, rudarskim šljemom zabačenim na potiljak, i smatra da je sretan čovjek. U veoma, neproduktionim poljskim rudnicima, u kojima su slavni dani radnika komunističkog obrasca i borbenog sindikata "Solidarnost" prošli, gospodin Ptak (31) osjeća se sretnim što ima posao.

Autor uspijeva kroz jednu veoma široku ekonomsku i političku temu sve vrijeme voditi Dareka Ptaka i njegovu sudbinu. Čitalac će u Ptaku na neki način prepoznati sebe. U nekom čisto ekonomskom prikazu stanja u poljskim rudnicima ili članku o problemima zemalja u tranziciji snašli bi se samo poneki od njih.

Iz pariškog Monda uzećemo primjer manje direktnog, ali uspješnog "prizemljavanja" socijalne teme.

Na svijetu ima 250 miliona radnika uzrasta između pet i četrnaest godina, a polovina njih radi puno radno vrijeme.

Ovo je uvod u analizu dokumentovanu podacima Međunarodnog biroa za rad. Novinar, dakle, može i "materijalima" što potiču od ljudi kojima nije struka da pišu zanimljivo, već su dužni samo da pišu tačno, naći početak koji će uhvatiti pažnju čitaoca. On, naravno, neće i ne smije poštovati redosljed ili, sačuvaj Bože, jezik kojim su "materijali" pisani. On je prevodilac jezika službene politike na jezik svakodnevnice.

Za predah od primjera iz dalekog svijeta, jedan lid koji je - davno - napisao sarajevski novinar Tomislav Čiča, a autor ovog podsjetnika ga i danas pamti. Izvještaj je Čiča počeo ovako:

"Željezničar" juče - to je bio Radović na голу i Deraković na lijevom krilu. Između toga nije bilo ništa.

Opet o glavi vijesti. Neke kolege su, nakon godina i godina provedenih po raznovrsnim poslovima, medijima i fahovima, nakon godina vremenske iznudice u kojoj nastaju tekstovi, pred kraj radnog vijeka pokušali da načine neku sintezu priče o početku teksta, o klasičnom lidu i lidu koji dobija posebnu formu. Po njima, praksa lida proistekla je iz drevne potrebe da se pažnja privuče na početku istupa ili teksta.

Jedan primjer je iz srca civilizacije, iz početka Postanja:

U početku stvori Bog nebo i zemlju. A zemlja bijaše bez oblička i pusta, i bijaše tama nad bezdanom; i duh Božiji dizaše se nad vodom reče Bog: neka bude svjetlost. I bi svjetlost.

Trideset pet riječi. Četiri rečenice.

Drugi je rečenica kojom počinje Komunistički manifest:

Jedan bauk kruži Evropom, bauk komunizma.

Šest riječi.

Lid ponekad postoji i kada nema vijesti, a rubrika ide. Pisac, sineast, novinar i televizijski hroničar, Velimir Stojanović prije petnaest godina počeo je prikaz televizijskog programa ovako:

Pošto na televiziji nema ništa, čitaj priču koja slijedi, a koja je iz usta mog djeda, od prije tridesetak godina.

Dvadeset riječi. Slijedi djedova priča, a televizija je dobila što je te sedmice zaslužila.

Jedan američki primjer neobičnog lida: tekst Povratak Bibliji, o jačanju uticaja "desnih kršćana" u Republikanskoj stranci.

Počinje ovako:

Dragi Bog stanuje odmah kraj ceste Highway 77 na New Heritage USA. Ondje, u saveznoj državi Južna Karolina, izgradili su Njemu i Njegovim sljedbenicima pravi raj."New Heritage USA" prvo je odmaralište na svijetu za koje se Američka kršćanska zajednica izborila da bude njeno odredište.

Reporter je u glavu teksta izbacio ono što je smatrao najhitnijim, na neki način koji će čitaoca odvesti dublje u temu. Ovo je lid, jak lid, igra se vatrom iza koje mora stajati dobar, argumentovan i objektivnan tekst. Početak se mogao sačiniti i standardno: Američka kršćanska zajednica izgradila je svoje prvo odmaralište itd. Međutim, takav lid odudarao bi od stila

potonje analize stanja duha u SAD. Zvučao bi privredno, gotovo građevinski.

I ovo je neka vrsta glave vijesti:

Kad službenici Svjetske banke odu na počinak, sanjaju o vremenima kad su imali neki ugled.

Obraćajući se čitaocima koji znaju šta je nekada bila Svjetska banka, karikirajući stanje, autor sebi otvara prostor da odgovori na ono problematično - zašto? Pisanje o privredi ne mora biti suho ekonomističko redanje podataka. Komentarišući skandal u kojem je dvadesetosmogodišnji službenik londonske banke stare 230 godina, oštetio svoju kuću za kojih milijardu dolara, autor ovako daje lid:

Kad je riječ o bankarstvu i novcu, pet najopasnijih riječi na svijetu su: ovaj put, to je drukčije. Osamnaest riječi. Sasvim je sigurno da će takav početak čitaoca zainteresovanog za biznis ponukati da uđe u tekst, u komentar koji slijedi iza svih podataka, nakon nekoliko strana analiza posvećenih istoj temi. Međutim, i završni komentar mora imati neku vrstu lida. I ovaj autor se bori da čitalac pročita i njegov tekst, ili baš njegov tekst.

Vaš lid, dakle, kad dobro savladate onaj klasični, zvučaće drugačije, ali će biti nabijen podacima i na neki način će morati da odgovori na 5W.

Ranije smo koristili za primjer jednu jaku vijest. Glavne činjenice - smrt i ranjavanje ne dozvoljavaju da im se pridoda i neki podatak nižeg reda veličina.

Tamo gdje nema mrtvih glava, mogućnost kreativne upotrebe redosljeda činjenica je veća. Jedna domaća vijest glasi:

U četvrtak je u Zenici uhapšen S.Z., donedavni direk-

tor Hippo banke, zbog osnovane sumnje da je pronevjerio 2.330.000 maraka.

Vijest je objavljena u novinama od subote i kolega je korektno saopštio da kasni jedan dan, počinjući tekst odgovorom na pitanje - kada? Trebalo je, naime, da se nađe u novinama od petka.

U lidu su, u dvadesetak riječi, saopštene sve bitne činjenice. Poznate su i neke druge:

-Stručne kontrole poslovanja ove banke već nekoliko mjeseci ukazivale su na znake aljkavosti. Zbog toga je Z. prije dva mjeseca smijenjen.

-Stručna državna kontrola pregleda dokumentaciju ove banke već gotovo mjesec dana. Za konačne nalaze potrebno je još desetak dana rada.

-Tokom hapšenja, policija je istovremeno intervenisala na pet mjesta. Pretpostavlja se da je to učinila kako bi blokirala svu dokumentaciju.

-Iz Agencije za bankarstvo poriču da je pretres stanja u Hippo banci posljedica izjave britanskog ministra Kuka koji je govorio o nenamjenskom trošenju sredstava iz pomoći Bosni i Hercegovini.

-Bivši direktor može u pritvoru provesti 72 sata. Ako u međuvremenu ne bude podnesena krivična prijava, biće pušten na slobodu.

-Z. je izabran u Opštinsko vijeće Zenica, kao kandidat Liberalne stranke u Koaliciji za cjelovitu i demokratsku BiH.

-Banci prijeti bankrot. U tom slučaju, osnivači i štediše ostaće bez dijela svog uloga, a dužnici će morati odmah da izmirе obaveze, bez obzira na koji rok su uzeli kredite.

Šta će najviše zanimati vašu publiku? Prije svega - posljedice. Pare su otišle, dio će možda biti i vraćen, ali će šteta biti velika. Ako banka propadne, preduzeća koja su uzela kredite moraće odmah da ih vrate. Većina njih neće moći da to učini. Bankrot će zaprijetiti i njima. To se tiče čitalaca iz onih gradova iz kojih su ta preduzeća. Tiče se i drugih, jer sad znaju da od kvaliteta banke koja je dala kredit njihovoj firmi zavisi i njihov posao.

Prvi pasus saopštava podatak o hapšenju. Drugi, prema ovo-me, treba da sadrži informaciju o posljedicama vjerovatnog bankrota. A ne mora biti tako.

Da napravimo malu probu. Otkucajte na zasebne komade pira lid i svaki od podataka koji smo naveli. Pokušajte napraviti vaš redoslijed činjenica. Ukoliko, naprimjer, odlučite da drugi pasus bude onaj o dužini pritvora, vi ste vijest sročili tako da izazivate sumnju u blagovremeno podizanje krivične prijave. Ukoliko visoko plasirate podatak o opštinskoj funkciji Z., opredijelili ste se za političku interpretaciju. Ukoliko visoko plasirate demanti o povezanosti hapšenja sa inicijativom gospodina Kuka, opredijelili ste se za međunarodne dimenzije događaja. Ukoliko pri samom početku pomenete blokadu pet mjesta koju je izvršila policija, načinili ste uslugu ovoj službi, jer ste težište bacili na njenu akciju. Vježbu kakvu sam predložio sa ovom viješću, isjeckanom na pasuse, praktikujte ponekad i sa drugim vijestima. Naučićete da kao oruđe koristite podatke, a ne kvalifikacije. Pri tome, nikad ne preskačite podatak koji vam se ne dopada. Njega će objaviti makar onaj kome se dopada, a vi ćete ispasti novinar koji ima tajne pred čitaocima. Takve novinare čitaoci ne vole.

Kad je riječ o događajima iz političke svakodnevnice kojim se novinar mora baviti, mogućnost kreativnijeg odnosa je veća. Veća je i mogućnost greške, posebno ukoliko se novinar više bavi politikom nego novinarstvom. Političari i stranke imaju

svoja viđenja događaja i stanja. Politika se sastoji iz sučeljavanja tih viđenja, iz suprotstavljanja različitih namjera i interesa. Novinar je pred izborom. Može, u ime publike, krenuti prečicom i preuzeti pravo da kaže koji je interes najvažniji. Može to pravo ostaviti onima kojima pripada - čitaocima, slušaocima, gledaocima.

Recimo, političari ocjenjuju stanje u zemlji:

Političar A. izjavio je jutros na konferenciji za štampu da narod živi dobro.

Političar B. izjavio je istog dana da narod živi loše.

Političar V. dijeli narod na one kojima je bolje nego što je bilo i one kojima je gore.

Šta ide u vijest? Novinar, formalno, neće slagati publici ukoliko, recimo, prenese izjavu političara. A. Međutim, ima i ona da je pola istine - cijela laž. Naš kolega, koji je prenio samo prvu izjavu, nije obavio svoj profesionalni zadatak. Čitaocima zanima šta je kazao političar A., ali su im važna i druga mišljenja, kako bi se opredijelili između više od jedne jabuke. Novinar je publici ostao dužan saopštiti činjenice koje je znao. Sljedeći put, manje će mu se vjerovati. Možda je riječ o kolegi koji polazi od pretpostavke da će on biti i ostati jedini izvor informacija. Zaboravlja, naravno, da nije ničija do zore gorjela. Trebaće mnogo vremena da ponovo stekne povjerenje. Njegova dilema je ljudska. On navija za političara A. i misli da će mu ovako najbolje pomoći. S ljudske tačke gledišta, mogao bi biti u pravu. Međutim, on je izabrao baš ovu struku, od koje ljudi očekuju da čuju šta ima novo, a ne ko za koga navija.

Mala monotonija koja je nastala pobjedom načela lida učinila je novine informativnijim i - u neku ruku - dosadnijim. Čitalac je, prevrćući stranice, ponekad sticao dojam da čita istu vijest u više varijanti. Redakcije su potražile izlaz u dva pravca.

Prvo - uvedena je crtica, bilješka, features (fičeri), jedan dosta neodređen žanr koji, uz istu obavezu informisanja kao i vijest, ima i zadatak da bude rekreativni pasaž u uzastopnim stupcima vijesti i informacija. Drugo - ojačana je pozicija individualnog komentara. Takvi komentari i grafički su izdvojeni, jer ne predstavljaju stav redakcije, već autora za koga redakcija smatra da zaslužuje to mjesto. Tako je došlo do spretnog i sretnog pomirenja industrijskog duha, čiji je trijumf iskazan kroz 5W, i individualnosti kreacije, bez čega novinarstvo također ne može.

Za izbor tema za bilješku, kod nas se često kaže i kratku reportažu, treba imati istu sposobnost kao i za razaznavanje događaja-vijesti u bezbroj drugih događanja. Treba, dakle, znati šta je društveno i psihološki bitno. I ove rubrike su nekada bile vijest, ali im nije bilo suđeno da na vrijeme uđu u list. Crtica, bilješka, otvara put u list i ljudskoj svakodnevnici, sudbinama. U pisanje crtice novinar ulazi i bez pomagala koje se zove 5W. Ipak, u početku ne treba da ga se odrekne.

Crtica može početi ovako:

Kaljave cipele ostavljaju tragove na stepeništu trospratne kuće na rubu sela S. Niz ovo su stepenište nekadašnji stanari i vlasnici kuće otišli u poslijeratnu neizvojesnost. Oni su sada stotinjak kilometara odavde. U kući su ljudi koji su gradili jednu drugu, dvjesto kilometara od S. Ni jedni ni drugi nemaju posla.

P. je moj ratni drug. On me zamolio da vidim šta je s njegovim imanjem, ako budem mogao. Učinio sam to. Šta ću mu reći?

Ovoj crtici nije suđeno da na vrijeme bude vijest, jer nije bilo novinara koji bi napisao vijest za svaku porodicu koja je na-

puštala rodnu kuću. Niti novinara da napiše vijest o svakom useljenju u tuđu. Crticom se taj manjak na neki način pokriva.

Reportaža i crtica moraju biti originalne, lično obojene, ali originalnost treba da bude sredstvo, a ne cilj. To sredstvo mora se pažljivo dozirati. Čitaoci ne vole egzibicionizam. Crtica i reportaža mogu se pisati običnim riječima. Nije potrebno arheološko prekopavanje jezičke baštine, niti je arhaizam ljepši i funkcionalniji od riječi koja se čuje na ulici, čak i kad se govori o drevnim građevinama. Time što ćete kazati koliko se aršina platna i koliko oka soli nekad davno prodavalo u Brusa-bezistanu, vi ste čitaoca samo doveli u položaj da se prisjeća koliko je dug aršin, koliko je teška oka. Ako reporter misli da je nešto postigao time što je rekao da graditelj Brusa-bezistana nije bio titiz (škrť), u pravu je. Ako misli da je nešto postigao rekavši da se novac otkotrškao, opet je u pravu. Postigao je da će jedan dio čitalaca odustati od teksta, a drugi, maštovitiji, pripisaće ovoj nepoznatoj riječi prvo značenje koje im padne na pamet.

Poštovanje jezičkih specifičnosti je jedno, insistiranje na njima je drugo, suprotno. Jezik je onoliko dobar i onoliko vaš koliko ga razumije publika kojoj se obraćate.

Čitajte Hemingveja, on je osim literature pravio i sjajne reportaže iz španskog građanskog rata, možda najbolje plaćene reportaže u istoriji pisanog novinarstva. Nema kitnjastih ukrasa, njegovi romani i priče su lako prohodni, a dugo se pamte. Međutim, Hemingvej je u Španiji izbacivao iz pameti komandante republikanske vojske u čijim je jedinicama bio, jer ga ništa nije moglo odvojiti od prve linije. Prva linija, mjesto događanja, postoji i u miru kao i u ratu. Ona, međutim, u miru može biti obilježena i slogom, a ne konfliktima.

Još jedna napomena o crtici: za nju vrijedi opšte novinarsko pravilo o udarnom prvom pasusu koji će ključnim podacima

privući pažnju čitaoca, ali i drugo, literarno: kraj mora biti jak, mora imati poentu. Toliko o razbijanju monotonije.

Novinar, dok sjedi uz tastaturu kompjutera ili pisaće mašine, mora računati da bar jedan dio čitalaca nije pratio zbivanja o kojima piše, niti zna osnovne podatke o akterima tih zbivanja. Trebalo bi da svaki Amerikanac zna kako se zove njegov predsjednik, ali ni u jednim tamošnjim novinama se neće naći vijest u kojoj se ispred imena Buša ne nađe ono obavezno: predsjednik.

Londonski Tajms, uoči tamošnje poznate nesretne konferencije na ljeto 1992, donio je na prvoj strani naslov: *Karington daje ostavku uoči Konferencije o Jugoslaviji*, pa tekst počinje ovim lidom:

Uoči Londonske konferencije o Jugoslaviji, lord Karington, raniji generalni sekretar Nato pakta, koji je rukovodio evropskim mirovnim naporima prošle godine, najavio je jučer da podnosi ostavku.

Sasvim je izvjesno da čitalac Tajmsa bolje zna Karingtonovu biografiju nego čitalac nekog našeg lista, ali autor teksta nije bio u dilemi da li podsjetiti na osnovne podatke o akteru događaja.

Iz ovog teksta izdvojićemo i jedan od narednih pasusa:

Lord Karington postao je veoma umoran od svoje besplodne šatl-diplomacije. Daglas Herd, ministar inostranih poslova, rekao je jučer da će bilo kakav sporazum, koji bi se postigao na konferenciji, biti zasnovan na podlozi koju su stvorili lord Karington i njegov tim.

Prva rečenica, zasnovana na Karingtonovoj izjavi da više nema snage raditi po cio dan i u nedogled, rezimirala je ukupan tok diplomatskih napora do Londonske konferencije. U drugoj se autor nije ustručavao podužu izjavu svog ministra

inostranih poslova potrošiti u šest novinskih, odnosno u tri mašinska retka.

Poštovanje pravila sažetosti, ali i ponavljanja, vidi se i iz narednog pasusa:

Lord Owen, raniji socijaldemokratski lider, najistaknutiji je kandidat da zamijeni lorda Karingtona. O mogućnosti njegovog imenovanja raspravljali su prošle noći ministri vanjskih poslova na večeri u Lankester Hausu, koju je priredio gospodin Herd.

I Dauning Strit (premijer-op.a.) i Ministarstvo inostranih poslova odbili su da špekulišu o imenovanju ranijeg laburističkog ministra inostranih poslova, koji se zalagao za vojnu intervenciju Natoa kako bi se zaustavile borbe na Balkanu. Nasljednik lorda Karingtona može biti iz bilo koje zemlje članice EZ, i ima jakih kandidata iz drugih zemalja.

Na manje od dvije kartice teksta dva Tajmsova autora obradili su Karingtonovu ostavku, stanje uoči Londonske konferencije, ulogu Ujedinjenih nacija, Natoa, poziciju SAD i Rusije, iznijeli osnovne stavove o Srbiji. Svaka od ličnosti dobila je službeni atribut potreban za prepoznavanje i čitaocu koji prvi put čuje za njih.

Takav blok informacija može se, korektno, zaokružiti komentarom ili ekspertskom analizom. Ovakav komentar, sam za se, djelovao bi, možda, kao navijanje, etiketiranje i opredjeljivanje. Nakon dovoljno informacija, zaokružuje cjelinu, a čitalac raspolaže s dovoljno podataka da ga prihvati ili ne prihvati.

Gotovo ni jedan čitalac ne pročita sve tekstove u novinama. Neki će odustati od rubrika koje ih ne zanimaju, drugi će unutar svojih rubrika birati kraće tekstove, tekstove čiji ih sadržaj posebno zanima ili - tekstove sa dobrim naslovima i podna-

slovima. Svi oblici opremanja teksta treba da pomognu čitaocu u izboru onoga što želi čitati, ako već ne čita sve.

Nadnaslov, naslov i podnaslov treba da čitaocu saopšte osnovne elemente teksta. Izbor dužine i stila opremanja teksta razlikuju se od lista do lista.

O jednoj od tema o kojoj je bilo riječi, londonski Tajms donosi nadnaslov *Londonska konferencija*, naslov *Ambiciozni mirovni razgovori maskiraju greške Evrope i Ujedinjenih nacija*, podnaslov *Ovonedjeljni sastanak označava prećutno priznanje da međunarodni naponi za uspostavu trajnijeg primirja nisu urodili plodom*.

Ovako opremljen tekst ima u uvodu podataka koji će čitaocu biti dovoljni da ocijeni zanima li ga tema. Redakcija, dakle, poštuje vrijeme svog kupca i ne uvlači ga u tekstove u kojima će tek nakon dvadesetak redaka uvidjeti da mu nisu zanimljivi.

Načelno, ova šema vrijedi za svako opremanje teksta.

Ima dosta listova koji su posljednjih godina napustili šemu nadnaslov - naslov - podnaslov - međunaslovi, koristeći druge forme. Treba pratiti stranu štampu i pripremati se za nova rješenja. U međuvremenu, novinar treba sam da uredniku predlaže standardnu opremu teksta, uključujući i međunaslove raspoređene na približno jednakim razmacima.

Određivanje konačne varijante je urednikov posao. Pri izboru naslova koji će biti objavljen, urednik osim o verziji koju je predložio autor, vodi računa i o susjednim naslovima. Oni ne smiju biti slični. Izbor naslova zavisi i od načina na koji će tekst biti prelomljen. Horizontalno prelomljeni tekstovi, na više stubaca, traže duže naslove, pa će i efektan prijedlog autora, ukoliko je riječ o naslovu od dvije riječi, morati da bude promijenjen. Postoji, međutim, i mogućnost da dobar naslov navede urednika da prelom uradi tako kako bi sačuvao ono što je saradnik predložio.

U naslovima je dozvoljena igra riječi, sve što će, u granicama korektnog, privući čitaoca da pročita baš tekst koji ste vi napisali, a ne onaj susjedni. Nemojte da vam naslov bude bolji od teksta. Čitalac će se potruditi da upamti ko ga je prevario, dobićete na jednom mostu, izgubiti na svim ćuprijama. Međutim, ko ne rizikuje, i ne dobija.

Dobar i precizan naslov ne oslobađa vas obaveze da napišete korektan lid teksta. On će biti prilagođen stilu i sadržaju naslova, ali mora sadržati sve obavezne elemente. Neki autori počinju pisanje teksta utvrđivanjem naslova, što nije loša praksa, ukoliko se ima dovoljno jasna predstava o tome što će se i kako napisati.

Ako u naslovu iznosite tuđu tvrdnju, stavite je pod navodnike. Ne bi trebalo da ispadne kako vi smatrate da će se plate povećati, ako je to rekao neki državni funkcioner i tu novinara "ne vadi" ni nadnaslov, ni podnaslov, ni tekst.

Konačno, čuvajte se vječnih naslova: *Efikasniji organi vlasti, Na putu ka pravnoj državi*, itd. Naslovi koji pokušavaju da kažu mnogo, obično ne kažu ništa.

Za novinara koji se muči sa naslovom uvijek postoji i drugo pitanje: valja li tekst? Ili, što je još teži slučaj - da li događaj ili tema o kojoj piše zavrjeđuju prostor koji im je namijenjen, je li uopšte riječ o nečemu što treba biti objavljeno?

Ima, naime, posebno u politici i kulturi, i fingiranih događaja. Ako s jedne konferencije za štampu ne možete izvući dobar naslov i čvrst lid, pretresite bilježnicu: da li je tamo išta i rečeno. Možda je pravi naslov: *Čutanje bi bilo zlato*, a podnaslov: *Na konferenciji za štampu Stranka državne demokratije ponovila svoje poznate stavove*.

Konferencije za štampu su najčešći oblik manipulisanja javnošću. Sve prednosti su na strani onoga ko konferenciju drži. On

određuje termin, temu, trajanje, način na koji će se odgovarati na pitanja, čak i to da li će se pitanja uopšte moći postavljati. Efekat, koji sazivači postižu konferencijama za štampu, ponekad je ravan onome koji bi postigli dajući plaćeni oglas. Pored toga, novinar se na konferencijama za štampu osjeća kao u krdu. On je tu došao, kao i druge kolege, ne da bi dobio nešto ekskluzivno, već da bi imao isto što i drugi imaju. I u tom stisku se, ipak, nešto može učiniti.

Izveštaj sa konferencije za štampu ne smije biti zapisnik. U kompoziciji izvještaja, ne polazite od redoslijeda kojim su teme iznesene, na to sazivač računa. Redajte ih po vlastitoj ocjeni važnosti. Dakle - u naslov i u lid ide podatak koji izvještaj i urednik izdvajaju kao najvažniji. To je ponekad i podatak koji sazivači nisu mogli prećutati, ali su ga zataškali među nekoliko drugih. Od sazivača se, također, može doznati više, ako se na konferenciju za štampu dođe za jednu kafu ranije: tako se može u prolazu uhvatiti rečenica koju drugi nisu čuli a pomoći će u pripremanju teksta koji će se - kvalitetom - razlikovati od drugih izvještaja. Tokom konferencije treba postavljati pitanja, što više dobrih pitanja, ne bi li se otvorila pukotina iz koje se pomalja nova tema - za ovu priliku ili za naknadno istraživanje. Korektno je u izvještajima za najvažnija od postavljenih pitanja navesti - čija su. Svoja pitanja, također, treba izdvojiti. Postavljajući dobra pitanja na konferencijama za štampu, otvorićete sebi izvore kod sazivača i u vremenu između konferencija.

Kad se drže vanredne ili sezonske konferencije za štampu, kakvim, naprimjer, počinju ustaljene kulturne manifestacije, nije naodmet malo prelistati dokumentaciju. Na konferencije, kao i na druge događaje, ne smijete kasniti. Ukoliko su još i televizijski prenošene, priuštićete sebi dobru javnu bruku. Na konferencijama koje prenosi televizija obavezno postavite

neko pitanje: to je korisna lična promocija. Naravno, ukoliko je pitanje pametno.

Kupac vašeg lista, slušalac ili gledalac vašeg radija ili televizije, prati javne ličnosti, posebno iz politike - takva su vremena. On nema priliku da im postavi pitanja. Novinar je u prilici da javnim ličnostima postavlja pitanja koja bi postavila njegova publika. Što ste bliži pitanjima koja bi došla iz publike, vaš intervju će biti bolji. Istovremeno, intervju je i javno sučeljivanje dviju ličnosti. Idealan ishod je borbeni remi u kojem se postavljaju prava pitanja i daju tačni i razgovjetni odgovori. Oba sagovornika moraju biti dobro pripremljena. U drugoj varijanti, pobjednik je osoba koja daje intervju: odgovara tačno i razgovjetno samo na ona pitanja na koja želi odgovoriti dok druga zaobilazi. Da biste to izbjegli, služite se dopunskim pitanjima, ali ne pretjerujte: istraživačko novinarstvo nije istražiteljsko novinarstvo. U trećoj varijanti, pobjednik je novinar, jer je saznao više nego što je sagovornik želio da kaže. Najgora je varijanta neborbeni remi: niti novinar šta osobito pita, niti mu se šta osobito odgovara, ali kako su tema, sagovornik ili novinar važni, intervju se objavljuje. Tada je poražen čitalac.

Prije nego što se napravi intervju, treba ocijeniti može li sagovornik podnijeti sve zahtjeve koje preda nj postavlja takav javni istup: da li je kvalifikovan za pitanja koja će mu biti postavljena, ima li dovoljno sposobnosti saopštavanja i dovoljno hrabrosti da na osjetljivija pitanja ponudi odgovor koji će privući pažnju čitalaca. Podrazumijeva se da novinar poznaje temu o kojoj pravi intervju, da će postaviti pitanja koja bi postavili čitaoci, da neće početi sa: *Šta nam možete reći o... niti završiti sa: Šta nam još možete reći o...*

Novinar u politički intervju donosi interese, strepnje i radoznalost javnosti. Intervjuisana ličnost ima, po pravilu, drugačije interese. Ona želi stvari prikazati u boljem svjetlu, ako je

riječ o njoj, odnosno u gorem, ako je riječ o političkim protivnicima. Ta ličnost želi osokoliti svoje pristalice; ona nema, obično nema, namjeru da laže, ali ni da kaže cijelu istinu.

Novinar je tu da iz sagovomika iscijedi *“istinu, cijelu istinu i ništa osim istine”*. Tako mu Bog pomogao.

Nepripremljen i neupućen novinar donijeće intervju prije nego kolega koji se dobro spremio, jer je s naivkom lakše razgovarati i niko ga neće odbiti. Neće odbiti ni novinare koji pitanja postavljaju u stilu: Vaša knjiga (preduzeće, predstava, stranka) u posljednje vrijeme nalazi se u centru pažnje domaće (i inostrane) javnosti. Šta mislite, šta je bilo presudno za ovaj vaš uspjeh? Najteže će intervju dobiti novinar za koga se zna da se dobro sprema, da umije postaviti i pitanja i potpitanja, i na taj način zaokružiti cjelinu teme koja je predmet razgovora. Površni novinari, dakle, praviće površne intervjuje, često s površnim ljudima. Dobre intervjuje, koji će biti citirani, praviće novinari, pravi novinari, sa ličnostima koje nemaju namjeru prevariti javnost, već žele otvorenosti i u najdelikatnijim temama, steći njeno povjerenje. Poznati autori intervjuja otvaraju vrata velikih ličnosti ne samo zbog toga što rade u značajnim listovima već i stoga što ove ličnosti znaju da će ono što kažu u razgovoru sa ozbiljnim sagovomikom, imati odjek.

Istinsko, profesionalno pravljenje intervjuja, sa svim prethodnim i potonjim radom, jedan je od najviše iscrpljujućih poslova u novinarstvu. Međutim, to je u našim okolnostima, gotovo neotkriven žanr, nakon vremena u kojima su sagovomiku prostirane trake crvenog tepiha u obliku unaprijed dostavljenih pitanja. Velik rizik koji donosi intervju srazmjeran je dobitku u slučaju da se posao završi uspješno.

Postoje neka zanatska sredstva koja se kod nas nedovoljno koriste kad se rade duži, takozvani veliki intervjui. Takav

intervju se radi s javnom osobom, ali sa živim čovjekom, sa ličnošću koja zavređuje cjelovitu pažnju. To se može reći, to treba reći. Dakle, književnik MM - autor dobro primljenog romana kojem je siže sudbina jednog ratnog invalida - stanuje u dvosobnom prizemnom stanu s pogledom na dvorište u kojem je nekad davno neko ostavio i zaboravio kamion. Književnik ima sinčića koji se sa svojim vršnjacima pentra po kamionu. Preduzeće u kojem je radila supruga propada - ona ne pamti kad je primila plaću. Roman je napisao starinski, pišaćom mašinom. Za kompjuter nema novaca, niti vjeruje da bi se na tu spravu navikao. U ovaj skromni stan ušla je slava.

Kad, dakle, čitaocu sliku njegovog pisca stavite u okvir, počinite intervju. Neki opis situacije moći ćete koristiti i unutar intervjua - naprimjer: sinčić se vraća u kuću jer je počela kiša.

Teško je reći šta treba pitati sagovornika, ali jedno, zacijelo, ne treba - zašto ste se opredijelili za priču o ratnom invalidu? Izvucite, naprimjer, neki detalj iz ovog romana koji smo zajedno izmislili, pa počnite od tog detalja. Počnite pitanjem koje će održati i povećati pažnju - pitanjem koje sadrži podatak nepoznat čitaocu vaše novine.

Nemojte se bojati složenijih pitanja u kojim će biti i vaš stav. Vjerovatno najznačajniji autor velikih intervjua u dvadesetom stoljeću, Orijana Falači, se srela s gotovo svim najznačajnijim ličnostima svijeta sedamdesetih godina. Šon Koneri, Alfred Hičkok, Henri Kisindžer, Jaser Arafat, Leh Valensa, Indira Gandhi, ajatolah Homeini, car Haile Selasje.

Pjevač i zabavljač Semi Dejvis bio je velika zvijezda američke estrade. Dejvis, crnac, bio je oženjen Švedankom Mej Brit. Falačijeva u dužem uvodu dovodi čitaoca u kuću ovog bračnog para, opisuje jedno njihovo rođeno i jedno usvojeno dijete. Prvo pitanje ide u srce teme: brak između pripadnika dvije rase.

Na putu do vas, gospodine Dejvis, pala mi je ne um veoma uznemirujuća misao. Vi imate apsolutno sve što treba da vas mrzi bezbroj zlonamjernih i glupih ljudi. Vi ste crnac, Jevrejin, oženjen prekrasnom plavušom. Zaista, u svijetu nema slavne osobe koja u sebi kombinira toliko "grijeхова" kao vi. Onda sam zaključila: Bože moj, ovaj čovjek mora da apsolutno uživa da ratuje sa cijelim svijetom, iritira, provocira i izaziva. Da li stvarno u tome uživate, gospodin Dejvis, ili vas to unesrećuje?

Uopće ne uživam, ne volim svađu, slab sam u svađi, mnogo je godina prošlo od dana kad sam, kao dječak, shvatio da se život ne može provesti u svađi s bližnjima. U svakom slučaju, kaoga vam ne donosi ništa osim slomljenog nosa ili ružnog lica. Ne želim ni s kim da se svjesno, namjerno svađam, samo želim da živim svoj život poštujući standarde za koje vjerujem da su ispravni, a ti grijesi koje u sebi nosim nemaju za cilj da iritiraju, provociraju, izazivaju bilo koga. Oni su posljedica realnosti, logike, dosljednosti. Ja sam crnac, i to je realnost. Ja sam prešao na judaizam jer sam u judaizmu našao vjeru za kojom sam tragao, rješenje za duhovnu krizu koja me mučila, te je, prema tome, to logičan čin. Ja sam oženio prekrasnu plavušu zato što sam je volio i ona je voljela mene.

Prema tome, ja sam naprosto dosljedan. Ništa više.

Nikad nisam pomislio "preći ću na judaizam da bih naljutio katolike, metodiste, prezbiteriјance i sve ostale". Nikad nisam rekao, "želim se oženiti prekrasnom plavušom, bjelkinjom", samo sam oduvijek sebi govorio "oženiću se ženom u koju se zaljubim i ona će mi roditi djecu". To je sve. Slučajnost ili sudbina su tako htjeli pa je ta žena plavuša, prekrasna i bjelkinja. Tačka.

Malo kasnije:

Imam neprijatno pitanje za vas, možda, ali vrlo ozbiljno. Kad ste se uzeli, vi i Mej, da li ste mislili o odgovornosti što na svijet dovodite djecu koja neće biti ni bijela ni crna? Da li ste se uopšte plašili pomisli da namećete težak život vašem potomstvu? Svijet jeste kakav jeste, gospodine Dejvis, društvo je onakvo kakvim ga znamo. Nije prijatno biti ni crnac ni bjelac, odbačen od bijelih stoga što niste bijeli; od crnaca stoga što niste crn. To je veliki problem, ne pripadati ni jednoj rasi, naći se u sredini.

S tako jakim uvodom, idući od jednog pitanja do drugog, autorka će moći sebi dozvoliti da Dejvisa pita smeta li mu što ima slomljen nos, što je ružan - a jest bio - sve ono što bi ga pitao čitalac, ali s više vještine i upornosti nego što bi čitalac imao.

Ovo je, vjerovatno, krajnja granica do koje novinar u intervjuu može ići. Treba pažljivo procijeniti - gdje je linija preko koje sagovornik ne želi preći. Bolje je podbaciti, nego preći tu liniju. Bezobraznog intervjuera ljudi će izbjegavati. Stanje u koje treba dovesti sagovornika opisao je američki književnik Tenesi Vilijams: Biti inteivjuisan je prednost koja nudi samotkrovenje. Moram da artikulišem svoja osjećanja, i ponekad mogu da naučim nešto o sebi.

Istovremeno, novinar je i pred zamkom neobičnog zbližavanja sa sagovornikom. Dok novinar nastoji probiti barijere sagovornika dvostrukim oružjem - laskanja i šarmiranja, upozorava jedan znalac, svaki iskusan sagovornik daće sve od sebe da šarmira novinara ili da mu polaska. Do izvjesne mjere ste time kompromitirani.

U predgovoru svojevrstnoj antologiji intervjuja iz 1859. godine do kraja prošlog stoljeća, autor izbora Kristofer Silvester ilustruje ovaj oblik osvajanja kojem su novinari podložni:

Prirodno, ova tendencija je manje izrazita kada je intervju rutinski, mada moćne ličnosti samim svojim prisustvom općine novinara. Samim pristankom da nađu dragocjeno vrijeme u svojim gustim obavezama, takve osobe laskaju novinaru. Tako je Kornelijus Vanderbilt od Staljina dobio tri i po sata, Tom Driberg četiri i po sata od Hruščova - bez prekida - dok je nakon dva i po sata Orijana Falači upitana da li bi počastvovala Den Hsijao Pinga još jednim intervjuom.

“U tom trenutku - izjavila je ona - poludjela sam od sreće, skočila, bacila se na njega i izljubila ga.”

Nakon prvog intervjua sa Staljinom, prisjećao se kasnije Judžin Lajons,

“Nisam promijenio suštinsku reakciju na Staljinovu ličnost. Čak i u trenucima kad je ponašanje njegovog režima bilo najodvratnije, ja sam održao simpatije za Staljina kao ljudsko biće. U jednostavnosti koja me impresionirala više nego ijedan element njegovog karaktera, ničeg lažnog nije bilo niti je bilo kakve afektacije.”

U posljednje vrijeme, malo je primjera intervjua punog obožavanja, koji bi se mogli porediti s onim sa Sadamom Huseinom koji je uradila prosto opijena Andrea Reynolds:

“Nokti su mu bili predivno manikirani, a ruke snažne i graciozno izražajne. Geste su mu bile polagane, a oči u stalnom pokretu. Sadam se sa mnom oprostio na vrlo šarmantan način, kao filmska zvijezda koja je željela da ja budem njegova obožavateljka. Uzeo mi je ruku, poklopio je drugom rukom i toplo se sa mnom rukovao.”

Primjeri koji se u ovom podsjetniku navode redom su iz štampe. U manjoj ili većoj mjeri su korisni i za novinare elektronskih medija.

Sličnost osnovnih zahtjeva koji stoje pred autorima je velika.

Izražajna sredstva su različita. Tu, odakle počinje razlikovanje, novinar koji se opredijelio za elektronske medije mora poštovati zasebnosti radijskog i televizijskog žurnalizma.

Novinarstvo kao profesija jedno je za novinare iz dnevne i revijalne štampe, lokalnog i državnog radija, male i velike televizije. Poznati radio reporter Radivoje Marković jednom je zapisao da postoje samo dvije osnovne vrste novinarstva - dobro i loše.

Opšta pravila struke - kratkoća, jasno kazivanje, preciznost najpotrebnije je rigorozno primijeniti na radiju. Kad se greška načini na radiju, slušalac ne može odlutati ni na susjedni tekst, što čini kad naiđe na lošu rubriku u novinama; ni prebaciti pažnju na sliku, što će učiniti kad gleda televiziju. Može preći na drugu talasnu dužinu. To će učiniti, recimo, ako ga zaspemo gomilom brojeva, što se dešava kad novinar progovori jezikom izvora informacije, a ne jezikom čitaoca ili slušaoca, koji je po pravilu drukčiji. Evo primjera:

“U Republici Srpskoj, trenutno, živi 231.000 raseljenih lica i 24.000 izbjeglih osoba, od ukupno 519.000 raseljenih lica koliko ih je registrovano u Bosni i Hercegovini. U ovom entitetu još uvijek postoji 28 prihvatnih, izbjegličkih centara u kojima je smješteno više od 2000 osoba. Za njihovo zbrinjavanje je neophodno izgraditi 440 stanova čija je vrijednost oko 4,6 miliona konvertibilnih maraka”, izjavio je danas.

Institucija ili osoba što je davala podatke pošteno se potrudila da to učini što preciznije. Tako se dogodilo da se u šezdeset riječi nađe sedam brojeva. To će čitalac novina teško prevariti, ukoliko se vraća na prethodni redak i poredi podatke. Ovaj tekst, međutim, objavljenje na radiju. U nešto prerađenoj, manje precizno, ali lakše svarljivoj varijanti, tekst bi mogao glasiti:

“U Republici Srpskoj živi 255.000 raseljenih lica i izbjeglica - malo manje od polovine broja onih koji su tako registrovani u Bosni i Hercegovini-saopšteno je danas. U ovom entitetu još uvijek je u prihvatne izbjegličke centre smješteno više od dvije hiljade osoba. Za stanove treba naći oko 4,5 miliona konvertibilnih maraka.”

Neke cifre su date opisno, sve su zaokružene, jer se tako lakše pamte i jedino tako mogu proći na radiju, a pogodnije su i za štampu. Ipak, ni za ovako rasterećenu verziju teksta ne može se biti siguran da će dospjeti do slušaoca radija. Tri broja na pedeset riječi: mrka kapa.

Za novinare radija dobro je da imaju na umu i neka pravila retorike, o kojima ovdje ne može biti riječi. Za urednike emisija - da ne poštuju do kraja programsku koncepciju ako po njoj svaka informativna emisija ne mora iznova početi najvažnijom vijesću.

Urednik na radiju, također, treba znati da agencije prave vijesti za štampu, a štampa će im dati i naslov. On taj pretpostavljeni naslov izvlači u vrh vijesti. Radijski novinar nikad ne smije zaboraviti da je novinar koji radi za radio. Takva obaveza stoji i pred novinarima televizije.

Najveće iskušenje televizijskog dijela struke je - na koji način gledaocima što manje pokazati kako izgledaju oni, a što više - kako izgledaju događaji. Oni prave televiziju, a ne tv radio program pod devizom *“sliku svoju ljubim, šapćem svoje ime”*.

Nekada je televizijski novinar ovakvom rješenju upućen i iz tehničkih razloga - nedostatak slike nekog događaja, naprimjer. Češće je, međutim, razlog u radijskom korijenu televizijskih stvaralaca, nadošlih na saznanje da njihovi slušaoci njih i njihove sagovornike sada mogu i vidjeti. Kao da je radio neka ćorava televizija, kao da i bez slike ne prenosi pun sa-

držaj raz-govora, komentara, poruke. Televizijski novinar, a to je, prije svega, onaj koji u studio donosi vijest sa terena, biće u istim iskušenjima kao i kolega u štampi. Pri pisanju teksta uvijek je u iskušenju da počne hronološki, kako se piše tetki. Kad prebrodi to iskušenje, vijest će početi najvažnijom novošću, a slika, dokraja usklađena s tekstem, najsnažnijim kadrom. Tako će gledaoci njegovu vijest gledati, a televizija je tu da se gleda a ne da se sluša.

Tonski inserti u informativnim emisijama mogu biti najefektniji, a obično su najteže svarljivi dijelovi tih emisija. Kad se nakon sjednice Predsjedništva pojave dvojica ili trojica članova ili portparola, najlakše je snimiti to po redu i tako emitovati. No, za takav posao novinar nije bio ni potreban. Bilo je dovoljno poslati snimatelja. Profesionalnije bi bilo najvažniji dio izlaganja dati tonski, a ostatak u nastavku - off. Prilog bi, između ostalog, bio upola kraći, što znači da bi urednik mogao objaviti još jedan, ne ostavljajući ga za sljedeću emisiju, za sutra ili za koš.

OSJEĆAJ OBILJA

Kako se piše komentar? Teško. | Debeli i mršavi |
Najvažnija sporedna stvar | Velike teme... i obični ljudi
| Zašto crna hronika | Sudske drame | Na rubu mafije

Čitalac koji kupuje novine nastoji da napravi dobar pazar. On bira u šta će uložiti svoj novac.

Za taj novac on će, prije svega, dobiti standardno posluženje. To su informacije koje list mora imati. U tom prostoru list ne smije podbaciti. Ako vaš čitalac sazna za neku novost od onog koji kupuje konkurentski list, sutra se možete probuditi sa smanjenim tiražom.

Međutim, standardno posluženje, na nivou dobrog ekspres restorana, nije dovoljno. Za svoj novac, Njegovo Veličanstvo Čitalac želi da dobije i osjećaj obilja. Želi da sebi kaže: pročitao sam nešto stvarno dobro. Nešto nemenzaško.

Svojedobno, to je bila reportaža. Pod ovim se podrazumijevao lijepo, često pomalo literarno, sačinjen izvještaj o događaju, čovjeku ili pojavi.

Kad jedan žanr zauzme to počasno mjesto, privlači najposobnije i najambicioznije autore te su se, u tadašnjem jugoslavenskom novinarstvu, posebice u Beogradu i Sarajevu, među reporterima našli najbolji novinari generacije.

Kako je došlo do uspona reportaže? Socijalističko novinarstvo, odmah iza svjetskog rata, krenulo je ka velikim poli-

tičkim temama, pod čvrstim partijskim nadzorom. Imalo je mnogo mana, najveća je bila da se u u novinama teško nalazilo mjesta za pojedinca. Ako se pojavljivao, on je bio samo ilustracija kolektiva.

Reportaža je trajala od ratnih brojeva Oslobođenja, a doživjela je uspon u trenutku kad je počeo proces dekolektivizacije. Ona je bila pobjeda demokracije. Reportaža se događala među živim ljudima, nije bila podložna ideologiji. Autoru je, pak, pružala široke mogućnosti. Posljednji veliki izdanci ovog žanra bili su: Slavko Gotovac, Vlado Mrkić i Mladen Paunović, a još su tu Adil Hajrić i Mile Stojić. Na televiziji, to su Ismet Mehić, Milan Andrić, Nađa Mehmedbašić i Šukrija Omeragić. Na radiju - Omer Zorabdić, Ćamil Sijarić, Ante Štrelov, Aco Nejman, Ivica Mišić, Savo Trifunović i Boro Kontić.

Onda je vrijeme reportaže prošlo. Povedeni primjerima zapadne štampe, naši listovi okrenuli su se ka komentaru. Sad je komentar bio žanr koji treba da razbija - ali i sačuva - monotoniju izvještavanja. U komentar su uložene pare, a za parama su krenuli novinari.

Dolazak novinskog komentara bila je dobra vijest za profesiju, ukoliko se u dobrodošlici nije pretjeralo.

Potpisnik ovih redaka izvještavao je i o velikim rudarskim nesrećama u Kaknju i Brezi, o zemljotresu u Banjaluci, i o vozu koji se zapalio u tunelu Vranduk - na neke od ovih događaja stigao sam prije policije, s nekih sam ponio ožiljke oštrog društvene kritike, u svaki sam uložio cijelu snagu i znanje koje sam imao i - to jeste novinarstvo. Nema tog komentara koji može "izvaditi" novinu ili novinara koji nije bio na licu mjesta. Komentar nikad ne može imati ekskluzivnost koju može imati vijest. Ne postoji žanr koji traži toliko novinskog umijeća koliko traži dobar izvještaj. Najbolji svjetski novinari trče s jednog na drugo mjesto događaja. Tačno je, također, da njihovo

ve iskusne kolege za to vrijeme, u redakciji, uz dokumentaciju i obično uz ekipu saradnika što im skupljaju podatke, vide neke stvari koje se ne primjećuju na licu mjesta. Ni jedan žanr, dakle, nije najbolji sam po sebi.

Kako se piše komentar?

Teško.

Kad se bavite komentarom, od vas se traži više. Dok izvještavate, vas pokriva događaj, ako ste izabrali pravi ili ako su vas poslali na pravi događaj. Kad komentarišete, vi se sudu publike izlažete već izborom. Izbor teme je prvi stav komentatora. Od pet današnjih događaja, on komentariše jedan. Ako je stalna sedmična rubrika, to je događaj prošle sedmice ili događaj koji će imati najtrajnije posljedice. Ako je komentar vezan za pojavu, autor se opredijelio za posebnu važnost te pojave. Pošto komentar nije pisan u koritu nabujale rijeke, čitalac ima i veće zahtjeve prema stilu, leksici.

Evo jednog komentara koji odgovara na te zahtjeve.

Ivan Lovrenović za Radio Slobodna Evropa:

Definitivno je završen hladni rat - tako su mediji popratili Bushov i Putinov dogovor o neutraliziranju staroga oružja. Oni koji su rasli s dvadesetim vijekom, sjećaju se na čemu je počivao hladni rat: beskonačna utakmica u naoružavanju između dviju ideološki polariziranih svjetskih velesila. Spoznaja da obje strane imaju nuklearno oružje rađala je takozvanu ravnotežu straha. Slavni pisac Arthur Koestler, koji je svojom biografijom proživio i obilježio, sve glavne kontroverze stoljeća, konstruirao je novu dvodijelnu povijest čovječanstva: prije Hirošime i poslije nje. Život u sjeni ove ravnoteže nije bio preveseo, ali instrument straha je funkcionirao. Dopuštali su se nakon Drugoga svjetskog rata uzajamno i prešutno lokalni ratovi i intervencije, poput Mađžarske, Vi-

jetnama, Afganistana, Čilea, Čehoslovačke, itd., ali famozno crveno dugme ni s jedne strane nije nikada pritisnuto.

Nakon pada Berlinskoga zida, koji je simbolizirao takvu političku dvopolnost svijeta, izgledalo je da se Dvadesetprva stoljeće smiješi jedinstvom, mirom i snošljivošću. Ako se nama na Balkanu i u Bosni baš tada bio sručio pakao na glavu, moglo se to zanemariti kao lokalna nepogoda, koju je dovoljno izolirati da se ne širi.

Poslije američkoga 11. rujna 2001. odjedanput sve se promijenilo. Svijet se ponovo bipolarno artikulira, ali na posebno psihotičan način: na jednoj strani čvrst i određen antiteroristički blok predvođen Washingtonom, na drugoj strani - terorizam kao difuzan i neuhvatljiv neprijatelj, katkad zastrašujuće krvav i konkretan, katkad pravi fantom. A u sjeni te nove svjetske manihejske strukture - palestinska tragedija, sve kobnija napetost između Indije i Pakistana, i još tuce tzv. lokalnih žarišta.

Ali, iznad svega toga - strah. Kao nikad dosad, ogromna spirala straha! Ona obuhvaća sve i svakoga. Ta spirala danas na nov način razvija stare strahove u Bosni i Hercegovini. Satkani od neprobavljene povijesti, nacionalnih zadrtosti i etnokonfesionalne arhaičnosti - dojučer nekome sa strane jesu mogli izgledati malne endemski. Danas, međutim, više ne može biti zabune: u ovoj mračnoj igri sa strahom kao političkim motivom, lokalno i univerzalno sveobuhvatno se susreću i prepliću, ali kao u kakvoj perverznoj rugalici.

Treba li i govoriti da u Bosni sve ovo pogoduje restauraciji starih politika, a da nosiocima novih političkih ponuda silno otežava posao i oduzima od uvojerljivosti.

Novinar je, prije nego komentariše, dužan informisati. Čitalac ima pravo da sam, prije vas, prosuđuje događaje, onako za se.

Većina stalnih čitalaca to i čini. Komentator ne smije poći od činjenice da su čitaoci već saznali osnovne podatke o događaju koji je izabrao: treba da ih ponovi. Osobito je nepošteno da novinar, izvještavajući, "zašteta" najatraktivnije podatke kako bi sutra napravio komentar u kojem će ih prodati kao svoje otkriće. To može proći jednom, dvaput. Kasnije čitalac neće pratiti ni vaše izvještaje ni vaše komentare. Izvještaje - jer je uočio da su nepotpuni, namjerno nepotpuni. Komentare, jer je vidio da su oni deponija polovnih podataka. Komentar treba da ima podatke, ali to su oni koji ukazuju na pozadinu pojave.

Evo primjera atraktivnog lida i temeljno spremljenog teksta. Komentator Boston Globa Derik Džekson piše o Svjetskom ekonomskom forumu, gdje se razgovaralo o tome kako pomoći najsiromašnijim zemljama.

KOFI ANAN je za "davosku gomilu" što i stjuard na kakovom brodu na krstarenju. Bude li imao sreće, dobiće dobru napojnicu.

A što se tiče muhanja po banquetima, u smokingu, ili časkanja uz bazen, mogao bi biti i Pepeljuga koja čisti za svojim dvojema sestrama. Podnositi će ga sve dok pokazuje da je svjestan kako jedino može skupljati mrvice.

Autor potom citira neke od najznačajnijih učesnika skupa među kojima postoji visoka saglasnost.

Finansijer Džordž Soroš je izjavio: "Potrebno nam je globalno društvo, ne samo globalna privreda. Moramo rješavati problem nejednake raspodjele bogatstva i nejednakosti uopće."

Bil Gejts je rekao: "Ljudi koji misle da svijet nije na njihovoj strani razvit će u sebi mržnju koja će za sve nas biti vrlo opasna". Čak i Horst Keler, direktor Međunarodnog monetar-

nog fonda, izjavio je: "Društva razvijenih zemalja previše su sebična i neće da se liše svojih privilegija."

I jedno drukčije mišljenje:

Američki ministar trezora Pol O'Nil izjavio je kako mu ne pada na pamet čak ni da traži od SAD da izvade novčanik i pomognu svjetskoj sirotinji, mada Sjedinjene Države daju manje strane pomoći po glavi stanovnika no ijedna druga razvijena zemlja. O'Nil je izjavio: "U posljednjih 50 godina, razvijeni svijet je potrošio stotine milijardi dolara na ime pomoći, a ja bih rekao da se time vrlo malo postiglo. Ne radi se o tome koliko smo novca potrošili. Pravo je pitanje - koliko brzo smo podigli standard svakog čovjeka na planeti do nivoa našeg standarda?"

Ovo je politički stav. Na njega će političar odgovoriti stavom, novinar će iznijeti argumente po kojima čitalac može prosuditi da li je američki ministar u pravu:

O'Nilov argument posve je smiješan jer američki životni standard moguć je samo zato što ovih naših pet ili šest procenata ukupnog svjetskog stanovništva koristi oko četvrtinu svjetske energije. Sjedinjene Države i razvijeni svijet čine četvrtinu svjetskog stanovništva a jedu polovinu svih žitarica i dvije trećine sveukupnog mesa.

Slijedi lični, istraživački dodatak:

Svjetski ekonomski forum, sa njegovih 3.000 učesnika koji su se vrtili i muhali po hodnicima hotela Waldrof Astorija, "spiskali" su 100 miliona dolara na njujorške hotele, balske dvorane i restorane, javlja Turistički odbor Njujorka.

Znači - 33.333,33 dolara po osobi. U pet dana je, u Njujorku, svaki učesnik Svjetskog ekonomskog foruma potrošio koliko prosječni Amerikanac zaradi godišnje, ili četiri godišnje zarade Meksikanca, 14 puta više no što godišnje zaradi

Indijac, 22 puta više od građanina Bangladeša i 74 puta više od prosječnog građanina Sijera Leonea, prema statistici Ujedinjenih naroda.

Ovaj dio teksta izdvaja komentar od konkurencije. Autor je uspio da podatak koji je stajao na raspolaganju svima dobije i iskoristi kao ekskluzivu. Sposobnost zapažanja ali, prije svega, dobro poznavanje teme i ustrajavanje da se dobije nešto što konkurencija - u listu i van njega - nema.

Zaključak komentara je vezan za lid:

Svjetski glasnogovornik svih stjuarda i stjuardesa jeftinog rada ove naše planete, ovom je tijelu uputio apel.

Anan je tražio 50 milijardi dolara nove pomoći godišnje da bi se do 2015. godine za polovinu smanjilo najekstremnije siromaštvo. Ta je svota sasvim mala, jer će to još uvijek značiti da razvijeni svijet zemljama u razvoju daje manje od jednog procenta svog bruto nacionalnog proizvoda. I za same Sjedinjene Države je to neznatna cifra, ima li se na umu koliko će se ovdje dati na aviokompanije.

Dobri posmatrači, autori kolumni, umiju iznenaditi čitaoca povezivanjem različitih oblasti. Ovaj tekst o nogometu nudi atraktivniji način političkog saopštavanja nego klasičan politički komentar, a ključa od politike:

Američki gubitak je zapravo dobitak

Viljem Safajr, Njujork Tajms

Svjetski kup

Vi izolacionisti možete to zvati "soker", ali mi - "intervencionisti bez ostatka" - igru koja je ove sedmice općinila cijeli svijet zovemo "fudbal".

Ostavimo samu igru po strani, jer ovo nije sportska rubrika. Razmotrite, umjesto toga, obavještajne, geostrateške, kulturne i diplomatske konotacije Svjetskog kupa u fudbalu koji se odvija, kao i uvijek, na pola puta između američkih predsjedničkih izbora.

Kad spominjemo obavještajni aspekt: fudbal su američki analitičari satelitskih mapa koji rade za CIA prvi put zapazili za vrijeme Kenedijeve administracije. Zapazili su zapravo stadion - očito ni nalik na naše terene za bejzbol koji imaju oblik dijamanta – blizu nekog nepoznatog objekta na Kubi. Taj prostor za rekreaciju mogao je biti samo fudbalski stadion, što je nedvojbeno ukazivalo na prisustvo ruskih radnika. Ovaj je zaključak doveo do kubanske raketne krize.

A, kad je u pitanju strategija: italijanski semiolog i romansijer Umberto Eco je 1978. godine pisao o utjecaju Svjetskog kupa na globalnu psihologiju mase. Zapazio je da rat i terorizam djeluju destabilizirajuće, a da velika snaga svijeta, ono što je u stanju unijeti ravnotežu, leži u "sposobnosti društva da smjesta izvorši preraspodjelu napetosti, i to na savim drugom polu - onom mnogo bližem samoj duši gomile".

Taj stabilizirajući "drugi pol" je međunarodni sportski događaj poput Svjetskog kupa u fudbalu.

Kad je o kulturi riječ: američki tim, na dnu tabele na turniru 1998. godine, zapanjio je 2002. godine 40 miliona gledalaca diljem svijeta jer se uspio izboriti sve do četvrtfinala. Neko se, izgleda, usudio pomisliti ono što je dosad bilo nezamislivo: šta bi bilo da američki tim osvoji taj najveći od svih sportskih trofeja?

International Herald Tribune je tekstu svog mudrog političkog i kulturološkog analitičara, Džona Vinokjura, dao iznenađujući

naslov: "Neka Bog blagoslovi Ameriku - a neka Sjedinjene Američke Države izgube."

"Nek nas Bog poštedi pobjede SAD-a na Svjetskom kupu", napisao je on, "ne toliko jer bi to izazvalo talas antiamerikanizma. već stoga što Amerikanci ne igraju lijep fudbal."

Stvari toje dovoljno loše za 'Najvažniju sporednu stvar na svijetu' (Nijemci u petak izbacili Amerikance iz Kupa).

Diplomatski govoreći: oni što odlučuju o američkoj vanjskoj politici, mada svi redom patriote, gorljivo su se od samog početka nadali da će američki tim dobro igrati, ali ne i pobijediti. Ta žudnja za porazom nema nikakve veze sa Vinokjurovim senzibilitetom za kvalitet sporta, već se tiče isključivo američkog nacionalnog interesa.

Ako bi se osnaženi američki tim pojavio niotkud i porazio ponajbolje od svih zemalja svijeta - i to ne u američkom, već u njihovom vlastitom fudbalu - taj bi trijumf ove godine bio psihološki udarac za ostatak svijeta i, prema tome, diplomatska katastrofa za Sjedinjene Države.

Amerikanci su lokomotiva svjetske ekonomije, unipolarni medvjed, hiperbolična hipersila koja je, poput Kolosa, opkorčila planetu. Moraju li baš uvijek pobjeđivati, moraju li biti baš svakom loncu poklopac, blokirati cilj svakoga svog takmaca? Neka narod neke druge zemlje uz vrisku slavi pobjedu u loptanju. Time što je Amerika časno izgubila, pokazaoši se boljom nego što se očekivalo. Sjedinjene Države su - izgubivši - pobijedile.

Još jedan, naoko sportski, više politički komentar. Ima lijepu prednost-zasnovan je na sudbini jednog čovjeka. Recept koji rijetko omahne, ako se njime pošteno služimo.

Njemački fudbalski tim dao prvi multirasni gol. Imigrant iz Gane je prvi sportista crnog afričkog porijekla u reprezentaciji

Lašijen Kim Kriščen Sajens Monitor

Džerald Asamoa je prošlog mjeseca ušao u historiju sporta, kad je postao prvi crni, u Africi rođen fudbaler koji je odjenuo dres njemačke fudbalske reprezentacije.

Druge zapadnoevropske zemlje, pogotovo Engleska i Francuska, godinama imaju timove u kojima igraju igrači raznih rasa, što je odraz činjenice da imaju brojne imigrantske zajednice. Ali Njemačka, koja se dugo držala stava da njemačko državljanstvo treba da imaju isključivo Nijemci, vrlo je kasno krenula njihovim stopama.

“Svjestan sam u šta sam se uvalio”, kaže Asamoa, koji je prošlog ljeta primio njemačko državljanstvo. “Drugacije se na mene gleda. Svi od mene očekuju više jer sam prvi crnac na terenu.” Prošle sedmice, kad je debitirao, Asamoa je prvi dao gol za Njemačku u utakmici protiv Slovačke, koja je završila rezultatom 2-0.

Na prvi pogled, to što je prihvaćen u reprezentaciju priziva u sjećanje Džekija Robinzona, koji se četrdesetih godina prošlog stoljeća probio do prve lige u bejzbolu-sportu smatranom bastionom identiteta bijele Amerike. Crni sportisti, međutim, već godinama igraju u njemačkoj profesionalnoj fudbalskoj ligi. Ali, uključivanjem u reprezentaciju-nekad smatranu njemačkim “kulturnim blagom”, kako navodi magazin Spigl-Asamoa mijenja tradicionalno shvatanje pojma “Nijemac”.

Asamoa je kao dvanaestogodišnjak napustio svoju, i domovinu predaka Amua Praha, da bi se pridružio roditeljima koji su ranije imigrirali u Njemačku. Kao tinejdžer, izborio je mjesto u njemačkoj fudbalskoj ligi. Reprezentacija Gane stalno je pokušavala za sebe pridobiti ovu zvijezdu u usponu, a Asamoa veli da dugo nije mogao odlučiti kome da se

prikloni."Na kraju sam odabrao Njemačku", veli on. "Sad se smatram Nijemcem i želim pomoći Njemačkoj".

Dostignuća crnih njemačkih sportista pokazuju evoluciju ove zemlje od vremena Olimpijade u Berlinu, 1936. godine kada je Adolf Hitler, kako su javile tadašnje novine, odbio da se rukuje sa Džesi Ovensom, američkim crnim atletičarom koji je, osvojivši četiri zlatne medalje, dominirao Igrama.

Asamoa ipak može posvjedočiti da rasizam stalno-mada često latentno-prati crnce u današnjoj Njemačkoj."Sad sam ja iznad toga", veli Asamua. Mada su njemački mediji slavili njegov ulazak u reprezentaciju, jedan list nije mogao odoljeti a da Asamuu ne nazove "ratnikom plemena Ašanti". Asamua kaže da se nada da će poslužiti kao uzor ljudima druge rase, ali i pomoći da se promijeni "negativan" stav njemačkog društva.

Majk Li, glasnogovornik UEFA-e, kaže da presedan postoji."Rekao bih da je u Engleskoj pojava crnih igrača u reprezentaciji odigrala značajnu ulogu u borbi protiv rasizma. Nadajmo se da će se isto desiti u Njemačkoj".

Ipak, Bundesliga, njemačka profesionalna fudbalska liga, doživjela je dramatičan porast broja stranih igrača: od 15 procenata 1993. godine na 42,6 ove sezone. I druge sportske lige, poput hokeja na ledu i rukometa, imaju veliki broj igrača iz cijeloga svijeta.

Stranci čine devet procenata stanovništva Njemačke, što je dvostruko više u odnosu na vrijeme od prije tridesetak godina. Ne postoje oficijelni demografski podaci o manjinama u Njemačkoj, jer bi tu praksu mnogi smatrali nezgodnom, s obzirom na sve što se u toj zemlji zbivalo u Drugom svjetskom ratu.

Uspon stranih fudbalskih zvijezda kao što je Asamua možda

je prije odraz ekonomskih prilika nego naglog prihvatanja multietničkog društva. Ali, upravo su ekonomski argumenti mnoge konzervativce u Njemačkoj ubijedili u potrebu za stranom radnom snagom."

Pulicerova nagrada je životni cilj svakog američkog novinara. Nagradu za 2001. godinu, "za jasnu viziju, temeljenu na godinama reporterske karijere, iskazanu u njegovim komentarijima o planetarnom efektu prijetnje terorizma" dobio je Tomas Fridmen, komentator Njujork Tajmsa. Tekst je pisan neposredno poslije hiperterorističkog napada.

Vanjski poslovi: Treći svjetski rat

Tomas Fridmen, Njujork Tajms

JERUSALEM. Dok sam jučer nemirno ležao budan, s televizorom uključenim na CNN kanal, u zoru što je svitala nad svetim mjestima Jerusalema, u uhu mi je nekako zaparala izjava Normana Minete, američkog ministra transporta, o novim mjerama opreza na američkim aerodromima nakon-neizrecivog terorističkog napada u utorak: neće više biti ovlaštene provjere putnika, rekao je. Iznenada sam zamislilo grupu terorista, negdje na Bliskom istoku, kako ispijaju kafu, gledaju CNN i grohotom se smiju: "Hej, momci, čujete li ovo?"

Upravo smo im razvalili Vol Strit i Pentagon a oni na to odgovaraju kako više neće biti ovlaštene kontrole putnika!"

Nije mi namjera kritikovati Majnetu. On čini što može. A ja apsolutno ne sumnjam u to da će Bušov tim, kada identificira počinitelje, skupo naplatiti cijenu. A opet, ima nečeg tako apsurdno zaludnog i tako američkog u ovoj mjeri da se pitam: je li moja zemlja svjesna da je ovo Treći svjetski rat? I da nam predstoji dugi, dugi rat ako je ovaj napad zapravo Perl Harbur ovoga, Trećeg svjetskog rata.

A ovaj Treći svjetski rat nas ne suprotstavlja drugoj supersili. Suprotstavlja nas, jedinu svjetsku supersilu i nedvojbenu, suštinski simbol liberalnih, slobodnotržišnih zapadnih vrijednosti - protiv svih superosnaženih, gnjevnih muškaraca i žena svijeta. Mnogi od njih su iz oslabljenih država muslimanskog i trećeg svijeta. Ne dijele oni naše vrijednosti, odbojan im je američki utjecaj na njihove živote, politiku i njihovu djecu-da ni ne spominjem našu podršku Izraelu-te često krive Ameriku za nesposobnost njihovih društava da se moderniziraju.

Ono što ih čini supersnažnim jeste genijalnost u korištenju našeg umreženog svijeta, Interneta i veoma visoke tehnologije koju oni ustvari mrze, ali i koriste kako bi nas napali. Zamislite samo: oni su naše najsavremenije civilne avione pretvorili u precizno vođene krstareče rakete kojim upravlja čovjek-kakva dijabolična kombinacija njihovog fanatizma i naše, tehnologije! Džihad Online. I zamislite samo šta su pogodili: Svjetski trgovački centar- baklju kapitalizma koji predvodi Amerika, koji ih iskušava ali i odbija-i Pentagon, utjelovljenje američke vojne superiornosti.

I razmislite samo o tome koja su mjesta u Izraelu palestinski bombaši-samoubice najviše napadali."Nikad nisu pogodili sinagogu ili naselja, ni izraelske vatrene vjernike," kaže Ari Shavit, kolumnista Haaretza."Udaraju na piceriju Sbarro,šoping centar u Netaniji,diskoteku The Dolphinarium. Napadaju japijevski Izrael, a ne Izrael ortodoksnih ješiva vjernika."

Šta nam je onda potrebno da bismo se borili protiv takvih ljudi u ovakvom svijetu? Za početak, mi, kao Amerikanci, nikad nećemo biti u stanju prodrijeti u te male skupine, često zasnovane na porodičnim vezama, koje žive na mjestima poput Afganistana, Pakistana ili surove doline Beka u Liba-

nu. Jedini koji mogu prodrijeti u te tajnovite skupine što se stalno mijenjaju, i koji ih mogu odvratiti od njihova nauma su njihova vlastita društva. A čak ni ona to ne mogu dokraja uraditi. Prema tome, popustite sa CIA-om.

Izraleski funkcioneri će vam kazati da jedino vrijeme kad su imali stvarni mir i istinsku kontrolu nad bombašima-samo-ubicama i radikalnim palestinskim skupinama, poput Hamasa i islamskog džihada, bilo je kad su im u trag ušli Jaser Arafat i njegova palestinska vlast, pohapsili ih ili odvratili od napada.

Stoga je pravo pitanje: šta mi treba da učinimo kako bi ta društva, koja pružaju utočište terorističkim grupama, istinski djelovala protiv njih?

Proo, moramo dokazati da smo ozbiljni i svjesni toga kako mnogi od tih terorista mrze i samo naše postojanje, a ne samo našu politiku. U junu sam napisao komentar o činjenici kako je nekoliko prijetnji Osame bin Ladena mobilnim telefonom navelo predsjednika Buša da povuče FBI iz Jemena, kontingent američkih marinaca iz Jordana i američku Petu flotu iz njene baze u Perzijskom zalivu. To povlačenje SAD je u cijelom regionu primijećeno a da nije zaslužilo naslovnu stranu niti jednog važnijeg američkog lista. To mora da je ohrabrilo teroriste. Ostavimo po strani naše civile, mi nismo htjeli rizikovati čak ni da se naši vojnici suoče s njihovom prijetnjom.

Ljudi koji su isplanirali napad u utorak, kombinirali su vrhunsko zlo i prvoklasni genij, i to s razornim učinkom. I ako ne budemo spremni svoje najveće umove uključiti u borbu protiv njih - svojevrsan Menhetn projekat

Trećeg sovjetskog rata, i to jednako smjelo, nekonvencionalno i nepokolebljivo, u nevolji smo. Jer, ovo možda jeste prva

veća bitka Trećeg svjetskog rata ali bi mogla biti i posljednja koja koristi samo konvencionalno, nenuklearno oružje.

Drugo, mi smo dopuštali da se produžava dvostruka igra s našim bliskoistočnim saveznicima, pa i to mora prestati. Zemlje kao što je Sirija moraju odlučiti: žele li u Damasku ambasadu Hezbolaha ili američku? Ako žele američku, onda ne mogu biti domaćin cijeloj gomili terorističkih skupina.

Znači li to da SAD moraju ignorirati zabrinutost Palestinaca i ekonomske probleme i zamjerke muslimana? Ne. Mnogi u tom dijelu svijeta žude za onim najboljim što čini Ameriku, i mi ne smijemo zaboraviti da smo njihov tračak nade. Ali, kad su Palestinci u pitanju, SAD su na sto u Kemp Dejvidu stavile plan koji je Jaseru Arafatu davao mnogo od onog za što on sad tvrdi da se bori. Taj plan SAD možda nije dovoljan Palestincima, ali je krajnje bolesno reći da je samobilački terorizam na to opravdan odgovor.

Treće, potreban je ozbiljan dijalog sa muslimanskim svijetom i njegovim političkim liderima oko toga zašto mnogi od njih zaostaju za savremenim svijetom, činjenica je, nijedan region u svijetu, uključujući i subsaharsku Afriku, nema manje slobodno biranih vlada od arapsko-muslimanskog svijeta, koji nema niti jednu. Zašto? Egipat je prošao kroz jedan dug period samokritike, nakon rata 1967. godine, rezultat je-osnažena zemlja. Zašto danas nijedan arapski lider ne tolerira takvu samokritiku?

Gdje su muslimanski lider: koji će svojim sinovima savjetovali da pružaju otpor Izraelcima - ali ne i da ubijaju sebe i/ili nevine civile? Bez obzira kako bio loš, život je svetinja. Jasno je da se islam, ta velika religija koja nikad nije na svoom tlu izazvala vrstu holokausta protiv Jevreja kao što je to Evropa učinila, pogrešno tumači kad se tretira kao vodič za bombaše-samoubice. Kako da nijedan muslimanski lider to neće da izgovori?

To su tek neka pitanja kojima ćemo se morati pozabaviti dok budemo vodili Treći svjetski rat. Bit će to dug rat protiv briljantnog i motiviranog neprijatelja. Kad sam jednom izraelskom vojnom dužnosniku ukazao na to koliko zapanjujuća tehnološka pobjeda terorista je bita otmica aviona i direktan let pravo u najranjiviju tačku svake od zgrada, on mi se nasmijao.

“Nije tako teško naučiti pilotirati kad je avion u zraku”, rekao mi je. “I upamti, nisu morali učiti slijetanje.”

Ne, nisu. Samo su imali da unište. Mi, s druge strane, moramo se boriti na način koji je učinkovit a da pritom ne razorimo svoje vrlo otvoreno društvo koje nastojimo zaštititi. Moramo se žestoko boriti i moramo osigurati sigurno “slijetanje”. Moramo se boriti protiv terorista kao da nema pravila, a sačuvati naše otvoreno društvo kao da terorista nema. Neće biti lako. Zahtijevat će naše najveće stratege, naše najkreativnije diplomate i naše najhrabrije vojnike. Vječna borba.

U istoj godini, Pulicerova nagrada podržava i obične teme, iz svakodnevnice. Dodijeljena je Aleksu Raksinu i Bobu Sipčenu. novinarima Los Andeles Tajmsa za tekstove u kojima se istražuju pitanja i dileme vezane za mentalno oboljele osobe što žive na ulici. Evo nešto skraćene verzije jednog od tih tekstova:

*Pomagati ljudima da se sklone sa ulica
Izgubljen, pa nađen*

Na jednom uglu u centru Los Andelesa, čovjek puže, ne-svjestan, razgoličenih genitalija, dok mu jedna cipela leži na pločniku pored stopala pokrivenog užasnim žuljevima. U otvorenim ustima pjene mu se krv i pljuvačka. Čovjek u uniformi kom-panije za proizvodnju voća prolazi pored nje-

ga, ravnodušan. Govoreći španski i gestikulirajući, on jasno stavlja do znanja da ne vidi nikakvog smisla pozivati hitnu pomoć; previše je ovakvog svijeta - pijanog, drogiranog ili ludog. "Perdido", kaže. Izgubljen.

Kako obično biva, odmah za uglom, nasred ulici San Džulijen, bolničari zaposleni u losanđeleskoj Vatrogasnoj stanici br.9 zauzeti su pokušajima da povrate u život nekog narkomana koji se predozirao. Nekoliko koraka dalje, kolica sa viršlama, preglasna muzika i barem 85 ljudi, mnogi od njih divljih, zamućenih pogleda, kreću se, viču, plešu, čovjek koji, sa još nekolicinom drugih, stoji naslonjen uza zid išaran grafitima samo dovikne: "Pusti ga nek' odapne!"

Još šezdesetih godina prošlog stoljeća, mentalno oboljeli i narkomani smješteni su u institucije i tad se nije toliko brinulo o građanskim slobodama. Danas mnogi od njih skitaju ulicama. A to nije ništa humanije. Vrijeme je da se pomogne onima koji ne mogu sami sebi pomoći da se sklone sa pločnika naših gradova i predgrađa, i iz naših parkova, te da se nade lijeka za njihove bolesti.

Krejg Meklilend i njegova partnerka Sjuzan Njuberi, obučeni su upravo za taj posao: da pomognu i izvuku ljude ispod mostova i iz jazbina u kojima borave.

Njuberijeva je bolničarka koju je za ovu operaciju dala oblasna služba za mentalno zdravlje. Meklilend je zamjenik šerifa. Njih dvoje su jedan od timova za evaluaciju mentalnog zdravlja formiranih, kako Newberryjeva veli, "spajanjem pot-puno nespojivih agencija-zdravstvene i policijske". Šerifov odjel i losanđeleska policija imaju oko 30 takvih timova.

Da bismo vidjeli kako to funkcionira, valjalo je prošetati sa partnerima kroz zapuštenu enklavu kartonskih kutija i šatora u industrijskoj zoni nedaleko od mjesnog kulturnog

centra. Dok neki stanovnici tog bijednog kvarta zure u vas, zavaljeni na gomili starih dušeka što zaudaraju na vonj tijela i mokraću, neki sredovječan čovjek sa crnim meksičkim šeširom izlazi da nas pozdravi.

Polako, ljudi ih upoznaju. Jedno popodne tako im je prišao i "Crni šešir". "Možete li mi pomoći?", rekao je. "Nešto mi nije uredu s glavom."

Njuberijeva je niska, crvenokosa žena koja je 20 godina provela radeći na hitnim odjelima psihijatrijskih klinika.

Meklilend je veteran koji već 13 godina radi u šerifovom odjelu i stručnjak je za narkomaniju. Kad su vidjeli da se "Crni šešir" ne opire na spomen odlaska u bolnicu, znali su način da brzo pozovu psihijatra koji će mu na licu mjesta dati lijek.

Velika, globalna politika, potrebna je listu, nezaobilazna je i stoga što se lako pojavi pred vratima kuće kad je nerado očekujete. Komentar o ratu protiv terorizma, međutim, ne umanjuje potrebu lista da ima životnu temu. Vjerovatno ćemo se složiti da serija tekstova o ljudima kojima je ulica postala prebivalište u većini naših redakcija ne bi dosegla dalje od nivoa kolegijalne čestitke dežurnog urednika.

Svedeno na ličnu sudbinu, sve ovo pred novinara postavlja pitanje-proizvodi li on tekstove koji kod čitalaca stvaraju osjećaj izobilja, nakon kojih je sam potpis pod rubrikom najbolja propaganda te rubrike?

Stoga ćemo sada o temi koja će teško zaobići novinara koji je tek ušao u struku: takozvana crna hronika. Najredovnije čitane rubrike u dnevnoj štampi nisu vijesti sa naslovne strane, već osmrtnice s posljednjih strana. Zašto? Najprije stoga što su osmrtnice nedvosmisleno aktuelne vijesti. To su i vijesti koje se neposredno tiču jednog broja čitalaca-prijatelja,

poznanika onih koji su otišli iz ove doline suza. Potom zbog toga što su ovo rijetke vijesti oko čijeg uvrštavanja u novine postoji jasan kriterij. Smrt naših sugrađana često spada među rijetke životne vijesti koje su se našle u tom broju dnevnog lista -životne po tome što nisu dosoljene nikakvom politikom, nikakvim objašnjenjem.

To je trag iz kojeg dobar novinar može mnogo pročitati. Iznad svega, i tu može prepoznati opštu normu profesije-da se dobar tekst zasniva na čovjeku, pojedincu. U zemljama s bogatijom tržišnom tradicijom svoje mjesto u novinama naći će i rođendani ili jubileji poznatih ličnosti. Ako jedan poznati profesor, ispred koga je prošlo četrdeset generacija učenika, odlazi u penziju-zar to nije vijest koja će zanimati njegove učenike, a za toliko godina nabralo ih se dosta i ko zna gdje su sada? Ako u penziju odlazi trafikant kod koga ljudi decenijama kupuju novine i cigarete, to je vijest koja zanima stotine ljudi.

Za prepoznavanje ovih vijesti potrebno je istančano čulo, vrhunski novinarski talenat. Taj talenat potreban je i za često potcjenjivanu rubriku koja se naslovljava kao crna hronika. Naličje svijeta u kojem živimo-ubistva, pljačke, samoubistva, teške porodične drame: sudbina je novinara da i to vidi, da i tamo bude. Crna hronika je često potcijenjena tema u redakcijama. Nju uredništvo toleriše stoga što ima dojam kako ona sama po sebi donosi neki tiraž-neka je, dakle, neka proda nekoliko stotina ili nekoliko hiljada primjeraka i neka nam se ne desi da konkurencija ima ubistvo, a mi nemamo. Za ove dijelove naših novina važi pravilo koje vrijedi i za druge-mogu biti dobro ili loše napravljeni, dobro ili loše uređeni.

Sarajevska policija poduzela je raciju u petnaestak ugostiteljskih objekata. Neke radnje su privremeno zatvorene, neke osobe su privedene. Bila je to velika akcija u kojoj je sudjelovalo 180 policajaca.

Reporter nije bio tu, on je sutra uzeo podatke, a policija u ovim prilikama ima profesionalni redoslijed stvari koji se bitno razlikuje od novinarskog. Koliko je ljudi legitimisano, zanima šefa policije, ne zanima vašeg čitaoca. Policija ima razloga da kaže kako je držala pripremne sastanke, kako je posao dobro organizovan. Policija ima obavezu kazati da je predmete "koji su pogodni za nanošenje tjelesnih povreda" oduzela i pohranila u depozit magacina Kantonalnog MUP-a. Novinar ni luk jeo, ni luk mirisao - saopštava kako su noževi, metalne palice i bejzbol palice- pohranjeni i depozitu Kantonalnog MUP-a, što, zacijelo, nije spoznaja koja zadovoljava radoznalost njegovih čitalaca. Oni pretpostavljaju da policija ima neko mjesto gdje čuva oduzete predmete a koje je to mjesto, stvar je policije. Novinar se nigdje ne poziva na izvor informacije, iako se vidi da tekst nije iz prve ruke. Šta je osnovna mana ovog izvještaja? Novinar nije bio na mjestu događaja. To je mana koja se teško nadoknadi, ali se da umanjiti naknadnim raspitivanjem. Redakcija se nije potrudila ni to da učini. Sve u svemu, list ne bi izgubio ništa da je propustio objaviti ovaj tekst.

Ni ovdje novinar nije bio na mjestu događaja u vrijeme provala, ali je napravio dobar tekst:

Revolveraši opljačkali prodavnicu Volgrins

Džil Blekmen, Čikago Tribjun

Policija je danas tragala za dvojicom maskiranih revolveraša koji su u četortak navečer u prodavnici Volgrins, u južnom dijelu grada, opljačkali oko 5.500 dolara. Pljačkaši su vezali nekoliko ljudi koji su se tamo zatekli, objavila je policija.

Pljačkaši su u prodavnicu u bloku 6300 Saut King Drajva upali u 21.55, pred samo zatvaranje, sa puškama u rukama i skijaškim maskama na licu, izjavila je Alberta Rejmond, poručnik čikaške policije.

Rejmondova je rekla kako su pljačkaši naredili da se troje ljudi skloni u toalet, gdje su ih vezali ljepljivom trakom, dok su dvojici prodavača naredili da odu u ured i otvore sef. Dodala je da nije jasno jesu li troje vezanih bili zaposleni u prodavnici ili kupci. Nijedna od žrtava nije tokom pljačke povrijeđena, izjavila je Rejmondova. Pljačkaši, koji su nosili skijaške maske, sive košulje i zelene pantalone, pobjegli su iz prodavnice sa 5.500 dolara i sigurnosnim videonimkom.

Crna hronika danas ima bogatu ponudu. Iz nje se daju izvući ljudske sudbine presječene teškim dramama.

Korijeni su društveni. Američki sociolozi su izračunali da u ovoj zemlji povećanje stope nezaposlenosti od jedan odsto donosi 37 hiljada novih smrti, 920 samoubistava, 650 ubistava, 3300 novih zatvorenika i četiri hiljade psihički oboljelih. Nisu poredive ni dvije zemlje, ni prilike u njima. Ipak, neke slične posljedice ostavlja i nezaposlenost kod nas, posebno što je visoka i trajna.

Drugi uzrok nasilju je ratno naslijeđe. Sve mirnodopske vrijednosti-život, rad, porodica, imetak, dugo su bile u blatu razaranja i neki ih ljudi ne obnavljaju. Mržnja je u ratu afirmisana i podsticana. Svakovrsna osveta-osnovana i neosnovana, odmjerena i neodmjerena-također. Neki ljudi uspiju se vratiti mirnodopskim vrijednostima, neki ne.

Treći razlog su problemi sa vizama. Zatvoreni u jednu zemlju u kojoj kriza dugo traje, ljudi postaju razdražljivi i svete se onima koji su najmanje krivi.

Nasilja će, nažalost, biti, što znači da se novine moraju njime baviti. Pri tome, novinar nije policajac u civilu. On bira o čemu će pisati, pokušavajući da ostane na tragu interesovanja publike. Dobro je što je list imao četiri dana zaredom po jednu vijest o nasilju u porodici, tri puta o pretučenim suprugama.

To nešto govori. Loše je što se sudbina pretučenih žena svela na njihove inicijale i dob: S.F. (1982).

Evo vijesti koja se našla u novinama a trebalo je da bude samo početak zanimljive priče:

“SOS telefonu 1209 prijavljen je fizički napad na S.K. (75) od sina koji ga je oborio na zemlju, vezao mu ruke i noge i tukao ga šakama i nogama po cijelom tijelu, a u usta i oči mu je gurao pijesak. S.K. je tom prilikom zadobio nagnječene glave sa krvnim podlivima i nagnječene grudnog koša, što je utvrdio ljekarski nalaz. Prilikom intervencije, nadležna je PU od S.K. privremeno oduzela sjekiru. S.K. je protiv sina-napadača podnio krivičnu prijavu Opštinskom sudu II u Sarajevu.”

U bogatoj crnoj hronici, ipak su rijetki primjeri da sin gotovo namrtvo premlati oca, uz to mu gura pijesak u oči i usta. Ako su takvi primjeri rijetki, zaslužuju više od vijesti, posebno od ove koja je loše sročena. Rješenje je, naravno, bilo u odlasku na teren. Treba razgovarati s povrijeđenim, čuti njegovu priču, ne saslušati susjede: porodične svađe rijetko su porodična tajna, posebno kad su ovako žestoke. Za novinu bi bila korisna fotografija premlaćenog starca. Treba imati mišljenje ljekara o posljedicama. Ako je moguće, i mišljenje sina, da priča bude zaokružena. Treba dati i odgovor na pitanje - zašto je žrtvi oduzeta sjekira?

Priče o zvjerskoj surovosti koja prokulja iz ljudi pune stranice naših listova. Bolje bi bilo da novinarima stoje pred očima ljepši prizori, ali - nije do nas.

Evo jednog dobro napisanog teksta:

Adnan Džonlić, Avaz:

Nogama i rukama do smrti tukao 72-godišnjeg komšiju. Nesib Bihorac ubio komšiju Ivana Marčinkovića, predsjednika kućnog savjeta u zgradi.

U prizemlju sedmospratne zgrade u zeničkoj ulici Bulevar Kralja Tortka I na broju 7a jučer oko 16 sati dogodio se zločin koji je zaprepastio Zeničane koji žive u tom dijelu grada, nedaleko od željezare i Industrijske škole.

Nesib Bihorac, prema tvrdnjama komšija, star oko 55 godina, udarcima rukama i nogama usmrtio je 72-godišnjeg komšiju Ivana Ivicu Marčinkovića, koji je stanovao na trećem spratu te zgrade.

Bihorac, koji živi na sedmom spratu, prethodno se žučno raspravljao sa Ivanom, koji je predsjednik kućnog savjeta u zgradi, da bi zatim napao njega i suprugu Zekiju koja je, pokušavajući odbraniti muža, zadobila lakše ozljede.

Sve je počelo raspravom oko funkcija stanara, kućnog savjeta, plaćanja čišćenja stubišta i lifta. Svađali su se jučer, a nastavljeno je danas (srijeda), kaže Ljubomir Šegrt, predsjednik kućnog savjeta u susjednom ulazu. Brat ubijenog Ivica, Zdravko Marčinković, za "Dnevni avaz" kaže da njegov brat u tom naselju živi 45 godina, te da nikada nije imao problema.

Otkako je doselio Nesib, koji ima privatnu firmu negdje kod Tešnja, sukobio se sasvim stanarima, pa i mojim bratom. Jučer su se sporječkali oko lifta i zaključavanja ulaza, a danas ga je ubio na mrtvo ime, plačući objašnjava Zdravko.

Komšije, svjedoci zločina, kažu da je scena u prizemlju, pored poštanskih sandučića, bila je zastrašujuća. Lokve krvi,

leš razmrskan višestrukim udarcima nogama i skakanjem po tijelu.

Oko 18 sati na lice mjesta su izašli istražni kantonalni sudija i tužilac. Bakir Ljubović i Remzija Smajlagić, te inspektori Kantonalnog MUP-a. Bihorac je priveden u PU Zenica, te, prema prvim informacijama, odmah je priznao učinjeni zločin. Istraga će biti nastavljena u narednim danima.

Malo drukčiji primjer, gdje novinar “nije dobio”:

“Snažna eksplozija koja je jutros odjeknula u neposrednoj blizini zgrade gradskog Sekretarijata unutrašnjih poslova i Vojnog odseka. U Ulici Kraljevića Marka broj jedan, u Novom Sad u, praktično u centru grada, uznemirila je sve Novosađane. Do eksplozije je došlo kada je vozač Tanasije Samardžić (41) rođen u Živincima sa boravištem u Novom Sadu, pokušao da startuje svoj automobil marke “audi” A6 sa bosanskim registarskim oznakama 622-A-873. Za sada novosadska policija nema nikakvih saznanja da li je podmetanje eksploziva u Samardžićev automobil povezano sa jučerašnjim prebijanjem Milana Vujičića (48) vlasnika građevinske firme “Arhitekton” iz Sremske Kamenice, koji kao i Samardžić ima vilu u elitnom novosadskom naselju “Tatarsko brdo” u Sremskoj Kamenici. Kako se nezvanično saznaje, Samardžić se takođe bavio građevinskim preduzetništvom do pre godinu i po dana, i to u Nemačkoj gde je živio do dolaska u Novi Sad.”

Izveštač nije odolio iskušenju da čitaocu saopšti neke polutajne o kojima se priča. Uzaman. Čitalac nije detektiv. On nije kupio krimić, već novine. Ako policija nema saznanja, ako tih saznanja nema novinar - odnosno ako nema čime da potkrijepi svoje pretpostavke, bolje je ostati na nivou činjenica.

Među svijetom koji plovi stranicama interneta je mnogo ljudi

što istražuju bizarne primjere iz crne hronike-one što su na granici crnog humora. Tako sam došao do sljedeće vijesti, ne saznajući izvor. Ipak ću je citirati:

SMEDEREVO - Protiv Marije Bjelajac (69) juče je podignuta optužnica zbog toga što je 23. aprila nožem teško ranila muža Đuru Bjelajca, koji je preminuo posle pola sata usled obilnog krvarenja. Kritične večeri pijani supružnici su se svađali zbog toga što se Đura nekoliko godina unazad viđao s komšinicom. Starac je često i tukao Mariju, koristeći, pri tom sekiru, vile, lopatu ili motku, a pokušao je da je istuče i 23. aprila. Marija je u istrazi rekla da ga je opomenula rečima: "Mani se ćorava posla, ubiću te!" Kada je u ponovnom pokušaju da je šutne, Đura podigao nogu, Marija ga je ubola nožem, kojim je prethodno sekla jabuku, i presekla mu potkožno tkivo, krvne sudove, vene i arterije, a potom nastavila da jede jabuku dok je Đura krvario. Na sinovljevo pitanje šta se dogodilo, Marija je odgovorila: "Došlo je vreme da ja ubijem njega, a ne on mene." U istrazi je rekla da nije nameravala da ubije supruga, ali da ga ne žali.

Autor je uspio, na manje od 200 riječi, saopštiti sve činjenice ne primičući se bilo kakvoj vrsti komentarisanja. Slika koju daje čitaocu je slojevita, zaokružena. Novinar je veoma vješto koristio izvore, zaobišao bilo kakvo korištenje policijskog ili sudskog jezika, te je jedna mučna drama do čitalaca došla nepatvorena.

Evo zaokružene, zanatski sjajno napravljene agencijske vijesti koja potpuno zadovoljava čitaočevu radoznalost:

Policija: Dječak nasmrt pretučen zbog jednog dolara

NJUJORK(AP) - Nesretni 13-godišnjak iz Bruklina, koji je početkom sedmice nađen nasmrt pretučen i uguran u ormar, ubijen je u svađi oko jednog dolara, izvještava policija.

Sumorne pojedinosti o smrti Petrika Bole izašle su na vidjelo u četvrtak, pošto što su jedan 18-godišnji muškarac i 20-godišnja žena optuženi za njegovo ubistvo i otmicu.

Delon Lukas i Klarin Džouns, oboje iz njujorškog predgrađa Bruklin, navodno su Bolu pretukli i nožem izboli u ponedjeljak, u jednoj napuštenoj zgradi gdje su sve troje živjeli, zajedno sa drugim beskućnicima i skitnicama kvarta Bedford-Stjajvesant.

Istražitelji vjeruju da su, netom prije ubistva, Lukas i Bola zajedno otišli u neku prodavnicu da kupe "lusi", što je sleng za cigarete koje se prodaju na komad, objavila je policija. Lukas je na pult u dućanu stavio jedan dolar, ali je kovаница nestala. Kad je Lukas pitao šta se desilo sa dolarom, prodavač mu je rekao da je vidio da ga je Bola uzeo, navodi policija.

U prodavnici nije bilo sukoba i njih su se dvojica vratila u svoje svratište, gdje im se uskoro pridružila Džonsova da bi zajedno pušili marihuanu, rekao je policijski dužnosnik koji je želio ostati anonimn.

Nešto kasnije su Lukas i Džonsova optužili Bolu da im je ukrao dolar, vezali ga i naizmjenično ga tukli bejzbol-palicom, objavila je policija. Njih dvoje su kasnije priznali da su dječaka nasmrtn pretukli, stoji u policijskom izvještaju.

Oboje osumnjičenih su u pritvoru.

Bolina smrt je okončala jedan mučni život u kojem je bilo i sukoba sa zakonom. On je navodno džeparario i krao bicikle, a jednom je bio uhapšen i u vezi sa okršajem noževima u blizini njegove škole.

Služba za zaštitu djeteta u nekoliko je navrata ispitala Boline roditelje ali protiv njih nikad nije podignuta nikakva tužba. Porodica je nedavno izbačena iz stana, da bi potom Bola sa dvoje rođaka živio u jednosobnom stanu.

Policija je izjavila da istražuje način na koji su njeni službenici reagirali na telefonske pozive prije no što je, u ponedjeljak navečer, pronađeno, Bolino tijelo.

Vlasti tvrde da su primile i barem pet anonimnih poziva-čije se porijeklo ne može utvrditi-u vezi sa gužvom u tom kvartu prije no što je otkriveno tijelo. Niko od dojavljivača nije dao tačno mjesto dešavanja.

Policijske patrole su tri puta upućivane u kvart, ali policajci nisu mogli naći kuću dok su osobe koje su pozivale službu 911 nestajale prije no što bi policajci stigli. Bolino tijelo je nađeno više od sat kasnije, nakon što je policajac našao jednog stanara i ekipu hitne pomoći.

“Istražujemo pozive na broj 911 da vidimo šta je javljano policajcima”, u srijedu je izjavio komesar policije Rej Keli. “Meni se čini da su policajci dali sve od sebe.”

Takozvana crna hronika je mjesto gdje novinari vide i odakle saopštavaju teške ljudske drame. Evo jednog britanskog primjera, u nešto skraćenoj verziji:

Stiv Folkis je potpuno poludio dok je, sa galerije sudnice, slušao kako ubicu njegovog sina osuđuju na samo pet godina zatvora. “Ne sjećam se šta sam vikao. Ali bio sam tako bijesan da sam prosto vikao na sudiju”, rekao je Stiv.

Najstroža kazna za smrt izazvanu opasnom vožnjom je deset godina zatvora, ali dosad niko nije dobio tu kaznu.

“Čovjek se pita šta treba uraditi da se zasluži maksimalna kazna? Naši su životi uništeni”, rekao je Folkis.

Prošlog jula, Stivovog najstarijeg, 14-godišnjeg sina Deniela oborio je motociklista koji je najmanje deset kilometara vozio motocikl marke Kawasaki Nindža brzinom od 130 km na sat u zoni gdje je dozvoljena brzina 60 km.

Deniel je bio član podmlatka fudbalskog rima Mančester Siti. Daroviti centarhalf želio je igrati za reprezentaciju i precu sobom je imao blistavu budućnost. Tog ljetnjeg popodneva, Deniel je prelazio ulicu blizu svoje kuće u Grejt Satom. Virol, da bi se našao sa prijateljima. Iznenada je - i niotkud - izbio Nik Seperd, pretekao jedan auro i naletio na Deniela, odbacioši ga u zrak kao daje komad krpe, izjavio je jedan očevidac.

Stivo je vodio mlađeg sina Aleksa, kome je Denel bio idol, na fudbalski trening kad su pored njih prošla kola hitne pomoći, nesvjestan činjenice da se radi o njegovom najstarijem djetetu. Unatoč petosatnoj operaciji zaustavljanja krvarenja u mozgu. Deniel je umro.

Za Štiva, to je ubistvo.

“Taj nitkov će biti oslobođen za tri i po godine, a ni on ni bilo ko od njegovih nije nam izjavio ni saučešće. Mi smatramo da je Deniel ubijen i da ovakve slučajeve treba tako i tretirati.”

Porodica Faulkis strahuje da bi Seperda, kad bude oslobođen, mogli sreći na ulici.

“Policija je rekla da ga je sud trebao osuditi na najtežu kaznu, a znali su da se to neće desiti”, rekao je Stivo. “Jednostavno se to ne shvata dovoljno ozbiljno a ja znam da Seperd misli kako se izvukao.”

Sličan prizor zabilježen je u ovdašnjoj sudnici:

U optužnici tužilaštvo navodi da je Alić vozio 134 kilometra na sat, te da je prilikom udara na lijevoj kolovoznoj traci, vozilo u kojem su se nalazile djevojke odbačeno 18-20 metara unazad.

Nakon što se u istrazi branio šutnjom, Alić je jučer rekao da

nije bio svjestan svega što se dogodilo, te da je u bolnici, pet, šest dana nakon udesa počeo da se prisjeća kobnog događaja.

Pokušao sam izbjeći udar skrenuvši lijevo prema pumpi, ali se sjećam samo bljeska i probudio sam se u bolnici - kaže optuženi, koji je izrazio žaljenje zbog nesreće porodicima poginulih i nastradaloj Samiri. On je istakao da je nekoliko dana ranije prestao konzumirati heroin, te da je bio u procesu odvikavanja, ali se smatrao sposobnim za vožnju.

Jedina preživjela, Samira Selimović (33), u svom je svjedočenju izjavila da su se, nakon uspješno položenog ispita na fakultetu u Zenici, ona i četiri kolegice zaputile u Gračanicu, te da se nakon toga ne sjeća događaja sve do kraja maja, kad je njeno stanje prešlo u fazu "van životne opasnosti".

Želim da se on osudi na doživotnu robiju, iako znam da to neće vratiti moje kolegice - rekla je Samira na upit sudije želi li se obratiti optuženom. Optužnicom je precizirano krivično djelo za koje je moguće izreći zatvorsku kaznu u trajanju od jedne do petnaest godina zatvora.

Novinaru koji se posveti "crnoj hronici" zna se desiti da potjera zeca, a istjera lisicu.

Kriminal, kao i svaki biznis, ima ugrađen mehanizam okrupnjavanja i udruživanja. To je pojava koju društvo učtivo naziva organizovani kriminal, kolokvijano - to je mafija. Signali o djelovanju mafije su uočljivi u gotovo svakom našem gradu - krađe automobila odavno nisu lični podvizi nestašnih momaka - tako je samo počelo.

Kriminalci su poslednjih nekoliko godina razradili još jedan način za zaradu, i to baš preko automobila. Princip je jednostavan, zahteva manje rada i ulaganja, rizik je manji, a zarada je ista, ako ne i veća, kao kada se automobil preproda. Ranije su ukradeni automobili završavali u ilegalnim ga-

ražama, gde im je pravljn nov identitet, prefarbavani su, kucani su im novi brojevi na motoru i šasiji i falsifikovana prateća dokumentacija. Automobil je potom završavao preko granice, u susednim državama. Ovaj "posao" je pogotovo bio razvijen, u oba pravca, kada je Jugoslavija bila izopštena iz međunarodne zajednice i kada nije postojala nikakva saradnja među policijama u regionu. Sada je dovoljno da se lopovi raspitaju ko je vlasnik, da dođu do njegovog telefonskog broja i da ga posle nekoliko dana pozovu. Većina ljudi pristaje da plati otkup za svoje vozilo, a primopredaja novca obavlja se uglavnom na prilaznim putevima glavnog grada. Vlasnik automobila ili dobije vozilo tu ili mu lopovi saopštavaju na kom parkingu se nalazi."

Tekst je iz jednog beogradskog lista, mogao bi biti i iz sarajevskog, banjolučkog. Srodne primjere novinar može naći u bilo kojoj od postjugoslavenskih država, pa se da naslutiti kako je riječ o jednoj korporaciji koja je odavno postigla ciljeve za koje se političari zaklinju: potpunu poslovnu saradnju i otvorenost tržišta. Gdje je to potrebno, ovdašnja mafija uklapa se i u kontinentalne trendove, a u trgovini drogom i oružjem u svjetske.

Najdosljedniji istraživački tekst o djelovanju mafije u ovdašnjim državama objavio je zagrebački tjednik Nacional.

U intervjuu za "Feral Tribune" Šime Lučin, ministar unutarnjih poslova, potvrdio je Nacionalovu vijest iz travnja ove godine da je Stanko Subotić Cane, jedan od najvećih srpskih mafijaša i duhanski krijumčarski partner crnogorskog predsjednika Mila Đukanovića, 1999. postao državljanin Republike Hrvatske. Prema Lučinovoj tvrdnji, taj srpski mafijaš s hrvatskom putovnicom, po procjenama najbogatiji stanovnik ovih prostora, "težak" 500 milijuna dolara, dobio je hrvatske dokumente na preporuku generala Ljube Česića Rojsa, bivšeg zapovjednika 66. pukovnije HV-a. Dokumente

je dobio po članku zakona koji govori o strancima osobito zaslužnim za hrvatske nacionalne interese.

To otkriće toliko je skandaliziralo čak i benevolentne predstavnike vladajuće koalicije da je u MUP-u pokrenuta interna istraga o Subotićevim tajnim zaštitnicima u krugovima bivše HDZ-ove vlasti, koji su mu omogućili hrvatsko državljanstvo i prebivalište u Zagrebu. Prema Nacionalovim informacijama, zasad je utvrđeno sljedeće: Stanko Subotić Cane stekao je hrvatsko državljanstvo 15. lipnja 1999. rješenjem Ivana Penića, tadašnjeg ministra unutarnjih poslova; istoga dana, istim Penićevim potpisom, hrvatsko državljanstvo dodijeljeno je i njegovoj supruzi Jagodi te desetogodišnjoj kćerki Miji.

Osobne iskaznice i putovnice za tri člana obitelji Subotić zgotovljene su već sutradan, 16. lipnja 1999., u Policijskoj upravi zagrebačkoj. Ali Subotići nisu osobno preuzeli dokumente. Prema instrukcijama iz vrha MUP-a, papire je trebalo poslati na Subotićevu adresu u Ženevi kao poštansku pošiljku. Kako je takav nalog još istoga dana storniran, dokumente je, navodno, preuzeo sam Miljenko Bukovac, Penićev pomoćnik, danas u mirovini. A nakon toga njihov put više nije poznat. Zna se još samo jedan ključni detalj: srpski mafijaš dobio je hrvatsku putovnicu u trenutku kad mu je istekao jugoslavenski pasoš i kad je u Beogradu za njim raspisana međunarodna tjeralica zbog umiješanosti u niz ubojstava i obračuna s konkurentskom švercerskom mrežom. Iz toga nije teško zaključiti da su general Ljubo Ćesić i posljednji HDZ-ov ministar unutarnjih poslova priskrbili srbijanskom "duhanskom caru" neku vrstu političkog azila.

Ako se čitalac sjeti da švercovane cigarete promiču mimo bilo kakvih entitetskih i nacionalnih barijera, neće biti dug put do

zaključka kako Subotić nije blizu samo kućama nekih istaknutih političara, već je svima nama pred pragom.

Novinar koji se posvetio zbivanjima što se svrstavaju pod naziv crna hronika nije, dakle, našao fah u kojem će ostati zaštićen od politike i u kojem neće morati da gleda dalje od policijske stanice i mrtvozornice.

... I OSTALO

Profesija apsolutne konkurencije | Sam svoj krivac |
Zanat je zlato | Dvije vrste političara | Sloboda - kako
kad | Čuvajte se poklona | Vaša šansa | Uzorci običnog
života | Slobodno vrijeme | Došli - otišli | Vrijeme žena
| Trčanje za infarktom

Novinarstvo je struka apsolutne konkurencije. Kad neko završi farmaciju, dobiće diplomu apotekara svoje radno mjesto na kojem može raditi do penzije, ukoliko ne pravi početničke greške. Rad bez početničkih, katastrofalnih grešaka dovoljna je garancija opstanka u većini struka. U novinarstvu nije.

Konkurišu listovi međusobno, na kiosku, konkurišu tekstovi jedan drugom, otimajući naslovom pažnju čitaoca, konkurišu autori koji su kandidati za pisanje tih tekstova. Novina u rukama kolporteru ili na pultu kioska plod je žestoke konkurencije u kojoj je redosljed učesnika svakog dana drugačiji.

Konkurencija može biti samo nemilosrdna. Granicu između lojalne i nelojalne konkurencije unutar redakcije teško je povući: mnogo jasnije stoje stvari kad je riječ o konkurenciji između različitih redakcija. Unutarredakcijska konkurencija je korisna dok ne postane destruktivna dok ne poremeti odnose na štetu kvaliteta lista. Dakle, na štetu njegovih prihoda. Srećom, većina redakcijskih organizama ima sposobnost odbacivanja stranog tijela - kolege koji se nekolegijalno ponaša, i

ta sposobnost je važnija od bilo kojeg pisanog ili izrečenog redakcijskog kodeksa.

Ljekarima je zabranjeno da liječe svoje najbliže. U takvom slučaju, gube profesionalnu objektivnost. Tako je i sa novinarima. Ne pišite o porodici, prijateljima, o osobama prema kojima ne možete biti objektivni čak i kad čujete drugu stranu, jer ste već zauzeli stranu prije nego što ste sjeli za pisaću mašinu. U izboru primjera za ovaj podsjetnik izbjegao sam matičnu kuću, sarajevsko "Oslobođenje".

Ako pripadate nekoj stranci, a ne radite u stranačkom listu, ne pišite o toj stranci. Pogriješićete ili prema njoj, ili prema struci. Ispašćete navijač koji se bavi i novinarstvom: i čitaoci navijaju za nekoga i dobro prepoznaju navijačku interpretaciju. U nogometu, košarci, politici.

Tagore je jednom za sebe, pjesnika, kazao: *Ja sam onoliko star i onoliko mlad koliko i najstariji i najmlađi u mom selu.*

Novinar je sada stanovnik "globalnog sela". Od njega tržište traži sposobnost da se uživi u poziciju čitalaca različite nacionalnosti, obrazovanja, afiniteta, starosti.

Objektivnost, na dužu stazu, nije više stvar morala, već pitanje opstanka u struci. Ne valja previše žuriti s njom, ne postiže se lako. Bitno je da nastojite biti objektivni, postajaćete to sve više, a sasvim objektivni teško da ćete postati ikad.

Novinar duguje lojalnost listu u kojem radi. Po tome jeste ili nije profesionalac. Protiv njegovog lista je komercijalna konkurencija, protiv njega su politički protivnici, protiv uspjeha lista je i zavist mediokracije. Tačno se zna na kojoj strani novinar treba da bude: na strani hljeba koji jede. Lojalnost, prije svega, podrazumijeva uzdržavanje od iznošenja redakcijskog prljavog veša na javna mjesta, posebno na mjesta koja dobro vide i pažljivo posmatraju konkurenti i protivnici. Pr-

ljavog veša ima tamo gdje ima i živih ljudi. Valja se, koliko je moguće, truditi da ga bude što manje, ali ga ne treba sterati na prozor.

Pošto se novinarstvo velikim dijelom sastoji i od čekanja, od sati praznog hoda što se koriste za takozvani usmeni žurnalizam, pred novinarima se otvara provalija u koju može iscuriti velik dio njihove energije. Mnoga sjajna pera otupjela su svoju oštricu komentarišući tuđe komentare, a dobri analitičari utrošili su pretežan dio radnog vijeka analizirajući odnose u vlastitoj redakciji.

Novinar koji želi da smanji broj svojih neuspjeha, a izbjeći ih ne može, mora poći od u osnovi tačne pretpostavke da je za neuspjehe kriv on sam. Ionako, teško da će neko drugi prihvatiti krivicu, posebno neće prihvatiti posljedice neuspjeha.

Ako vidite daje tema koju ste predali i koja je objavljena nedorečena, da joj ne valja podnaslov, da joj nedostaje fotografija koja bi udahnula živost, za tako što nema ko drugi da bude kriv osim vas, iako ste temu radili na brzinu, u galami, tri puta su vas zvali na telefon, jednom vas je pozvao urednik da se dogovorite za sutrašnji posao, podnaslov nije vaš nego ga je odredio redaktor na desku, a fotografa uopšte tog dana nije bilo u redakciji.

Ispod teksta je vaš potpis ili vaši inicijali, pa - jednako kao što ćete biti spremni da se pohvalite tekstom koji je privukao pažnju - budite spremni da i ovu nakazu koja se pojavila u novinama prihvatite kao svoju. Neko drugi neće, zacijelo. Na grešku se mora reagovati dobrim tekstom o kojem će se više pričati nego o grešci.

Novinarstvo je donekle profesija, donekle religija. Tako stvari stoje i sa ostalim profesijama koje traju koliko i civilizacija.

Prenošenje informacija jeste upravo toliko staro i jeste identifikacioni znak svake civilizacije.

Sve drevne profesije imaju svoj pisani ili nepisani esnafski kodeks. Pogleda li se ovaj naš malo bolje, naći će se i rituali, i tabui, i specifične etičke norme i, konačno, esnafsko božanstvo - istina. Otuda u susretu novinara-profesionalaca iz dalekih zemalja i različitih jezičkih područja ima nekog osjećaja bliskosti kakav postoji, naprimjer, među zemljacima kad se sretnu u bijelom svijetu.

Kao i svaka religija, novinarstvo traži da joj pripadnik podredi sve svoje vrijeme, svoje misli i emocije, svoj privatni život. Tome se otimati može, ali se oteti ne može. Treba, međutim, naći mjeru između kolektivismu i mitologije, u koje se upada ulaskom u novinarstvo, i svetog prava na svoju ličnost.

Uz tekstove koje morate proizvesti u uslovima koje ne možete promijeniti: rokovi, buka, telefonski pozivi na polovini rečenice, priuštite sebi i neki tekst koji ćete pisati u miru. Pišite ga, makar i bez pretenzija da bude objavljen. Pišući polako, uočićete alternative izrazima koje obično upotrebljavate, postaćete objektivniji prema svojim priložima. Imaćete priliku da vidite svoj, neobjavljen, tekst, kad odleži preko noći. Čućete vijest na radiju, vidjeti je na televiziji i reagovati kao da ste u redakciji. Imaćete priliku da tekst uradite u više varijanti.

Zanat je zlato. Zanat se stiče ponavljanjem i uvježbavanjem. Nekada je dovoljan rad u redakciji. Obično, međutim, nije.

Najbolji urednik koga ćete imati u životu ste vi sami. Jedino taj urednik nema drugih interesa osim vaših i jedino vas on neće napustiti i otići.

List je odgovoran za sve što objavi, od uvodnika do pisama čitalaca. Ničija prava ne smiju biti povrijeđena, niko ne smije biti oklevetan, sve činjenice u redakcijskim tekstovima mo-

raju biti provjerene, novinar mora imati dokaze kojim će na sudu potvrditi da nije pisao iz glave. Polazeći od te činjenice na koju se ne može uticati, novinar je dužan ponuditi uredniku tekst koji list neće uvesti u izgubljenju parnicu, po potrebi, i dokaze koje ima, a ne objavljuje ih. Saradnja sa urednikom mora biti apsolutna.

Dogodiće se, naravno, da i tekst zasnovan na čvrstim podacima dovede do sudske rasprave. Novinar pri tome treba imati na umu da su sudovi normalan oblik komuniciranja u slučaju sukobljenih interesa ili interpretacija. Prihvatanje suda kao mjesta gdje se neke stvari rješavaju na jedini legalan način je dio prihvatanja rezona pravne države. Za sporne tekstove, razvijenije svjetske redakcije prije objavljivanja konsultuju svog advokata, jer urednici sve pravne finese ne poznaju, niti su dužni da ih poznaju.

Ostaje, naravno, i situacija kad su novinar ili redakcija pod pritiskom, za koji se ne može kazati da je u granicama pravne komunikacije. Ako tekst udara na vitalne interese uticajnih pojedinaca, institucija ili socijalnih grupa, njihova reakcija je prirodna. Posljednje čime se novinar tada treba baviti jeste izigravanje heroja i progonjene osobe. Rizikovao je da bi dobio. Mora biti spreman da ponekad i izgubi. Postoje dvije vrste političara: oni koji su na vlasti i oni koji nisu na vlasti. Odnos prema demokraciji, slobodi štampe itd., po pravilu zavisi od toga kojoj od ove dvije promjenjive kategorije političar trenutno pripada. Ima časnih izuzetaka. To su ljudi koji gledaju na duži rok. Dok su na vlasti, žele stvoriti uslove u kojima neće propasti u bunar kad, ako Bog da, budu opozicija. I novinar se, htio-ne htio, bavi politikom. Međutim, novinar nije političar, jer ne teži za vlašću.

Ta vrsta bestežinskog stanja u kojem se novinari nalaze kad pišu o temama koje imaju izrazito političke dimenzije, jednom

dijelu političara je neshvatljiva i neprihvatljiva. Oni će pokušati ili da novinara uključe u jedan od svojih jurišnih odreda, ili da ga odvoje od informacija i tako neutrališu.

Najteže je sa političarima koji ne umiju da riješe niti jedan od bitnih društvenih problema. Oni cijelu svoju energiju koriste za očuvanje lične pozicije. Posebno su oštri prema novinarima. Dobar političar, koji pred javnost može izaći sa prepoznatljivim rezultatima, i ne drži previše do štampe. O njemu pišu njegovi rezultati.

Novinarstvo je ekonomski postavljeno tako da se mora boriti za demokraciju. Da bi se novine prodavale, one moraju biti na strani čitaoca. Novine se, dakle, moraju zalagati za one političare koji više uvažavaju glas javnosti, što će reći, glas kupaca lista.

U operativnom smislu, veoma je teško izabrati najbolji razmak između vlasti i novinara. Načelan je savjet - ni previše blizu, ni previše daleko. Ako se novinar previše približi vlasti, u najboljoj namjeri da bude bolje informisan, upašće u njeno gravitaciono polje i postati njen dio. Ako se previše udalji, sasvim će izgubiti kontakt i postaće novinar iz druge ruke.

Nastojte da količina informacija kojim raspolazete a nisu za objavljivanje ili im se daje taj tretman, bude što manja. Novinar treba misliti na ono o čemu može pisati i na to koncentrisati svoj intelektualni kapacitet i emocije.

Živimo li na prostoru gdje novinari djeluju slobodno, u skladu s profesionalnim normama i savješću? Na ovo pitanje uvijek ćete dobiti više različitih odgovora i većina njih će biti uglavnom tačni. Sloboda medija reguliše se pravno, ona kao deklaracija stoji i postoji. Životna praksa je, međutim, druga i drugačija - od dana do dana, od mjesta do mjesta, pa i od novinara do novinara.

Osnovna podjela u proteklim godinama izgledala bi ovako:

1. kraj jednopartijskog sistema i buđenje novih ideja, nevjesto ali hrabro osvajanje slobode.
2. period od višestranačkih izbora do rata: hrabro i kompetentno držanje nekih redakcija, generalno stanje haosa, manipulacije slobodom medija, razbukatavanje jezika mržnje.
3. za vrijeme rata, vojna i politička cenzura stavljena je nad elektonske medije. Neki štampani mediji, posebice u Sarajevu, imali su, za ratne uslove, izuzetnu samostalnost djelovanja.
4. nakon rata - produženo stanje kontrolisanog haosa, formalna sloboda medija, uglavnom uz devizu: vi pišite šta hoćete, mi ćemo raditi šta hoćemo.

Prva opšta oznaka poslijeratnog stanja vrijedi samo kao prosjek. Dok se o nezavisnosti medija u većim centrima još i može govoriti, u manjim centrima stanje je mnogo teže. Rijetki su mediji koji se uspjevaju oduprijeti kombinovanom političkom, ekonomskom, a ponekad i fizičkom pritisku vlasti.

Najveći dio poratnog vremena mediji u većim centrima posvetili su otkrivanju afera kojih je bilo napretek. Pravi novinar trebalo bi da bude zadovoljan kad otkrije veliku krađu para od izgladnjelog naroda, jer će to stvoriti nadu da će krađe prestati, a pare pripasti poštenim ljudima. Vlasti su, međutim, postavile bezočnu zamku. Pisanje o aferama teklo je iz broja u broj, gotovo niko od prozvanih se nije potrudio ni da "omrči" pero i napiše demanti. Pisanje o jednoj aferi imalo je efekta dok ne dođe pisanje o drugoj. Publika je postepeno postajala umorna. Pravo zadovoljstvo – utvrđivanje odgovornosti - nije joj ponuđeno. Sloboda medija je, dakle, postojala, ali nije donosila plodove.

Bosanskohercegovačke šume bjesomučno su obarane, desetine tekstova govorile su o tome, divlje pilane su nastavile ra-

diti, nekadašnja šumska preduzeća nastavila su propadati, jer do njih sirovina nije mogla doprijeti. Radnici su ostajali bez posla. Takve, sigurno, nije zanimao još jedan tekst o divljoj sječi.

Švercovane cigarete prodavale su se pred kapijama državnih institucija; da nisu pokipili stranci koji daju donacije, i danas bi bilo tako, jer svoj udio ima neko ko radno vrijeme provodi u tim velikim kabinetima. Ne može, dakle, sloboda medija postojati sama za sebe, ako policija i sudovi, naprimjer, ne rade svoj posao.

Limitirajući činilac slobode medija poslije rata postala je neformalna vezanost pojedinih redakcija za stranke i političke grupe. Ova vezanost je u usponu, uoči svakih izbora postaje sve veća, nametljivija.

Medij ima pravo na političku opciju, može da podržava neku od stranaka, ali takva orijentacija sužava slobodu novinara u njemu. Novinari, jednostavno, dobijaju naloge šta da pišu, koga da podrže, koga da napadnu. Kad su se zapošljavali, nije im saopšteno da se upisuju u redakciju koja podržava premijera, a ne podržava predsjednika skupštine, naprimjer. Sad, kad treba pisati, ta šema postoji.

Ako postoji sloboda medija a ne i sloboda novinara u njima, cijela priča se, ugrubo, svodi na pitanje - hoće li list koji je na strani premijera imati slobodu da o predsjedniku skupštine kaže ono što premijer misli. Novinarski posao, kad već postoji unaprijed utvrđeni stavovi, a često i servirani podaci, jedva da je ispred daktilografskog.

Sloboda novinara u ovoj situaciji je stvar pojedinačnog profesionalnog i moralnog kvaliteta. Dio kolega će ostati gdje jeste, prihvatajući dirigovano novinarstvo koje i nije neprijatno - nema velikih intelektualnih napora, a nema ni odgovornosti.

Ovakvo ponašanje može proći kod čitalaca - stranački orijentisane novine kupuju uglavnom stranački opredijeljeni ljudi koji u njima traže potvrdu svojih stavova. Novinar će uploviti u jedan naoko savršen svijet koji će trajati dok se čun ne ljuljne.

Novinar koji se opredijelio da pošteno provede karijeru, trpjet će koliko može, a poslije će naći drugi posao, možda i slabije plaćen. Veoma dobar novinar naći će isti ili bolje plaćen posao.

Najoštrije uskraćivanje slobode medija je u lokalnim radijskim i televizijskim stanicama. Te stanice njihovi osnivači drže na najnižem nivou ekonomske sigurnosti, plaće su slabe ili ih nema. To je, pak, savršen način da novinar koji može naći drugi posao - dobar novinar - ode na taj drugi posao, a ovdje ostanu oni koji neće "talasati". Lokalne stanice izložene su neposrednim i ostrim reakcijama. Dok se u velikim centrima političari i drugi moćnici uglavnom ustručavaju da intervenišu, bojeći se da bi intervencija mogla dospjeti u javnost, u manjim mjestima se prijeti direktno, a prijetnje se i realiziraju. Ovo ne znači da se treba predati.

Osnovni oblik otpora je ono najvažnije novinarsko oruđe - vijest. Ima načina da se, i pod žestokom presijom, s vremena na vrijeme, procjenjujući odnos snaga, pusti neka vijest koja publici daje signal o stanju duha. Jedan duhoviti kolega pustio je u lokalnom programu cijelih pola sata izlaganja lokalnog moćnika. Nije bilo od kakve pameti. Moćnik mu je čestitao. Publika se smijala.

Treba se, dakle, snalaziti, kretati se sitnim koracima i u sebi čuvati uvjerenje, da svako, na kraju, stane na moker kamen. Nastojte da ne zamrzite ljude koji vas maltretiraju. Time biste oštetili sebe. Nikakav revanš ne treba: kad stanu na onaj kamen, odnijeće ih hladna voda. Savjetujte se sa starijim kolegama iz drugih gradova.

Postoje institucije koje se bave zaštitom novinara. Ukoliko vam neka od njih zatreba, dobro se raspitajte kome je uspješno pomogla. Ne računajte na efikasnu pomoć novinarskih udruženja. Imaćete onoliko slobode koliko sami izaborite. Novinar je - ponovićemo - svjedok, njemu je zapalo da govori istinu, cijelu istinu i samo istinu. Kad to traje, kad je to profesija, neke stvari u ličnom životu mogu se iskomplikovati.

Iz tog treba izvući i zaključak za novinarstvo: nastojte da vaš privatni krug bude potpuno zaštićen od vaše profesije. Ne bi trebalo da pišete o poslu kojim se bave vaši roditelji, niti o preduzeću u kojem su zaposleni. Tamo su oni, godinama, izgradili svoj status, a sin ili kćerka novinar može ga poremetiti s nekoliko redaka teksta. Ako napišete nešto loše, ispašće da su vas roditelji nagovorili. Ako napišete dobro, ispašće isto, ali će rukovodstvo tražiti još takvih sitnih usluga: ne od vas, već od vaših roditelja. Ovaj i ovakvi slučajevi mogu se riješiti tako što ćete teme koje vas se lično tiču ustupiti kojem od kolega.

Mnogo je teže snaći se u drugom, širem krugu. Tu se teme ne ustupaju stoga što je riječ o opštinskoj službi u kojoj radi neki vaš prijatelj ili poznanik. Kraja ne bi bilo. Preuzima se rizik.

Pravi ispit dolazi kad su u pitanju ljudski odnosi koji se izgrade tokom posla. Novinar treba biti blizak sa izvorima informacija. Međutim, ta bliskost treba počivati na međusobnim interesima i poštovanju pravila igre.

Vaš izvor informisanja neće biti više otvoren i gostoljubiv ukoliko ste s njim privatno bliski. On će, u svakoj varijanti, polaziti od svog interesa. Međutim, u ambijentu u kojem živimo, postoji navika da se poslovni interes produbljuje ličnim prijateljstvom. Ne zna se je li to gore za posao ili za postojanje ličnih prijateljstava. Vama su potrebni lični prijatelji. Držite ih dalje od posla.

Vaš izvor informacija ima interesa da “bude dobar” s novinarom. Stoga, obično, čini česte gestove lične pažnje. Najbezazleniji i najefikasniji su sitni pokloni, ranga upaljača, kalendara, rokovnika, dobre olovke. Tako se stvara atmosfera ličnog odnosa, a sitni pokloni biće naplaćeni sitnim ili krupnijim uslugama, novinar često neće ni biti svjestan da je te usluge napravio.

Redakcije često prihvataju prijedloge poslovnih partnera da novinari putuju o njihovom trošku. Ako se nađete u takvom aranžmanu, budite oprezni. To nije profesionalno rješenje. Novinar ne treba da putuje tamo gdje ga redakcija ne može sama poslati.

U svakom slučaju, ne potcjenjujte publiku. Čitaoci umiju čitati mnogo bolje nego što većina novinara misli. Primjer su kolege koje se bave sportom i padaju u teška iskušenja kad treba da izvještavaju o igri kluba za koji navijaju. Po nekim profesionalnim normama, ne bi trebalo da se osjeti čiji je navijač izvještavao s utakmice. Međutim, čitalac koji prati sport kupio je novine tog ponedjeljka samo da vidi kako se nesretni kolega pokušava predstaviti objektivnim. Ništa manje lukavi nisu ni čitaoci koje zanima politika, privreda, zdravstvo.

Kao i druge osobe koje mogu uticati na tok zbivanja i ljudske sudbine, i novinar je izložen stalnim pokušajima potkupljivanja.

Profesionalac mora izgraditi svoje mehanizme odbrane. Raznorodna korupcija ne samo da podliježe etičkoj diskvalifikaciji nego je - dugoročno gledajući - nerentabilna.

Redakcijski kodeksi i kodeksi profesionalnih organizacija veoma jasno ograničavaju krug materijalnih usluga koje se novinaru mogu pružiti, koje novinar smije primiti. Dozvoljeni su, naprimjer, izlasci u restorane, sitniji pokloni, itd. Time se

ne rješava ništa, jer prava korupcija, po pravilu, nije direktna i obavlja se u formama koje ne mogu biti zahvaćene nikakvim administrativnim ograničenjima. Firma ili pojedinac koji žele da kupe novinara, daće, naprimjer, stipendiju nekom djetetu iz njegove porodice ili će mu zaposliti rođaka. Plaćanje ceha postaje naporno, "sitne usluge" firmi kojoj je novinar dužan obaraju mu kredibilitet, najprije u redakciji, potom i kod publike. Mala korist pretvara se u veliku štetu.

Jedan od oblika korupcije je tiho uključivanje u političke ili privredne lobije koji će, opet, indirektno forsirati svog kandidata. Tu se, u složenim šemama međuticaja, novinaru svana gradi karijera, kako bi se povećao njegov upliv u redakciji i javnosti - funkcije, nagrade itd. Ceh, naravno, plaća list, time i kolege koje se nisu prodale.

Ostavljajući po strani sve finese procesa korupcije kojem će svaki profesionalac biti izložen - od dobijanja "papira" preko reda do diskretno doturene flaše viskija - "za sjajan tekst", treba se držati pravila, i o poklonu koji odudara od redakcijske prakse valja se konsultovati s urednikom.

Naravno, ukoliko cijenite da je urednik čovjek koji vas neće nagovoriti da poklon odbijete, kako bi ga klapio on sam.

Veoma je lijepo kad slušamo o značaju novinarstva, njegovoj ulozi - jučer u razvoju socijalističkog samoupravljanja, danas u procesima demokratizacije, sutra ko zna u čemu - ali valja uvijek držati u glavi crva sumnje: nije li to korupcija komplimentima, jedini oblik korupcije koji kod novinara prolazi uvijek i bez izuzetka.

Cio mehanizam odgoja i obrazovanja novinara i svi mitovi o značenju struke zasnovani su na interesu poslodavca da za što manje para iscijedi iz novinara što više kvantiteta i kvaliteta.

Novinar se mora povinovati ovakvoj stvarnosti, jer ona već

određuje ambijent naše konkurencije. Međutim, ne smije podleći kompleksu mesijanstva (“novinarstvo mijenja svijet”). Možda ne svakog mjeseca, možda čak ne ni svake godine, ali novinarski posao mora biti pošteno plaćen, i to novcem.

Čovjek koji saraduje samo u jednom listu sasvim je ovisan o kriterijima i odnosima kakvi vladaju u njegovoj redakciji. Nakon određenog vremena, poistovjeti se s njim, a poslodavac to opaža, te vjerni članovi redakcije dobivaju tretman komada namještaja: prebacuju ih s mjesta na mjesto, prema potrebi i prema ukusu onoga što uređuje kadrovski enterijer.

Vjernost je osobina neprimjerena društvu koje gaji individualnost i teži ka nekim tržišnim kriterijima. Vjernost je osobina pasa i konja. I u ovim slučajevima, međutim, a to su moralisti zaboravili da kažu, životinje su vjerne onima koji im daju hranu i paze ih. U pitanju je, dakle, ekonomski a ne emocionalno-mistični odnos.

U novinarstvu je “vjernost redakciji” obično osobina kojom mediokracija vrši presiju nad kreativcima, a poslodavac pravda male zarade. Svaka redakcija, u svakom profesionalnom uzrastu, neka je vrsta škole. Promjena redakcije je dopunska obuka. U sljedećoj redakciji, naučiće se nešto novo i provjeriti - gledajući sa strane - gdje ste ranije griješili.

“Tezga” u okvirima lojalnosti, promjena redakcije, svaka vrsta konstruktivnog ponašanja koje odudara od redakcijskog običajnog prava, nosi mogući dobitak, podrazumijevajući i dodatni rizik.

Postoji, međutim, i rizik nečinjenja. U svakom slučaju, profesionalna odluka mora se donijeti bez temperature. Da bi se provjerila ispravnost postupka, valja odrediti neki razuman rok za njeno provođenje. Posao se, naprimjer, može mijenjati

samo ako odlazite na nešto bolje - ne igrajte se inata i nemojte se drugim svetiti tako što ćete oštetiti samog sebe.

Novinarstvo je rođeni brat nogometa. Samo u ove dvije profesije navijači znaju bolje od igrača šta je trebalo uraditi i kako je to trebalo obaviti.

U pitanju je klasični nesporazum između onih koji znaju i onih koji umiju. U novinarstvu je taj nesporazum pojačan primjerima da savjete o načinu pisanja daju ljudi koji nisu prošli kroz drame nastanka novinarskog teksta, a čija se sabrana djela, inače, mogu štampati na formatu lične karte.

Oni, vjerovatno, znaju kako bi nešto trebalo napisati, ali ne znaju i koliko je to moguće. Njihova greška je etička - jer daju savjete koji mogu biti opasni i ubistveni, a ne snose posljedice. Njihova greška je profesionalna: profesor protetike na stomatologiji umije napraviti parcijalnu protezu, pa bi i svako ko na neki način profesoriše u novinarstvu morao imati iza sebe toliko rukopisa koliko mu treba da kaže: evo, ovdje sam bio dobar, a ovdje pogriješio.

Koristite profesionalne teoreme kao opštu orijentaciju, ali im nemojte robovati. Nastojte im se približiti koliko možete, ali nemojte se razočarati kad ih ne ostvarite. Nije ih sasvim ostvario gotovo niko, a oni koji ih ostvare lako izdahnu pod njihovim teretom.

Svi plaču kad novinar rano umre, najiskrenije plače njegova porodica. Nekoć je rečeno - svaki vojnik nosi u rancu maršalsku palicu. Svako ima svoju šansu i šanse se ponavljaju - ne beskonačno, ne prečesto, ali ponavljaju se.

Mnogokoja vijest da se razviti u temu. Svaka dobra rubrika može se, vještinom i upornošću, razviti u mali serijal koji će ostati zapamćen i u redakciji i među čitaocima.

Novinar koji dobije šansu da uređuje dio lista, dobio je priliku

da pokaže - ima li u njegovom rancu maršalske palice. Od uređivačkih poslova ove vrste se u redakcijama obično bježi. Najčešće stoga što su ih prije toga kompromitovali neambiciozni ili nesposobni ljudi.

Ako podlistak o kozmetici novinarka radi od srca, ako stvarno želi da pomogne čitateljicama, ako skuplja podatke o problemima s kojim se one susreću, ako im ne preporučuje preparate što su tripudij skuplji od mjesečnih troškova porodice - to je šansa za nju i za list. Neće ostati nezapaženo.

Ako se priprema sedmični podlistak za djecu, novinar treba znati da je postao urednik samostalnog sedmičnog dječijeg lista. Nađu li roditelji nešto što bi moglo zanimati njihovu djecu, pa se to djeci dopadne, list je dobio još jedno sidro u porodici. Ni to neće ostati nezapaženo. Još je važnije - ovo je škola u kojoj se uči na relativno malim greškama, a može donijeti veliko zadovoljstvo. Naravno, ne smijete se razočarati ako taj prilog za djecu bude djelovao starmalo. To znači da vaši afiniteti nisu tu, već drugdje. Važno je to na vrijeme konstatovati. Ni prerano, ni prekasno.

Redakcijski poslovi znaju novinara ostaviti u zatvorenom krugu. On prati zbivanja, ne može se kazati da nije u toku, ali - on poredi međusobno samo događaje o kojim piše. U tempu u kojem živi, malo je prilika - i novca - da se stekne neki širi dojam o onom što zovemo život. Jedna je stvar izvijestiti da se sprema plan borbe protiv siromaštva i kazati koliko je procenata stanovništva na rubu ili ispod ruba gladi, druga je vidjeti siromaštvo uživo. Jedna je stvar pisati o poreskoj politici onako uopšteno, druga je razgovarati o njoj s čovjekom, zanatlijom, naprimjer, koji porez plaća dvadeset godina.

U sredini u kojoj svakog dana ponavljamo uglavnom isti krug kretanja i duženja, mi, ustvari, ne primjećujemo stvari. Sljepilo svakodnevice. Treba da se s vremena na vrijeme "evakuir-

šete" iz te sredine. U velikom gradu, dovoljno je otići u kakvo periferijsko naselje, odsjedjeti u kafani sat vremena, šetati sat vremena - vidjećete više stvari nego u kvartu u kojem stanujete. U malim gradovima, treba trknuti do susjednog mjesta. Tamo ćete, možda, prepoznati neke situacije koje u svom gradu niste prepoznali.

Ako postoji mjesto gdje se može mjeriti demokratičnost društva, ako postoji mjesto u koje se slijeva život, to su sjednice parlamenata - od opštinskog do državnog.

Osnova je opština. Ovi skupovi kod nas, osim mjestimice na lokalnim televizijskim programima, ne dobijaju prostor u medijima. Novinar koji želi napisati izvještaj može to učiniti lako, objavljujući zaključke, jer to je ono što je važno. Međutim, novinar koji nađe vremena da prati cijelu sjednicu opštinske skupštine, saznaće mnogo o svakodnevnom životu, biće dosta tema koje se mogu kasnije lako razviti, tražeći i stav druge strane - ukoliko se već nije čuo na sjednici.

Novinar iz štampe će biti u prednosti nad kolegama iz elektronskih medija jer će izbjeći opasnost da kaže kako su "usvojen Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o opštinskim taksama". Opštinska televizija, regionalna televizija, koje dobrim dijelom živi od budžeta, nastoje da doslovnim citiranjem dnevnog reda i službenih formulacija izbjegnu svaki nesporazum sa osnivačem. Time novinara iz štampe dovode u položaj da pravi ekskluzivan prilog.

Kantonalne i entitetske skupštine su najbolji izvor informacija o politici, ekonomiji, društvenim prilikama uopšte. Brzo ćete prepoznati koji su poslanici došli samo da se slikaju za televiziju, a koji imaju nešto da kažu. Morate imati brojeve telefona i mobitela ovih drugih, uspostaviti s njima dobar profesionalni odnos, kad vam zatreba dopunski podatak. Veoma

dobar izvor informacija je skupštinski bife. Tu se vidi ko se s kim druži, ko se kako pozdravlja, ko je došao da u bifeu, na neformalnom nivou, riješi pitanja koja neće da poteže kroz dnevni red.

Parlament je sjajan ekstrakt života. Dan proveden na sjednici, ili oko nje uštedjeće mnogo praznog hoda. Već sutra, ti će ljudi biti ili negdje daleko, ili će isključiti mobitele, ili će se baviti drugim stvarima.

Prijatno je i korisno družiti se s ljudima iz takozvanih slobodnih profesija. Književnici, advokati, slikari, muzičari - to su ljudi koji lično istražuju život i traže, svako na svoj način, neke odgovore. Udružite vašu radoznalost s njihovom. Oni nisu monotoni, nisu dosadni, jesu, možda, ponekad previše sujetni, ali to je i novinarska osobina, dobra dok je umjerena. Imaju osjećaj za slobodan, nevezan razgovor koji rekreira. Po pravilu su ljudi široke kulture, što njihove sagovornike tjera da i sami aktiviraju znanja koja imaju, a nekada i da ih obnove ili prošire.

Nemojte se ograničavati samo na svoju generaciju. Družite se i sa starijim. Možete čuti koristan savjet. U svakom slučaju, iz ovakvih poznanstava i prijateljstava ostaju topla sjećanja.

Autor ove knjižice ostaće duboko zahvalan ljudima poput Ćamila Sijerića, Vlade Dijaka, Ivana Fogla, Izeta Sarajlića, Miodraga Žalice, Željka Marjanovića, Jana Berana, Pjera Majhrovskog, Hajrudina Krvavca. Ta druženja oplemenjuju, odvajaju čovjeka od dnevnog načina mišljenja.

Dobri sagovornici su penzionisani srednjoškolski i univerzitetski profesori. Oni znaju mnogo, naučili su da govore mladim od sebe. Nemaju interesa da krivotvore prošlost ili sadašnjost. Nekadašnji rektor Sarajevskog univerziteta akademik Edhem Čamo u svojim penzionerskim godinama naučio me

je nečem što nikad nisam imao - strpljenju, sposobnosti da se sačeka plod rada.

U petnaestoj godini života, pjesnik Vladimir Majakovski napisao je jedan od najboljih političkih izvještaja koje sam ikad pročitao. U svoj dnevnik zabilježio je: *“Gruzini su vješali proklamacije. Kozaci su vješali Gruzine”*.

Ima ljudi koje mati rodi da pišu. Jedan dio tih ljudi završi u poreskim upravama, jedan među političarima, neki od njih dospiju u novinarstvo. Neki od tih nekih postanu takozvani veliki novinari, što će reći da češće od drugih pišu dobre tekstove, one koje je zadovoljstvo pročitati i kad obraduju neprijatne teme.

Nekima je talenat profesionalna prednost koju koriste s vremena na vrijeme, a nekima način da rade malo. Najefikasniju spregu talenta i genijalne lijenosti pokazao je svojedobno kolega koji je našao način da godinama ništa ne piše - vješto se prebacivao s mjesta na mjesto, rukovodio onako načelno, daleko od šihla i deska. Postavili su mu zamku i žestoko ga pričepili. Naš junak sjeo za mašinu i bez pripreme, ukucao briljantan tekst, uzgred porušivši nekoliko teza koje su u redakcijskoj praksi i “odnosu prema stvarnosti” postale aksiomi. Već sutradan, za njega je formulirano novo radno mjesto, na kojem je bio još manje zaposlen i sa kojeg je mogao još manje-uticati na “odnos prema stvarnosti”. Živio je lijepo, radio malo, otišao tiho.

U novinarstvu, talenat najčešće ili iscuri neiskorišten, ili se pohaba jer se troši i tamo gdje nije potreban. Opstaju oni koji racionalno raspoređuju snage. Učinak eruptivnih talenata lijepo je posmatrati, kao vatromet, ali je tmina poslije vatrometa još veća, ukoliko nema ulične rasvjete: običnog, dobrog profesionalnog rada.

Bitno je odrediti donju granicu kvaliteta, ispod koje se ne smije ići ni pokoju cijenu. Ta se linija postepeno mora micati na više. S vremena na vrijeme, potrebni su tekstovi koji odskaku kvalitetom: da ih čitaoci zapamte do sljedeće takve prilike.

Živimo u vremenu u kojem je novac postao mjerilo stvari i ljudi. Visoke moralne norme koje postavlja profesija ne bi bile zapreka da novinari zarađuju dobro, da se ukupno naše novinarstvo ne događa u siromašnoj zemlji koja je, k tomu, direktno ili indirektno, pomilovala većinu ratnih i poratnih lopova i prevaranata.

Sa svojom skromnom i neurednom zaradom, s jednom dozom mesijanstva koje profesija, htjeli-ne htjeli donosi, novinar prolazi pored blještavog bogatstva novopečenih moćnika, kroz luksuzne kancelarije ljudi koji manje znaju od njega, ali - očito - umiju neke bitne stvari.

Sa sličnim se dilemama suočava, često, i unutar profesije i redakcije. Može reagovati kao uvrijeđeni čovjek i ustrajavati na svom poštenom siromaštvu. To je pasivna, zamorna reakcija: Put nultog rizika. Može pokušati da probije zvučni zid. To će učiniti istražujući sve načine da se pošteno zaradi novac. Konačno, može izabrati najradikalnije rješenje sa svim rizicima koje ono nosi. Odlazak iz profesije, u jedan drugi svijet, među drukčije ljude.

Pitanja o kojima govorimo su lična, na delikatnoj liniji filozofijskih i religijskih opredjeljenja, ali oko nas ima dovoljno primjera za analizu.

Nakon rata, mnogo je kolega napustilo struku, privučeno visokim stranim i domaćim plaćama. Nemojte kazati da su se ti ljudi prodali. Svi se na neki način prodaju, radna snaga je roba kao svaka druga, oni su se samo odrekli specifičnih uslova pod kojim novinar prodaje svoju radnu snagu. Neki su dobili

posao koji je ili novinarski ili blizu njega, ti imaju i jare i pare. Dobro zarađuju, a ne gube struku. Drugi su postali točkići u velikom aparatu stranih organizacija ili domaćih firmi. Tu će, definitivno, izgubiti profesionalne reflekse i nazad u profesiju neće moći. Ko je jednom naučio da isključi mozak u pet popodne, u novinarstvu nema šta da traži. Međutim, danas je promjena struke u zemljama tržišne privrede čest postupak. Oni su, dakle, otišli iz novinarstva za parama, što je motiv koji treba cijeniti, jer nisu otišli da krađu nego da rade. Uzgred rečeno, neki ljudi koji na ovaj način napuste struku, kasnije spadaju među njene najoštrije kritičare. Malo ih mami žal za mladošću, malo koriste činjenicu da onaj ko ne radi uvijek može naći manu onome ko radi. Zapazite kako vole i dalje da se predstavljaju kao novinari. Mogu biti koristan izvor informacija, jer znaju šta vam treba i umiju preskočiti dio procedure tako da ne oštete ni vas ni poslodavca. Dio kolega napustio je profesiju i prešao u političke stranke. Oni su uglavnom izgubljeni za struku, ukoliko se zadrže duže vrijeme. Pripadnost stranci traži neobjektivnost u kazivanju, čak rječitu neobjektivnost. Toga se kasnije teško odreći. Ipak, ukoliko je to kratak izlet, može biti i koristan, ne samo novčano. Konačno, dio kolega napustio je i struku i zemlju - šteta, dobra im sreća.

Ovo je neko međuvrijeme i svaka lična odluka je time uslovljena. Novinar koji ima uspjeha u struci ima razloga da neko vrijeme podnosi nevolje s kojima se štampa suočava. Lepeza zarada-već se širi, bolji napreduju u zaradama, slabiji stagniraju, selekcija djeluje, a sve, naravno, zavisi od ishoda krize kroz koju zemlja prolazi. Biće nam - kako bude i našim čitaocima.

Novo vrijeme donijelo je i status slobodnog novinara. Kolege koje, iz raznih razloga, nisu u radnom odnosu, preko udruženja mjesečnim uplatama regulišu socijalno i zdravstveno osiguranje, a za zaradu se brinu na slobodnom tržištu. To je kristalno čist odnos - tekst je roba koja se prodaje, o honoraru

se pogađa, redakcije cijene kvalitet novinara, a novinari cijene pouzdanost i solventnost redakcija.

Ka statusu slobodnog novinara napućivale su, prije svega, niske plate koje nisu bile u nekoj vezi sa kvalitetom i kvantitetom rada i bile su nestimulativne. Osim toga, organizacija rada u nekim redakcijama je slaba, mnogo vremena otpada na prazan hod, što novinaru malo žustrijeg temperamenta ne odgovara. Status slobodnog novinara je neke vrste trenutak istine o profesiji. Taj status navodi da se biraju teme koje će naći kupca, da se piše o onome što tržište traži, da se završava na vrijeme. Za neke od kolega ovo je bio znak da treba mijenjati struku, pa su sebi našli neku mirniju luku van novinarstva. Drugi su uspjeli da opstanu u trci za električnim zecom - kad se zarađuje malo, nastoji se raditi bolje i više da bi se došlo do solidnog prihoda; kad se zarađuje dobro, ne može se usporiti jer niko na zna šta ga čeka iza ugla. Američki fotoreporter u ovom statusu rade prosječno 150 dana godišnje. Naravno, pokušavaju da rade više, ali tržištu treba koliko treba, a ne može se stalno biti bolji od stotina drugih koji se jednako uporno bore za hljeb. Prednost ovog statusa u našim uslovima je što je većina kolega na neki način u sličnom položaju - neredovnost plata i nesigurnost uplata za osiguranje pokazuju da je radni odnos često samo iluzija koja, iz različitih razloga, prija i poslodavcima i posloprimcima. Za onog ko se opredijeli za ovakav status bitno je da, odmah od početka, ne stavlja sva jaja u istu korpu, da osigura više adresa na koje će moći nuditi svoje rukopise, a pri tome da ne bude hiperproduktivan, da ne konkuriše samom sebi, što je pravilo i u radnom odnosu.

Vaši interesi u redakciji sukobljavaće se sa interesima drugih kolega, iz razloga koji su raznovrsni - susjedni "fahovi", generacijska bliskost i preticanja na punoj liniji, nekad intriga nastala u kafanskoj dokolici. Kraći konflikti su neizbježni, duži konflikti su neproduktivni. Vjerovatno ćete povremeno bili u

prilici da se trajnije i oštrije sukobite sa kolegom ili sa pretpostavljenim, na to će vas navesti ugroženi interes ili ono što vi ocijenite kao ugroženo pravo.

Prije nego što zakuhate kašu, treba da imate na umu pravilo koje važi za sve konfliktne situacije. Njih je lakše izazvati nego obuzdati. Kad krenu, nose predvidive i nepredvidive rizike. Konflikt gotovo uvijek ima alternativu. Alternativa je rad. Novinar ima pred sobom praktično neograničeno polje ispoljavanja i, time, zarađivanja. Da li se isplati potrošiti četiri ili šest mjeseci u istjerivaju stvari na čistac kad sa toliko vremena i energije možete napisati, naprimjer, feljton ili seriju reportaža, koji će dugo ostati upamćeni? Konflikti su lijep način trošenja vremena i privlačenja pažnje za osobe koje ne vole društvo olovke, pisaće mašine ili kompjutera. Međutim, i to je oročeno strpljenjem okoline i spremnošću kolega da vuku fijaker u koji je neko sjeo da bi se neprekidno svađao.

Bosanskohercegovačko ratno i poratno novinarstvo pripada ženama: potencijalna muška konkurencija bila je na liniji. Redakcije nikad nisu izgledale ljepše i mlađe, u listovima nikad nije bilo toliko specifično ženskog senzibiliteta i pronicljivosti. To je jedina lijepa stvar koju je rat donio. Okruženje se, međutim, nije promijenilo. Među onima kod kojih se ide po informacije žena je malo, možda i manje nego prije rata. Specifični ženski problemi, dakle, ostaju uvećani za prisustvo ultrakonzervativnog shvatanja po kojem je ženi mjesto u kući. Sva pravila ponašanja - od bontona do ustava - pisala je muška ruka. Muški šovinizam je jedini koji se uvijek mogao nekažnjeno demonstrirati. Kad žena napiše dobar tekst, kaže joj se da ga je baš momački napravila. Novinarka koja u redakciju nije došla samo da se lakše uda - a novinarstvo jeste posao u kojem djevojka može najbolje provodadžisati sama sebi - poći će od notorne činjenice da je ona tu, u redakciji, da zaradi platu i da list nešto zaradi na tekstovima što ih ona objavljuje.

Iste namjere imaju i muškarci, isti je i odnos lista prema muškarcima. Kad se stvari postave tako, ne ostaje mjesta za bilo kakve popuste. Novinarka koja dobije popust veći od učtivog kolegijalnog ponašanja, vidjeće da je cijena, ustvari, veća od normalne. Svojim ženskim statusom novinarka mora baratati preciznošću neurohirurga. Dok će se muškarcu, kolegi, čitaoci i ljudi s kojim kontaktira uvijek sjetiti imena, žena je u opasnosti da dobije pogibeljan kompliment: "ona plavuša što dobro piše". To je bolja varijanta i tu se vremenom stvari daju promijeniti. U goroj varijanti biće uopotrijebljene gore ili sočnije riječi. Novinarka je tu između čekića i nakovnja: može joj se desiti da sve što postigne dobiva neki ženski prizvuk, što je, u krajnjoj liniji, uvredljiv postupak kolega, jer novinar treba da se služi svakom svojom ličnom prednošću u uspostavljanju i održavanju poslovnih veza. Može se, pak, pod pritiskom ovog "povlaštenog tretmana", početi muškobanjasto ponašati. To će, opet, ostaviti tragove, loše tragove, i na ličnom i na profesionalnom životu. Dobro prolaze samo novinari ljepšeg pola koji svoju žensku individualnost pokriju pravom mjerom profesionalne individualnosti. Tada pripadnost nježnijem polu postaje prednost. Žene su sposobnije od muškaraca da tražeći odgovor, pređu sa okolišnog traženja podatka na direktna pitanja, a da pri tome ne ispadnu isljednički grube. Žene umiju bolje slušati svog sagovornika ili se praviti da ga pažljivo slušaju. Muškarcu će njegova sujeta obično stati na put kad treba izigravati pažljivog slušaoca dok sagovornik razvlači "žvaku". Kolegice su se pokazale mnogo sposobnije i strpljivije i u stanju su sagovornika pažljivo slušati dok govori, očekujući da nešto i kaže, što se, konačno, obično i desi. U pravom miru, posebice u kakvom blagostanju, muškarci sebi često priušte slobodu da promijene imidž, a žene to čine redovno. U siromaštvu vlada pravilo monotonije. Nije ga se, u siromaštvu i nestašicama, teško pridržavati, ali stoga svaka prilika za iskorak većini žena predstavlja snažan izazov.

Novinarka, koja kontaktira sa većim brojem veoma različitih osoba, naglom promjenom imidža skrenuće pažnju sa profesionalnog na privatni plan. Posebno će im biti poljuljana pozicija kod zaposlenih žena s kojima imaju poslovne kontakte. Negdje će naići na prirodnu zavist, negdje na procjenu kako malo smjelije promjene u izgledu ugrožavaju već načetu poziciju zaposlene žene uopšte.

Dakle - novinarka treba da ima stabilan imidž, da se izbori za status u kojem će se više pominjati njeni tekstovi nego njene noge ili cipele, da snažno i sistematski koristi prednosti koje ima kao žena, jer muška konkurencija svoje muške prednosti koristi a da se to i ne primjećuje. Biće bolje ako joj niti sentimentalnih veza ne budu isprepletene sa nitima poslovnih odnosa, jer je takvo klupko teško razmrsiti.

Novinarska karijera, ako se tako može nazvati trčanje za infarktom, počinje svako jutro. Osobi koju vidite u ogledalu dok se umivate, lako će biti zaboravljeno sve što je uradila po nekim pisanim i nepisanim normama profesije, ukoliko popodne uredniku preda blijed i šupalj tekst. Stotinu puta ćete pokleknuti, bitno je da se sto i jedan put osovite na noge. Ispočetka je to teško, poslije se čovjek navikne. Žilavost ne mora biti prirođena, nju gradi profesija.

O novinarstvu kruži nekoliko floskula koje se jednom pripisuju Bizmarku, drugi put Čerčilu, treći put Moši Pijade a četvrti – legendarnom veteranu iz redakcijskog bifea koji priča o starim dobrim vremenima i daje maloj raji dobre savjete. *“Novinari su ljudi koji su promašili profesiju.”* Lijep cinizam u kojem ima istine: novinarstvo i jeste alternativa nekim drugim, redovnim profesijama i u novinarima se često da nazrijeti nesuđeni advokat, švercer, rukometni trener, profesor. Informisanje drugih je ljudska osobina koja je nekima postala profesija. Pripadnici drugih profesija ponekad se znaju javiti

sjajnim novinarskim tekstovima. Nema takvih slučajeva u medicini, pravu, agronomiji. *“Novinarstvo je lijepa struka ako se na vrijeme napusti.”* Da, prošlost uvijek izgleda ljepša nego što je bila ili ljepša nego što je onda izgledala. *“Novinari su univerzalne neznalice.”* Često jesu. Novinar, ustvari, i ne mora mnogo da zna, ali mora znati ko zna i gdje se može tačno i brzo informisati. *“Lakše je biti kritičan nego pravedan.”* Tačno. Još je lakše biti hvalospjevan, a zaboraviti da kritika jednih znači pohvalu drugih. Tih drugih još, možda, i nema na sceni, a hvalospjev jednim znači zatvaranje vrata unaprijed.

Kao i ljubitelji domaćih životinja, književnici, automehaničari, esperantisti, ribari - i novinari imaju svoja udruženja i udruge. U Bosni i Hercegovini ih ima šest, a biće ih još. Dobro je što ih ima više, jer se tu stvara konkurencija, a smanjuje birokratičnost. Novinar treba da bude u nekom od tih udruženja, ali ne treba da očekuje previše od njih. Udruženja se zalažu za velike proklamovane ciljeve poput slobode medija i s vremena na vrijeme reaguju saopštenjem kad uoče neko napadno kršenje te slobode. To je dobro, ali sloboda medija nije, valjda, interes samo novinara, već i građana. U istoriji ili sadašnjosti novinarskih organizacija nema mnogo primjera da su se našle u nevolji novinaru kojem gori pod nogama. Mana je udruženja što se, osim na izbornim skupštinama, svode na upravu, kojoj je kuća putujuća. Dobra strana je što dio njih organizuje godišnja natjecanja za najbolje tekstove itd., čime pojačava takmičarsku klimu među članstvom, a sposobnim novinarima koji ne mogu da dobiju priznanje u svojoj redakciji, nekad to priznanje dostave svana. Dobra je strana što olakšavaju slobodnim novinarima da lakše regulišu uplate za doprinose.

Ono što novinarima nedostaje jeste snažan sindikat koji bi s poslodavcima pregovarao o cijeni rada, redovnosti isplata, uslovima rada, poziciji novinara u odnosu na druge struke u novinskim kućama. Snaga profesije bila bi veća, korist bi nad-

mašila onu što je ponekad donose saopštenja rukovodstava. Kod obučara su najgore cipele - novinari koji se u tekstovima toliko zalažu za sindikalna prava nisu ih osigurali sami sebi.

Poput obučara, ugostitelja, stakloresca ili vlasnika hemijske čistionice; poput svakog vlasnika tvornice - ukoliko ovo ljepše zvuči - novinar mora ulagati u svoj razvoj. Mora ulagati vrijeme, ali i novac. Treba povremeno kupovati knjige - beletristiku i enciklopedijske podsjetnike. Ovo treba pretvoriti u naviku. Treba da zna engleski, jer je to jedini strani jezik koji nigdje nije neupotrebljiv. Ako ga ne zna, ili ako ga slabo zna, treba da uloži novac i vrijeme. Treba da ima dobar, veoma selektivan radioprijemnik. Ogromna količina informacija struji oko nas i mahom prolazi pored nas. Treba da se odluči na kupovinu satelitske televizijske antene. Kada bude prilike, treba da je kupi. Novinar ne smije biti zatočenik lokalnih televizijskih programa. Treba da povremeno nabavlja jedan strani list i da prati trendove u svjetskom novinarstvu. Internet ne može zamijeniti papirnu kopiju. Ova je obimnija, preglednija i komotnija za čitanje. To što se tamo zbiva kao praksa, kod nas će se za godinu ili dvije pojaviti tek kao teorija.

U prvom izdanju knjige napisao sam: *Mnogo prije nego što se misli, novinar bez kompjutera djelovaće anahrono*. To vrijeme je već došlo.

Ova ulaganja zacijelo prevazilaze materijalne mogućnosti i autora i čitaoca ovog podsjetnika. Neka su, međutim, nadohvat ruke - lijepa knjiga, naprimjer. Za ostalo je u početku dovoljno da bude želja, potporena uvjerenjem da će se ulaganja otplatiti.

Mala ispovijest: autor ovih redaka počinje jutro čitanjem "Oslobođenja" - to dobijem na vrata, stara navika. Prelazim za kompjuter, primim poštu i nastavljam da čitam novine. "Nezavisne" i "Avaz", od domaćih, neku od sedmičnih / tjednih

novina iz susjednih zemalja. Pošto sam nekad pretendovao da naučim francuski, volim poslije toga pročitati nešto iz pariškog "Monda". Taj list odiše evropskom elegancijom. Nakon toga, nešto iz američke ili britanske štampe - nešto engleskog sam morao naučiti, jer je to jedini strani jezik koji funkcioniše.

To je okean u kojem se možete udaviti. Toliko dobrih, sjajnih listova, svi nadohvat ruke, ali - dan ima samo 24 sata.

Prisjećam se vremena pred rat, kad sam čekao da u redakciju dođe "Economist", da ga zgrabim prije drugih kolega i preko vikenda čitam kod kuće.

Tu, naravno, slijedi pitanje koje iskazuje zebnju proširenu u mnogim redakcijama - hoće li elektronsko novinarstvo potisnuti klasičnu štampu? To je pitanje za nas u siromašnoj zemlji, slabo snabdjevenoj računarima, vjerovatno samo teorijsko i za generaciju koja tek ulazi u struku. Ni u bogatijim zemljama, gdje su priključci na internet odlika svakog pristojnog domaćinstva i baš svakog poslovnog prostora, nema pesimizma. Štampi nije naudilo radio, samo su podijeljeni poslovi. Televizija nije uništila ni pozorište, ni film, ni radio, ni štampu, samo su podijelili poslove. Štampe će, dakle, biti, govoreći o nekom doglednom vremenu. Ona će se, međutim, morati prilagođavati, kao što je činila pred ranijim tehnološkim izazovima. Novi izazov je opasan stoga što nije ušao na velika zvona, uvlači se polako, redakcije ga prihavataju kao uzgredni posao - hoće li biti u stanju da kontrolišu taj izazov, a nazad ne mogu, ne da konkurencija? Online novinarstvo je za novinara dvostruki izazov. Prvo - stoga što mu pruža neviđenu količinu informacija do kojih bi teško došao, a to čini brže od radija. Drugo - što je to šansa više za zapošljenje, sutra, kad krene i ovdje.

Izazovi su srž naše struke.

Rat običnih ljudi
– Govor Hamze Bakšića iz 1996.

SELMA ZULIĆ ŠILJAK

Komentar "Mjenica za unuke" iz 1992. godine Bakšić završava rečenicom *„Hoćemo li, ovako opustošenih duša, u spaljenim krajolicima, ostati nezaboravni dužnici budućih pokoljenja.“* U tekstu, između ostalog, govori o položaju i uticaju inteligencije u koju, takva kakva je tada bila, nema naročito povjerenje – *„starije stvari daje pravo pesimistima kako zbog sektaštva prema intelektualcima, tako i zbog sektaštva i surevnjivosti među njima“*. Zadatak ovog kružoka trebao bi biti zagovaranje za pripadnost BiH svijetu kao cjelini, i suprotstavljanje Karadžićevoj logici u kojem su tri bosanskohercegovačka naroda zatvorena u tri etnički očišćene teritorije. *„Sudbina Bosne zavisi od uticaja njene intelektualne elite, a on je mali.“*, navodi Bakšić u komentaru. Pokazatelj slabosti utjecaja intelektualaca Bakšićevog profila na buduće nacionalne politike možda se najbolje vidi iščitavajući jedan od rijetkih zapisa njegovog javnog istupa mimo profesije. Riječ je o već pomenutom govoru pod nazivom *„Između mita, pamćenja i zaborava“*. Tekst je objavljen u džepnom formatu u izdanju Vijeća Kongresa bošnjačkih intelektualaca 1996. godine, a čitajući ga skoro tri decenije poslije, ne možete se oteti dojmu da su mnogi potezi vlastodržaca od tad pa sve do danas, baš suprotni onom što je Bakšić predlagao. Još uvijek skeptičan da li možemo reći da je nastupio mir i da li iz rata izlazimo te devedeset i šeste, Bakšić u svom javnom angažmanu postavlja pitanje na koji način ćemo se kao društvo sjećati rata, u kom smijeru bi se mogao graditi politički mit i kakve su opasnosti tog procesa.

Iznoseći, kako navodi, *„sasvim lično viđenje iz želje da se neke stvari počnu dešavati, a neke prestanu dešavati, smatrajući da i sam nije dovoljno kompetentan, ali uz nadu da može postaviti bar neka važna pitanja“* – Bakšić govori o potrebi za dokumentovanjem stradanja, faktografijom, za ispravljanjem brzopletih poteza koji su prolazili u ratno vrijeme, ali koji u mirnodopsko vrijeme trebaju da se preispitaju. Jedan od takvih primjera su promjene naziva ulica.

“Potrebno je izgraditi mehanizme koji štite od brzopletih poziva, kao što to imaju zemlje sa dužom demokratkom tradicijom, naročito u promjeni naziva ulica. Tako recimo neki zakoni kojim se ovo reguliše, ne dozvoljavaju da se ulici da ime nekog čovjeka prije nego što prođe pet godina od njegove smrti.”

O promjenama naziva ulica, Bakšić piše u dnevnicima kad mu je ovaj fenomen prvi put zaparao uho na dan tragedije kod Markala.

“Ta izmjena meni je zaparala uho i na dan tragedije kod Markala: u saopštenju Gradske skupštine nije propušteno da se kaže da je granata pala kod pijace, u ulici Mula Mustafe Bašeskije. Takva promocija novog imena ulice bila je neprilična, nepristojna: Markale su toponim jači od imena bilo koje ulice u gradu. To Kreševljaković (op.a. tadašnji gradonačelnik Sarajeva), kao pravi Sarajlija, veoma dobro zna. Međutim, kap zle krvi iz rasprave o imenima ulica pala je i u krv prolivenu minobacačkom granatom.”

Svjestan da poslije svakog rata kreće period izgradnje političkog mita i kako taj proces može donijeti više štete nego dobrog, ukoliko se prepusti stranačkoj ili grupnoj manipulaciji, Bakšić navodi da bosanski i bošnjački narod nema tradiciju kolektivnog pamćenja, nego tradiciju kolektivnog zaborava. Referišući se na devedesete navodi da je zaborav počeo istog dana kada je počeo i rat. Kad je u pitanju mit kao politički instrument, Bakšić je upozoravao da je u BiH moguć samo “realističan mit”, koji bi mogao balansirati mitomaniji “izabranih naroda” kod Srba i Hrvata.

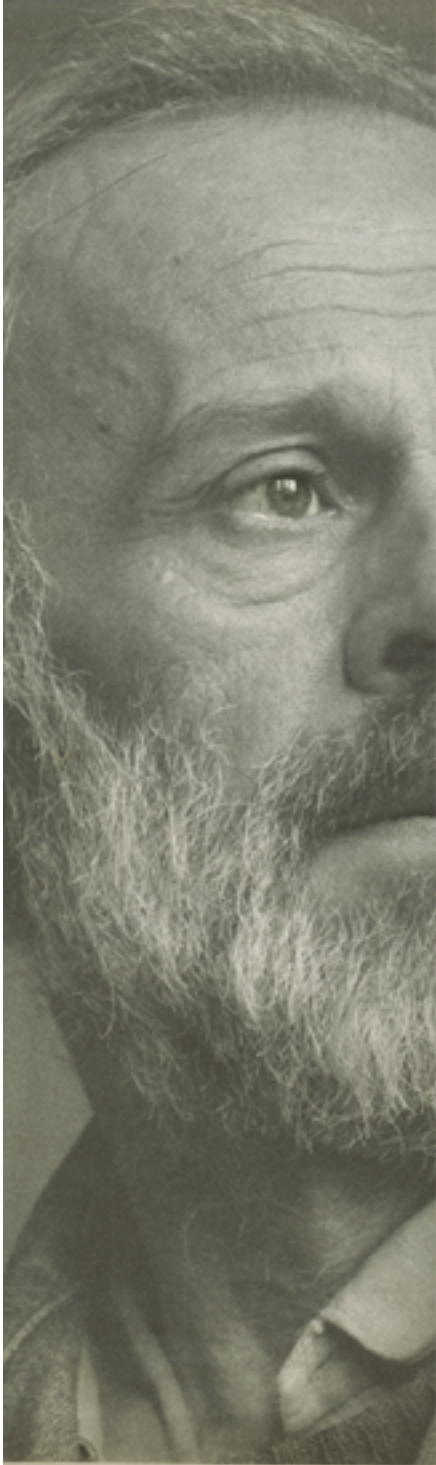
“Junaci ovog rata su pravili i greške. Ne treba ih teretiti obavezom savršenstva – ne treba da od njih pravimo nadljude, ovo je rat običnih ljudi. Bosni ne treba Trijumfalna kapija, ne treba joj Kutuzov, ne treba joj mit o narodu koji je bolji, plemenitiji od drugih, ne treba mit o izabranom narodu i izabranoj zemlji. Bosni treba sjećanje na borbu protiv zločina i borbu za slobodu, a sloboda je to tek ako je vla-

sništvo običnog čovjeka“, navodi tim povodom. Krenemo li od postavke da prošlost uvijek gledamo pod uticajem sadašnjosti, *“obični čovjek”* kojeg Bakšić pominje, složiće se mnogi, nije još uvijek ubilježio svoje mjesto u zvaničnim narativima ratne prošlosti. Lično sjećanje se manifestira samo u privatnom i ograničenom prostoru, a zvanične komemoracije su – *“do grla u politici”*.

U tu svrhu, bezbremenski je u jednom komentaru Bakšić napisao:

Vidjevši boga Marsa bez šminke,
s visokom dozom odbojnosti
primam sve patetične pokušaje
 raznih,
 blaženih,
 graditelja mira
da se prolivena krv natkrili
 dobrim,
 plemenitim
i sterilnim namjerama.
 Onih iza kojih
 ne stoji ništa više
od totalnog nepoznavanja stanja,
 ništa više od
potpunog neznanja o prirodi rata.

*Iz bilješki čitanja Hamze Bakšića
pripredila u stihove Selma Zulić Šiljak*

“Novinarska karijera, ako se tako može nazvati trčanje za infarktom, počinje svako jutro. Osobi koju vidite u ogledalu dok se umivate, lako će biti zaboravljeno sve što je uradila po nekim pisanim i nepisanim normama profesije, ukoliko popodne uredniku preda blijed i šupalj tekst. Stotinu puta ćete pokleknuti, bitno je da se sto i jedan put osovite na noge. Ispočetka je to teško, poslije se čovjek navikne. Žilavost ne mora biti prirodna, nju gradi profesija”.

“Potpisnik ovih redaka izvoještavao je i o velikim rudarskim nesrećama u Kaknju i Brezi, o zemljotresu u Banjaluci, i o vozu koji se zapalio u tunelu Vranduk – na neke od ovih događaja stigao sam prije policije, s nekih sam ponio ožiljke oštre društvene kritike, u svaki sam uložio cijelu snagu i znanje koje sam imao i – to jeste novinarstvo.”

“Novinar je tu da iz sagovornika iscijedi “istinu, cijelu istinu i ništa osim istine”. Tako mu Bog pomogao.”

.....

Hamza Bakšić,

“Ja, novinar?”, 2002.

.....

.....

.....

.....

.....

HAMZA

- Hamza Bakšić je rođen u Ljubinj 1939. godine. Otac je bio učitelj, pa se
 - četveročlana porodica (Hamza, sestra Dženana, majka Đihka i otac Esad) često selila. Hamza je gimnaziju završio u Jajcu, i o sebi je govorio kao o Jajčaninu i Hercegovcu. Studirao je Opštu književnost i teoriju književnosti na Filološkom fakultetu u Beogradu. Kao apsolvent se preselio u Sarajevo gdje je tada već
 - neko vrijeme živjela porodica. Prijavio se na oglas Radio Sarajeva, i dobio posao
 - radio reportera. Početkom sedamdesetih godina XX vijeka bio je urednik i
 - voditelj dnevnika Televizije Sarajevo. Nakon toga, postaje glavni i odgovorni
 - urednik bh. izdanja lista Komunist, a krajem sedamdesetih i glavni odgovorni
 - urednik i direktor Televizije Sarajevo. Nakon televizije, Hamza preuzima
 - uređivanje sarajevskog magazina Svijet.
 - Zbog pokušaja da za Svijet intervjuše Mahmuta Bakalija, bivšeg predsjednika
 - Pokrajinskog komiteta SK Kosova i disidenta, više od godine dana je bio
 - suspendovan, trajno mu je zabranjen rad na temama vezanim za unutrašnju
 - politiku i prebačen je na mjesto novinara u list Oslobođenje. Bez mogućnosti da
 - objavljuje, Hamza pod pseudonimima piše historijske feljtone i objavljuje knjigu
 - Kuhar za samce, koja je zapravo dnevnik njegovih kulinarskih početaka tokom
 - suspenzije. Iako je kuhao supruzi Azri i kćerki Amri, njegov kuharski meni je
 - bio vrlo rudimentaran. Nakon isteka suspenzije, Hamza u Oslobođenju počinje
 - objavljivati ekonomske i berzovne analize, jer je vrijeme suspenzije provodio i
 - učeći o tržišnoj i makro ekonomiji.
 - Krajem osamdesetih, Hamza ponovo objavljuje tekstove o unutrašnjoj politici,
 - te počinje pisati kolumnu Kraj stoljeća. U ratu nastavlja da objavljuje u
 - Oslobođenju, piše za domaće, regionalne i strane novine. Nakon rata, objavljuje
 - 3 knjige, koje u cijelosti ili u dijelovima, možete naći između korica ovog
 - izdanja.
 - Krajem devedesetih i početkom dvijehiljaditih, Hamza Bakšić radi kao urednik
 - bh. redakcije Radija Slobodna Evropa.
 - Hamza Bakšić umro je u Sarajevu, 29. septembra 2008. godine, a posljednji tekst
 - u Oslobođenju objavio je 8. septembra.
-